

ATATÜRK'ÜN ÖNDERLİĞİNDE YAPILAN KONGRELER (DÖNEMİN BASININA VE ARŞİV BELGELERİNE GÖRE)

Hazırlayan : Aziz Tekdemir

Danışman : Prof. Dr. İlker Alp

99789

Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim Dalı için
Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne

Trakya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

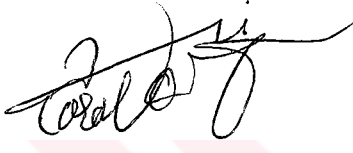
Eylül, 2000

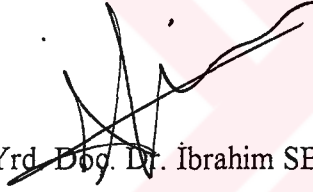
**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİZYON MERKEZİ**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. İlker ALP (Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA

Üye Yrd. Doç. Dr. İbrahim SEZGİN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 2000

Doç. Dr. Cevat CELEP

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

ÖZET

ÖNSÖZ

GİRİŞ

1

I. BÖLÜM

MONDROS SONRASI OSMANLI İMPARATORLUĞU

	SAYFA
A- MİLLİ MÜCADELENİN BAŞLANGICI	11
B- MİLLİ KONGRE	13
C- MÜDAFAA-I HUKUK CEMİYETİ	17
D- SAMSUN'DA MEYDANA GELEN OLAYLAR	21
E- ERZURUM'DA GELİŞEN OLAYLAR	26
F- MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A ÇIKIŞI	31
G- ERZURUM VİLAYET KONGRESİ	35
1- Kongreye Sunulan Rapor	36
2- Kongre Kararları	37
H- AMASYA GENELGESİ	41
I- İSTANBUL'DA GELİŞEN OLAYLAR	45
İ- SİVAS'TA MUSTAFA KEMAL ALEYHİNE KENDİNİ GÖSTEREN HAREKETLER	48

II. BÖLÜM

ERZURUM KONGRESİ (23 TEMMUZ 1919 – 7 AĞUSTOS 1919)

A- MUSTAFA KEMAL'İN ERZURUM'A GELİŞİ	50
B- MUSTAFA KEMAL'İN ASKERLİKTEN ÇEKİLMESİ	57
C- MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE ROWLİNSON ARASINDAKİ GÖRÜŞME	66
D- KONGRE AÇILIŞ PROGRAMI TASLAĞI	69
E- KONGRE AÇILIŞ ÇALIŞMALARI VE ALDIĞI KARARLAR	70
1- Kongrenin Açılış Programı Taslağı	70
2- Kongrenin Açılışı	71
3- Erzurum Kongresine Katılan Delegeler	72
4- Mustafa Kemal'in Açılış Konuşması	76
5- Erzurum Kongresi Beyannamesini Teşkil Edecek Olan Ana Prensipler	88
6- Heyet-i Temsiliye	95
7- Erzurum Kongresi Beyannamesi	103
8- Kongre Sonrası Gelişmeler	107

III. BÖLÜM

SİVAS KONGRESİ (4 EYLÜL 1919 – 11 EYLÜL 1919)

	SAYFA
A- MUSTAFA KEMAL'İN AÇILIŞ KONUŞMASI	116
B- SİVAS KONGRESİ DELEGELERİ	122
1- ŞARKİ ANDOLU HUKUK CEMİYETİNİN HEYET-İ TEMSİLİYE ÜYELERİ	122
a- Erzurum Kongresince Seçilenler	122
b- Heyet-İ Temsiliye'ce Seçilenler	122
2- İLLERİN DELEGELERİ	122
3- SİVAS KONGRESİ GÖRÜŞMELERİ	127
4- ALİ GALİP OLAYININ ORTAYA ÇIKIŞI	132
5- ALİ GALİP OLAYININ SONA ERDİRİLMESİ	140
6- MANDA MESELESİ	142
7- HEYET-İ TEMSİLİYE	156
a- Heyet-İ Temsiliye Üyeleri	161
aa- Erzurum Kongresi'nce Seçilmiş Olanlar	161
ab- Heyet-i Temsiliye'ce Seçilmiş Olanlar	162
ac- Sivas Kongresi'nce Seçilenler	162
b- Heyet-İ Temsiliye'nin Görevleri	162
c- Sivas Kongresi Beyannamesi	168
SONUÇ	170
EKLER	174
KAYNAKÇA.....	228

KISALTMALAR

B.O.A. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BEO : Bab-ı Âli Evrak Odası

DH : Dahiliye Nezareti

AS : Askeriye

şFR : şifre Kalemi

MHS : Kalemi Mahsusa

D : Dosya

F : Faseköl

bkz : Bakınız

Age. : Adı Geçen Eser

Agm. : Adı Geçen Makale

ev. : Çeviren

ÖZET

Afâtürk'ün önderliğinde yapılan Kongreler
(Dönemin basınına ve arşiv vesikalarına göre)

I.Dünya savaşı'nda Osmanlı Devleti ve ittifak devletleri yenilmişlerdi. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. 25 maddeyi içeren bu ateşkesle Osmanlı Devleti İtilaf devletlerinin arzularına boyun eğdi. Ateşkesin 7. maddesiyle Osmanlı Devleti, İtilaf devletlerinin kendileri için güvenlik problemi oluşturan yerleri işgal edebileceklerini kabul etti. Bu sinsi durum Türk halkının milli duygularının açığa çıkmasına neden oldu.

Mustafa Kemal Paşa'nın geniş askeri ve mülki yetkiyle donatılarak 3.ordu müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilmesi, onun planlarını kolaylaştırdı.

Mustafa Kemal ilk önce Havza ve Amasya Genelgelerini yayımladı. Amasya Genelgesinde vatanın bütünlüğünün ve bağımsızlığının tehlikede olduğu, milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının kurtaracağı belirtildi. Bunu gerçekleştirmek için sırasıyla Erzurum ve Sivas Kongreleri yapıldı.

Erzurum Kongresi'nde vatan bir bütün olarak kabul edildi. Her türlü işgal ve bölücülük reddedildi. Erzurum Kongresi bölgesel bir kongre olmasına rağmen ulusal kararlar almıştı.

Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kongresi kararları ufak değişikliklerle kabul edildi. Manda ve himaye kesinlikle reddedildi.

Türk milli tarihi açısından Sivas Kongresi gerçek bir dönüm noktası olmuştur. O milli iradenin umumi bir tecellisi ve bundan sonraki çalışmaların başlangıcı oldu.

ABSTRACT

Congresses made in Atatürk's leadership
(According to press and archive records in)

In the World War I, Ottoman Empire and central powers were defeated. As a result of this, Ottoman Empire signed The Mondros Armistice in 30th october 1918. With this armistice, contains twenty five articles, Ottoman Empire yielded the demands of the allies. With the article seven of the armistice, Ottoman Empire accepted that the allies would be able to occupy the strategic territories which had security problems for them. This stealty condition caused to disclose the national feelings of Turkish people.

Sending Mustafa Kemal Pasha, equipped with wide military and civil authority, to Anatolia as third army inspector facilitated his plans.

Mustafa Kemal firstly published Havza and Amasya Circulars, lu Amasya Circular, it was underlined that the integrity and independence of the country were in danger and also the nation's determination and decision would save its independence. To realize this, Erzurum and Sivas Congresses were respectively made.

In Erzurum Congress, the country was accepted as a whole. Every kind of occupation and dividing movement was rejected. Although Erzurum Congress was a regional congress, it took national decisions.

In Sivas Congress, the decisions of Erzurum Congress were accepted with little changes. Mandate and patronage were definitely refused.

From the viewpoint of Turkish national history, Sivas Congress became a real turning-point. It became the general manifest of national will and the beginning of later workings.

ÖNSÖZ

Bu konu üzerine biz tez çalışması yapmamın amacı Osmanlı Devleti'nin çöküşünden sonra yerine yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ne gibi çetin ve meşakkatli yollardan geçerek kurulduğunu araştırıp ve bugüne nasıl geldiğimizi iyice anlayabilmektir.

Bunun için de Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Dahiliye Nezareti Tasnifi (şifre kalemi, kalemi mahsusa) ve Bab-ı Ali Evrak Odası Siyasi kısmından ulaşabildiğim belgeleri inceleyerek kullandım. Bilhassa dönemin basınına ulaşmak için elimden gelen gayreti göstererek bir çok gazeteye ulaştım. Yalnız milli mücadelenin karşısında ki İstanbul basınının milli mücadeleyi bir çete gibi göstermesi nedeniyle pek fazla bir bilgi elde edemedim. Bunun üzerine Sivas ve Erzurum'a giderek buralarda araştırma yapmayı ve yerel gazetelerden yararlanmayı düşündüm. Sivas'a giderek yaptığım araştırmalar neticesinde İrade-i Milliye'nin bir kısmına ulaştım. Burada bulunan Atatürk ve Kongre Müzesi'ndeki belgeleri almak için Ankara'da bulunan Anıtlar ve Müzeler Müdürlüğünden izin aldım, fakat müzedeki görevlilerin engeli ile karşılaşarak belgelere ulaşamadım. Erzurum'a da giderek Albayrak Gazetesi'ne de ulaşmak niyetindeydim fakat bazı imkansızlıklar nedeniyle Erzurum'a gidemedim. İstanbul'da bulabileceğim tüm matbu eserlere ulaşarak çalışmamı tamamladım. Bu çalışmaların neticesinde ölüm döşeğindeki Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin nasıl atıldığını gördüm. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşıdan sonra Doğudaki asayişini sağlamak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın askeri ve Mülki görevlerle donatılarak buralara gönderilmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın kafasındaki

planları uygulaması yönünde yardımcı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa milli iradenin hakim olduğu bir devlet için harekete geçip ilk önce Havza Genelgesi ile işgallerin protosto edilmesini sağlamış sonra da Amasya Genelgesi ile yeni devletin temellerini atmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da toplanan kongreye başkan seçilerek burada alınan kararlarla milli mücadelenin temel şartlarını belirlemede büyük etken olmuştur.

Erzurum Kongresi'nden sonra toplanan Sivas Kongresi ile de Manda ve Himaye kesin olarak reddedilmiş ve İstanbul'la bağlar kopmuştur.

Böylece Anadolu tek başına hareket ederek milli mücadeleyi başarı ile tamamlamış, Lozan Barış Andlaşması ile bugünkü halimizi almamızda büyük rol oynamıştır.

Bu tezi hazırlamada bana yol gösteren ve büyük yardımları dokunan başta Prof. Dr. İlker Alp hocama ve diğer hocalarıma teşekkürlerimi bildiririm.

17.9.2000

GİRİŞ

1299 Yılında kurulan Osmanlı Beyliğinin menşei, Oğuzların Bozok kolunun Kayı boyuna dayanır(1). Marmara bölgesinde kurulan Osmanlı Beyliğinin batısında Karasioğulları, doğuda Candaroğulları, güneyde Germiyanogulları, kuzeyde Bizans bulunmakta idi. Osmanlı Beyliği kısa sürede diğer beyliklerin arasından sıyrılarak devlet olma yönünde adımlar atmıştı(2). Osmanlı Beyliğinin kısa sürede ön plana çıkma nedenlerini şöyle sıralayabiliriz.

- a) Osmanlı Beyliğinin jeopolitik ve stratejik önemi (çökmekte olan Bizans hududlarında olması),
- b) Osmanlı Beyliğinin takip ettiği dış politika,
- c) Türk boylarının Osmanlı Beyliği bünyesinde toplanması,
- d) Kurulan düzenin sağlam temellere dayanması,
- e) Yetkinin tek elde toplanarak halka hoşgörölü davranılması,
- f) İlhanlıların baskısı ile Anadolu'ya göç eden Türklere yerleşim yerlerinin verilmesi,
- g) Mükemmel bir toprak sisteminin kurulması (bunun yanında Tımarlı Sipahiler),
- h) Türklerin sosyo-kültürel alanlarda diğer toplumlardan üstün olması,
- i) İlk Osmanlı Beyliği hükümdarlarının ve idare kadrolarının devlet kurma kabiliyetleri ileri görüşlölükleri ve teşkilâtçılıklarının yüksek olması ve diplomaside uzman olmaları,
- j) Bizans içindeki iç mücadeleler ve Balkan devletlerinin Bizans ve kendi aralarında yürüttükleri savaşlar,
- k) Geniş halk kitlesinin Osmanlı Beyliğine direnmemesi(3)vs.

Bu sebepler neticesinde Osmanlı Beyliği kısa sürede Rumeli'de başarılar

1- İlhan Şahin (1991) *"Kuruluştan Fetret Devrine Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi"*, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi C.X İstanbul* s.134-135 Ayrıntı için Bkz. Fuad Köprölü, (1994) *Osmanlı Devletinin Kuruluşu Ankara* s.68-73

2- Feridun M.Emecen, (1999) *"Tevaiif-i Muluktan Osmanlılaşmaya" Türkiye Günlüğü Dergisi Sayı:58 Ankara* s.19-30

3- Fuad Köprölü, (1994) s.105-110

elde etmişler, Balkanlar'a yerleşmeye başlamışlardı. Yıldırım Beyazid'le Anadolu'da birlik sağlanmış, Niğbolu zaferi ile Balkanlar'a yerleşilmesi kesinlik kazanmıştı. Fakat 1402'deki Ankara Savaşı bu ilerlemeye sekte vurmuş Osmanlı Devleti dağılma devresi geçirmişti. Bununla birlikte kısa sürede toparlanmasını bilmiştir. II.Murat zamanındaki II. Kosova ve Varna Savaşları ile Balkanlar'ın Türk yurdu olması kesinleşmiş, Avrupalıların Türkleri Balkanlar'dan atma ve Bizans'ı kurtarma ümitleri sona ermiş, İstanbul'un fethine zemin hazırlamıştır(4). Fatih Sultan Mehmet'le Osmanlı Devletinin kuruluşu tamamlanmış yükselme devrine geçilmişti. Fatih İstanbul'u alarak Osmanlı Devleti'nin İmparatorluk haline gelmesini sağlamıştı(5). Yavuz doğuya önem vermişti. Çaldıran Savaşı ile Şii tehlikesini ortadan kaldırmış, Mercidabık ve Ridaniye ile Mısır'ı ele geçirmiş ve kutsal emanetlerle Halifeliği Osmanlı Devletine geçirmişti(6). Yavuz'dan sonra başa geçen Kanunî ile Türkler Viyana'yı kuşatarak Alman sınırına ulaşmıştı. Kanunî'den sonra Osmanlı Devleti içinde sorunlar başlamıştı. Başa geçen II.Selim ve III.Mehmet (Sokullu Devri) hem iyi savaşçı hemde iyi bir yönetici olamadılar. Bu devirden sonra yükseliş tamamlanmış duraklama devrine girilmişti(7).

Burada kısaca duraklamanın sebepleri üzerinde durmakta yarar vardır. Osmanlı Ülkesi çeşitli kıtalara yayılmıştı. Bunun neticesinde farklı din, dil ve ırklardan milletler bulunuyordu. Yönetim, ordu, donanma bozulmuştur. Lüks ve israfın artması maliyeyi etkilemişti. Devlet doğal sınırlara ulaşmış, dağlar, okyanuslar ve çöller arasında kalmıştı. Hristiyan dünyası birlik olarak Osmanlı Devletine karşı harekete geçmişti. Avrupa bilim ve teknikte ilerlemişti. Coğrafi keşifler ile Osmanlı Devletinin elindeki ticaret yolları önemini yitirmişti. Ayrıca

4- Norman Itzkowitz (çeviri İsmet Özel)(1997), *Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmi Gelenek*, İstanbul s.40-49

5- İsmet Miroğlu (1991), *"Fetret Devrinden II.Beyazid'e Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi"*, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi C.X* İstanbul s.52

6- Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı Fatih, Yavuz, Kanunî* s.117-123 / 131-135

7- Alan Palmer (1995), *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüzyıl Bir Çöküşün, Yeni Tarihi*, İstanbul, s.15

Fransa ve İngiltere'ye tanınan imtiyazlar artık ÷lkemize zarar vermeye başlamış, ekonomisini bozmuştu.

Osmanlı Devleti bu devirde birçok devletle savaşmış, güçsüz kalmıştı. 1683 ikinci Viyana seferi sonucunda Karlofça andlaşması yapılmış ve Osmanlı Devleti büyük ölçüde toprak kaybetmişti. Böylece Osmanlı Türkiyesi'nin duraklama devri bitmiş gerilemeye doğru hızla gidilmiştir. İdareciler gerileme devirlerinde ıslâhatlar yapılarak durumu düzeltmeye çalışmış, fakat sonuç alınamadığından Osmanlı Devleti dağılma sürecine girmiştir(8).

OSMANLI DEVLETİ'NİN ÇÖKÜŞ SEBEPLERİ

Osmanlı Devleti'nin çöküşüne yol açan sebepleri 3 ana guruba ayırabiliriz.

1- Genel sebepler :

- a- Batıda büyük devletlerin kurulması,
- b- Rönesans ve Reform hareketleri,
- c- Coğrafi keşifler,
- d- Ticarî yolların karadan denize kayması,
- e- Sömürgeciliğin gelişmesi vs.

2- İç Sebepler :

- a- Osmanlı idarecilerinin yenilikleri takip edememesi,
- b- İdareci kadronun yetersizliği,
- c- Toprak sisteminin bozulması ve buna bağılı olarak ordunun da kuvvetini kaybetmesi,
- d- Yeniçerilerin ayaklanması,
- e- Savaşlar ve ihtilâller,
- f- Endüstri inkılâbının gerçekleştirilememesi,
- g- Kapitülasyonların verilmesi vs.

8- Rober Montran (Çeviri Server Tonilli) (1995), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C.I İstanbul* s.288-318

3- Dış Sebepler :

- a- Avrupalıların haçlı ruhu ile hareket etmeleri,
- b- Rusya'nın emperyalist politikası,
- c- Fransız İnkılâbının etkisi ile çıkan milliyetçilik akımı vd.(9).

Çöküşü durdurabilmek için padişahlar başta olmak üzere birçok devlet adamı ıslâhatlar yaparak Osmanlı Devletinin yaşamasına çalışmışlardır. Bu devlet adamlarından daha önemlileri ve en köklü ıslâhatları yapanlar III.Selim ve II.Mahmut'tur. Bu Padişahlar yaptıkları ıslâhatlarla Osmanlı Devletinin ömrünün biraz da olsa uzamasına sebep olmuşlardır.

Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın çalışmaları sonucunda Abdülmecid'in onayıyla yayınlanan Tanzimat Fermanı ile Padişah kendi yetkilerini sınırlandırmıştır. 23 Aralık 1876 da I. Meşrutiyet ilân edilmişti. Meclisteki Hristiyan vekiller meclisten dışarıya haber sızdırıyor ve devlet ile Türk milleti aleyhinde karar alınmasına çalışıyorlardı. II. Abdülhamit de bu olayı ve 93 Harbini (1877-1878 Osmanlı-Rus) gerekçe göstererek meclisi kapattı(10).

Bu sıralarda ülkemizde Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının etkisi ile birbiri ardına isyanlar çıkmış. Bu isyanlar neticesinde önce Yunanistan(1829) sonra da diğer azınlıklar bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. (Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan en son Arnavutluk batılıların desteği ile tarih sahnesine çıkmışlardı.)

İttihat ve Terakki Cemiyetinin baskısı ile 23 Temmuz 1908'de ikinci Meşrutiyet ilân edilmiş. 31 Mart olayı ile Sultan Abdülhamit tahtan indirilerek yerine V. Mehmet Reşat getirilmişti.*

9- Ali İhsan Gencer - Sebahattin Özel (1994), *Türk İnkılap Tarihi İstanbul* s.17-21

10- Enver Ziya Karal, (1962) *Osmanlı Tarihi C.VIII Ankara* s.241-242

*İttihat Terakki hakkında geniş bilgi için Bkz. Tarık Zafer Tunaya(1984), *Türkiye'de Siyasi Partiler, C.I İstanbul*

II. Meşrutiyetin ilânından sonra Bosna Hersek, Avusturya Macaristan tarafından ilhak edilmiş Bulgaristan bağımsızlığa kavuşmuştu. Osmanlı idarecileri bu sorunlarla uğraşırken 1911'de Trablusgarp Harbi patlak vermiştir. Mağlup olmamız sonucunda 1912 Ouchi antlaşması imzalanmış ve Güney Afrika'daki son Türk toprağı İtalya'ya bırakılmıştı. Bu da yetmiyormuş gibi Trablusgarp Harbi sırasında Balkan Savaşı çıkmıştır.

I.Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti Sancak, Arnavutluk, Makedonya, Batı Trakya ve Doğu Trakya'nın büyük bölümünü kaybetti. Ancak savaş sonunda, Türk topraklarının taksiminde anlaşamayan Balkan Devletlerinin arasında II.Balkan Savaşı çıkmıştı. Osmanlı Devleti bundan yararlanarak Doğu Trakya'yı geri almış ve Edirne'yi kurtarmıştır.(11)*

Balkan Savaşlarından yaklaşık bir sene sonra I. Dünya Savaşı patlak vermiştir.

I. Dünya Savaşı, 19. yüzyıl ile 20.yüzyılın başlarında meydana gelen olay ve gelişmelerin bir sonucudur. Dolayısıyla savaşın nedenlerini bu dönemde aramak gerekir. Nitekim, (yukarıda bu dönem söz konusu edilirken belirtildiği gibi) 1815 yılında Viyana Kongresi ile Avrupa'ya, geniş anlamıyla Dünyaya, yeni bir statü getirilmiş ve buna göre de güçler dengesi kurulmuştu. Ancak, özellikle 1870 Sedan Savaşı ile Almanya ile İtalya'nın birliklerini kurmaları, bunların büyük devlet olarak, Devletler arası ilişkilerde yer almak için girişimlerde bulunmaları, Viyana Kongresi statükosunu ve güçler dengesini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bundan sonra yeniden bir dengenin kurulması girişimleri ise, Avrupa'da yeni blokların ortaya çıkmasına ve bunların birbirleriyle çatışmasına yol açmıştır. Bloklar arasındaki gerginlik de, karşılıklı silâhlanmaya neden olmuş, bu da "Silâhlı Barış Dönemi"ni ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde bloklar ve devletler arası ilişkilerde çok

11- Ali İhsan Gencer - Sabahattin Özel (1994), *İnkılap Tarihi, İstanbul* s.49-54

* Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin karşısında Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ vardı.

yönlü gelişen çatışmalar gerginliği daha çoğaltılmış ve devletleri defalarca savaşın eşiğine kadar getirmişti.

Bu genel çerçeve içerisinde, I. Dünya savaşının nedenleri ekonomik, siyasî, askeri yani çeşitli gelişmelere dayanmaktadır. Bu arada, bunlara büyük devletlerin çıkar hesaplarını da eklemek gerekir.

Bilindiği gibi İngiltere; Almanya'nın gelişen ekonomisinin Dünya pazarlarını ele geçirmesinden ve askeri yönden güçlenmesinden, diğer büyük devletler gibi endişelenmekteydi. Nitekim Almanya, 1890'lardan sonra izlediği politikayla Güneydoğu Avrupa ve Ön Asya'yı etkisi altına almış, Afrika ve Uzakdoğu'da da girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Böylece Almanya; İngiltere için, denizlerde güçlü bir rakip ve Avrupa'da da dengeyi bozan bir güç haline gelmiştir. Bu da İngiltere'nin; güvenliği ile Hindistan yolu ve deniz aşırı çıkarları yönünden, tepkisine yol açmıştı. Bu nedenlerle İngiltere, Almanya'nın güç ve etkinliğinin azaltılmasını istiyordu.

Fransa, yanı başında güçlü bir Almanya'nın varlığından, güvenliği açısından endişelenmekte idi. Diğer taraftan, 1870'ten beri Almanya'dan öç almak ve Alsace ve Lorraine'i yeniden ele geçirmek istiyordu. Bu nedenlerle, çıkabilecek bir savaşta müttefikleriyle birlikte Almanya'yı parçalamanın hesabı içindeydi.

Rusya, batı sınırında Almanya'nın bir güç olarak belirmesinden ve Doğu Avrupa'da Panislavist emellerine set çekmesinden, bu arada Pancermenizm'in tehlike haline gelmesinden memnun değildi. Bu nedenlerle, Almanya'yı yıkarak ve ona dayanan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu parçalayarak bu tehlikeyi ortadan kaldırmak ve bütün Slavları Rus egemenliği altına alabilmek emelinde idi. Bunlardan başka, özellikle İngiltere'nin karşı çıkmasında dolayı bir türlü alamadığı İstanbul ve Boğazlar'ı, İngiltere ve Fransa'nın müttefiki olmasından yararlanarak ele geçirmeyi tasarlıyordu.

Almanya, ekonomik ve siyasî yönlerden, Dünyada daha etkin hale gelmek istiyordu. Özellikle Doğu'ya doğru genişlemek, Alman nüfusunu bu yörelere yerleştirmek ve yeni pazarlar ele geçirmek düşüncesindeydi.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu; Avrupa'nın gittikçe güçten düşen bu devleti, kendisine en büyük zararın Panislawizmden geleceğini anlamıştı. Özellikle Sırbistan'ın büyük iddialarla harekete geçmesinin ve Rusya'nın da bu devleti desteklemesinin, kendisi için tehlikeli olduğunu görmüştü. Bu nedenle Sırbistan'ı ortadan kaldırarak, Doğu'ya doğru genişlemek ve Rus etkisini Balkanlar'dan uzaklaştırmak istiyordu.

İtalya, Üçlü İttifak bloku içerisinde olmakla beraber, gizlice Fransa ile anlaşmıştı. Amacı, Avusturya'nın egemenliğinde kalmış olan İtalyan topraklarını kurtarmak, Akdeniz ve çevresinde yeni sömürgeler ele geçirmektir.

Görüldüğü gibi, büyük devletlerin hemen hepsi, bir savaşın çıkmasında kendi çıkar ve emelleri açısından yarar görmekteydi. Bu nedenle, Balkan bunalımından doğan Avusturya-Sırbistan çatışması, kısa sürede genel bir savaş halini alabildi(12).

Avrupa'da Üçlü İttifak ve Üçlü İtilâf bloklarının kurulmasıyla birlikte, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren bloklar arasında savaş hazırlıkları mevcuttu. Savaşı iki gurup arasındaki denge önlüyordu. Fakat hazırlıkların devamı dengenin bozulmasına sebep olmuştu.

Avusturya, Büyük Sırbistan'ı kurmak isteyen ve bu amaçla girişimlerde bulunanlara gücünü göstermek üzere, 1914 yılı Haziran ayı sonlarında, Bosna'da

bir manevra yapmaya karar vermişti. Buna katılmak üzere de Avusturya Veliahdı Arşidük Ferdinand, Saraybosna'ya gelmişti. Ancak Veliaht ve karısı 28 Haziran 1914 günü, Princip adında bir Sırp tarafından öldürüldü. Bu da I.Dünya Savaşı'na yol açan olayların başlangıcı oldu.

Bundan sonra ardı sıra devletler birbirine savaş ilân etmeye başladılar. Avusturya, Almanya'nın desteğini alarak 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a savaş ilân etti. 31 Temmuzda Rusya seferberlik ilân etti, Almanya, Rusya'ya seferberliğin kaldırılması için ültimatı verdi. Bunu Rusya kabul etmeyince 1 Ağustos 1914'te Almanya Rusya'ya savaş açtı. Bu da gerçek anlamda I. Dünya savaşının başlamasına neden oldu. Almanya 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilân etti. 4 Ağustos'ta da Belçika'ya saldırması İngiltere'nin güvenliğini etkilediğinden, İngiltere 4 Ağustos'ta Almanya'ya savaş açtı. 23 Ağustos'ta da Japonya Almanya'ya savaş ilân ederek I. Dünya savaşına girdi.

Sonuçta bir tarafta Fransa, İngiltere, Rusya ve Sırbistan bir gurubu diğer tarafta da, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Almanya ikinci bir gurubu oluşturuyordu.

Almanya, etrafında kurulan çemberin parçalanabilmesi için Osmanlı Devleti'ni yanında savaşa sokmak istiyordu. Savaştan önce Sadrazam Sait Halim Paşa ile İstanbul büyükelçisi Baron arasında bir anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşmaya göre;

- 1- Osmanlı Devleti ile Almanya; Avusturya-Macaristan imparatorluğu ile Sırbistan arasındaki anlaşmazlıkta tarafsız olacaklar.
- 2- Eğer Rusya Avusturya'ya savaş açarsa Almanya'da bu savaşa katılırsa Osmanlı Devleti de savaşa girecek.
- 3- Almanya; Osmanlı Devleti tehdit altına girerse Osmanlı Devletini koruyacak
- 4- Savaş olursa Almanya askeri heyetini Osmanlı Devleti emrine verecek
- 5- Anlaşma 31 aralık 1918'e kadar yürürlükte kalacak, taraflardan birisi geçersizliğini ilân etmezse, beş yıl daha yürürlükte kalacaktır.

Görülüyor ki bu anlaşmanın 2. Maddesine göre Osmanlı Devleti'nin hemen savaşa girmesi gerekiyordu(13).

Bundan dolayı Osmanlı Devleti, Romanya ve Yunanistan'la temaslara başlayarak onların tarafsız kalıp kalmayacaklarını öğrenmek istedi. Fakat birtürlü sonuç alamadı. 7 Eylül 1914 te Kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını ilân etti. Buna başta Avusturya-Macaristan ve Almanya olmak üzere tüm devletler karşı çıktılar. Ama fazla ileri gidemediler.

Bu arada Akdeniz'de iki Alman zırhlısı Goben ve Breslav Çanakkale Boğazını geçerek Türk sularına sığındı. Osmanlı Devleti bunları satın aldığı bildirerek Türk Bayrağı çekti. Goben'e Yavuz Breslav'a Midilli adını verdi. Ve tayfalarına da fes giydirdi. Böylece gemiler Amiral Souchon ve mürettebatıyla Türk donanmasına katıldı. Amiral Souchon komutasındaki 2 gemi Karadeniz'e açılarak 28-29 Ekim 1914 gecesi Rusya'nın Odesa ve Sivastopol limanlarını topa tuttu. Böylece Osmanlı Devleti savaşa girmiş oldu. Osmanlı Devletinin savaşa girmesiyle Almanya çember altına alınmaktan kurtuldu. Savaş geniş bir alana yayılmış oldu. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede çarpışarak yenilgilere uğramış, Çanakkale ve Doğu cephelerinde başarılı savaşlar çıkarmıştı. Çanakkale'den düşmanı geçirmemesi Rusya'da Bolşevik ihtilâline sebebiyet vermiş. Rusya da savaştan çekilmişti. I. Dünya savaşında durum Almanların yani ittifak gurubunun lehine işlemeye başlamıştı. Fakat Amerika'nın İtilâf devletleri yanında savaşa girmesi ile durum değişmiş ve İtilâf Devletleri savaştan galip çıkmışlardı. İtilâf kuvvetleri Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile ateşkes yapmışlardı. Ardından devletlerle barış anlaşmalarını da imzalamışlardı. Ancak Osmanlı Devleti ile barışın yapılmasında gecikmişlerdir. Sebebi ise Türk topraklarının paylaşımı idi.

Osmanlı Devleti'ni Paylaşma Projeleri :

1916 Sykes Picot Antlaşması İngiltere ve Fransa arasında yapılmıştır. Sonradan Rusya da bu antlaşmaya katılmıştır. Buna göre Türk toprakları şu şekilde paylaşıyordu.

Fransa: Kilikya, Harput, Musul, Suriye Antep Urfa,

İngiltere: Fransız nüfuz bölgesinin güneyi Irak, Filistin, Arabistan,

Rusya: Boğazlar ve Doğu Anadolu'yu alacaklardı.

St.Jean De Maurienne antlaşması ile İtalya 1916'da yapılan antlaşmayı tanıyor böylelikle İtalya'ya da İzmir ve Mersin dahil Güney Batı Anadolu veriliyordu. Ancak 1917'de Rusya'nın savaştan çekilmesi ile Boğazlar konusunda İngiltere ve Fransa arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Sonuçta Boğazların bütün gemilere açılması ve ortak bir yönetime sahip olması konusunda anlaşmaya varılmıştır.

Doğu Anadolu'nun ise, kuzeyinin Ermenistan'a verilmesi güneyinin ise özerk bir bölge olması öngörülmüştür(14).

Türk topraklarının taksimine dair yapılan bu anlaşma projeleri Osmanlı Devleti ile yapılacak olan barış anlaşmasının gecikmesine sebep olmuştur. Ancak paylaşma projeleri sonuç vermemiştir. Sonuç vermemesinin sebebi ise yurdunu ve milletini seven Osmanlı Devleti subaylarının devleti kurtarmak için göstermiş oldukları mücadelelerdir. Sonuçta Osmanlı Devleti ile yapılan ne Mondros ateşkes antlaşması ne de Sevres Barış antlaşması uygulamaya konamamıştı. Çünkü yeni Türkiye'nin doğması için vatanın her yerinde mücadeleler başlamıştı.

I. BÖLÜM

MONDROS SONRASI OSMANLI DEVLETİ

A- MİLLÎ MÜCADELE'NİN BAŞLANGICI

Millî mücadele o kadar çok değişik olaylarla doludur ki, bu haliyle kaosu andırır. Sınırları belirli olmayan bir ülke. İki ayrı hükümet. Çok cepheli harp. İç harp. İhtilâl ve İnkılâp. Bir yanda bir devletin yavaş yavaş çöküşü, beri yanda yeni bir devletin doğuşu... kısacası içiçe girmiş, birbirinde ayrılması güç, bir uzun olaylar zinciri...

Bu zincirin herhangi bir halkasını alıp açmak kolay değildir. Olayların akışında çeşitli unsurların rolü ve etkisi vardır. Millî Mücadele'nin başından sonuna kadar kısmen birlik, kısmen birbirine karşıt olarak, fakat her an görünen bu unsurları şöylece tesbit etmiş bulunuyoruz:

Zatı Şahane, İstanbul hükümetleri, halk, din ve din adamları, siyasî teşekküller, ordu, Kuvvayi Milliye, maddî ve malî kaynaklar, millî hareketin liderleri(15).

Bunlarının herbirinin özellikleri, güçleri, Millî Mücadele içindeki yerleri, karşılıklı ilişkileri önceden bilinirse, ileride olayların daha iyi ve kolay anlaşılacağı inancındayız.

Millî mücadele'nin başlangıcı, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya ayak bastığı 19 Mayıs 1919 gününden, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920 ye kadar olan devredir.

15- Sebahattin Selek (1963), *Millî Mücadele I. Anadolu İhtilali* İstanbul s.36

Yurdun, millî namusun, istiklâlin savunulması ve kurtarılması için, evlerini barklarını ve herşeyini feda ederek, Mustafa Kemal Paşa'nın peşinde mücadeleye atılanların, kendilerine düşman kesilen bütün bir dünyaya ve bu arada düşmanlabir olurcasına hıyanet yoluna sapan padişah hükûmetine karşı, yokluklar içinde adeta dişleriyle, tırnaklarıyla savaşları anlatan bu devir, aynı zamanda başta Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları olmak üzere bütün Millî Mücadelecileri **"Memleketin başına yeni gaileler açmaktan başka bir şey yapamayacak"** haris ve hain maceracı insanlar diye tanıtmak isteyerek karşısında millî davayı durmaksızın baltalayıcı vaziyetler almış olanların durumlarını da açıklayacaktır (16).

I. Dünya Savaşında müttefikleriyle beraber yenilerek, ister istemez imzaladığı mütareke nâmeyi, keyiflerine göre tefsire kalkışan düşmanlarının işgalinde kalan Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'da derin bir matem havasının gözle görülür fakat tarif edilemez son derece ezici ağırlığı, ıstırapı ve yeisi hüküm sürüyordu(17).

İstanbul 1918 Kasım ayından beri fiilen işgal altına girmişti. Galip devletlerin komiserleri karargahlarını kurmuşlar, sözde mütarekenin uygulanmasını kontrole başlamışlardı. Harbiye Nezareti başta olmak üzere en önemli yerlere irtibat subayları yerleştirilmişti. Yalnız bu kadarla da kalmıyordu. Başkaca kuvvetler hükümetlerin karar ve davranışını etkileyecekti.

İstanbul hükümetleri şu etkiler altında iş görmek durumunda idiler:

- 1- İtilâf Devletlerinin müdahale ve tehditleri.
- 2- Padişahın istekleri ve telkinleri.
- 3- Basının tenkidleri.
- 4- Siyasî oyunlar, fesatlar.
- 5- Mebusan Meclisinin Mürakabesi (2 kısa devrede)

16- Feridun Kandemir (1964), *Millî Mücadele başlangıcında Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler İstanbul* s.6

17- Kandemir (1964 : 9)

6- Anadolu'nun baskısı.

7- Yunan işgali.

Bu şartlar içinde çalışacak en kararlı ve azimli bir hükümetin şaşkına döneceği ve sadece normal hükümet işlerini yapmakta bile başarı gösteremeyeceği tabiidir. Kaldı ki, İstanbul hükümetlerini teşkil eden insanlar Babıalide yetişmiş, bazısı aciz, bir kısmı becerikli, fakat karakteri zayıf kimselerdi.

Hükümetlerin başarmak zorunda oldukları iki ana mesele vardı. Biri sulh yapmak, ikincisi memleket içinde asayiş ve düzeni sağlamak(18).

B- MİLLÎ KONGRE

Müttefik Donanması'nın İstanbul sularına demir attığı günden (13 Ekim 1918) bir gün sonra ve Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) 16 gün önce, 1918 yılı 14 Ekim günü kurulan **"Millî Kongre"** hakkında bugüne kadar detaylı bir inceleme yapılmamış; bundan dolayı da önemsenmemiştir. Hatta ansiklopedilere konu olarak alınmamış; Millî Mücadele kronojilerinde de yer verilmemiştir. Hakikatte; **"Millî Kongre"** en felâketli günlerimizde Türk vatanseverliğinin ve **"Millî Birlik"** ruhunun hakiki bir temsilcisi olmuştur. İstanbul'da ve bütün Türkiye'de, mevcut siyasî ve sosyal kuruluşlarla aydınların, **"Millî Kongre"** bünyesinde kenetlendiği bir gerçektir. İlk defa, yayımlayacağımız bazı belgelerin ışığında görülecektir ki; **"Millî Kongre"**, kapkara bulutlarla kaplanmış o devir ve Türkiye'sinde silâh dışında (ki o dönemin şartları içinde buna asla imkân yoktu) bütün kuvvetleri seferber edebilmiş; medenî dünya karşısında medenî mücadeleyi büyük bir cesaret ve anlayışla sürdürmüştür.

"Millî Kongre"nin faaliyetlerini göz önüne serdiğimiz zaman şu gerçek bütün açıklığı ile meydana çıkmaktadır; Türk milleti, vatan uğrunda millî birlik

zarureti belirlediği an, tekvücut halinde toplanabilmektedir. O kadar ki, “**Millî Kongre döneminde**” İkinci Meşrutiyet’in bünyemize yerleştirdiği parti kavgaları tamamiyle unutulmuş; “**ak ile kara**” gibi birbirlerine zıt kutuplar, “**Millî Kongre**”nin potasında tamamiyle erimiş, eritilmiş, bir safta birleşmesi sağlanmış; yeni toplum, bütün dünyaya karşı Türklüğün varlığını, var olacağını, tarihî haklarından asla vaz geçmeyerek, sonuna kadar mücadele edeceğini haykırabilmiştir. Yabancı dilde yayımlanan kitaplar, gazeteler ve her milletin sorumlu politikacılarına yazılan mektup ve muhtıralar, bütün medenî dünyaya dağıtılmış, Avrupa’ya, gayri resmî olarak, elemanlar gönderilerek Türk’ün millî ve siyasî hakları savunulmuştur(19).

İstanbul’da faaliyette bulunan ve yeniden faaliyete geçen yüzlerce teşekkül arasında milliyetçi olanlar (siyasî ve gayri siyasî) da bir cephe kurumuşlardır. Bu devrin iç politika gelişmesinin en karakteristik taraflarından biri de budur. Anadolu ve İstanbul’daki münevverler de öylece ikiye bölünmüşlerdi.

Millî Cephe’yi teşkil eden siyasî grup, kendisine “**Millî Kongre**” adını vermiştir. Millî Kongrenin teşekkülünde “**Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti**” ve onun başkanı Göz Doktoru Esat Paşa amil olmuştur. 29 Kasım 1918 de kurulan “**Millî Kongre**”ye katılan teşekküller şunlardır(20):

1-Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti, 2- Edebiyat Fakültesi, 3- Üsküdar Türk Ocağı, 4- Teceddüt Fırkası(2), 5-Türk Ocağı, 6-Himayei etfal Cemiyeti, 7-Hürriyetperveyan Avam Fırkası(3), 8- Radikal Avam Fırkası(4), 9- Tıp Fakültesi, 10- Muallim Mektepleri Mezunları Cemiyeti, 11- Donanma cemiyeti, 12- Galatasaraylılar Yurdu, 13- Fünun Fakültesi, 14- Kabataş Teavün Cemiyeti, 15- Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, 16- Mûdafaai Milliyet Cemiyeti, 17- Matbuat Cemiyeti, 18- Muallimler Cemiyeti, 19- Mehamiler Cemiyeti (Baro), 20- Millî Türk Cemiyeti, 21- Ressamlar

19- Niyazi Ahmet Banoğlu (1986), “*Millî Kongre ve Faaliyetleri*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi C. III Ankara S.197

20- Selek (1963 :44)

Cemiyeti, 22- Çiftçiler Derneği, 23- Vilayati Şarkıye Cemiyeti (5), 24- İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti, 25- Adanalılar Cemiyeti, 26- Trakya Paşaeli Cemiyeti, 27- Sulhu Salâh Cemiyeti, 28- Selâmeti Osmaniye Cemiyeti – son iki cemiyet Millî Kongreden çekilmişlerdir, 29- Millî Hususi Mektepler Cemiyeti, 30- Ahali İktisat Fırkası, 31- Sanatkarlar Cemiyeti, 32- Cemiyeti Hayriyei Nisvaniye, 33- Esirgeme Derneği, 34- İstihlaki Millî Kadınlar Cemiyeti, 35- Hilaliahmer Kadınlar Merkezi, 36- Himayei Etfal Kadınlar Merkezi, 37- Kadıköy Hanımlar Müdafaa-i Milliyet Merkezi, 38- İslâm Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, 39- Bıçkı Yurdu, 40- Musiki Muhipleri Hanımlar Cemiyeti, 41- Bilgi Yurdu, 42- Müdafaa-i Hukuku Nisvan Cemiyeti, 43- Üsküdar Bıçkı Yurdu, 44- Asri Kadın Cemiyeti, 45- Amerika Talebeleri Mezunin Cemiyeti, 46-Tıp Mezunin Cemiyeti, 47- Darülmuallimat Cemiyeti, 48- İnas Darülfünun Cemiyeti, 49- İspatı Sâniye Nefise Cemiyeti, 50- Darüelhan Cemiyeti, 51- Ticaret Mektebi İnas Cemiyeti.

“**Millî Kongre**”, başlı başına bir cemiyet olmadığı gibi, bir fırka da değildir. Memleketin maruz bulunduğu bu tehlikeler karşısında, bütün çeşitli kuvvetleri birleştirip millî haklarımızı en az zararla bu tehlikeden kurtarmaya çalışmak için, belli bir program etrafında cemiyet ve fırkaların ve hatta hiçbirine mensup olmayan serbest aydınların birleşmesinden kurulmuş bir bloktur(21).

Millî Kongre, beyannâmesinde, kuruluş maksadını özet olarak şöyle açıklar:

“Devlet ve milletin geçirdiği bu en müşkül anlarda vatanın yüksek menfaatlerini ve hukukunu müdafaa etmek üzere faaliyete geçen Kuvvayi Milliye'nin, müşterek gayeye doğru sevk ve idaresini sağlamak için, bütün müessese, cemiyet ve fırkaları biraraya getirmektir.

Biraz dağınık ve oldukça uzun ifadelerle, beyannâmenin ve programın muhtelif yerlerinde belirtilen ana fikirler Türk Millî Mücadelesi'nin ilk

işaretleri mahiyetindedir. Beyannâmesinin bir yerinde “**Ancak siyasî ve iktisadi istiklâl ile yaşayacak olan vatan**”, birkaç noktasında “**Kuvayi Milliye**” tabirini kullanan ilk siyasî teşekküldür. Mensuplarının çoğu sonradan Anadolu ihtilâline katıldığından bu teşekkül gerçek manasiyle millidir.

Millî Kongre bir federasyon mahiyetindedir(22).

“Millî Kongre”nin faaliyetlerini göz önüne alındığında, şu gerçek kendiliğinden bütün açıklığı ile meydana çıkmaktadır: Atatürk’ün dehası ve uzağı görüşü. Evet, “**Millî Kongre**”, millî birliği oluşturmuş, Türk’ün iman inancını ortaya koymuştu; fakat bütün bunlar, Türk milletini istiklâl ve hürriyetine kavuşturacak kudret ve kuvvette değildi ve olamazdı. Çünkü Türkiye’yi istilâ eden düşmanlar kararlı idiler; sözle değil, silâhla hareket ediyorlardı. Binenaleyh, Türk milletinin de sözle değil silâhla karşı koyması icap ediyordu, Atatürk bunu yaptı.

Mustafa Kemal, İstanbul’dan ayrıldıktan bir ay sonra, İstanbul’da bulunan yakın dostlarına ve bu arada Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey’e yazdığı özel bir mektupta, kesin inancını şu cümlelerle ifade ediyordu: “Mitingler vesaire gibi tezahürat, büyük gayeleri hiçbir vakitte kurtaramaz ve ancak sine-i milletten bilfiil doğan kudret-i müşterekeye istinad ederse reha bulur.” “Vatanın parçalanma tehlikesini açıkça gösteren safhanın kanlı icraatı, millî vicdanı bir kurtuluş ümidi etrafında ve Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Teşkilâtı altında seri bir surette toplanmaya başlamıştır.”

Esat Paşa da başlattığı mücadelenin silâh kuvvetine dayanmadan başarıya ulaşamayacağını anlamış ve “**Millî Kongre**”nin hükûmete bağlı “**Şura-yı Saltanat**”a devrini uygun görmüştü. Fakat Şura-yı Saltanat’ın sarayda toplanan ilk celsesinde “**Millî Kongre**”nin mücahitleri, mücadelenin daha enerjik olarak

devamını önerirlerken Sadrazam Ferit Paşa, içinde bulunduğumuz şartların İngiltere ve Fransa'ya karşı gelmekle daha tehlikeli olacağına işaretle: "Eğer şimdi bu dostlar bir dest-i musaffa (saf bir el) uzatırlarsa, onların cenah-ı muavenetinde (yardımlarına sığınarak) yaşayabileceğiz" demek suretiyle, adeta esaretimizi, saldırganları "**dost**" diye kabul ederek tasdik ediyordu(23).

C- MÜDAFAA-İ HUKUK GURUPLARININ OLUŞMASI

Yukarıda, isimlerini sayıp geçtiğimiz ve bazılarının ana hatlarıyla hüviyetlerini belirtmeye çalıştığımız siyasî partiler ve sair teşekküllerin dışında kalan "**Müdafaai Hukuk**" cemiyetlerini ayrı bir konu olarak tetkik etmek lazımdır. Bunlardan bir ikisi Millî kongrenin kurucuları arasında görünmekle beraber "**Müdafaai Hukuk**" cemiyetleri genel davranışlarıyla İstanbul'un siyasî havasının dışında kalmışlardır.

Müdafaai Hukuk Cemiyetlerini diğer siyasî teşekküllerden ayıran en önemli özellikler, bunların bölge esasına dayanmaları ve siyasetle ilgileri olmadığını ilân etmeleridir. Tezatlarla dolu olan bu devrede, siyasî maksatlarla kurulan bu cemiyetlerin siyaseti reddetmeleri olağan hadiselerden biridir. "**Müdafaai Hukuk**" cemiyetlerinin asıl söylemek istedikleri, İttihat ve Terakki ile de, Hürriyet ve İtilâf ile de resmen bir bağlantıları olmadığı hususudur. Kuruluş gayelerinin, bu ikili çatışmanın hengamesi içinde kaybolup gitmemesi ve türlü siyasî inançlara sahip hemşehrilerin yardımını sağlamak için bu yolu tutmuşlardır. Halbuki Müdafaai Hukukçular büyük ekseriyetle İttihatçı idiler. Cemiyetlerinin siyasetle ilgisi olmadığını açıklarken, şüphesiz biraz da kurucuların hüviyetlerini gizlemeyi düşünüyorlardı. Bir nokta daha var: "**Müdafaai Hukuk**" cemiyetleri galip devletlerin huzurunda "hak müdafaasına" hazırlanıyorlardı. Siyaset dışında kalıp, onlara da hoş görünmek gerekiyordu.

Henüz harp devam ederken, Türkiye'nin taksimine ait bir çok şeyler biliniyordu. Mütareke imzalanınca, söylentiler endişeleri artırdı. Trakya tehlikede

idi. İzmir'in Yunanistan'a verilmesi muhtemeldi. Kilikya Türkiye'den alınacaktı. Doğu vilayetleri Ermenistan'a verilecekti. Karadeniz sahillerinde Pontus – Rum devleti kurulacaktı.

Müdafaai Hukuk teşekküllerinin doğmasına işte bu endişeler sebep olmuştur. Anadolu'nun diğer bölgeleri, bir tevekkül havası içinde, sessiz, kayıtsız yaşarken, Trakyanın, İzmir'in, Kilikya'nın Doğunun ve Karadeniz kıyılarının aydınları, birbirinin tıpatıp benzeri olan "Müdafaai Hukuk" cemiyetlerini kurmuşlardır(24).

a) İstihlası Vatan cemiyeti: Manisa'da kurulmuş olup Ege'de öncü cemiyetlerden biridir. 19 Mart kongresi ile Müdafaai Hukukla birleşmiştir.

b) Harekatı Milliye ve Reddi İlhak: İzmir'in İşgaline tepki için kurulmuş

c) Anadolu Kadınları Müdafaai Hukuk cemiyeti: Sivas'ta vali Reşit Paşanın eşi Melek Reşit hanım ve arkadaşları tarafından kurulmuştur.

d) Trakya – Paşaeli Müdafaai Heyeti Osmaniyesi: Mütarekeden iki gün sonra 2 Kasım 1918 de (Merkezi Edirne),

e) Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuk Cemiyeti: aynı ayın sonlarına doğru (Merkezi İstanbul),

f) Kilikyalılar Cemiyeti: ile (Merkezi İstanbul),

g) İzmir Müdafaai Hukuku Osmaniye Cemiyeti: 1 Aralık 1918 de (Merkezi İzmir),

h) Trabzon Muhafazai Hukuku Milliye Cemiyeti: 12 Şubat 1919 da (Merkezi Trabzon),

Faaliyete geçmişlerdi(25).

Bu cemiyetlerin tek gayesi, temsil ettikleri bölgelerin tarih, coğrafya ve nüfus bakımından Türklere ait olduğunu isbat etmek ve Osmanlı Devletinden ayrılmamayı sağlamaktır. İlk teşekküllerinde, haklarının müdafaasını silâhla

24- Selek (1963 : 79-80)

25- Hamza Eroğlu, *İnkılap Tarihi* s.99-101

yapmayı düşünmemişlerdir. İlmî araştırmalarla, istatistiklerle, büyük devletlere haklı olduklarını anlatabileceklerini zannediyor, propaganda ve neşriyat faaliyetini bunun için yeter görüyorlardı. Ancak işgallerin fiilen başlaması, müdafaai hukukun kuvvete dayandığı gerçeğini bu Osmanlı idealistlerine anlatabilmiştir. Bölgecilik zihniyetinin, memleketin bütünlüğünü sağlayamayacağını öğrenmeleri için de Mustafa Kemal Paşa gibi bir gerçekçinin Anadolu'ya gelmesi gerekiyordu.

Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin ancak ikisi (Trakya – Paşaeli ve Vilâyatı Şarkiye) üzerlerinde fazlaca durmaya değer bir canlılık gösterebilmiştir. Diğerleri ya nazari kalmışlar, ya da uzun ömürlü olmamışlardır(26).

Millî Mücadelede siyasî faaliyetin ağırlık merkezi İstanbul'dadır. Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra da, İstanbul zafere kadar bu durumunu muhafaza etmiştir. İstanbul, çok sebepten dolayı, siyasetin her çeşidini hiçbir rahatsızlık duymadan bağrında yaşatmıştır.

İstanbul'un karşısında zavallı Anadolu, bir hayli bocaladıktan sonra siyasî merkezini Ankara'da kurabilmiştir. Anadolu ve Trakya; Müdafaai Hukuk Cemiyetleri, Heyeti Merkeziyeleri, Heyeti Milliyeleri ve kongreleriyle bir avuç insanın ağzından bir milletin sesini dünyaya duyurmaya çalışmıştır.

Anadolu ve Trakya'da İzmir'in işgalinden sonra toplanan kongreler tarih sırasıyla şöyledir:

Erzurum Kongresi	(10 Temmuz 1919) 23 Temmuz - 7 Ağustos
1. Balıkesir Kongresi	26 - 31 Temmuz 1919
Nazilli Kongresi	7 Ağustos 1919
Alaşehir Kongresi	16 – 25 Ağustos 1919

Sivas Kongresi	4 – 11 Eylül 1919	
2. Balıkesir Kongresi	13 – 22 Eylül 1919	
Lüleburgaz Kongresi	31 Mart - Nisan 1920	
Edirne Kongresi	9 – 13 Mayıs 1920	(27)

Mondros mütarekesi esnasında güney cephesinde yıldırım orduları kumandanı olan Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti hükümetinin kabul ettiği bu ağır şartları tatbik edemeyeceğini bildirmiştir. Hatta 7.11.1918'de İskenderun'a çıkacak yabancılara ateşle karşı konulacağını hükümete bildirmiş düşmanların istediklerinin " kendi yardımımızla bahsedilemeyeceğini " yazmıştır. Bundan sonra 13.11.1918 - 16.5.1919 tarihleri arasında Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dadır. Bu süre içinde, İtilâf devletleri aralarında tam anlaşamadıklarından Osmanlı Devleti ile Muahede yapamazlar fakat Osmanlı Devleti hükümetinin de yardımını sağlayarak, memleketi istilaya, kavmi bölümlere ayırmaya girişirler ve Osmanlı Devleti hükümetini orduyu terhise ve silâhlarını teslim etmeye zorlarlar.

Umumi harpte Osmanlı Devletinin Müttefiki Almanya'nın Türkiye içinde nüfuz elde etmeye çalışması ve bu harpten sonra Osmanlı memleketlerine yerleşme hazırlıkları yapması gizlenemeyecek bir hal almıştı. Her cephede, silâhla İtilâf tecavüzlerine karşı yurdu koruyan Mustafa Kemal, müttefik de olsa bir yabancı devletin memleket içinde nüfuz elde etmesine seyirci kalamazdı. Umumi harp tecrübesi, Mustafa Kemal'e her yabancı nüfuz ve kontrolüne mukavemet zarureti ve imkanlarını vermişti. Mondros Mütarekesiyle Yıldırım Ordular gurubu Kumandanı (31 Ekim 1918) olarak ırk ve coğrafya bakımından gelecekteki Türkiye'ye ait olması gereken toprakların elimizde kalması için mücadele etti, İskenderun ve Antakya dolaylarının elimizde kalmasına çalıştı. O bu faaliyetleriyle, çoğu subay olmak üzere, aydın Türkler arasında o vakit için, pek alışılmamış olan Batı anlayışında bir millî bilinç (şuur) geliştirmiştir. Henüz kırk yaşında bile

olmayan Mustafa Kemal Paşa, üstün bir kumandan ve teşkilatçı olarak temayüz etmişti. Bundan başka bozulan Osmanlı Devleti ile yakın işbirliğinde bulunmamış ve Enver'le mücadele etmiş olması onu, yeni millî hareketin başına getirmesi için mukadderdi. Arkadaşları ve büyük bir subay kitlesi, ona memleketi kurtaracak lider gözüyle bakıyorlardı(28).

D- SAMSUN'DA MEYDANA GELEN OLAYLAR

Mütareke Türkiye'sinin en huzursuz bölgelerinde biri Samsun livasıdır. Bölgenin etnik yapısı, harp içinde yaşadığı maceralar (Ermeni ve Rum tehciri) ve Pontoscü hazırlıklar bu huzursuzluğun başlıca kaynakları idi. Bölgede, harbin başından beri sürüp gelen çete faaliyetine, mütareke siyasî renk vermeye başlamıştı. Çoğu Rum olmak üzere elli kadar çete Samsun livası içinde huzur ve asayiş kökünden sarsmış bulunuyordu. Bütün bu özellikleriyle, daha mütarekenin ilk ayından itibaren, Samsun bölgesi, İstanbul'daki İngiliz kumandanlığının dikkatini çekmiştir.

Nihayet, İngilizlerin tahrikiyle Türk makamlarının dikkati de Samsun bölgesine çevrilmiş oluyordu. Bölgedeki asayişsizlik ve Türk halkın Rumlara karşı silâhlendirildiği hakkında İngiliz yüksek komiserliğinin ve Karadeniz ordusu başkumandanlığının bitip tükenmeyen ve son günlerde artan şikayetlerini önlemek gerekiyordu. Bunun için tek çıkar yol, olağanüstü yetkilerle muktedir ve güvenilir bir kumandanı Samsun'a göndermekti. Bu sıralarda Türk Genel Kurmayı, orduyu sefer halinden hazar haline sokmak için plan hazırlamakta ve bu maksatla ordu müfettişliklerinin kurulmasını düşünmekte idi. Kaldırılan ordu kumandanlıklarının yerini dolduracak bu müfettişlikler, normal olarak talim ve terbiye ile uğraşmaktan başka, ötede beride dağınık bulunan silâh ve cephaneyi depolarda toplayacak ve bölgelerinde asayiş ve inzibatı sağlayacaklardı. İngiliz kumandanlığı kurmayı ile bu hususta anlaşmaya varılmıştı. O halde Samsun'a gönderilecek kumandan ilk ordu

müfettişi olabilirdi. Hükümetin İngiliz şikayetlerini önlemek çabası ile Genel Kurmayın ordu müfettişlikleri kurma yolundaki çalışmaları böylece; şekil ve zaman bakımından birbirine uygun düşmüştü(29).

O günün şartlarına göre bir generalin böyle önemli bir göreve tayininin Genel Kurmay, Harbiye Nezareti, Sadrazam ve hükümet, Padişah ve nihayet İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı barajlarından geçmesi gerekiyordu. Samsun olaylarının tahkiki ve asayişin sağlanması maksadı ile ve dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi sıfatıyla Anadolu'ya gönderilmek üzere Mustafa Kemal Paşa'nın seçilmesine karar verildi.

Bu sıralarda Damat Ferit'le Mustafa Kemal Paşa'nın arası açıktır. Meseleyi Fevzi Çakmak şöyle açıklamaktadır:

"Mustafa Kemal Paşa'nın, Ahmet Rıza Bey'le beraber hükümeti ele almak ve Ferit Paşa'yı sadarettten uzaklaştırmak istediğinden, Ferit Paşa tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenen Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi olduğu cihetle bana bildirilmiştir. Sureti zahirede Pontusçuların faaliyetine mani olmak üzere müslümanlarla Rumlar arasında bir kıtal zuhurunu berteraf etmek vazifesi ile gidiyordu. Harbiye Nezaretinde Cevat Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğümüz sırada, Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir mukavemet tesis etmesi ve bizimde her vecihle yardıma bulunmaklığımız, lüzumuna karar vermiştik. Bu tayini, Osmanlı Devleti Padişahı Vahideddin'in 30 Nisan 1919 tarihli irade ile tasdik etmesi, hükümdarın Mustafa Kemal Paşa'nın şahsından hiç şüphelenmediğini göstermek bakımından çok manalıdır. Veliahtlığında, birlikte yaptıkları Almanya seyahatinde ve mütareke devrinde İstanbul'da kendisiyle yaptığı konuşmalarda Vahideddin'de Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine bağlılığını sarsacak bir intiba uyanmamış olduğu da kabul olunabilir. Aksi takdirde bu tayini tasvip etmeyeceği muhakkaktır"(16). Fakat, burada bir konuya değinmeden de edemeyeceğim:

29- B.O.A. DH.ŞFR. 99-328 nolu 24 Ş. 1337 tarihli dahiliye müdiriyetinden Kayseri ve Maraş mutasarrıflıklarına çekilen telgraf, Selek (1963 : 174-175)

Önce, bazı yanlış kanaatlerin düzeltilmesi için işaret etmek gerek ki, Mustafa Kemal Paşa'ya verilen görev onu Anadolu'ya aktarmak için bilhassa icaz edilmemiştir. Bütün olaylar bunu açıkça göstermektedir. Tayin keyfiyetinin böyle maksatlı bir yönü olamaz. Samsun olaylarına verilen önem, Anadolu'ya geçmekte olan Mustafa Kemal Paşa'ya nihayet bir fırsat yaratmıştır. Diğer taraftan, Paşa'nın o sıralarda İstanbul'dan uzaklaştırılması gereken tehlikeli bir şahıs olarak görüldüğünü kabule de pek imkan yoktur. Kendisine verilen görevin önemi ve geniş yetkilerle donatılmış olması bu iddiaları çürütmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, İngiliz şikayetlerini önlemek için aranan adam muktedir ve güvenilir bir kumandan olmalıydı. Mustafa Kemal Paşa, harp içinde başarı kazanmış, şöhret yapmış genç kumandanların başında geliyordu. Görevin istediği birinci vasıf bakımından mükemmel bir namzetti. Genel Kurmay ve Harbiye Nezareti barajlarını kolayca geçebilirdi. Enver Paşa'ya ve Almanlara aleyhdarlığı, bunlarla hiçbir zaman geçinememiş olması da istenilen güveni veriyordu. Gerek zamanın hükümeti ve Padişah, gerekse İngilizler, İttihatçılık ve Alman düşmanlığında ortak bir görüş taşıdıklarından, Mustafa Kemal Paşa görevin istediği ikinci vasıf bakımından da kusurlu sayılamazdı. Nitekim, İngilizler Ali İhsan Paşa ve Yakup Şevki Paşa gibi bazı ordu kumandanlarını iş başından uzaklaştırdıkları, hatta tevkif ettikleri halde Mustafa Kemal Paşa'ya dokunmamışlardı.

Sulatan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa hakkında kanaati, hiç şüphe yok ki, ona en az bu önemli görevin verilmesine müsaade edecek kadar müsbet idi. Veliahtlığından beri tanıdığı fahri yaverinin kabiliyetinden, kendisine olan bağlılığından şüphe edecek hiçbir sebep yoktu. İkisi de Enver'i sevmiyordu. Aynı kimseye duyulan bu ortak his onları az, çok birbirine yaklaştırmış olmalıydı. Kaldı ki, Vahideddin, Mustafa Kemal Paşa'nın ancak büyük işlerle tatmin olacak, mizacını biliyor ve muhtemelen onun şahsında, mevcut güçlüklerin

yenilmesinde iki taraf için de kârlı neticeler sağlayacak bir müttefik görüyordu (30).

“Dokuzuncu Ordu Kıtatı Müfettişliğine verilecek talimat” başlığı altında kaleme alınan ve Mustafa Kemal Paşa'nın görevi ile yetkilerini belli eden yazı, Genel Kurmay İkinci başkanı Albay Kâzım (İnanç) tarafından hazırlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, yetkilerinin geniş tutulmasındaki arzuları da dikkate alınarak yazılan talimatı Harbiye Nazırı imzalamaktan çekinmiştir.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da arkadaşları ile görüşerek memleket kurtuluşu için çareler aramıştır. III.Ordu müfettişliği ünvanı ile Anadolu'ya geçmesi, millî mücadelemizin birliğini sağlayacak bir tarihi başlangıç olmuştur. Doğrudan doğruya III. Orduya bağlı 3. Kolordunun Kumandanı Miralay Refet Bele 15. Kolordu Kumandanı General Kâzım Karabekir idi. II.Ordunun (Konya) 20. Kolordusu (Merkezi Ankara) Kumandanı da General Ali Fuat (Cebesoy) idi. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın elindeki selahiyete göre, III. Orduya sınır olan bölgelerdeki askeri birliklere olduğu gibi, bu bölgedeki sivil memurlara da emir verebilecekti. Bu geniş selahiyeti kendi arkadaşları delaletiyle tayin ettiren Mustafa Kemal Paşa diyor ki; “ Bana bu selahiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler.” Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak için bulunan sebep ise “ Samsun ve çevresindeki asayişsizliği yerinde görüp tedbir almak için” dir. Yine kendi ifadesine göre Mustafa Kemal Paşa o tarihte Genel Kurmayda çalışan ve maksadını bilen arkadaşları bu müfettişlik vazifesini bulmuşlardır. “ Selahiyete müteallik talimatıda ben kendim yazdım” diyor(31).

Müfettişlik belgesi Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleri ile Erzincan ve Canik müstakil sancaklarını kapsadığından müfettişliğin vereceği bütün talimatı bu vilayetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya yerine getireceklerdir.

30- Bıyıklıoğlu (1959 : 42), B.O.A BH.ŞFR. 99-308 nolu 23 Ş. 1337 tarihli dahiliye müdüriyetinden Canik mutasarrıflığına ve 99-328 nolu 24 Ş. 1337 tarihli Kayseri ve Maraş Mutasarrıflığına çekilen telgraf.

31- Bekir Sıtkı Baykal (1969), *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, Ankara s.9-10

Diğer yandan müfettişlik sınırına komşu vilayetler ve müstakil sancaklar Diyarbakır, Bitlis, Elaziz, Ankara, Kastamonu vilayetleri ile Kolordu Komutanlıkları da Mustafa Kemal Paşa'nın vazifesi sırasında doğrudan doğruya vaki olacak müracaatları dikkate alacaklardır. İki tümeni olan 15. Kolordu da Mustafa Kemal Paşa'nın emrine verilmiştir. 15. Kolordunun kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'dır.

Memlekette düşünülen Kurtuluş çarelerini de Mustafa Kemal Paşa şöyle sıralıyor(32).

1. İngiliz himayesi,
2. Amerikan mandası istemek,
3. Bölgelerin ayrı ayrı kurtuluş çabaları.

Bunlara karşı Mustafa Kemal Paşa'nın kararı şöyledir. **“Millî Egemenliğe dayanan, kayıtsız şartsız müstakil yeni bir Türk Devleti kurmak.”** İşte bu amacın tahakkuku için ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkar çıkmaz çalışmalarına başlayacaktır.

Payitaht denilen ve düşmanların hüküm ve nüfuzları altına girmiş bulunan İstanbul'da 6 aydır, didine çabalaya ve kah ümitlene ümitlene girdiği bütün teşebbüsler sonunda, kendisi ile aynı fikir, kanaat ve imanda olduklarını zaten uzun yıllardır süren yakın arkadaşlıklarıyla bildiği ve böylece anlaşmaya vardığı Hüseyin Rauf, Ali Fethi, İsmail Canbulat beylerle Ali Fuat, Kâzım Karabekir Paşalardan başka hemen hemen hiç kimse ile, tam bir işbirliği yapmak imkanı bulamadığını düşünerek, yola çıkmak üzere iken bir engele maruz kalmamak için, Rauf Bey'le anlaşmış ve birleşmiş olduklarının etrafça bilinmemesine dikkat etmek lüzumunu duymuştur.

32- İbrahim Agah Çubukçu (1988), *İstiklâl Savaşı ve Millî Birlik Belleteri* Sayı 204 Ankara s.796 Bkz. Mustafa Kemal Atatürk(1950), *Nutuk C.I İstanbul* s.11-12

Mustafa Kemal Paşa yola çıkmadan evvel Çapur lakaplı Neşet beyi de sarayda olup bitenlere göz kulak olmak ve gerektiğinde yapılacak işlere hazır bulunmakla vazifelendirmişti.

Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'den sadece birkaç gün için ayrılıyordu. Aralarında ki anlaşma gereğince, kendisi Samsun'a vardığı gün, Rauf Bey de yanına alacağı Topçuoğlu Nazmi, Osman (Tufan), İbrahim Süreyya, Recep Zühtü ve Hintli Abdurrahman Beylerle birlikte İstanbul'dan Bandırma yolu ile Anaadoluya geçip, Balıkesir dolayları ile düşman karşısında bulunan Ege bölgesindeki Millî kuvvetleri yakından görerek temas ede ede Ankara'da Ali Fuat Paşa ile buluştuktan sonra, belli bir yerde birleşeceklerdi. Nitekim öyle de oldu(33).

E- ERZURUM'DA GELİŞEN OLAYLAR

Bu sırada Anadolu boş durmuyordu. 10 Mart 1919 da merkezi İstanbul'da olan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyetinin Erzurum Şubesi kurulmuştur. Cemiyetin 19 kişilik yönetim kurulunun başkanı, Raif Efendi ve sekreteri de Cevat Dursunoğlu'dur. Necati Beyin Müdürü olduğu "Albayrak" gazetesi de cemiyetin fikirlerini ve çalışmalarını aksettiren yayın organı halini almıştır. Bu suretle bölgenin aydın kişileri fikir ve işbirliği yaparak halk üzerinde tesirli faaliyette bulunmaya başlamışlardır. Cemiyetce memleketin umumi durumunun açıklanması Mondros mütarekesinin ağır şartlarının ve özellikle doğu vilayetlerini bir Ermeni Devleti haline getirme isteğinin, 15 Mayıs'ta İzmir'in işgalinin ve Türk halkına reva görülen zulüm hareketlerinin izahı ve Doğu Bölgesi halkını da mücadeleye teşvik edici bir rol oynamıştır(34).

Doğu orduları Komutanı Kâzım Karabekir Paşa o sırada İstanbul'dadır.

33- Baykal (1969 : 8-9)

34- Kandemir (1964 : 10-11)

Erzurum'a gitmeden önce 11 Nisan 1919'da kulağından ameliyat olmuş ve istirahat eden Mustafa Kemal Paşa ile Şişli'deki evinde görüşmüş ve Mustafa Kemal Paşa ya:

"Paşam ben yarın Erzurum'a gidiyorum İstanbul'da ne vaziyette kalırsanız kalın bir şey yapmak imkansızdır. Sükut edersek mahvımız mukadderdir. Behemehal Anadolu'ya ordu başına geliniz hem de şarka; milletin kurtuluş anahtarı şarkta'dır. Orada her şey mümkündür. Ordu da kuvvetlidir, halk da beraber gibidir. Ben kat'i kararımı verdim, planım basittir. Millî bir hükümet teşkili ve şark vilayetlerini istilaya hazırlanan Ermenistan'ı bize güzel bir sulh rehinesi olarak elde tutmak, sonra hadisata göre garba teveccüh etmektir. İstanbul'da ne siz ne de diğer kıymetli arkadaşlar fazla müddet kalmayınız. Başka türlü millî birlik ve millî varlık göstermek imkanı yoktur. Benim ahdim, tek dağ başı mezar oluncaya kadar uğraşmaktır. İstiklâlimizi ve hiç değilse millî namusumuzu kurtaracak bu karardır." Demiştir.

Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verir;

"Bu da bir fikirdir. Ahval günden güne size hak verdiriyor. Size muvaffakiyet dilerim" Kâzım Karabekir "bunun bir fikir değil kat'i bir karar olduğunu anlatır. Ordu ve halkın bu fikir etrafında toplanacağını söyler. Şarkta millî hükümet esaslarını kurduktan sonra siz, garba dönersiniz. Şark vazifesini de ben yönetirim. Gelmeyecekseniz hareketimi ona göre tanzim edeyim." demiş. Mustafa Kemal Paşa da şu cevabı vermiştir. İyi olayım size mülâki olmaya çalışırım demiştir(35).

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Kâzım Karabekir'in Erzurum'a gitmeden önce, Erzurum'da meydana gelen olaylardan biraz bahsetmek istiyorum.

Tehlikeler büyüyüp yaklaştıkça, her bölgenin kendi başına hareketinin

yeterli olmayacağı gerçeği açıkça meydana çıkıyor, her bölgede ki sivil - asker işbirliği gibi türlü bölgelerdeki gayretler birleştirilerek millî birliğe doğru gidilmesi zorunluluğu kendini kuvvetle hissettiriyordu. Trabzonlular millî mücadele bayrağını açtıkları ilk günden beri bu zorunluluğu duymakta ve bu konuda özellikle Erzurumlu komşularına başvurmakta idiler(36).

Erzurumlular için de artık bekleyecek zaman yoktu. İlk önce vilayet daha sonra da şark vilayetleri kongresini toplamaları gerekiyordu. Bunun için harekete geçtiler. İki ayrı toplantı yaptılar. Birinci toplantıya ulema, aydın, asker, Erzurumlu memurlar ve şehrin ileri gelenleri katıldı. Bu toplantıdan bir gün sonra esnafın ileri gelenleri ile ikinci bir toplantı yapıldı. Bu iki toplantı sonunda bu heyetler cemiyete şu mühim vazifeleri vermişlerdi.

1. Merkezdeki aydınları daha faal kılabilmek için bir heyeti faale meydana getirmek.
2. Şehir içinde yapılan teşkilatı livalara ve kazalara yayarak burada mutemet ellerle müdafa fikrini köylere kadar götürmek.
3. Vilayet sınırlarından taşarak bütün Şark vilayetlerini bir fikir etrafında toplamak.
4. Her ne lazımsa orduyu bu işe iştirak ettirmek bu amaçlara varabilmek için yeni bir nizamnâme yapmak gerekiyordu. Heyet-i idarede günlerce uğraşarak 12 maddelik bir nizamnâme meydana getirildi. Bu nizamnâmeye göre:

a) Erzurum vilayetinin bir Türk ve Müslüman memleketi olduğunu isbat edici her türlü asar ve vesaiki cem ve telfik ve son zamanlarda Ermenilerin memleketimiz ahalisine reva gördükleri zulüm ve şenaatleri esaslı bir suretde tahkik ve tedkik ederek elde edilecek asar ve vesaiki bittanzim heyeti amileye ita ve heyeti amilenin havale edeceği mukarreratı tarifatı dairesinde icra eylemek üzere memleket münevveranından - heyeti amilenin sülûsan ekseriyet arasıyle-elli aza

bittefrık iltihak olunacak ve heyete “heyeti faale” namı verilecektir. Merkezi vilayet bu hususta dört mintıkaya ayrılarak heyeti faale azaları buralara taksim edilecektir.

b) İş bu azalardan mülhakatta yapılacak teşkilat ve icraata memur edilebileceklerdir.

c) Livalar, vilayet teşkilatı gibi birer şube teşkil edecek ve Erzurum şubelerini merkez tanıyacaklardır. İşbu liva şubelerinde de münasib miktarda heyeti faale bulunabilir.

d) Merkezi vilayete ve livalara merbut kazalarda da bir şube teşkil edilecek ve bu şubeler mezkûr kazanın idareten merbut bulunduğu livada ki şubeye merbut bulunacaklardır.

e) Her nahiye tabi olduğu kazaya merbut olmak ve yedişer azadan mürekkep olmak üzere bir heyeti amile bulunacaktır.

f) Heyeti faaleden bir hususa memur edilecek murahhaslar heyeti amilenin kararıyla tefrik ve bu itimatnâme gönderilecektir.

g) Vilayet ve liva “heyeti amile” leri doğrudan doğruya kendilerine merbut olan kura ve mahallat ahalisine maksadı teşekkül ve icraatı tefhim etmek ve hiçbir suretle suitefehhüm ve idareye meydan vermemek için heyeti faale azalarından münasip miktar aza gönderilecektir. Kaza ve nevahide bu vazifeye heyeti amile azalarından tefrik olunur.

h) Mülhakatta teşekkül edecek heyeti amile ve heyeti faale azalarının muvazzah esami defterleri Erzurum merkezine gönderilecektir.

i) İşbu teşkilat sûratle yapılacak ve her liva ve kaza heyeti amilesinden ikişer aza Erzurum’da inikat edecek olan kongreye telgrafla iş’ar vukuunda ba itimatnâme gönderilecektir.

j) Kongre ilk içtimasında Erzurum merkezinin mücavir vilayetlerle olacak münasebetini ve varidatın sureti temin ve ciheti sarfını tayin ve ileride duçar olunması merhus müşkilata karşı ittihaz olunacak tedabiri ihtiyatiyeyi teemmül ve kongrenin fevkalade zamanlardan gayri vakti içtimasını tayinle mülhakatta ki şubelerin ciheti münasebetleri hususatını tezekkür ve tahtı karara alacaktır.

k) Kongreye Erzurum şubesi heyeti amile reisi riyaset edecek ve şube nizamnâmei dahilisi ahkamınca kongrenin içtiması idare edilecektir.

1) Kongrede halli mübrem mesail ikmal edilinceye kadar akti içtima olunacak ve mukarreratı her heyet zaptederek dairei intihabiyelerine götürecektir ve lüzum görülen hususat kura ve mahallata kadar tamim olunacaktır.

5. Bu yeni teşkilat nizamnâmesi ile varılan en önemli sonuç istanbul'daki cemiyetin amaçlarının çok üstüne çıkmak olmuştur.

Bu nizamnâme de yeni iş ve fikir olarak Erzurum vilayet kongresi ile "Vilayet-ı Şarkıye" kongresi sözü ortaya atılmış ve bu kongrelere "ileride ducar olunması melhuz müşkülata karşı tedabiri ihtiyatiye yi teemmül" vazifesi verilmiştir. Bu iki madde artık işin sistemli bir biçimde silâhlı müdafaaya doğru gittiğini gösteriyordu. Bu karardan endişe duyanlar vardı. Endişelerin birinci sebebi İstanbul hükümeti ile mücadeleye girileceği idi. İkincisi ise Mondros mütarekesinin 24. maddesini bahane ederek İtilâf devletlerinin harekete geçmesi idi. Ama artık beklenecek zaman kalmamıştı, harekete geçmek gerekiyordu. Tartışmalar günlerce devam etti. Yarı ikna ve yarı emri vakilerle idare heyetindeki gençler gurubu kongrenin daveti kararını alarak nisanın son cuma günü karar bir mitingle halka duyuruldu ve Doğu vilayetlerine telgraflar çekildi. Ertesi gün Trabzon muhafaza-i hukukundan cevap geldi. Şark vilayetlerinin müdafaasını sağlamak için coğrafi mevkii müsait olan Erzurum'da bir kongre toplamak muvafıktır. Trabzon'dan gelen cevap Erzurum halkını heyecanlandırmıştı(37).

Kongre kararı veriliyor, bir takım hareketler oluyor, şehrin teşkilatı güçleniyordu. Cemiyetin organı olan "Albayrak" her tarafı ateşliyordu. Fakat ne olursa olsun Erzurum merkezinde çalışanların adları sadece vilayet sınırı içinde tanınıyordu. Halbuki iş isimsiz, cisimsiz kimselerin başarabileceği haddi aşmış bulunuyordu. Davaya adı sanı memleket ve orduca tanınmış bir baş bulunması gerekiyordu. İkinci sorun ise ordu birliklerinin Erzurum'u boşaltıp gitmelerinden duyulan kuşku idi. Eski ordu komutanı Yakup Şevki Paşa zamanında bir türlü ordu

37- Cevat Dursunoğlu (1946), *Millî Mücadelede Erzurum, Ankara* s.49-53

ile işbirliği kurup bu kuşkularından kurtulamamışlardı. Ne var ki; yeni kolordu komutanı Kâzım Karabekir Paşa gelir gelmez, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye cemiyeti'nin Erzurum şubesi idarecilerini çağırarak, onlara ne pahasına olursa olsun askeri birliklerin katiyyen Erzurum'u terketmeyeceklerini son nefere kadar çalışacaklarını, halkın da başka yere göç etmeyi düşünmeyerek askeri kuvvetlerle işbirliği etmesini söylemişti. Güven ve sevinç içinde Kâzım Karabekir Paşa'ya bağlanmış olan Erzurum'lular; idare kurulu üyelerinden gazeteci Necati Beyin aracılığıyla 15. Kolordu ile işbirliğini sağlamışlar ve bütün güçleriyle millî mücadele gayretlerini geliştirmeye koyulmuşlardı(38).

F- MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A ÇIKIŞI

Mustafa Kemal Paşa 16 Mayıs 1919 günü veda etmek amacı ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gider. Fevzi Paşa'nın yerine Cevat Paşa tayin olmuştur. **"Mustafa Kemal Paşa Fevzi Paşa'ya vaziyeti nasıl mütalaa ediyorsunuz" ?** diye sorar.

Gök gürler gibi bağırarak Paşa cevap verir: Anlamıyorum ki efendim... İstanbul'daki rahatımızı feda etmemek için, koskoca memleketi veriyoruz. Bu ne haldir? diye cevap verdiğinde Mustafa Kemal Paşa sevinir çünkü aynı düşüncededirler(39).

Cevat Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya sorar **"birşeymi yapacaksınız"**. Mustafa Kemal Paşa da **"evet Paşam"** der. Cevat Paşa'da **"Allah muvaffak etsin"** der. Ve konuşma Mustafa Kemal Paşa'nın şu cümleleri ile son bulur. **"Mutlaka muvaffak olacağız"**(40).

38- Goloğlu (1968 : 51-52) ayrıntılı bilgi için Bkz. Dursunoğlu (1946 : 55-56)

39- Kandemir (1964 : 12)

40- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi*, 15 Mayıs 1919, Perşembe s.3

Mustafa Kemal Paşa “ben sizin düşündüklerinizi gerçekleştirmek için Anadolu’ya gideceğim siz de bana gereken yardımı yapacaksınız” der.

Cevat Paşa’ya 20. Kolordunun yürüyerek Ankara’ya hareket etmesi gerektiğini söyler. Cevat Paşa da bunu uygulamaya bırakır(41).

Mustafa Kemal Paşa Padişahla son görüşmesinde de Vahdettin’le adeta diz dize denecek kadar yakın oturmuşlar. Padişah, Mustafa Kemal’e “Paşa Paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin, bunların hepsi artık kitaba girmiştir. Tarihe geçmiştir. Bunları unutup diyerek asıl şimdi yapacağınız hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa devleti kurtarabilirsin!..” demişti. Bu sözler Mustafa Kemal Paşayı hayrete düşürmüştü. Padişah sözlerinde samimi miydi acaba!...(42)

16 Mayıs 1919’da İstanbul’dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 da Samsun’a varır.* Mustafa Kemal Paşanın Samsun’a gönderilmesi İtilâf devletlerinin endişelenmelerine neden olur. İngiliz Generali Milne, “Dokuzuncu Ordunun bir teşkilat olarak dağıtılmış olduğu anlaşılmış iken, dokuzuncu ordu kıtaatına bir umumi müfettiş ve dokuzuncu ordu için dahi kurmay başkanı ile büyük bir kurmay heyetinin neden Sivas’a gönderilmekte olduğu anlaşılamamıştır” diyerek hayretini dile getirmiştir(43). Bu sırada Türk yurdunun Ege kıyılarına düşmanın silâhlı kuvvetleri çıkıp yerleşmekte idi.** Samsun’a ulaşan Mustafa Kemal Paşa 22 Mayıs 1919’da Samsun’dan İstanbul hükûmetine bir rapor göndermişti. Mustafa Kemal Paşa imzasıyla giden raporun ilk

41- Kandemir (1964 : 12-13)

42- Kandemir (1964 : 17-18)

43- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 20 Mayıs 1919 Salı s.6*

* 16 Mayıs 1919 tarihli Zaman Gazetesi Şark kıtası müfettişliği başlığı altında Mustafa Kemal Paşa nın Anadolu’ya geçişini haber verir.

** Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Nutuk C.I S.16-17*

cümlesinde şu yazılı idi. **“Millet bir olup hakimiyet esasını ve Türk duygusunu hedef tutmuştur”(44).** Mustafa Kemal Paşa maiyetindeki subaylarla Samsun’dan ayrılarak Havza’ya gitmişti(45).

Mustafa Kemal Paşa boş durmayarak 28 Mayıs 1919 da Havza’da bir genelge yayınlayarak Anadolu’daki kumandanlara ve mülki amirlere göndermişti. Gönderdiği genelgenin esası ise şöyleydi:

“Yurt bütünlüğünün korunması, bunun için millî teşkilat kurulması ve düşman işgalini protosto etmek için mitingler tertip edilmesi ve bu hareketlerin kamuoyuna, İstanbul hükûmetine ve yabancı devletlere telgrafla duyurulması(46).” Mustafa Kemal Paşa adeta **“Misak-ı Milli”** sınırları içindeki Türkiye’yi 20.asrın Türkleri için bir gaye olarak görmüştür ve bunun için bütün kuvvetleri birleştirmek istemektedir(47). Bu da İtilâf Devletlerinin gözünden kaçmamıştır.

İngiliz Generali Milne tarafından Mustafa Kemal Paşa’nın derhal İstanbul’a geri çağırılması hususunda Harbiye Nezareti’ne verilen nota Şeyhülislâm Efendinin başkanlığında toplanan kabinede görüşülmüş ve kabine İngiliz notasına boyun eğerek Mustafa Kemal Paşa’ya geri dönmesi için talimat göndermeye karar vermiştir(48).

Mustafa Kemal Paşa İstanbul’a çağırılışı teşebbüslerine karşı vakit kazanmak için Padişaha bağlılığını bildiren bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta, **“Padişahım ben daima sana bağlıyım, senin bir sadık kulunum ve milletin istiklâliyle senin saltanatını kurtarmaktan başka bir maksadım yoktur. Bu uğurda sonuna kadar çalışmak azminde ancak senin büyük müzaheretinle**

44- Baykal (1969 : 10)

45- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi* 26 Mayıs 1919 Pazartesi s.4

46- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi* 29 Mayıs 1919 Perşembe s.1

47- Baykal (1969 : 10-11)

48- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi* 9 Haziran 1919 Pazartesi s.1

muvaffak olabilirim. Şunun bunun sözlerine değil, bana inan” buna rağmen Padişahı inandıramamıştı(49).

Mustafa Kemal Paşa ile Havza’da buluşacak olan 20. Kolordu komutanı Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve İbrahim Süreyya ile birlikte 12 Haziran’da Ankara’dan ayrılırlar(50).

Mustafa Kemal Paşa Amasya’da Rauf Bey ve Ali Fuat paşa ile buluşur. Daha evvelden, İstanbul’dan beri memleketi kurtarıp istiklâl ve hürriyete kavuşturmak ve hatta millî hakimiyeti tam manası ile kurmak hususunda mükemmelen anlaşmış olan üç arkadaş ile Erzurum’da bulunan Kâzım Karabekir Paşa da muhabere ile bunlara katılarak bu temel işi yoluna koyma çabasına girişmişlerdi(51).

Artık Mustafa Kemal Paşa ülkenin kurtarılması için kendine hedef olarak millî birliği sağlamayı seçmişti. Doğuda meydana gelen Ermeni ve Kürt olayları Mustafa Kemal Paşayı buralara yöneltmişti. Araştırmaları sonunda bunların birkaç serserinin teşebbüsü olduğunu öğrenmiş ve kürtleri öz kardeş olarak tek milleti bir nokta etrafında birleştirmeyi ve bunu cihana Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyetleri vasıtası ile göstermek, karar ve azminde olduğunu belirtmişti(52).

Mustafa Kemal Paşa Amasya’ya hareketinden önce birkaç mektup yazmış olduğu ve bunları gizli olarak elden gönderdiği ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi Harbiye Nazırı olan Ferit Paşa’ya olanıdır. Mustafa Kemal Paşa vatani saran tehlikelerin milleti “Mudafa-i Hukuku Milliye ve Redd-i İlhak Teşkilatı” adı altında sûratle toplamaya başladığını belirterek “Yalnız mitingler vs.

49- Kandemir (1964 : 36)

50- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 13 Haziran 1919 Cuma s.1*

51- Kandemir (1964 : 67)

52- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 18 Haziran 1919 Çarşamba s.1*

gibi tezahürat, büyük gayeleri hiçbir vakitte kurtaramaz ve ancak milletin sinelerinden bilfiil doğan müşterek kudrete dayanırsa kurtarıcı olur.” Demekte ve İstanbul’daki propagandalardan şikayetçi olmaktadır. Mustafa Kemal Paşa bundan sonra “Anadolu’nun İstanbul’a değil fakat İstanbul’un Anadolu’ya tabi olması gerektiğini belirtmekte, fedakarlık yapılmasını istemektedir.”

Paşa Millî emellere varıncaya kadar Anadolu’dan ve milletin sinelerinden ayrılamayacağını, bu noktada nihayete kadar milletin bir ferdi gibi çalışacağını millete karşı mukaddesatı namına söz vermiş ve hiçbir kuvvetin bu azmi milliyeye mani olamayacağını da bilhassa belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın mektup yazdığı kişiler arasında Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Nafia Bakanı Ferid Bey, Cami Bey, Seyit Bey ve Ahmet Rıza Bey bulunmaktaydı (53).

G- ERZURUM VİLAYET KONGRESİ

15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgali Erzurum’a bomba niteliğinde düşmüştü. Durumun böyle olması ve Ermenilerin teşkilatlanması, yakında Erzurum’u da böyle bir işgalin beklediğini göstermekte idi(54).

Bunun için hemen harekete geçilir. Her tarafa mektuplar yazılır, telgraflar çekilir. Protosto ve mitingler düzenlenir. Ve nihayet 17 Haziran 1919 da Reis Raif Efendi’nin başkanlığında Erzurum Vilayet kongresi toplanır(55). Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Erzurum Vilayet kongresini 21 delege ile toplayarak 5 gün çalışmış ve aldığı kararlarla teşkilatlanmayı sağlamıştır(56).

53- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 2 Temmuz 1919 Çarşamba* s.1

54- Dursunoğlu (1946 : 63-64)

55- Dursunoğlu (1946 : 64)

56- Baykal (1969 : 19)

Kongrenin açılışında Katip Cevat hazırlanan raporu okur. Daha sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın 18 sahifelik bir raporu okunur. Bu raporda memleketin içinde ve dışında yayılan Ermeni propagandasının ve bu propagandaya bağlı olarak ortaya çıkarılmak istenen Kürt Muhtariyeti işinin özünü incelemiş ve cevaplandırmıştır. Yine bu raporda vakti ile İstanbul'da Noradonkiyan'ın başkanlığında ilmi bir maske altında bir cemiyet kurularak bu cemiyetin Kürtlere, Ermeni harflerini kabul ettirmeye çalışması açıklandığı gibi Ermenilerle Kürtlerin bir ırktan olduğu iddiası da delil gösterilerek çürütülmüş ve Şark Vilayetlerindeki Türklerle Kürtlerin dini, harsi ve iktisadi giriftlikleri " ve yüzyıllardan beri devam ede gelmiş olan sıhriyetlerle bunların ne kadar birbirine kaynamış" oldukları isbat edilmiştir. Bu bakımdan birine gelen feketin diğerine de aynen geleceği göz önündedir(57). Bu iddialar üzerine Mondros mütarekesi tatbikatı olarak yabancı heyetler de bu bölgede incelemeler yapmışlar. (Rawlinson-İngiliz, J.G-Harbord-Amerikalı) Ve Müdafaa-i Hukuk mensublarıyla görüşmüşlerdir. Bu olaylar Türk haklarını duyurma; açıklama bakımından tesirli olmuştur(58).

a- Kongreye Sunulan Rapor

1. Dünya barışını sağlamak için Başkan Wilson her memleketin idaresini o memlekette oturan halkın çoğunluğunun tayin etmesi prensibini ortaya atmıştır. Biz bu prensibe taraftarız. Buna rağmen Ermeniler tarihin hiçbir devrinde çoğunluk teşkil etmedikleri doğu vilayetlerin de Kilikyada bir Ermeni Devleti kurabilmek için Türklerin buralardan tardinı istemektedirler. Bu istek her bakımdan haksız olduğu gibi galib devletlerin koydukları barış prensiplerine de aykırıdır.

2. Bu vilayetlerde oturan halk arasına çeşitli propagandalarla bir Türk – Kürt ayrılığı sokarak buradaki Müslüman birliğini yıkmak ve bundan sonra da her iki unsuru ayrı ayrı yok etmek istemektedirler. Yüzyıllarca süren sıhriyetlerle aralarında kan birliği hasil olmuş bulunan ve bir dinden olan Türklerle Kürdü

57- Dursunoğlu (1946 : 65)

58- Baykal (1969 : 19)

birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi başka bir kuvvetin bu bölgede yerleşmesine imkan yoktur.

3. Başkan Wilson tarafından **“Bugünkü Osmanlı Devletinin Türk kısımlarında Osmanlı Devletinin hakimiyetinin ibka ve temin edileceğinin”** açık olarak söylenmesine rağmen İtilâf devletleri bu vilayetlerde Ermeni hakimiyetini kurmak istiyorlar. Bunun için Avrupa’dan bitaraf heyetler isteyerek bu bölge üzerindeki tarihi ve etnik haklarımızın meydana çıkarılmasına çalışmak.

4. Bu durum karşısında tek çıkar yol olarak işgal tehlikesine düşen diğer altı vilayetle (Van, Bitlis, Elaziz, Diyarbakır, Sivas, Trabzon) birleşerek karşı koymak ve vatanın birliğini korumak.

5. Bu işleri başarabilmek için bu vilayetlere baş vurarak Erzurum’da bir umumi kongre toplamak için muvafakat alınmıştır. Bir defa daha bu kararı kongrece tasvip etmek.

6. Kongre bu esasları kabul ederse, bu işleri başarabilecek bir heyet seçerek itimadını göstermek.

Bu raporda dikkate değer cihet iki fikirde toplanmıştır.

a- Her ne pahasına olursa olsun o zamanki deyişle “Camia-i Osmaniye den ayrılmamak” yani vatanın birliğine hâlel vermemek.

b- İstanbul hükümeti buraları terketse bile bu vilayetlerdeki müslüman halkın son ferdi ölünceye kadar vatan topraklarını müdafaa etmek(59).

b- Kongrenin Kararları

İzmir ve Manisa’nın Yunanlılar tarafından işgali ve buralarda müslüman halka karşı yapılan zulümler herkeste müdafaa fikrini uyandırmıştı. Hele İstanbul hükümetinin doğu vilayetlerine “Muhtariyet vermek” fikrine temayülü bu bölgede oturan insanlara artık canla başla müdafaadan başka çare kalmadığını iyice öğretmişti. Geceli gündüzlü, kısmen Müdafaa-i Hukuku geç harekete geçmekle ittiham eden sert tartışmalı toplantılar yapılarak 25 Haziran Cumartesi günü kongreye son verildi ve uzun bir karar tanzim ve kabul olundu.

1. Dilekte olduğu gibi işte de birliğı sağlamak.
2. Osmanlı Devletinden ayrılmamak için hertürlü ihtimali gözönüne alarak bu yolda hiçbir fedakarlıktan çekinmemeyi “ümde” olarak kabul etmek.
3. Her ne surette olursa olsun memleket bir Ermeni sardırısına uğrarsa bunu şiddetle karşılamak ve millî varlığımızı, son ferdin ölümüne kadar savunmak.
4. Bunun için, herhangi bir toprak üstünden millî varlığı silen hicret fikrini kesin olarak zihinlerden çıkarmak.
5. Bu işleri başarabilmek için herşeyden ziyade orduya güvenmekle beraber “Bekçi teşkilatı” adında halkı, hususiyle, köylüyü silâhlandırmak.

Bu silâhlanma için gizli bir talimat yapıldı ve yalnız bu teşkilatı yapacaklara verildi. Talimatnâmenin ana maddeleri şunlardı:

- a. Müdafaada esas vazife ordunun üzerinde olmakla beraber her ihtimale karşı her köy ve mahallenin erkek nüfusu üçe ayrılacak ve bunlardan 300-310 doğumlular “Seyyar kuvvet” 285-300 doğumlular “Sabit kuvvet” adı altında teşkilatlandırılacaktır. Seyyar kuvvete ayrılmış olan 300-310 doğumlulardan ailelerine bakacak kimsesi olmayanlar sabit kuvvet birliklerinde vazife alacaklardır.
 - b. 310-315 doğumlular ordunun malı olduklarından bu teşkilata alınmayacaklardır.
 - c. Her mahalle veya köy bir seyyar dernek teşkil edecektir. Her derneğin dört oymağı, her oymağın dört obası ve her obanın on kişisi olacaktır.
 - d. Seyyar ve sabit kuvvet erlerinden hali ve vakti yerinde olanlar silâhlarını kendileri tedarik edecekler, yoksulları cemiyet donatacaktır.
 - e. Silâhların bakımından ve iyi saklanması her fert kendisi sorumlu sayılacaktır.
 - f. Bu teşkilatta çalışanlar idare heyetlerince daimi telkin altında bulundurulacaklardır.
6. İstila halkı çok kötü bir ekonomik duruma düşürdüğünden karşılıklı yardımlaşmayı sağlamak üzere koperatifler kurulacaktır.
 7. Millî şuuru kökleştirmek için istila dolayısı ile dağılmış olan okulları yeniden açmak ve öğretmen yetiştirmek üzere Erzurum’da bir öğretmen okulu kurulacaktır (60).

Bu kararları alan kongre heyet-i faale üyelerini seçerek kongreyi kapattı. Heyet-i Faale şu kişilerden oluşmaktaydı (61):

Reis	-	Raif Efendi
Aza	-	Hacı Hafız Mehmet Efendi
Aza	-	Albayrak Müdürü Necati Bey
Aza	-	Dursun Beyzâde Cevat Bey
Aza	-	Dava Vekili Hüseyin Avni Bey
Aza	-	Mütেকâid Binbaşı Süleyman Efendi
Aza	-	Evrak Müdürü Esbaki Maksut Efendi
Aza	-	Sait Efendizâde Mesut Bey
Aza	-	Namık Efendizâde Ahmet Bey
Aza	-	Kırbaşzâde Fevzi Bey
Aza	-	Nedim Bey

Gerek Erzurum merkezinin sunduğu raporda ve gerekse kongrenin kabul ettiği kararda iki mesele üzerinde ısrar olunduğu ve bunların durmadan tekrarlandığı görülmektedir.

Birincisi Ermeni saldırısı karşısında son ferdin ölümüne kadar müdafaa yapılması İkincisi ise "Osmanlı Devletinden" ayrılmamak için her fedakarlığı göze almak. Birinci mesele cemiyetin varlığının sebebi idi. İkinci mesele İstanbul'un ortaya attığı "Şark Vilayetlerinde muhtar bir idare kurulması" fikrini karşılamak içindi. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bunu Vatanın dağılması ile bir görüyor ve artık son millî sınırlarına sığınmış olan Türk milleti için bir karış yerin müdafaa edilmemesinin Türk milletinin bağımsızlığının sonu olacağına inanıyordu. "Misak-ı Milliye" esas olan bu fikirlerin manasını o zamanki Erzurum Müdafaa-i Hukuku biliyordu(62).

"Heyet-i Faale" adı verilen cemiyetin yöneticileri Trabzon'da kurulmuş olan

61- Dursunoğlu (1946 : 157)

62- Dursunoğlu (1946 : 49)

ve aynı maksatla çalışan cemiyet ile de anlaşarak 10 Temmuz 1919'da Erzurum'un merkezinde bir **"Doğu Vilayetleri Kongresi"** akdine teşebbüs etmişlerdi. Bütün bu çalışmalar, aydınların yol göstericiliği ile teşkilatlanmayı sağlamış ve İstanbul Hükümetinin zaafını giderecek ve ona karşı gelecek millî hareketleri meydana çıkarmıştı(63). Erzurum'lular kongre için Trabzon'a telgraf çekerek delegelerini hazırlamalarını (seçmelerini) istemişlerdi. Trabzonlular telgrafı alır almaz harekete geçmişler. Erzurum kongresine en seçme evlatlarını göndermek için yarışa girmişlerdi(64).

Anadolu'da bunlar olurken Mustafa Kemal Paşa da boş durmuyordu. O da tek kurtuluş yolunun ve başarı şansının millî mücadele olduğuna inanmış, bu yola yönelmişti. Ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu tutumu, Anadolu'daki olayları dikkatle izleyen İngilizlerin gözünden kaçmamış; bu sebeple, İstanbul Hükümetine başvurarak, Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılmasını istemişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, bazı önemli konuların görüşüleceği gerekçesiyle, 8 Haziran'da İstanbul'a çağrıldı. Fakat gitmedi ve çağrılma sebebinin açıklanmasını isteyerek görevine devam etti. 18 Haziran'daki cevaptan da İngilizlerin istek ve baskısı üzerine İstanbul'a çağrıldığını anladı. Yine de anlamamazlıktan gelerek görevine ve incelemelerine devam etti. Sivas'da Vilayat-ı Şarkiye müdafaa-i hukuk-ı Milliye cemiyetinin şubesi vardı ve herhangi bir kötü olay yoktu. Erzurum'da da bu cemiyetin şubesi vardı. Ve bu kuruluş kolordu karargahı ile işbirliği halinde hızlı bir gayret içinde idi. Elazığ'da hem Kürdistan Teali Cemiyetinin, hem de Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyetinin şubeleri faaliyette idi. Ara sıra civar illerle muhabbereleri oluyordu. Diyarbakır'da Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyetinin şubesi yoktu. Kürdistan Teali cemiyetinin şubesi İngiliz himayesinde bağımsızlık propagandası yapması, kapatılmasına neden olmuştu. Bütün il ileri gelenlerini içine alan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye cemiyeti ise ilin her tarafındaki kuruluşlarını tamamlamış, millî mücadele yolunda hızla

63- Baykal (1969 : 19)

64- Goloğlu (1968 : 56)

ilerlemekte idi. Rize ve Of'da ayrıca Trabzon ve havalisi Ademi merkezîyet cemiyetinin üyeleri vardı.* Kastamonu gençleri, lise müdürleri Şair Behçet Beyin gizli himayesinde, 15 Haziran'da,** Açığsöz adlı bir gazete çıkarmaya başlamışlardı. İngiliz işgali altındaki Samsun'da da genç üniversiteli Cenân Efendi Ahali isimli gazeteyi çıkarmakta idi(65).

H- AMASYA GENELGESİ (21 – 22 HAZİRAN 1919)

Amasya toplantısını ve kararlarını, kurtuluş gününe kadar harikalar yaratan milletimizin yeni devletin kuruluşu için başlangıç saymak doğru değildir. Amasya toplantısından önce de buna benzer toplantılar olmuş, İzmir'de "Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye", Edirne'de "Trakya-Paşaeli", merkezi İstanbul'da "Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk" ve "Reddi İlhak" gibi teşebbüsler kurulmuş Adana ihtilal hazırlığı yapılmış, İzmir hinterlandı cephesinin kurulmasına çalışılmış, Erzurum Kongresi de toplantıya çağırılmıştı.

Fakat Amasya toplantısı ve kararlarının ehemmiyet ve hususiyeti çok daha başkadır. Münferit ve mahalli teşebbüsler birleştirilmiş, bütün milletin istiklâli ve vatanımızın uğradığı tehlike etrafında milletimizin birlik olduğu gerek harice ve gerekse dahile gösterilmiştir.

Amasya kararları toplayıcı bir ruh taşımaktadır ki, bu da, Mustafa Kemal Paşanın eseridir(66).

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey bir araya gelerek müşterek bir kanaate varmışlardı, özetlersek;

65- Goloğlu (1968 : 59-60)

66- Kandemir (1964 : 68)

**Nutuk III İstanbul 1959 (Vesika 5-6-8) s.902-904*

** Kastamonu'da 15 Haziran 1919 da Hüsnü Açığsöz, Ahmet Hamdi ve Tahir Karaoğuz tarafından çıkarılmış, Behçet Necati ile İsmail Hakkı Uzunçarşılı da yardımda bulunmayı vaad etmişti. Ayrıntı için Bkz.Ömer Sami Coşar *Millî Mücadele Basını İstanbul 1964 s.89-91*

Madem ki Padişah ve onun hükümeti milletin haklarını vatanın istiklâlini müdafaada aciz gösteriyor, hatta millî mukavemete karşı düşmanlarımızla birlik oluyor, istiklâlimizi ve vatanın tamamını tehlikeye sokmaktan çekinmiyordu. Artık ondan meded ummakta ve onunla beraber yürümekte bir anlam yoktu. Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktı. Haklı davasını bütün cihana ilân edecek, her türlü tesir ve murakabadan masum bir millî heyet kurulmalı idi. Bunun için de vilayetlerden gelecek mümessillerle millî kongrenin toplanmasına kat'î lüzum vardı. Kongrenin toplanması için en emin yer de Sivas'tı(67).

İşte bu şekilde her noktası üzerinde mutabık kalınarak, 21 Haziran 1919 akşamı Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Ali Fuat Paşa ve en sonunda Refet Bey ile maiyetindekilerinin imzaladıkları Amasya Kararları kısaca şunlardan ibaretti(68).

Amasya Genelgesi Kararları:

1. Vatanın tamamiyeti ve milletin istiklâli tehlikededir. Merkezi hükümet İtilâf devletlerinin tesir ve murakabesi altında bulunduğundan üstüne aldığı mesuliyetin icaplarını yapamamaktadır. Bu hal milletimizi madun (aşağı) tanıttırıyor. Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve vaziyetini düşünmek ve hakkın sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve mürakabeden azâde bir millî heyetin varlığı elzemdır. Bunun için muhabere edilerek her taraftan vaki olan millî teklif ve arzu üzerine en münasip olarak Sivas'ta millî bir kongrenin sûratle toplanması kararlaştırılmıştır. Bu maksatla, bütün Osmanlı Devleti vilayetlerinin her livasından parti anlaşmazlıkları nazar-ı dikkate alınmaksızın muktedir ve milletin güvenini kazanmış üç kadar zatın sûratle yola çıkarılması gerekmektedir. Her ihtimale karşı, bunun bir millî sır halinde tutularak şa'ş'a'ya

67- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 20 Haziran 1919 Cuma s.1*

68- Kandemir (1964 : 69)

yer verilmemesi ve lüzum görülen yerlerde yolculuğun, hüviyetin belirtilmeden yapılması.

2. Doğu vilayetleri adına 10 Temmuzda Erzurum'da toplanması kararlaştırılmış olan kongre için adı geçen vilayetlerin Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinden seçilmiş azalar zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardır. Vakıa o vakte kadar öteki vilayetlerimizin murahhasları da Sivas'a varmış olabileceklerinden Erzurum kongresinin azası, münasib göreceği zamanda umumi toplantıya katılmak üzere Sivas'a hareket edecektir(69).

3. Yukarıki maddelere göre murahhaslar müdafaa-i hukuk ve Reddi İlhak cemiyetleri ve belediyeler tarafından seçilecektir.

4. Bu kararların tatbikinde Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Esbak Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, Onbeşinci kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, Onüçüncü Kolordu kumandan vekili Miralay (Albay) Cevdet ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey, İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa (Mersinli), Onikinci Kolordu Kumandanı Miralay Salahaddin Bey (Çolak), Yirmibeşinci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da Onyedinci Kolordu Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı mülki ve askeri mühim zatlar tarafından çalışılacaktır. Bundan başka Esbak Sadrazam İzzet Paşa, Nafia Nazırı Ferit (Tek) Bey ve ayan azasından Ahmet Rıza Bey gibi zatların fikir ve mütaleaları alınacaktır.

5. Reddi İlhak ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyetlerinin verecekleri telgrafların yalnız, telgrafhanelerde kabul edilerek çekilmemesi, Posta Telgraf Umum Müdürlüğünden tamim edilmiştir. Bu husus kat'i surette reddedilerek muhaberelelerin behemehal serbestçe temini için tezahüratta bulunarak muhabereleler temin edilecek ve temin edilinceye kadar tezahürata devam olunacaktır.

6. Askeri ve mülki teşkilat hiçbir suretle ilga edilmeyecektir. Kumanda hiçbir suretle terkedilemeyecek veya başkasına bırakılmayacaktır. Vatanın herhangi bir

tarafından yeniden vaki olacak düşman işgal hareketi, bütün orduyu alakadar edecek ve hasıl olan vaziyete göre memleketi müdafaaya hep birlikte girişilecektir. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Silâhlarla mühimmat katiyen elden çıkarılmayacaktır”(70).

Bu genelge gizlidir. Mustafa Kemal Paşa tarafından yazılmış ve imza edilmiştir. Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele’de orada hazır bulunduklarından imzaya katılmışlardır(71).

Amasya tamimi imzalandıktan sonra herkes görevinin başına dönmeye başlamıştı. Ali Fuat Paşada Ankara’ya gidecekti.

Ali Fuat Paşa Ankara’ya hareketinden önce Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve aralarında şu konuşma cereyan etmiştir.

— Fuat Paşa “beni ordu müfettişliği makamında uzun müddet bırakacaklarına inanmıyorum. Şu önümüzdeki birkaç gün içinde vaziyet anlaşılacaktır. Seni temin ederim ki, mücadeleye sıfat ve selahiyetten azâde olarak da devam edeceğim. Arkadaşların aynı yakınlığı ve cefayı göstereceğinden eminim.”

— “Vaziyet ne yönde tecelli ederse etsin, ben ve kolordum daima emrinde kalacaktır.”

— “Bu adamlar seni de kolordunun başından ve hatta askerlikten ayırabilirler.”

— “Bu takdirde dahi seninle beraberim paşam.”

Bu sözler üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa’nın elini sıkarak “biliyorum Fuat” demiştir(72).

Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Paşa’nın bu konuşmasının arasından fazla

70- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 23 Haziran 1919 Pazartesi* s.1 / Kandemir (1964 : 71)

71- Baykal (1969 : 11-12)

72- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 23 Haziran 1919 Pazartesi* s.2

bir vakit geçmeden Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağrılır. Fakat Mustafa Kemal Paşa oyalama taktiğine girer.

I- İSTANBUL'DA GELİŞEN OLAYLAR

İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'yı defalarca İstanbul'a geri çağırır fakat bir sonuç alamamıştı. Mustafa Kemal Paşa'yı atıl bir vaziyete düşürmekten başka bir çare bulamayıp, Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'e 23 Haziran 1919 tarihli şu tamimi yazdırıp yaydırdı:

"Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber, zamanın siyasetine vakıf olmadığı için, bütün hamiyet ve gayretine rağmen, yeni memuriyetinde başarılı olamadı. İngiliz fevkalade mümessilinin istek ve ısrarı ile azledildi ve azledildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de, bu kusurları meydana çıktı. Reddi İlhak Cemiyetleri gibi Balıkesir ve Aydın havalisinde İslâm ahaliyi boş yere kırdırmaktan ve bu vesileden istifade ile, halkı haraca kesmekten başka bir iş görmeyen emirsiz, saygısız ve gayri kanunî teşkil edilen bazı heyetler için çektiği telgrafnâmelerle de siyasî hatasını idareten de artırdı. Onun İstanbul'a celbi Harbiye nezaretine ait bir vazifedir. Fakat Dahiliye Nezareti'nin size kat'î emri, artık o zatın azledilmiş olduğunu bilmek, kendisi ile hiçbir resmi muameleye girmemek, hükümet işlerine müteallik hiçbir isteğini yerine getirmemektedir(73). Bu talimat dairesinde hareket eylemekle ne gibi mesuliyetlerden kurtulunabileceğini takdir buyuracağınızdan ve bu mühim ve vahim dakikalarda memur ahali her Osmanlı vatandaşına düşen en büyük vazife, sulh konferansınca mukadderatımıza dair karar verilirken ve beş senedir yaptığımız deliliklerin hesapları görülürken artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, akıllıca ve tedbirlice hareketlere uymak, fırka, mezhep, ihtilaflarını gözetmeksizin her ferdin hayatını, malını, ırzını korumakla medeniyet gözünde bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?"(74)

73- *Nutuk C.I* s.36-37 Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 24 Haziran 1919 Salı* s.1

74- Kandemir (1964 : 61)

Ali Kemal, bu haince kaleme aldığı tamimden üç gün sonra bir tamim daha yayınladı.

“ Konya vilayetinde, Balıkesir ve Kütahya dolaylarında bazı yerlerde ordu müfettişlerinin emriyle 1311-1316 (1895-1900) doğumluların silâh altına çağrıldığını ve öteki doğumlulardan gönüllü çağırılıp yığıldığı ve yol masrafları için ianeler toplandığı bazı haberlerden anlaşıldı. Merkezce böyle bir emir verilmemiş olduğu gibi, kanun ve usul de değildir.

Bugünkü ahvalimize ve mütareke şartlarına aykırı, akıl ve irfana da uymayan bu hareketlerin elbette gizli sebepleri olacağı için, bunlara cesaret edenler, şiddetle mes’ul tutulacak ve kanunen takip olunacaktır. Ordu müfettişleri bu seferberliği hazırlamağa kalkışırken düşünmüyorlar ki, silâhlanma ve cihazlanma, son derece tahdit ve mütareke hükümleri ile de elimiz ayağımız bağlıdır. Biz, bugün Yunan ve İtalyan ve herhangi bir devletle ne olursa olsun harbe giremeyiz. Girersek hem halkımızı ezdirir, hem de davamızı siyaseten kaybederiz.

Bu hakikatler açık iken ordu müfettişleri ve askeri ümeranın, bahsolunan ahvale cesaret etmeleri, vatanperverce hareketten ziyade, beş senelik kötü idare ile memleketi bu hale getirenlerin vicdanlarından olsun utanmıyarak, hala onlara yardım edenlerin tahriklerinin semeresidir. Bu hususa dair bilhassa dikkat-i nazarınızı çekerim. Bu fesatların önünü almak için ne yapmak lazımsa yapınız. Masum ahaliyi ikaz ediniz.

Bu elemli ve tehlikeli demlerde memurlarımıza ve halkımıza düşen en büyük vazife, her ne endişe ile olursa olsun, memleket asayişini asla ihlal etmemek ve unsurlar arasında mümkün mertebe anlaşmayı sağlamağa çalışarak, yakın bir geçmişin o meş’um hatıralarını unutturmak ve az çok bu sarih talimata uygun olmıyarak cihet-i askeriyeden verilecek emirleri, icra etmemektir. Edenlerin o emirleri verenler gibi mesul tutulacaklarını anlatınız.

Vaziyet müşkül olsa da, hak ve hakikat yolu pek açık ve görünür olduğu için o müşkülün altından kalkarsınız, ancak temiz kalp ve fikirle hareket etmiyenlerdir ki, bu vazifeyi yapmakta kusur ederler. Böylelerinin ise şiddetle cezalandırılmalarının hükümetçe kararlaştırılmış olduğunu tekrar beyan eylerim”(75).

Ali Kemal'in yetkilerini aşarak Mustafa Kemal Paşa'yı azletmesi ve bildiri yayınlaması kabine buhranına ve Harbiye Bakanının istifasına yol açtı. Kabinede buhranın patlak vermesi Ali Kemal'in de istifa etmesine sebep oldu(76).

Mustafa Kemal Paşa içişleri bakanı Ali Kemal'in kararını tanımadığını ve tatbiki geçirilmesine de müsaade etmeyeceğini bildirir ve İstanbul hükümetine isyan bayrağını çeker. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa 23 Haziran Pazartesi günü Kâzım Karabekir'e de bir telgraf çeker. Telgrafta;

— Tesbit edilen millî gayelere ulaşıncaya kadar kumandanlar mevkilerini “başka ruhla” hareket edecek kimselere devretmeyeceklerdir.

— İstanbul Hükümeti bu kumandanları azletse bile, çekilmeyecekler ve vekaleten de olsa vazifelerine devam edeceklerdir. Yeni tayinler olursa ve gelenler, millî gayelerden uzak kimselerse bunlar bertaraf edilecektir.

— Valiler için de aynı muamele yapılacaktır. Millî gayelere bağlanmış vali ve mutasarrıflar, İstanbul'ca azledilse bile çekilmeyecekler ve makamlarını devretmeyeceklerdir(77).

Ali Kemal'in azil kararı* bakanlar kurulu tarafından onaylanarak Padişaha

75- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 27 Haziran 1919 Cuma* s.1 / Kandemir, (1964 : 78-79)

76- Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk C.I* s.39 Ayrıntı için Bkz. *Nutuk C.III* (Vesika 28) s.918

77- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 25 Haziran 1919 Çarşamba* s.1

*Bu karar Fransızca çıkmakta olan STAMBOUL ve Ermenice çıkmakta olan SAMANAK gazetelerinde yayınlanmıştır. Samanak'ta Mustafa Kemal Paşanın, içişleri bakanı Ali Kemal'in son tamimlerine aykırı hareket ettiğinden dolayı azledilmiş olduğunu bildirmiştir.

gönderilir. Karar da; İçişleri bakanlığının talebi üzerine başbakanlık ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşanın azledilmesine karar verilmiştir”(78).

J- SİVAS'TA MUSTAFA KEMAL ALEYHİNE KENDİNİ GÖSTEREN HAREKET

Ali Kemal Bey'in tamimi memurların ve halkın fikirlerini hakikaten teşettüte sevk etmiş, her yerde, eksik olmayan menfi ruhlu kimseler, Mustafa Kemal aleyhinde propaganda ve faaliyete geçmişlerdi. Bu yolda ki menfi tezahürlerin ve fiiliyatın en mühimmi Sivas'ta hazırlanmağa başlanmıştı.

Ma'murâtulaziz valisi olarak atanan Ali Galip refakatinde bulunan 10 kişi ile Sivas'a gelir ve Sivas'ta kendine kuvvetli taraftarlar bularak vazifesini tatbik için tertipler yapmaya ve tedbirler almaya başlamıştı. Dahiliye nezaretinden gelen emirle Sivas sokaklarında "Mustafa Kemal Paşa'nın hain, asi, zararlı bir adam olduğuna dair" duvarlara yaftalar yapıştırılmış. Ali Galip daha sonra Sivas Valisi Reşit Paşa'nın yanına giderek, Dahiliye nezaretinin emrinden bahsettikten sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a geldiği zaman, onun hakkında yapılacak olan muameleyi sorar ve "Ben senin yerinde olsam, derhal kollarını bağlar, tevkif ederim. Ve senin de böyle yapman gerekir" der.

Bu sırada da Mustafa Kemal Paşa Amasya'dan Sivas'a hareket etmişti. Tokat'ta Reşit Paşa'ya çekilmesi için bir telgraf hazırlamış ve hareket saatini belirtmişti. Fakat telgrafın hareketten 6 saat sonra çekilmesini söylemişti(79).

Ali Galip ile Reşit Paşa'nın görüşme yaptıkları bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı gelmiş. Reşit Paşa telgrafı okuyarak Ali Galip'e uzatmıştı, işte kendisi geliyor, buyrun, tevkif edin demişti(80).

78- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 25 Haziran 1919 Çarşamba* s.8

79- Kandemir (1964 : 79-80)

80- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 28 Haziran 1919 Cumartesi* S.1

Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta muhteşem bir kalabalık ve muhabbetle karşılanmıştı. Paşa Sivas'ta yapılacak teşkilat ve alınacak tedbirler hakkında gerekenlere talimat verdikten sonra, hiç uyumadan 27/28 Haziran sabahında, Sivas'tan Erzurum'a doğru yola çıkmış ve bir haftalık yorucu bir yolculuktan sonra 3 Temmuz'da, başta Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa olduğu halde, askeri kıtalarla şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erkanı ve kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanarak, Erzurum şehrine girmişti (81).

Mustafa Kemal Paşa burada askeri selamlayarak halka bir konuşma yapmış **"Vatanı tazyiki altında tutan felaket ve musibetleri behemal berteraf edeceğiz"** demişti(82).

81- Kandemir (1964 : 82)

82- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 4 Temmuz 1919 Cuma S.1*

II. BÖLÜM

ERZURUM KONGRESİ (23 TEMMUZ 1919 – 7 AĞUSTOS 1919)

A- MUSTAFA KEMAL'İN ERZURUM'A GELİŞİ

Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları bir hafta devam eden yorucu bir seyahatten sonra 3 Temmuz Perşembe günü Erzurum'a ulaşmışlardı.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'un İstanbul kapısında başta bir ihtiram kıtası olmak üzere yediden yetmiş Erzurumluların coşkusuyla karşılanmıştır(83). Mustafa Kemal'i karşılayanlar arasında Kâzım Karabekir Paşa da bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hamidiye kahramanı Rauf Bey, Müfettişlik Kurmay Başkanı Miralay Kâzım, Doktor Binbaşı Refik, eski İzmit Mutasarrıfı İbrahim Süreyya'da Erzurum'a gelmişti. Mustafa Kemal kendini karşılayan askeri selamlayarak halka da şu konuşmayı yapmıştır:

" Vatani tazyiki altında tutan felaket ve musibetleri behemal, berteraf edeceğiz" demiştir(84).

Paşa aynı gün yanındaki arkadaşları ile birlikte kolorduya misafir olmuş ve yaveri ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine, ziyarette bulunacağı haberini yollamıştı. Kararlaştırılan saatte Mustafa Kemal yanında Rauf ve İbrahim Süreyya Beyler olduğu halde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine gelmişler, burada iki saat kadar kalarak yaptıkları görüşmelerde kongre hazırlıklarına değinmişlerdi(85).

Mustafa Kemal Paşa burada yaptığı toplantıda, "Millî mücadeleyi Milletin büyük ekseriyetine dayanarak süratle hızlandırmak ve organize etmek zorundayız. Memlekette ve elimizde tek tepe ve tek kurşun kalıncaya kadar mücadele etmek

83- Zeki Başar (1979), *Erzurum Kongresi öncesi ve sonrası ile Erzurum* s.49

84- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 4 Temmuz 1919 Cuma* s.1

85- Cevat Dursunoğlu (1946), *Millî Mücadelede Erzurum* Ankara s.91-92

azmimiz daima mahfuz kalacaktır ve kalmak mecburiyetindedir” demiştir(86).

Mustafa Kemal önce memleketin içinde bulunduğu durumu anlatmış ve karşılaşılan tehlikelere karşı nasıl hareket edebileceğini söylemiş ve eklemiştir:

Düşman devletler, Osmanlı ülke ve devletini yıkıp bölüşmeye karar vermiş bulunuyorlar, İstanbul'daki hükümet onların her saldırı ve buyruğuna miskince boyun eğmekte, Padişah ise kendi şanına ve tahtına dokunulmamak koşuluyla herşeye razı olmaktadır. Ulus; karanlık, üzüntü yokluk içinde sonunun ne olacağını merak ediyor, kurtuluş yolu saydığı özel ve yerel çabalarda bulunuyor. Ordu çok yorgun olmakla birlikte, yine de yurdunun korunması için gerçekten çıkar yollar arayışı içinde ortaya atılan başlıca çözüm önerileri ya düşman devletlerin her isteğine boyun eğmek ya Padişahın çevresinde yine düşmanların bize bırakacağı ülke parçası üzerinde Osmanlı Devletini sürdürmek, ya da etnik temeller üzerinde bölgesel çözümler aramaktır(87). diyerek Memleketi kurtarmak için ne yapmalıyız sualini sormuş ve cevaplamıştır.

“Arkadaşlar tek tedbir: hakimiyet-i milliye'ye müstenid bilakaydū şart müstakil bir Türk devleti teşkil etmek ve bu hedefe behemehal vasil olmaktır. Hedefimiz bu olacaktır. Kolay şey değil. Büyük mukavemetlerle, ihanet ve hiyanetlerle karşılaşacağımız muhakkaktır. Mücadel-i Milliye'ye atılanların mahvı için, saray,hükümet, ecnebler muhakkak ki, ilk andan itibaren harekete geçeceklerdir” demiş ve gerekli tedbirler için teşebbüse geçmiştir(88).

Erzurum'da evvela, İstanbul Hükümeti'nin yeni tertiplerle aleyhinde bir takım teşebbüslere geçmesi ihtimali ile, muhabere kanalı olan mühim merkezleri kontrol altında bulundurabilmek için bütün Kumandanlara gereken emirleri veren Mustafa Kemal Paşa Erzurum Valisi Münir ve Erzurum'da kendisini beklemekte

86- Ömer Sami Coşar *İstiklâl Savaşı Gazetesi 5 Temmuz 1919 Cumartesi* s.1

87- Özer Ozankaya (1997), *Cumhuriyet Çınarı Ankara* s.152

88- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 5 Temmuz Cumartesi* s.1

olan Bitlis Valisi Mazhar Müfit, Kâzım Karabekir Paşa, Rauf Bey, İbrahim Süreyya (eski İzmit Mutasarrıfı), Kâzım Dirik, Hüsrev Gerede, Dr.Refik Saydam Beylerle toplanıp, onlara umumi ve hususi vaziyeti ve tutulmasını düşündüğü yolu ve bu yolda bundan sonra karşılaşılabilecek olan çetin vaziyetleri, şahsi tehlikeleri, her ihtimale karşı katlanılması zaruri olan fedakarlığı anlatarak demiştir ki:

“Millî gaye için ortaya atılacakların, bugün yok edilmesini düşünen yalnız saray, hükümet ve yabancılardır. Fakat bütün memleketin menfi propagandalarla aldatılıp, aleyhimize çevrilmesini de ihtimal dahilinde görmek lazımdır. Ön ayak olacakların, her ne olursa olsun gayeden dönmemesi, yurttan barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar, maksat ve gaye uğrunda fedakarlığa devam edeceklerine, işin başında, şimdi karar vermeleri gerekir. Kalplerinde bu kuvveti hissetmeyenlerin katılmamaları evladır. Zira, bu takdirde hem kendilerini ve hem de milleti aldatmış olurlar.

Bir de bahis mevzuu vazife, resmi makam ve üniformaya sığınarak el altından yürütülmek kabil değildir. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat, artık o devir geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve milletin hakları adına yüksek sesle bağırarak ve bütün milleti bu sese iştirak ettirmek lazımdır. Benim azı olunduğuma ve her türlü akıbetlere mahkum bulunduğuma şüphe yoktur. Benim ile alenen işbirliği etmek, aynı akıbetleri şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, bahis mevzuu ettiğimiz vaziyetin istediği adamın, diğer birçok nokta-i nazarlardan dahi, mutlaka benim şahsım olacağı gibi, bir iddia da mevcut değildir. Yalnız herhalde, bu memleket evladından birinin ortaya atılması artık zaruri olmuştur. Benden başka bir arkadaşı dahi düşünmek mümkündür. Yeter ki o arkadaş, bugünkü vaziyetin kendisinden istediği tarzda harekete muvafakat etsin” (89).

89- Feridun Kandemir (1964), *Millî Mücadele başlangıcında Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler İstanbul* s.85

Mustafa Kemal Paşa bunları söyledikten sonra, rastgele karar vermenin doğru olmayacağından, bir müddet düşünüp, doğru karara varabilmek için müzakereyi burada kesmiş ise de, bundan sonraki toplantıda hazır bulunanların hepsi, işin başında yine onun devam etmesini ve kendilerinin de ona olanca güçleri ile yardımcı olacaklarını ittifakla söylemişlerdi(90).

Yalnız Erzurum valisi Münir Bey ciddi mazereti olduğunu beyanla, bir zaman için fiili vazifeden affını rica etmiştir.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın baş olmaya ancak, vazife ve askerlikten istifa ettikten sonra da, tıpkı şimdiye kadar olduğu, Mafevk kumandan imiş gibi emirlerinin yerine getirilmesinin kabul edilmesi şartı ile razı olabileceğini söylemesi üzerine, bu cihet de tamamen tasvip ve tasdik edilmiş ve böylece zaten mevcut olan anlaşma, daha esaslı bir şekilde açığa vurulup, kuvvetlendirilmiştir (91).

Bundan sonra Mustafa Kemal yerinde bir sezisle III. Kolordu Komutanlığına şu telgrafı yazmıştır:

"Hükümet-i merkeziyenin ecnebi tazyiki neticesi olarak menafii millet ve memlekete mugayır yapması muhtemel tebliğatını kontrol veya tevkif etmek için muhabere kanalı olan mühim merkezlerde icabında tatbik edilmek üzere hemen tedabir ve tertibat alınmalıdır. Bu noktayı ne hükümetle ve ne de telgraf memurlarına hissettirmemek lazımdır. İş bu telgrafın alındığı bildirilecektir. Üçüncü Kolordu, Yirminci Kolorduya ve bu da Onikinci Ondördüncü Kolorduya ve o da Bekir Sami Bey'e; Onbeşinci Kolordu, Onüçüncü Kolorduya ulaştıracaktır. İş bu telgrafın ulaştığı, aynı suret ve tarık ile bildirilecektir"(92).

90- Bekir Sıtkı Baykal (1969), *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler Ankara* s.12

91- Kandemir (1964 : 85-86)

92- Sebahattin Selek (1963), *Millî Mücadele I Anadolu İhtilafı İstanbul* s.221 Tarık Gazetesi 21 Temmuz 1919 s.1 (Mustafa Kemal'in tutuklama emri.) B.O.A DH.ŞFR. 101-67 nolu 1 Za 1337 tarihinde şifre kaleminden Erzurum, Ankara, Bitlis, Sivas Elazığ ve Van vilayetleri ile Erzincan Mutasarrıflığına çekilen Telgraf.

Mustafa Kemal bu telgrafla İstanbul hükümetinin olumsuz bir takım tebligatta bulunması ihtimaline karşı mühim muhabere merkezlerini kontrol altına almıştır.

Mustafa Kemal Paşa 7 Temmuz 1919 gecesı Erzurum kalesi muhafızlığına ait binada, gizli bir toplantı yaparak memleketin iç durumunu anlatmıştır.

1. Muhasım devletler, Osmanlı, vatan ve devletini mahv ve taksim kararı vermiş bulunuyorlar. Bu kararlarını tatbik edebilmek için de her türlü maddi ve manevi tecavüzü yapmaktan geri kalmıyorlar. Hükümet, muhasımların her türlü tecavüz ve emirlerine miskinçe boyun eğmekte her türlü zillate katlanmaktadır. Padişah ise ünvanı mahfuz ve baki kalmak şartı ile her şeye razı bulunuyor.
2. Millet karanlık içinde muztarip ve perişan haldedir. Akıbetin ne olacağını merak etmekte ve kurtuluş çaresi telakki ettiği her türlü hususi tedbire başvurmakta, memleketi kurtarmak ve müdafaa etmek ümidi ile muhtelif mahallerde, muhtelif namı ile cemiyetler teşkil etmektedir.
3. Ordu, Harb-i umuminin binbir meşakkati ile yorgundur. Yorgunluğuna ve hatta bitkinliğine rağmen vatanın parçalanmak istendiğini görerek önleyici çareler aramakla cidden meşguldür.
4. Günün içinde üç fikir çarpışmaktadır.
 - a) Galip devletler ile harp edemeyeceğimize göre uysal, fedakar ve uysal hareket etmek.
 - b) Padişahın etrafında toplanmak ve Düvel-i Muazzamanın Padişah ve halife için hükümdarlık hakkı tanıyacağı bölgede Osmanlı devletini idame etmeye gayret eylemek.
 - c) Osmanlı Devletinin taksimi mukarrer olduğuna göre ırk ve bölge hususiyetlerine ehemmiyet vermek ve bu imkandan faydalanarak mevzii kurtuluş çareleri aramak.

Mustafa Kemal bunları anlattıktan sonra büyük bir vatan ve millet davasına atıldığımızı, bütün bir milletin maddi ve manevi seferberliği, mücadelesi, savaşı ve muzaffer olması gerektiği, böyle muazzam bir davanın gizlice

görülemeyeceği ve yürütülemeyeceği, millet davasının ancak milletin huzurunda görüşülüp yürütülebileceği, bunun içinde ortaya çıkarak bir millet ferdi gibi çalışmanın gerektiğini söylemiştir(93).

İhtilal yavaş yavaş ortaya çıkıyordu. Fakat işler bazı safhalarda çok ağır ilerliyor, bazı yönlerde çözümler oluyordu. 10 Temmuz da toplanması kararlaştırılan Erzurum Kongresi için henüz pek az delege gelmişti. Bu yüzden kongrenin belli olan günde açılması mümkün değildi. Birçok vilayetlerde, Sivas Kongresine katılacak delegelerin tesbiti yapılamıyor ve ilgi gösterilmiyordu. Mustafa Kemal Paşa bu can sıkıcı meselelerle uğraşırken Amasya kararlarına katılan Kumandanlar arasında çözüme başlamıştı. Kumanda hiçbir surette bırakılmayacak iken, 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa izinli olarak Konya'dan İstanbul'a gitmişti. Anadolu'daki bu en büyük rütbeli Kumandanın bu hareketi kötü bir örnekti. Mustafa Kemal Paşa endişelenerek Kumandanları ikaz için 7 Temmuz da, umumi bir tebligatta bulundu. Kumandanın hangi şartlar altında bir başkasına terkedilebileceğini, Amasya kararlarında olduğu gibi, tekrarladıktan sonra, orduya ve sivil memurlara şu vazifeleri ve direktifleri verdi:

- a- İstiklâlimizi muhafaza uğrunda teşekkül ve taazzuv etmiş olan millî kuvvetler, her türlü müdahale ve tecavüzden masumdur. Devlet ve Millet Mukadderatında, İrade-i Milliye amil ve hakimdir. Ordu, iş bu irade-i milliyetin tabii ve hadimidir.
- b- Bütün Mülkiye memurları Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinin, ordu gibi meşru yardımcılarıdır.
- c- Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinin ve teşebbüsünün zaaf ve dağılmasına sebep olacak herhangi bir tesir ve müdahaleyi ordu kesinlikle men edecektir.
- d- Hükümet herhangi bir kıta ve teşkilatı askeriye ve milliyemizi ilgaya emir verirse, kabul ve tatbik edilmeyecektir(94).

Mustafa Kemal'in bu tebligatının ertesi günü 8 Temmuz da hükümetin kararı gereğince Harbiye Nezaretinden, orduya şu emir veriliyordu:

93- Başar (1979 : 49-50)

94- Selek (1963 : 222-223)

“Her ne nam ile olursa olsun hukuki bir takım teşkilat vukuuna ve ahaliden bu uğurda malı ve bedeni ile taleplerde bulunulmasına ciheti askeriye ve mülkiyece kat’a meydan verilmemesi ve müteşebbisleri hakkında şiddetli takibat yapılması Meclis-i Vükela kararı ile tamim olunur”(95).

Bu olaylardan sonra, Mustafa Kemal artık azledileceğine muhakkak gözü ile bakıyordu. Haksız da değildi. Çünkü Hükümet harekete geçmişti.

Hükümet, sebepleri ne olursa olsun, Mustafa Kemal Paşa’yı, ordunun başında görmekten artık huzursuzluk duyuyordu. Çünkü onu, hükümeti saymayan ve yetkilerinin çok dışına çıkan bir kişi olarak görüyordu. Culus-ı Humayunu tebrik etmek üzere saraya, ayrıca Harbiye Nezareti ile Kolordulara göndermek istediği telgrafları hükümet emrine uyararak çekmek istemeyen Erzurum Posta Baş Müdürü ile Merkez Müdürünü tutuklaması ve bu durumu bir genelge ile her tarafa duyurması ise onun, hükümeti tanımadığının yeni bir belgesi idi. Bunun için hükümet, kendi varlığını tehdit edici gördüğü Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a dönmesi için çeşitli tedbirlere başvurmuş. Önceleri yumuşak hareket etmeği en uygun bir tarz olarak denemek istedi ve bu sebeple de 5 Temmuz’da Harbiye Nazırı makine başında onunla konuşmuş, İstanbul’a dönmesi için ricada bulunmuş, şeref ve haysiyetinin korunacağını, hayat ve istikbalinin müemmen olacağını söylemişti. İtilâf devletleri temsilcileri ile Padişahın da, İstanbul’a dönmesini beklediklerini ve esasen Paris Konferansı’nın vereceği kararlara boyun eğmekten başka yapılacak bir iş olmadığını da sözlerine eklemişti. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, **“Benim Vatan ve Milletin selametine hizmet etmekten başka bir gayem ve maksadım yoktur. Böyle olduğuna göre İtilâf devletleri temsilcilerinin mütevehhim bulunmalarının bir takım ağraz ve tezvirrattan meydana gelmesi düşünülebilir. O takdirde beni çok iyi tanıyan, Padişahın ve hükümetin istek ve emirleri dışına çıkmadan çalışacağıma güveni olan Zat-ı**

devletlerinin, İtilâf devletleri temsilcilerine yapacakları açıklamalarla, onlarda doğan şüphelerin giderileceğine inanıyorum demiş. Bundan başka o hiçbir sebep yok iken İzmir ve Antalya'nın işgal edildiğini, silâhsız halkın Rum eşkiyasına doğratıldığını, binlerce insanın ırz ve namusuna tecavüz edilmiş olduğunu ve Aydın Vilayetinde faciaların hala devam etmekte bulunduğunu söyledikten sonra bunlar, biraz önce oradan Nureddin Paşa'nın alınmasının ve vahim bir kumanda değişmesinin şükranı sonucumudur? diye bir soru sormuş ve eğer bulunduğum bölge içinde böyle kanlı bir sonuç hazırlanmış ve buna mani görülen kumanda heyetlerinin değiştirilmesi lüzumu duyulmuş ise o halde, İtilâf Devletleri temsilcilerinin vatani mahvetmeyi hedef tutan bu teklifleri karşısında hükümet adamlarımızın ikinci bir hiyanete vasıta olmaktansa Millet ferdleri arasına ferd olarak karışması, uyulmayı gerektirecek bir vatanseverlik olur" demişti. Görülüyor ki bu kısmı, o tarihte iktidarda bulunanlara iyi bir ders mahiyetinde idi ve Ferid Paşa da Mustafa Kemal Paşa'yı haklı buluyordu. Bununla beraber makine başında yapılmış olan bu konuşmalardan bir sonuç alınamamış ve konuşmalar 8 Temmuz gecesine bırakılmıştı(96).

B- MUSTAFA KEMAL'İN ASKERLİKTE ÇEKİLMESİ

Mustafa Kemal Paşa Temmuzun başlarında Sivas'ta bulunmakta idi. Fakat 3 Temmuz'da da Erzurum'a gelmişti. 8 Temmuz 1919 günü telgraf ile muhabere için İstanbul'dan makine başına davet edilmişti. Mustafa Kemal Paşa ile beraber Rauf Bey, Kâzım Karabekir, Karargah Erkanı harbiye reisi Kâzım Dirik telgrafhaneye gitmişlerdi. Saray telgraf merkezinden, Harbiye Nazırı Ferit Paşa muhabereyi açmış, Mustafa Kemal Paşa'ya, eskiden beri olan hürmet ve muhabbetinden, zeka ve askeri meziyetlerine olan itimat ve hayranlığından

96- Selahattin Tansel (1991), *Mondros'dan Mudanya'ya kadar İstanbul* s.32-33

başlayarak, güzel tabir ve cümlelerle teminat vererek, Anadolu'da ki faaliyetten vazgeçmesini, eğer İstanbul'a gelmeyi yabancılar tehlikesinden geciktiriyorsa, Anadolu'da münasib göreceği bir yere çekilerek istirahat etmesini Padişahın da arzusu olarak teklif eylemişti.

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırına aynı suretle güzel, nazik ve samimi cümle ve ifadelerle mukabele ederek, Padişaha olan sadakatinden bahis ile tekliflerinin, yanlış bilgilere dayandığını ileri sürüyor, muhabere de uzayıp gidiyordu. Sonunda muhabere öyle bir şekil alır ki, onların faaliyetten vazgeçirmek için ısrar edişleri karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın pek yumuşak ifadelerle o teklifi mütemadiyen reddedişi ile, Paşa'yı askerlikten uzaklaştırma ihtimali kuvvetlenir. Böyle bir durumun ne olursa olsun, umum efkar üzerinde yapacağı tesiri düşünen Kâzım Karabekir Paşa ile onlardan önce davranarak Mustafa Kemal Paşa'ya hemen askerlikten istifa etmesinin münasib olacağını teklif etmiş. Bu teklife Rauf Bey de iştirak etmişti.

Mustafa Kemal Paşa, böyle zamanlarda ve bu gibi hallerde devlet makam ve rütbesinin çok ehemmiyetli ve müessir olduğunu söyleyerek bu teklifte önce tereddüt etmişti. Fakat karşı tarafın ısrarları sonunda teklifi kabul ederek askerlikten istifa ettiğini karşı tarafa telgrafla bildirmişti. Artık Mustafa Kemal Paşa rütbeli bir asker değil sade bir vatandaşdır(97).

Mustafa Kemal istifasının arkasından arkadaşlarına karşı şu konuşmayı yapmıştır:

“Aziz arkadaşlarım, bu andan itibaren hiçbir resmi sıfat ve memuriyetim yok. Bir millet ferdi olarak ve millettten kuvvet ve kudret alarak vazifeye devam edeceğim” demiştir(98). Bundan sonra komutanlar birer birer Mustafa Kemal'e bağlılıklarını bildirmişlerdir.

97- Kandemir (1964 : 94-95) Mustafa Kemal Atatürk (1950), *Nutuk II İstanbul* s.47

98- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 8 Temmuz 1919 Salı* s.7

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı bizzat ziyaret ederek kendinden yüksek rütbede birini resmen ziyarette adet olan tavır ve kıyafetle odaya girmiş ve Paşa'yı hürmetle selamlayarak:

"Kumandamda bulunan zabitlerle efradın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz, bundan evvel olduğu gibi, bundan böyle de bizim kumandanımızsınız. Kolordu Kumandanına mahsus araba ile maiyetinize bir takım süvari getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz Paşam" der. Bu Mustafa Kemal'i pek mutlu eder(99).

Burada Kâzım Karabekir Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'dan söz etmişken bir iki mevzuya daha değinmekte fayda vardır.

Kâzım Karabekir ile Mustafa Kemal Paşa arasında sadece bir anlaşmazlık vardır. O da Erzurum'da kongre hazırlıkları başladığı sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'da bulunurken, Sivas'ta bir kongre toplamak teşebbüsüne girmesi idi. Kâzım Karabekir'e göre Sivas'tan gelecek azaların da iştiraki ile toplanacak olan Erzurum Kongresi netice itibari ile millî bir hükümet kurma kararını verecekti. Bu karar verildikten sonra Sivas Kongresi toplanıp da ne yapacaktı?

Kâzım Karabekir bu olayı Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Bey'e izah eder ve aralarında geçen müzakereden sonra şu karara varırlar.

"Şark Vilayetlerinin halkı, yurtlarının Ermenistan'a, kısmen de Rum hükümetine verilmek istenmesi ile kendilerinin, anavatandan ayrılmak gibi büyük bir felaket ve tehlike karşısında bulunuşları dolayısı ile zaten müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri şeklinde korunma teşebbüslerine geçmişlerdi. Şu halde Erzurum Kongresi, en tehlikeli bir geleceğe maruz Şark Vilayetleri halkının, bu tehlikeler tahakkuk ettiği anda millî bir hükümet teşkili ile anavatan camiasından

ayrılmayacaklarını ilân, esaslarını derhal tesbit ile, bir Heyet-i Temsiliye teşkil etsin ve bu heyet gerektiği zaman Millî Hükümet Erkanı olmak üzere hazır bulunsun.

Sivas Kongresine gelince, Erzurum'da kurulacak Heyet-i Temsiliye azalarının katılması ile toplanacak Sivas kongresi de, işi daha geniş ele alarak, bütün Anadolu ve Trakya'nın, yani anavatanın maruz kalabileceği tehlikeye karşı, bir Anadolu Hükümeti esasını kursun"(100).

Mustafa Kemal 8 Temmuz gecesi çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa ederek sine-i millete dönmüştü ve bunu bir beyannâme ile tüm memlekete duyurmuştu. Mustafa Kemal Paşa Erzurum Vilayetine bir yazı yollayarak ne sebeple istifa ettiğini açıklamış ve Vatan ile Milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak için çalışacağını ilân etmiş. Mustafa Kemal'in beyanatı şöyleydi:

"Mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak, Yunan ve Ermeni amaline kurban etmemek için açılan Mücadele-i Milliye uğrunda Milletle beraber serbest surette çalışmağa sıfatı resmiye ve askeriyem artık mani olmağa başladı. Bu gaye-i mukaddese için milletle beraber nihayete kadar çalışmağa mukaddesatım namına söz vermiş olduğum cihetle pek aşıkı bulduğum silk-i celil-i askeriyeye bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra gaye-i mukaddesi milliyemiz için her türlü fedakarlıkla çalışmak üzere sine-i millete bir ferd-i, mücahit suretiyle bulunmakta olduğumu tamimen arz ve ilân eylerim."

Ve bu beyanatın altına sadece Mustafa Kemal olarak imzasını atmıştır.

Bunun üzerine Kâzım Karabekir Paşa da sonuna kadar yanında olduğunu bir beyanla bildirmiş ve İstanbul'a bir telgraf çekerek eski İçişleri Bakanı Ali

Kemal tarafından gönderilmiş olan (Memurların Kumandanlarına itaat etmemelerini bildiren) talimatın derhal iptalini istemiştir(101).

15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'den sonra 20. Kolordu Komutanı Ali Kemal Paşa da Amasya'da alınan kararlara uygun olarak harekete devam edeceğini bildirmiştir.

9 Temmuz'da da eski Bahriye Bakanı ve Balkan Harbinin unutulmaz kahramanı Rauf Bey'de Mustafa Kemal ile birlikte millet kurtuluncaya kadar mücadele edeceğini ilân eden bir beyannâme yayınlamıştır! Rauf Bey'in beyannâmesi şöyledir:

"Vatan ve Milletimizin inkıraz ve inkısamı katisini tamamiyle hazırlamakta olan bugünkü düşman harekatı ve bütün eli bağlı kalan Dersaadetteki hükümeti merkeziyemizin naçarı yüzünden vaki mümasatı karşısında hakkını, toprağını ve istiklâlini mudafaa ve fedaya azmeyleyen cereyan ve irade-i milliye uğrunda bir ferd-i aciz olarak çalışmak için Dersaadetten çıktım Aydın tariki ile gelerek Mustafa Kemal Paşa hazretleri ile bütün rüfekasının Cihad-ı Millisine iştirak ettim. İstanbul'un solgun mahzun siması altında kaynayan dindar ve namuskar ve hareketli bir kan vardır"(102).

Bütün rütbe ve memuriyetinden ayrılmış olan Mustafa Kemal Paşa bir ferd-i millet olarak milletin başına geçtiği gibi milletin müdafaasını temsil eden Müdafa-i Hukukun da başına geçmesi gerekiyordu. Bunun için bir tezkere yazılarak Necati Bey'le Mustafa Kemal'e gönderilmişti.

Mücahidi Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Erzurum

10 / Temmuz / 1335

101-B.O.A DH.ŞFR. 100-188 26 N. 1337 tarihinde Kalemi mahsustan Erzurum Vali vekili Kadı efendiye çekilen telgraf Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi* 10 Temmuz 1919 Perşembe s.3

102-Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi* 11 Temmuz 1919 Cuma s.5

Heyeti İdare Reisi Raif Efendi
Heyeti İdare Azasından Mütেকait Binbaşı Süleyman
Heyeti İdare Azasından Mütেকait Binbaşı Kâzım Bey
Heyeti İdare Azasından Albayrak Müdürü Necati Bey
Heyeti İdare Azasından Dursun Beyzâde Cevat

Vatanı parçalanmaktan, hukuk-ı milliye ve saltanat ve hilafeti çiğnenmekten kurtarmak emeliyle açılan mücadele-i milliye bilistifa bir ferd-i mücahid sıfatıyla iştirak buyurdıklarına dair desti tevkire alınan 9 Temmuz 1335 tarih ve 346 numaralı tezkerei alileri umumi bir vecd ve ihtiram ile alındı. Tarihimize kıymetli sahifeler ilave eden hayatı askeriyeinizden çekilmek yolundaki fedakarlığı minnet ve şükranla karşıladık. Erzurum'luların zatı alii vatanperveranelerine karşı beslemekte olduğu itimadı, hürmeti bu vesile ile de arzı bir vecibe addettik samimi ihtiramlarımızı sunarken cemiyetimizin başına geçerek vatanın temini selametine ve hukuk-ı millet ve saltanatın muhafazasına matuf amal-i milliyeinin tahakkukuna hasr-ı himmet buyurmalarını müsellem olan hamiiyeti vataniyelerinden temenni eyleriz. Leffen takdim kılınan talimatta muharrer olduğu vechile vezâifi muhtelifi vataniye ile mükellef bulunan heyeti faale riyasetinin zatı samileri ve riyaseti saniyesinin muhterem Rauf Beyefendi Hazretleri tarafından kabul buyrulmasını ve heyeti maruzeye heyetimizden de balada isimleri muharrer zatların tayin ve tefrik edildiğinin arziyle temennii muvaffakiyet ve kesbi şeref eyleriz Efendim hazretleri.

Vilayati Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye
Cemiyeti Erzurum Şubesi
Raif

(103)

Bu olay Albayrak gazetesinin 14 Temmuz 1335 tarihli 15. sayısında şöyle yankı buluyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden ayrılması bir güçlülük ve inanç belgesidir. Ulusta Atalardan gelen kanın sönmemiş olduğunu gösteren büyük bir kanıttır. Anafartalarda kutsal görevi yerine getiren ve yücelten bu saygıdeğer Komutanı, bugün de ulusal savaşın başında görmek mutlu bir görüntüdür. Büyük güç ve inançla Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde ulus, temiz ve parlak bir halka oluşturmaktadır. Böyle temiz ve özverili ruhların birleşmesinden, ulusun özgürlük ve bağımsızlık gibi iki kutsal güneşinin doğacağına kuşku yoktur(104).

Böylece Heyet-i Faal başkanlığı Mustafa Kemal'e verilmiş oluyordu. Heyet-i Faal başkanlığının Mustafa Kemal'e verilmesi Paşayı duygulandırmıştı. Çünkü bu cemiyet, onu bağına basan ilk sivil kuruluştur(105).

Mustafa Kemal Heyet-i Faale başkanı olarak ilk toplantıyı 10 Temmuz 1919 da yapmış, bu toplantıya Raif Efendi, Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak Müdürü Necati Bey, Dursun Beyzâde Cevat, Rauf Bey ve Kâzım Karabekir Paşa katılmıştı. Toplantıda Mustafa Kemal, bir Avrupa haritası üzerinde dünyanın o günkü siyasî ve askeri durumunu en ince ayrıntılarına kadar izah etmiş bundan sonra Türkiye'nin siyasî ve askeri durumuna geçerek millî bir müdafaanın teşkilatlandırılmasından başka yapılacak bir şey olmadığını, bunun da milletin iradesini temsil eden Müdafaa-i Hukuk eliyle mümkün olduğunu anlatarak savaşın sonunda çeşitli ihtilaflara düşen İtilâf Devletlerinin hiçbir şey yapamayacaklarını sözlerine ilave etmişti. Paşa konuşmasında ayrıca İstanbul'da Harbiye Bakanlığı reisliğinde birbirine halef, selef olan Cevat ve Fevzi Paşalarla ve istihzaratı sulhiye komisyonunda çalışan İsmet Bey'le ve daha bir çok sivil ve askerle görüşüğünü ve fikirbirliği yaptığını anlatmış(106). Bu konuşmanın sonlarına doğru Kâzım Karabekir Paşa söze karışarak günün birinde Padişah bana, Kolorduyu Kızılırmak hattına çek der ve bunu kabul etmezsem ne olur? der. Raif Efendi de bu soruya gülümseyerek Paşa hazretleri huric-i alessultan'dan bahsetmek istiyorlar diyerek

104- Ozankaya (1997 : 156)

105- Tansel (1991 : 43)

106- Dursunoğlu (1946 : 94-95)

mukabelede bulundu. Fakat olayın genişlemesine imkan verilmeden Necati Bey, Paşa hazretleri o zaman memleketin hakiki sahibi olan millet size emir verir ve hududdan ayrılmamanızı ister diye cevap verir. Bunun üzerine Kâzım Paşa o zaman vaziyet değişir ve hareket meşru olur cevabıyla bu sözleri karşılar.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu sözünden sonra idareyi eline alan Mustafa Kemal Paşa acele yapılacak işler üzerinde kısaca görüştüktan sonra cemiyetin kendisine gösterdiği güvenden çok mütehassıs olduğunu ve bundan sonra da aynı enerji ile çalışacaklarını umduğunu söyleyerek toplantıyı bitirmişti(107).

İkinci toplantı'da Erzurum Kongresinin 23 Temmuz 1919'da açılması kararlaştırılmıştı. Fakat Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Kongreye katılabilmeleri için delege seçilmeleri gerekiyordu. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa kendisinin ve Rauf Beyin Erzurum'dan seçilmesini de istemekte idi. Halbuki Erzurum'da seçimler yapılmıştı. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa'nın isteği yerine getirilmiş yani seçilenlerden iki kişi istifa ederek yerlerini Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'e bırakmışlardı. (Binbaşı Kâzım ve Cevat Dursun Bey istifa etmişlerdi.) Erzurum Kongresine öteki cemiyetlerden delegeler geleceği için Erzurum'daki cemiyet, Mustafa Kemal Paşa'ya merkez heyeti aliyesi namına beyan-ı rey ve mütalaa eylemek vazife ve selahiyetinin verilmesine dair İstanbul'daki Vilayat-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine bir telgraf çekti. Fakat azledilmiş ve istifa etmiş olmasına rağmen, hala üniformasını ve yaverlik kordonlarını taşıyan Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşı Rauf Bey'in Erzurum Kongresi'ne katılıp katılmayacakları Erzurumlular arasında tartışmaya konu olmuştu. Çünkü özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın millî kuvveti istediği yere sürükleyebileceğinden korkuluyordu(108).

Daha önce Erzurum Kongresi için toplanan azalar, ileri sürdükleri bazı

107-Dursunoğlu (1946 : 96) Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 16 Temmuz 1919 Çarşamba* s.5

108-Tansel (1991 : 44-45) ayrıntılı bilgi için Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* s.75-76

sebeplerle, Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye katılmasını istemezler. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Merkezi Reisi Raif ile azalarından Necati Beyler Kâzım Karabekir'e fikirlerini açıklayıp: "Ordu Mufettişliğinden hatta askerlikten istifa etmiş olmasına rağmen hala Paşa Üniforması ile, Padişah yaverliği kordonunu ve altın imtiyaz madalyasını üstünde taşıyan Mustafa Kemal Paşa'nın bu davranışından dolayı iyi niyetinden ve Millî davaya bağlılığından maruz" diyerek Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye katılmaması gerektiğini dile getirirler. Fakat Kâzım Karabekir Mustafa Kemal Paşa'ya kefil olarak, "onun kumandanlığı ve rütbesini, mahza vatani, düştüğü büyük tehlikeden kurtarmak için lüzumlu gördüğü mücadelede, Millî bir vazife almak maksadı ile bırakmıştır." diyerek Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye katılmasına ön ayak olmuştur. Böylece bu olay da kapanmıştır. Fakat Mustafa Kemal Paşa, kongreye katılanların ruh haletlerini henüz layıkı ile anlayamamış ve bunların hiç umulmayacak derecede artık hükümetten de Padişahlıktan da bir hayır gelmeyeceğine, çoktan inanmış kimseler olduklarına katiyyen ihtimal vermediğinden, eskiden olduğu gibi halk gözünde bir ehemmiyeti, bir tesiri olabileceği düşüncesi ile, üniformasıyla, Padişahlık yaverliği kordonunu üstünde taşımakta devam ediyordu. Ve 23 Temmuz 1919 günü açılan Kongreye de bu kıyafetle geldi. Ancak Gümüşhane murahhası Zeki Beyin itiraz ve ikazı üzerine, kıyafetini değiştirip sivil giyindi. Lakin bu sefer de Mustafa Kemal Paşa'yı başkan seçmek istemeyenler vardı. Sebebi: "Mustafa Kemal Paşa'nın Padişahın adamı ve onun tarafından aralarına sokulmak istenen birisi olma endişesi idi." Kâzım Karabekir bütün gücünü sarf ederek bu endişeleri de ortadan kaldırmıştı(109).

Fakat bu olayın aslı şöyle olmalı idi. İbrahim Süreyya olayı şöyle açıklar:

"Kongreyi açmak için Erzurum'a giden Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey büyük bir tezahüratla karşılanırlar. Halk ve hususi ile münevverler Paşa'dan pek çok şey beklemekte idiler. Kongreyi hazırlayan hamiyetli ve

ateşli gençler Mustafa Kemal Paşa ile temasta bulunup kongrenin reisliğini üslenmesini istiyorlardı. Paşa da reisliği kabul etmişti. Bir müddet sonra nereden geldiği bilinmeyen bir hava esti. Paşa'nın kongrede bulunması nokta-i hücum teşkil edeceği mutalaasıyla evvelki kararı bozan bir cereyan baş göstermişti. Bu vaziyet hakkında, Erzurum Valiliğinden azledilen ve Erzurum'da Paşa ile birlikte çalışan Münir Bey'le beraber Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın ziyaretine giderek su-i tefehhümü ve kötü havayı kendilerine bildirdik. Kâzım Karabekir'in müdahalesi ile mesele halledildi."

Bu havanın nereden estiği belli değildi. Çünkü cemiyet Paşa'yı askerlikten ayrıldıktan sonra kendisini "Heyeti Faale Reisi" yapmış olduğu gibi Rauf Bey'le kongreye girmesini sağlamak için de cemiyetin iki azası Erzurum mümessilliğinden istifa etmişlerdi. Ayrıca cemiyetin yayın organı Albayrak da 14 Temmuz 1335'te Mustafa Kemal Paşa'nın reisliğinin, işlerin o zamana kadar olan gelişmesinin tabii sonucu olduğunu ilân etmişti. Bunun için bu havanın müdafaa-i Hukuk idare heyeti yönünden esmesine imkan yoktu. Bu dedikodu herhalde Müdafaa-i Hukuktan veya hariçten bir iki zâtın sayın Kâzım Karabekir'e açılmış hususi düşüncelerinden doğmuş bir su-i tefehhüm* olsa gerektir(110).

C- MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE RAWLİNSON ARASINDAKİ GÖRÜŞME

Kurtuluş için Türkiye'nin hemen her yerinde yoğun bir faaliyetin görüldüğü ve bu sıralarda, Erzurum'da bulunan İngiliz yarbayı Rawlinson, bazı güçlükler çıkarmaya yeltendi. Bu kişinin o andaki görevi, mutareke şartlarının tatbikine nezaret ve Osmanlı Devleti ordusuna ait silâhları işgal kuvvetlerinin kontrolüne tabi' depolara sevk eylemeyi sağlamaktı(111). Bu itibarla 22 Nisan 1919'da 10 kadar İngiliz askeri ile Erzurum'a gelmiş olan bu yarbay, kendi işinin dışındaki

110- Dursunoğlu (1946 : 99-100)

111- M.Müfit Kansu (1986), *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber Ankara* s.47

* Su-i tefehhüm: Yanlış anlaşılma

şeylerle meşgul görünmüyor, görevine ait işlerde ise, Osmanlı Devleti askeri makamlarına saygısızlık gösterecek kadar titiz hareket ediyordu. Bu olay Kâzım Karabekir Paşa'nın kolordu komutanlığı görevine başlamasına kadar sürmüştü. Ancak Rawlinson'un görevinin sadece askerlik ve silâhlar işiyle ilgili olmadığını söyleyenler vardı. Bazılarına göre o, bağımsız bir Ermenistan kurulmasının yollarını araştıracaktı. Bazılarına göre de, Lord Curzon tarafından, Türk milliyetçilerinin hangi asgârî şartları kabul edebileceklerini öğrenmek istediği için Rawlinson, Anadolu'ya gönderilmişti. O Mustafa Kemal'le görüşecek ve bu hususu aydınlatmaya çalışacaktı(112).

Rawlinson kongrenin 10 Temmuz'da toplanacağını haber almış ve 9 Temmuz günü öğleden sonra Paşayı ziyarete gelmişti. Bu ziyaret esnasında Paşa ile Rawlinson arasında geçen konuşmaların özeti şu şekilde idi: Mustafa Kemal Paşa'ya Erzurum'da bir kongrenin toplanacağını duyduğunu, bunun açılmamasının daha uygun olacağını söyleyecek kadar ileri gitmiş, hatta bu kararın millet tarafından verilmiş olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa'ya, İngiliz hükümetinin, bu kongrenin toplanmasına müsaade etmeyeceğini ve gerekirse müdahale bile edileceğini bildirmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa **"O halde biz de mecburi ve zaruri olarak kuvvete kuvvetle karşı koyar ve herhalde milletin kararını yerine getiririz"** dedikten sonra **"Ne pahasına olursa olsun kongreyi açacağız diyerek"** sözlerini bildirmiş ve görüşmenin bittiğini hiddetle bildirmiştir. Bundan sonra da Erzurum'da toplanacak bu kongreye bir İngiliz müdahalesinin yapılabileceği düşünülmüş ve bu sebeple tedbir alınmıştır. Tedbir alınırken, kongreyi millet değil asker yaptı ve yaptırdı derler diye sivil giydirilmiş polis ve jandarmalar, kongrenin açıldığı ve açık kaldığı günlerde o civarda seyirci halk imiş gibi bulunacaklar ve herhangi bir müdahalede silâha silâhla müdahale edeceklerdi(113). Fakat 10 Temmuz'da kongre toplanamamış, 23 Temmuz'a ertelenmişti. Kongrenin ertelenmesi ile Rawlinson, Paşa ile bir kez daha görüşmüştü. Bu görüşmesi ise şundan ibaretti :

112-Tansel (1991 : 46)

113-Kansu (1986 : 46-47) bkz. Ömer Sami Coşar *İstiklal Savaşı Gazetesi* 12 Temmuz Cumartesi. s.7

Rawlinson Osmanlı Devleti ordusuna ait silâhları Trabzon yolu ile İstanbul'a götürmek istiyordu. Fakat her defasında Kâzım Karabekir Paşa bir bahane bularak engelliyordu. Rawlinson çeşitli tertiplerle atlatıldığını görünce, Kâzım Karabekir Paşa'ya karşı sert bir hareket tavrı almış ve çeşitli tehdid ve ihtarlarda bulunmaya başlamıştır. Kâzım Karabekir Paşada sinirlenerek **"Boşuna uğraşıyorsunuz, millet bu silâhların buradan kaldırılmasına kesinlikle izin vermeyecektir"** diyerek Rawlinson'u şu şekilde tehdid etmiştir: **Bu işte ısrar ederseniz hayatınız dahi tehlikeye girebilir ve ben mesuliyet kabul etmem**". Bunun üzerine Rawlinson Mustafa Kemal Paşa'ya başvurmuş ve Kâzım Karabekir Paşa'yı şikayet ederek durumun düzeltilmesini istemiştir.

Mustafa Kemal Paşa da önce bu şikayetleri reddederek **"silâhlar milletin malıdır. Millet bunları vermeyecektir"** der, sonra ise Kâzım Karabekir Paşa ile konuşacağını bildirmiştir(114).

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da bulunduğu sıralarda memleketin heyeti umumiyesine şamil, bir faaliyeti planlamış, mutabakatlar elde etmiş, millî mücadele yollarında asker arkadaşlarının muvafakatlarını almış ve gizli, şamil teşkilatın özünü tesis etmişti:

Şimdi ise arkadaşları birbiri ardına verdikleri sözlerden dönüyorlardı. Önce ikinci ordu müfettişi Mersinli Cemal Paşa sonra da 12. Kolordu kumandanı Miralay Mehmet Selahaddin İstanbul'a dönmüşlerdi. Bunun üzerine 13 Temmuz gecesi Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında bir toplantı yapılarak şu kararlar alınır ve bütün askeri ve mülki makamlara telgrafla bildirilir:

1. Devlet ve Milletin Mukadderatına hakim olan irade-i Milliye'dir . Ordu bu irade-i Milliye'nin hakimidir.
2. Kumandanlar memuriyetlerinden çıkarılmış olsalar dahi, yerlerine tayin

edilenleri bekleyecekler, haleflerini gaye ve maksat yolunda manen ve maddeten liyakatli görürse kumandayı terk edeceklerdir. Ancak, buna rağmen sabık kumandan İstanbul'a gitmeyecek mıntıkası dahilinde kalacak ve yeni kumandanın icraat ve faaliyetini takip edecektir. Eğer, herhangi bir aksaklık ve menfi bir hareket tavrı görürse kumandan işten ayırt edilerek geldiği yere iade olunacaktır.

3. İtilâf Devletleri herhangi bir askeri kıtanın ilgasına kalkışırsa bu yoldaki tebligat katiyyen dinlenmeyecektir.

4. Mülkiye memurları da aynı tarzda hareket edecek ve memleketin herhangi bir kısmına taarruz olursa derhal her taraf birbirine yardım edecek ve harekatta iştirak ve birlik esası hedef tutulacaktır.

5. Devlet ve milletin istiklâlini temin için umum mülki memurlar Mudafaa-i Hukuk ve Reddi Ilhak Cemiyetlerinin meşru muzahiri olacaklar ve bu hususta ordunun gösterdiği anlayışı hareket hatlarına rehber ittihaz edeceklerdir(115).

Bir yandan da delegeler birer birer Erzurum'a geliyorlardı. Gelen bu misafirleri yerleştirmek ve ağırlamak zor işti. Birkaç kişi Erzurum'a gelen azaların misafir edileceği yerleri, kongrenin toplanacağı okulun salonunu ve komisyon odalarını istirahat yerlerini hazırlamışlardı(116).

D- Kongre Açılış Programı Taslağı

Kongre için Erzurum'a gelen diğer illerin mümessillerinden gizli olarak, Erzurum ve Trabzon mümessilleri olan Raif Dinç ve Eyyübzâde İzzet Bey, 17 Temmuz Perşembe ve 19 Temmuz Cumartesi günleri bir araya gelerek, 7 maddelik, kongrenin açılış günü ve sonrası programını hazırlamışlardır.

17 Temmuz 1335 (1919) Perşembe

1- 21 Temmuz Pazartesi gününe kadar Diyarbakır, ve Ma'murâtulaziz Vilayetlerinden Valilerin engellemesine rağmen uygun cevap alınır ve çoğunluk oluşursa, kongre açılacak . Cevap gelmediği takdirde 24 Temmuz Perşembe günü açılacak.

115-Kansu (1986 : 50-53)

116-Dursunoğlu (1946 : 97)

- 2- Açılış için okunacak duadan sonra, kongre, bir yaşlı üye tarafından açılacak ve mümessillerin dışındakilerin salondan çıkması rica edilecek.
- 3- Her vilayetin mümessillerinden birer zât alınarak, yedi kişiden oluşan bir itimadnâme (Seçilme Belgesi) Tedkik Encümeni teşkil edilecek.
- 4- Kongrenin açılışında Erzurum Müftüsü Solakzâde M. Sâdık Solakbay kabul edilmediği takdirde, Şiran Müftüsü Hasan Fahri Efendi bir dua okuyacaktır.

19 Temmuz Cumartesi

- 5- Duaların ne surette olması meselesi.
- 6- Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşalarla, alttaki maddelerin tesbiti için, nezdine bir heyetin gönderilmesi.

a) İaşe, para mühimmat

b) Şekli idare- Ordu ve Kuvayi Milliye'nin bir kütle halinde çalıştığı takdirde. Mercii'nin tayini.

c) istikbâl gözönünde tutularak, şimdiden her türlü maddenin, Erzurum Kongresine katılan, Trabzon, Sivas, Erzurum, Ma'muratülaziz, Bitlis, Diyarbakır ve Van'dan oluşan Vilayeti Seba'ya idhali

d) Zabitanın tasfiyesi

e) Sevahilin, Rumlar ve Ermeniler hesabına, İtilaf Devletleri tarafından işgaline karşı; Sevahil hıfzının alacağı vaziyet; ve bunun zahiri olan Kuvayi Milliye'nin hattı hareketi.

f) Nisan 1918'de kırk yıllık esaretten kurtulup anavatana katılmışken, Mondrosla millî hududlar dışında kalan (Kars, Ardahan, Batum) Elviyeyi selase ve Nahçıvanda Ermenilerin Türklere karşı giriştikleri soykırımlara karşı tedbir alınması.

7- Kongrede her vilayetin durumu göz önüne alınarak bir nizamnâme yapılması(117).

E- Kongrenin Açılış Çalışmaları Ve Aldığı Kararlar

1. Kongrenin Açılış Töreni

1- Öğleden önce saat 11'de Hükümet makamı Vilayetteki Mu'ayede'yi (23

117- Fahrettin Kırzioğlu (1993), *Erzurum Kongresi C.II Ankara s.4-5*

Temmuz 1908 2. Meşruyetin ilânı Yıldönümü'nde bayramlaşmayı) müteakip, Heyet-i mümessile, doğruca Sultani Mektebi'ne (Erzurum Lisesine) gidecektir.

2- Orada öğleden önce saat 11'de, Ahâli de hazır bulunduğu halde Bahçede, Şiran Mümessil ve müftüsü Hasan (Fahri Polat) Efendi tarafından, bir dua okunacaktır.

3- Bundan sonra, yalnız mümessil beyler, Müzakere salonu'na giderek, Erzurum Heyeti idare reisi Raif Efendi tarafından, heyete hoş geldin denecek ve kongre açılacaktır.

4- Reis ve Katiblerin seçimi yapılacak, bundan sonra, Padişah 6. Sultan Vahdettin'e, Sadaret'e, Valiliklere, Mutasarrıflıklara ve Belediye başkanlıklarına yazılan telgraflar müzakere edilecektir(118).

2- Kongrenin Açılışı

Kongre için tek katlı Ermeni Sansaryan Mektebi hazırlanmıştı. (Bu bina sonradan yıkılmış yerine Atatürk Yapı Usta okulu binası yapılmıştır) Önce okulun bahçesinde kurbanlar kesilmiş ve Siran Delegatesi Müftü Hasan Efendi bir dua okumuştur*(119).

Tam saat 11'de kongre açıldı, kongreyi en yaşlı delege açacaktı. En yaşlı Delege Trabzonlu Eyüzbâde İzzet Efendi idi. İzzet Efendi Erzurumlulara karşı bir dostluk gösterisinde bulunarak, kongreyi açma şerefini Erzurumlu Hoca Raif Efendiye bırakmıştı. Hoca Raif Efendi kürsüye çıkmış ve delegelerin yoklaması yapılmıştı(120).

118- Kırzioğlu (1993 : 5-6)

119- Ömer Sami Coşar, *İstaklal Savaşı Gazt. 24 Temmuz 1919 Perşembe s.3*

120- Mahmut Goloğlu (1968), *Erzurum Kongresi Ankara s.78*

*Okunan bu dua hakkında birçok çelişki vardır. Bunu Cevat Dursunoğlu Millî Mücadelede Erzurum adlı kitabında sayfa 109'da duanın Türkçe olduğuna değinmiştir. Nimet Arsan'da aynı şekilde Atatürk'ün Tamim, telgraf ve beyannâmeleri adlı eserinin 50. Sayfasında bu duanın Türkçe olduğunu yazmaktadır. Fakat Fahrettin Kırzioğlu bu duanın Arapça olduğunu belirterek kaynak olarak 7 Ağustos 1919 Perşembe günkü kapanış duası ile Mustafa Kemal Paşa'nın kendi el yazılı tezkiresi ile Müftü Efendiye yazdığı teşekkür yazısını gösterir ve "Sabri Özcan San'ın Gümüşhane adlı eserinin 66. Sayfasında bulunan Arapça duanın bitiş bölümü diye verilen 3 satır Müftü Hasan Polat'ın el yazısı ile olup, resmi arşivdekinde bulunmayan, şunlar yazılıdır. Erzurum'da 10 Tem. 1919'da açılan kongrenin açılışında okunan duadır. Siran Müftüsü imza Hasan Fahri polat" Fahrettin Kırzioğlu s.7. Mahmut Goloğlu'da Erzurum kongresi adlı eserinin 77. Sayfasında bu olaya değinmiş okunan duanın arapça olduğunu yazmıştır. Bunu Türkçe diye belirtenlerin neden böyle yaptıklarını da anlayamadığını söylemiştir.

Kongre delegelerinin sayılarının çeşitli kaynaklarda değişik değişik verildiği görülmektedir. Örneğin Delege Sayısı Cevat Dursunoğlu'nun "Millî mücadelede Erzurum" adlı eserinde 54, Mahmut Goloğlu; Erzurum Kongresi adlı eserinde 56 Mazhar Müfit Kansu; Erzurumdan ölümüne kadar Atatürk'le Beraber adlı eserinde 57, Zeki Başar'ın Erzurum Kongresi Öncesi ve Sonrası İle, adlı eserinde 62, Vehbi Cem Aşkun'un Sivas Kongresi adlı eserinin 142. Sayfasında ise 54 olarak verilmektedir.

3- Erzurum Kongresine Katılan Delegeler

- 1- Amasya / İbrahim Süreyya Yiğit / Eski Mutasarrıf (Kocaeli)
- 2- Gümüşhane ve Torul / Zeki Kadirbeyoğlu / Eşraftan
- 3- Mesudiye / Serdarzâde Mehmet Mustafa / Eski Mebus
- 4- Bitlis / Süleyman Bey/ Emekli Binbaşı
- 5- Erzurum / Hüseyin Rauf Orbay / Deniz Kurmay Albayı- Eski Bahriye Nazırı
- 6- Akçaabâd / Hasan Remzi Serdar / Çiftçi - Tacir
- 7- Bayburd / (Alemdarzâde) Mehmet Tevfik Çoruh/ Hazine vekili
- 8- Hınıs / (Alaeddinbeğzâde) Mehmet Celâleddin / Eşraftan
- 9- Alucra / Hüseyin Hüsnü / Emekli nahiye müdürü
- 10- Van / (Gümrük Mütevellisizâde) Cazim Abuşoğlu / Vilayet idare heyeti azası
- 11- Van / (Alyanakzâde) Tevfik Alyanak / Çiftçi
- 12- Tortum / Kâzım Yurdalan / Emekli binbaşı
- 13- Karahisarışarki / Dr. Cemil Sencan / Erzurum bulaşıcı hastalıklar doktoru
- 14- Sivas / (Moralizâde) Mehmet Fazlullah Moral / Şair, idadi müdürü
- 15- Reşadiye / Mehmet Sırrı Kaymaz / Emekli alay katibi - Çiftçi
- 16- Suşehri / (Çeçenzâde) İsmail Hakkı / Çiftçi
- 17- Diyadin / İsmail Nalbantoğlu / Emekli yüzbaşı
- 18- Siirt / Hacı Hafız Mehmed Cemil Aydın / Kuranı Kerim Hocası
- 19- Kığı / (Yazıcızâde) Mehmed Said / Çiftçi
- 20- Ispir / Cemal Aksu / Dava vekili
- 21- Tokat / Mehmet Rufat Arkın / Belediye reisi
- 22- Sivas / Yusuf Ziya Başaran / İl bayındırlık başkatibi
- 23- Siirt / Hacı Hafız Mehmet Hilmi Çorapsız / Müftü Naibi
- 24- Zara / Recep / Emekli Yüzbaşı

- 25- Rize / (Hemşinli Memişoğlu hoca) Mehmet Necati / Gazeteci
- 26- Rize / Hafız Hakkı Genç ağaoğlu / Dava vekili
- 27- Eleşgirt / Maksud Kapıkaya / Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kurulu üyesi, Evrak Müdürü
- 28- Namruvan_(Narman) / Said Özlütürk / Çiftçi (121)
- 29- Tercan / (Namık Efendizâde) Ahmet Mümtaz Erverdi / Çiftçi
- 30- Kığı / (Mirüveyszâde Kahraman) Sabri / Çiftçi
- 31- Karakilise / (Hacı hafızoğlu) Süleyman Necati Güneri / Muallim Hukukçu Gazeteci
- 32- Kuruçay / Mehmet Sevki / Müftü
- 33- Maçka / (Eyyübüzâde Mehmet) İzzet / Eski mebus
- 34- Hasankale / Kağızmanlı Firuzbeğzâde) Battal Eyigün / Tacir
- 35- Hasankale / Mehmet Cevad Dursunoğlu / Muallim
- 36- Erzincan / (Hocazâde Şeyh) Ahmet Fevzi / Nakşibendi Postnisini
- 37- Of / Yunus Sıdkı Bulut / Merkez müderrisi (122)
- 38- Yusufeli (Yardızâde) Ahmet Ziya Yaratı / Çiftçi
- 39- Sürmene / (Kulaçzâde) Ahmet Kulaçoğlu / Tacir
- 40- Pülümür / Abbas Ali / Emekli Polis komseri
- 41- Trabzon (Hacısalihoğlu) Servet Siret / Eski mebus
- 42- Bayazıt / (Künbetli Genç ağazâde) Hüseyin Avni Ulaş / Avukat
- 43- Vakfı Kebir / (Kellecizâde) Abdullah Hasib Ataman / Idadi müdürü
- 44- Koyluhisar / (Çadırcızâde) Ali (123)
- 45- Erzurum / Mustafa Kemal Atatürk / 3. Ordu Müfettişliğinden mustafi
- 46- Erzurum / (Nabizâde Hoca) Mehmet Raif Dinç / Eski Kaadi mebus
- 47- Bayburt / (Abdullah ağazâde) Zahid / Belediye Reisi – Çiftçi (124)
- 48- Diyadin / Mustafa Sabuncuoğlu / Tacir

121- V.Cem Aşkun'da Hamruvan olarak geçmiştir.

122- V.Cem Aşkun, C. Dursunoğlu ve M.Müfit Kansu Yusuf olarak ele almıştır. Fakat Mahmut Goloğlu'nun Erzurum Kongresi adlı eserinde Yunus olarak geçmektedir.

123- Bu isme sadece Zeki Başar'ın Erzurum Kongresi Öncesi ve Sonrası ile, adlı eserinde rastlanmıştır.

124- M.Müfit Kansu'da Zahir olarak geçmiş

- 49- Refahiye / Tahir Kemal / Çiftçi
- 50- Refahiye / Talat (125)
- 51- Divriği / Hayrullah / Müftü (126)
- 52- Reşadiye / Tevfik (127)
- 53- Trabzon / (Abanoszâde) Hüseyin Avni / Eşreften emekli kaymakam
- 54- Kelkit / Hafız Osman Fevzi Topçu / Müftü
- 55- Şiran (Paladoğlu) Hasan Fahri Polat / Müftü (128)
- 56- Sürmene / (Eyyubizâde) Ömer Fevzi Eyüboğlu / Avukat-Gazeteci
- 57- Giresun / (Duydukoğlu) Dr. Ali Naci Duyduk / Hekim-Şair-Gazeteci
- 58- Giresun / (Kıtabcızâde) İbrahim Hadi Muhsin Elgen / Elektrik Mühendisi Gazeteci(129)
- 59- Tirebolu / Yusuf Ziya Şişman / Emekli Nahiye Müdürü
- 60- Ordu / Hasan Hilmi Karal / Avukat
- 61- Bitlis / İsmail (130)
- 62- Niksar / M. Seref (131)

Erzurum Kongresine katılan delegeler bu kişilerden ibarettir(132).

Ayrıca Elaziz'den Dr. Nazmi Bey ile dört arkadaşı kongreye gelmek istemişlerse de Ali Galip tarafından engellenmişlerdir. Mardin'den Dr. Necati Beşkardeş ve Sırrı Efendizâde Ali, Mütevellizâde Hüseyin Hüsnü adında iki zât seçilmiş ve Elaziz'e kadar gelmişlerse de Ali Galip bunlara da engel olmuştur. Diyarbakır'da da kongreden beş on gün önce Müftü Hacı İbrahim Efendi'nin

125-Bu isme sadece Zeki Başar'ın Erzurum Kongresi Öncesi ve Sonrası ile, adlı eserinde rastlanmıştır.

126-Bu isme sadece Zeki Başar'ın Erzurum Kongresi Öncesi ve Sonrası ile, adlı eserinde rastlanmıştır.

127-Bu isme sadece Zeki Başar'ın Erzurum Kongresi Öncesi ve Sonrası ile, adlı eserinde rastlanmıştır.

128-Şiran ismi V.Cem Aşkun'da Sirvan olarak M. Goloğlu ve Mazhar Müfit Kansu'da Şiran, Cevat Dursunoğlunda da Şeyran olarak geçer.

129-Mahmut Goloğlu bahsetmiştir.

130-Bu isme sadece Zeki Başar'ın Erzurum Kongresi Öncesi ve Sonrası ile, adlı eserinde rastlanmıştır.

131-Bu isme sadece Zeki Başar'ın Erzurum Kongresi Öncesi ve Sonrası ile, adlı eserinde rastlanmıştır.

132-Başar, (1979 : 60-64)

başkanlığı altında bir Muhafaza-i Hukuk cemiyeti kurulmuş ve Erzurum'a gönderilmek üzere azalarını seçmişse de o zaman ki Diyarbakır Valisi hareket etmelerine izin vermemiştir(133).

Yoklama tamamlanınca geçici başkan Hoca Raif Efendi kısa bir açılış konuşması yaptı (134) ve sözlerini kongreyi yönetecek bir başkan seçilmesini isteyerek bitirdi. Sürmene delegesi Ömer Fevzi hemen itirazda bulunarak, delegelerin daha yeni bir araya geldiklerini aralarında konuşup münasip bir başkan adayı bulmaları için vakit bırakılmasını ve bu sebeple de başkan seçiminin ertesi güne tehirini istedi. Giresun Delegeleri Dr. Ali Naci ile İbrahim Hamdi ve birkaç arkadaşı daha bu teklifi destekledi. Fakat Trabzonun Merkez delegesi Servet Bey bu teklife itiraz etti, ille de bir müşterek namzet bulmaya lüzum olmadığını söyledi. Herkes istediğine serbestçe oy verir dedi. Bunun üzerine başkanlık seçimi gizli olarak yapıldı. 56 delege katıldı. Mustafa Kemal Paşa 48 oyla başkan seçildi (135) ve nutkunu irad için kürsüye çıktı.

Başkanlık kürsüsüne çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın sırtında askeri elbise vardı. Bundan rahatsızlık duyan Gümüşhane milletvekili Zeki Bey, **"Paşa evvela arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonları çıkarın ve sonra riyasete başlayın tahakkümden korkuyoruz"** demişti(136). Fakat bu hoş karşılanmamış Sivas delegesi Fazlullah Moralı, Paşa'nın diktatör olmasından korktuğu için ona, **"Paşa Hazretleri eğer makamı riyasette, riyasetin idamesini arzu buyuruyorsanız bizim gibi sivil olmalısınız, arkadaşlar böyle münasip görüyor"** demiş ve başka elbisesi bulunmadığını söyleyen Paşa'ya Erzurum valisinin elbiselerinden birisi giydirilir(137).

133- Dursunoğlu (1946 : 112)

134- Rauf Efendinin yaptığı açılış konuşmasının tam metni için bkz. Kırzioğlu (1993 : 13-21)

135- Ömer Sami Coşar *İstiklâl Savaşı Gazetesi 24 Temmuz 1919 Perşembe* s.3

136- Kâzım Karabekir (1960), *İstiklâl harbimiz İstanbul* s.83

137- Tansel (1991 : 54)

Olayların gelişimine göre, Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye askerlik elbisesi ile geldiği, başkanlık seçiminin yapıldığı ilk toplantı günü kongrede askeri elbise ile bulunduğu ve yapılan itirazlar üzerine sivil elbise giydiği anlaşılmaktadır (138).

4- Mustafa Kemal'in Açılış Konuşması

"Muhterem Murahhas Efendiler.

Kongremiz heyet riyasetine âcizlerini intihap eylemek suretiyle gösterilen asar-ı itimat ve teveccübe hassaten teşekkür ederim. Bu münasebetle mâruzatta bulunmak isterim.

Efendiler,

Tarih ve hâdisatın sevki ile bilfiil içine düştüğümüz bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri göremeyecek ve bundan müteheyyiç ve müteessir olmayacak hiçbir vatanperver tasavvur edilemez.

Harbi Umuminin sonlarına doğru, milliyetler esasına müstenit vâidler üzerine Hükümet-i Osmaniye'miz de adilâne bir sulha nail olmak emeliyle mütarekeye tâlip oldu. İstiklâl uğrunda namus ve şehâmetiyle doğuşen milletimiz, 30 Teşrinievvel 1334'de imzalanan mütarekenâme ile silâhını elinden bıraktı.

Devletlerin şahsiyet-i mâneviyesi ve vazi-ül imza murahhasların namus-ı zâtileri zaman ve mütarekenâme ahkâmı bir tarafa bırakılarak İtilâf devletleri kuvayi askeriyesi payitahtı saltanat ve makarrı celili hilâfet olan İstanbul'umuzu işgâl etti. Gün geçtikçe artan bir şiddetle hukuku hilâfet ve saltanat, haysiyeti hükümet, izzeti nefsi millimiz tecavüz ve taaddilere uğradı. Tebaai Osmaniye'den olan Rum ve Ermeni anasırı gördükleri teşvik ve müzaheretin netayiciyle de namus-ı millimizi cerihadar edecek taşkınlıklardan başlayarak nihayet hazin ve

kanlı safhalara girinceye kadar küstahene tecavüzata koyuldular. Fakat derin bir telehhüf ile itiraf etmeliyiz ki, bu cüretler, sekiz aydan beri, birbirini tâkiben mevkii iktidara geçen, murakabei milliyeden azâde hükümeti merkeziyenin, birinin diğerinden daha fena olarak gösterdiği zaaf ve acz arasından ve payihatta ve bazı matbuatta görülen pek mazmun ihtirasattan ve vicdanı millinin inkâr, kuvayi milliyenin ihmâl olunmasından naşi vüs'at bulmuştur.

Salifülarz esbap ve payihatı kefaletinde bulunan iş bu müsaltanatın da mahsur ve tamamıyla murakabeye tâbi kalması yüzünden artık bu vatanda mukaddesat ve mukadderata sahip bir kudret ve iradei milliyenin mevcut olmadığı zehab-ı batılı hükümran olmuş ve cansız bir vatan, kansız bir millet nelere müstahak ise, bu muhaba onların tatbikatına İtilâf devletlerince başlanmıştır.

İnkisamı vatan mevzubahis ve karar olarak vilâyeti şarkiyemizde "Ermenistan", Adana ve Kozan havalisinde "Kilikya" namlarında Ermenistan, Garbi Anadolu'nun İzmir ve Aydın havalisinde Yunanistan, Trakya'da payitahtımızın kapısına kadar kezalik Yunanistan Karadeniz sahillerimizde "Pontus" Krallığı ve ondan sonra bakiyei aksamı vatanda da ecnebi işgâl ve himayesi gibi artık 650 seneden beri müstakilen saltanat sürmüş ve tarihi adlû celâdetini vaktiyle Hindistan hududuna, Afrika'nın ortasına ve Macaristan'ın garbine kadar yürütmüş olan bu milletin esarete, kölelik payesine indirilmesi ve nihayet bu devletin sahifei tarihini kapatarak mezarı ebediyete defnetmek gibi insaniyet ve medeniyetle ve alelhusus milliyet esasatiyle kabili telif olmayan emeller cây-ı kabul ve tasvip bulmuş ve görölüyor ki tatbikat devresi de başlamıştır.

Bu tatbikat bu anda gözümüzün önünde hazin bir surette cereyan ediyor. İzmir, Aydın, Bergama ve Manisa havalisinde şimdiye kadar binlerce anaların, babaların, kahraman ve çocukların revan olan hun-i pâki Aydın gibi Anadolu' muzun en güzide bir şehrinin Yunanlıların zalim ve ateşin tahribatına kurban oluşu, muhtelif aksam-ı memleketin İtalyan ve saire işgâli altına alınışı ve dahile doğru elim bir surette muhaceret yapılması elbette gayret-i Allah'a gayret-i milliye dokunmuştur.

Efendiler,

Mâlûm hakayiktendir ki, tarih, bir milletin kanını varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Binaenaleyh böyle bir nikab-ı batılın arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhine verilen hükümler, kanaatler muhakkak mahkûm-ı iflastır.

Ve işte bütün bu menfur zulümlerden ve bedbaht acizlerden, tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan müteessir olan vicdan-ı millî nihayet sayha-i intibahını yükseltmiş ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Redd-i İlhak gibi muhtelif namalara ve fakat aynı mukaddesatın temin-i siyaneti için tebarüz eden millî cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi haline girmiş bulunuyor. İşte bu şebeke-i azimkâranenin vücuda getirdiği ruh-ı celadettin ki mübarek vatan ve milletin mukaddesatını tahlis ve himayeye müstenit son sözü söyleyecek ve hükmünü tatbik edecektir.

Efendiler,

Vaziyet-i umumiye ve hususiye hakkında cümlenizce malûm olan bazı hususâtı burada tekrar hatırlatmayı faideden hali bulmuyorum:

a) Dört aydan beri Mısır'da istiklâl-i millinin temini ve istirdadı için pek kanlı vekayı ve ihtilâlât devam ediyor. Nihayet İngilizler tarafından bittevfik Malta'ya götürülmüş olan murahhaslar tahliye olunmuş ve Paris Sulh Konferansı'na azimetlerine muvaffakata mecbur olmuşlardır.

b) Hindistan'da istiklâl için vasi mikyasta ihtilâller oluyor. Maksad-ı millilerine vusul için bankalar, Avrupa müessesatı, demiryolları bombalarla tahrip ediliyor.

c) Afganistan ordusu da İngilizlerin, milliyeti imha siyasetine karşı harp ediyor. İngilizlerin bel bağladıkları hudud kabailinin dahi Afganlara iştirak ettiğini ve bu yüzden İngiliz askerlerinin dahile çekilmeye mecbur olduğu İngiliz gazeteleri itiraf etmişlerdir.

d) Suriye'de ve Irak'da İngilizlerin ve ecnebilerin tahakküm ve idaresinden tekmil Arabistan hal-i galeyandadır. Arabistan'ın her yerinde Ecnebi boyunduruğu reddolunuyor. Yalnız refah ve saadet-i memleket için ecnebilerin iktisadi ümrani, medeni vesaitinden muavenete rıza gösteriliyor.

e) Ahiren devletler arasında hâsıl olan rekabet münasebeti ile İngilizlerin Kafkasya'dan kâmilten çekilmesine karar verilmiş ve tatbikat bir müddetten beri başlamıştır. İtalyan kuvvetlerinin Batum-tariki ile Kafkasya'ya gelmesi mukerrer ise de İtalya'daki ahval-ı dahiliye münasebetiyle bu kararın tatbikinden korkuyorlar.

f) İstiklâl-i millilerini tehlikede gören ve her taraftan istilâya mâruz kalan Rus milleti bu tahakküm-i umumiye karşı bütün efrad-ı milletin kudret-i müşterekesi ile çarpışıp ve umumun malumu olduğu vechile bu kuvvet kendi memleketleri dahilinde galebe çalmış ve kendi üzerine musallat olan milletleri de daire-i nüfuz ve sirayatin almakta bulunmuştur.

g) Şimâli Kafkas, Azerbeycan ve Gürcistan birbirleriyle ittifak ederek mevcudiyet-i milliyeleri aleyhine yürümek isteyen Denikin ordusunu harben tazyik ve Karadeniz sahiline sürmüştür.

h) Ermenistan'a gelince: Bir fikr-i istilâperverde eden Ermeniler, Nahcivan'dan Oltu'ya kadar bütün ahali-i İslâmiyeyi tazyik ve bazı mahallelerde katliam ve yağmagerlikte bulunuyorlar. Hududlarımıza kadar İslâmları mahva mahkûm ve hicrete mecbur ederek Vilâyet-i Şarkiyemiz hakkındaki emellerine doğru emniyetle tekerrüp etmek ve bir taraftan da 400.000 olduğunu iddia eyledikleri Osmanlı Ermenisini bir istinatgâh olmak üzere memleketimize sürmek istiyorlar.

i) Karadeniz'in garp tarafındaki vakayie gelince, Macar ve Bulgarlar memleketlerinin mühim bir kısmını istilâ etmek isteyenlere karşı bütün mevcudiyeti milliyeleriyle çarpışıyorlar.

Meriç nehri garbinde yani Balkan harbinden evvel devletimizin mâlikanesi olan Garbi Trakya'nın Bulgarlardan alınarak Yunanlılara verilmesi Düvel-i İtilâfiyece karargir olmasından nâşi harekât-ı tatbikiye başlamış ve Yunan işgâl kuvvetlerine karşı Bulgar kuvvay-i milliyesi tarafından takviye edilen Garbi Trakya mıntıkası dahilinde verdikleri muharebat neticesinde müteaddit Yunan fırkalarını defetmişlerdir.

Vaziyet-i hususiyemize gelince: Daha Dersaadet'ten çıkmadan evvel vatan ve milletin çare-i tahlisi hakkında birçok rical-i mesule ve muktedire ile görüşülmüştü.

Payitaht'daki münevveranın ve din ve devlete hizmetleri mesbuk zevat-ı aliyenin mesai-i masrufeleri kıymettar olmakla beraber tesir ve murakebe altında mahsur bir muhit kendilerini daima tehdid ve akamette müteessir etmektedir.

Şurada acıklı bir hakikat olmak üzere arzedeyim ki, memleketimizde külliyyetli ecnebi parası ve propagandaları cereyan ediyor. Bundaki gaye âşikârdır ki, hakikat-ı milliyeyi akim bırakmak amal-ı milliyeyi felce uğratmak, Yunan, Ermeni amalini ve bazı aksam-ı mühimme-i vatanı işgal gayelerini tahsil etmektir. Bununla beraber her devirde her memlekette ve her zaman zuhur ettiği gibi bizde de kalb ve asabi zaif, gayri müdrik insanlarla beraber vatansız ve aynı zamanda refah ve menfaat-i şahsiyetini vatan ve milletin zararında arayan esafil de vardır...

En son olarak niyazım şudur ki, Cenab-ı Vacibülâmal Hazretleri Habib-i Ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve inayeti celile-i Ahmediyenin ilâyevm millet-i necibemizi ve makam-ı-ülkiyam hârisi esdaki olan saltanat ve hilâfet-i kübrayı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun... Amin (139)

Mustafa Kemal Paşa'nın açılış konuşmasını kısaca özetleyelim: Kürsüye çıkan Mustafa Kemal Paşa delegelere teşekkür ettikten sonra, memleketin içine düştüğü durumdan, Osmanlı Devletinin girdiği çıkmazdan, iyi niyetlerle imzalanmış Mondros mütarekenâmesinin kötü uygulanması ile vatanın parçalanmak ve tamamen işgal edilmek istenmesinden, bu halde vatanı da, padişahı da kurtarmanın tek çaresinin millî iradeyi hakim kılmak olduğundan, birçok milletlerin ve bu arada Rusların millî irade ile kurtuluşlarını sağladıklarından ve sağlamaya çalıştıklarından bahsetmiş. Sonra memleketin o günkü durumuna değinerek; her halde mukadderata hakim bir millî iradenin, kimsenin karışamayacağı bir şekilde,

ortaya çıkması ancak Anadolu'dan beklenir. Buna dayanarak bir milli meclisin varlığını ve kuvvetini Millî İradeden alacak sorumlu bir hükümetin kurulmasını istemek, özellikle başkentteki bütün aydınlar için değışmez bir düşünce olmuştur, diyerek böylece tutulması gereken yolu açıklamış oldu ve sözlerini Tanrının millet ve padişahı koruması, kongreyi de başarıya ulaştırması dileğiyle bitirmişti(140).

Bu açılış konuşmasından sonra başkanlık vekili seçimleri yapıldı. İki başkan vekilliğinden birine Erzurumlu Hoca Raif Efendi (35 oyla) diğerine de Trabzonlu Eyyüzbâde İzzet Bey (35 oyla) getirildi. Katipliklere de Erzurum'un Karaköse delegesi Süleyman Necati Bey (26 oyla) ile Vakıfıkebir delegesi Abdullah Hasib Ataman (25 oyla) getirildi.

Bundan sonra da Cevat Dursunoğlu ortaya şu fikri atmıştı. Kongrenin açılışını Padişah Sultan Vahdettin'e Hükûmete ve vilayetlere bildirilmesini teklif etmiş ve teklif kabul edilmiştir(141).

Padişaha bağılılık telgrafı çekilerek Kongrenin açılışı hakkında bilgi verilmiş, ardından da değışik konular da çalışmalarda bulunacak olan , Nizamnâme, Matbuat, Maliye ve belgeleri inceleme komisyonları seçilmişti. Nizamnâme Komisyonu beş kişilikti; bu komisyona Erzurum Delegesi Mustafa Kemal Paşa, Trabzon merkez delegesi Servet Bey , Maçka delegesi İzzet Bey, Gümüşhane delegesi Zeki Bey, Tokat delegesi Rıfat Bey seçilmişler. Komisyon üyeleri kendi aralarında görev paylaşımı yaparak başkanlığa Mustafa Kemal Paşa'yı katipliğe de Zeki Bey'i getirmişlerdi. Bu komisyon devamlı şekilde çalışacak ve hergün görüşme metnini tamamlayıp karara bağlayabildiği maddeleri genel kurula verecekti.

Matbuat komisyonuna da Erzurum merkez delegeleri Rauf Bey'le, Hoca

140- Goloğlu (1968 : 82)

141- Kırzioğlu (1993 : 25-26)

Raif Efendi, Bayezid delegesi Hüseyin Avni Bey, Trabzon'un Sürmene delegesi Ömer Fevzi Bey, Giresun delegesi Ali Naci Bey seçilmişler. Komisyon başkanlığına da Rauf Bey getirilmiş(142). Böylece Erzurum Kongresinin ilk günü sona ermişti.

Erzurum Kongresi, ikinci toplantısını 24 Temmuz Perşembe günü öğleden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında yaptı. Önce Trabzon'un Sürmene ve Giresun delegeleri ile Şebinkarahisar delegesinin imzalayıp verdikleri bir önerge okunmuştu(143).

Bu önerge şöyle idi:

Kongre Riyaseti Muhteremesine:

- 1- Zabıt katipleri tayin edilmeden, müzakereye başlanılmaması
- 2- Kongrenin alması gereken kararların esaslarını hazırlamak üzere, 15 kişilik bir Muvakkat Heyeti Muntahabenin seçilmesi.
- 3- Program heyeti tarafından tertip ve tanzim edilecek madde ve meseleler, müzakereye konmadan 24 saat evvel, delegelere dağıtılması
- 4- Kongrenin bir heyeti müntehabesi tarafından idare edilmek üzere bir gazetenin çıkarılması
- 5- Kongrenin maksadı hakkında, siyasî bir beyannâmenin Türkçe, Fransızca ve İngilizce neşredilmesi ve İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcilerine gönderilmesi.
- 6- İtimadnâme, Beyannâme ve Program Encümenleri ile daimi olarak mali, mudafaa-i Milliye, Nizamnâme, Propaganda ve Matbuat Encümenlerinin teşkili.

İş bu maddelerinin ehemmiyeti ve gayemizin tesiriğe göre, herşeyden önce nazarı dikkate alınmasını ve Heyeti Muhteremce kabul buyrulmasını teklif ederiz
24 Temmuz 1335 (1919).

142- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gaztesi 24 Temmuz 1919 Perşembe s.3*

143- Goloğlu (1968 : 82)

Rize mümessili	Giresun mümessili	Sürmene mümessili
Mehmet Necati	Ali Naci	Ömer Fevzi
Vakfı Kebir mümessili	Giresun mümessili	Karahisar arkı mümessili
Abdullah Hasib	İbrahim Hamdi	Dr. Mahmut Cemil (144)

Tartışmalardan sonra kongrenin açık olduğu, ayrıca bir beyannâme yazılmasına lüzum olmadığı belirtilmiş ve bir program komisyonu seçilmesine dair madde kabul edilerek şu delegeler komisyona seçilmişti;

Raif (Erzurum), Rauf (Erzurum), Necati (Erzurum), Servet (Trabzon), Tevfik (Bayburt), Ömer Fevzi (Sürmene), Ziya (Sivas), Cazım (Van), Fazlullah (Sivas), Süleyman (Bitlis), Cemil (şebinkarahisar), Mustafa (Mesudiye), Zeki (Gümüşhane), Hacı Fevzi (Erzincan) (145).

Ayrıca aynı gün, Damat Ferit hükümeti tarafından yayınlanan ve kongreyi anayasaya aykırı bir Mebusan Meclisi gibi gösteren, doğu illerinde karışıklık çıktığına, mülki ve askeri memurların kongreye mani olmalarını isteyen *Tamimi zerine, tartışmalar olmuş, delegeler bu tamimdeki iddayı teker teker reddetmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine de İstanbul'a hkmete ve Padişaha kongre adına bir cevap gönderilmesi kabul edildi.

İstanbul'a cevaben; "Erzurum Kongresi'nin anasaya aykırı bulunduğuna dair, Sadrazamı hakikatleri tahrif etmekle, anayasayı bir yıldan beri ığnemekle suçlamıştır. Beyannmede Sadrazamın Anadolu'da karışıklık çıktığını ileri sürmekle, mütarekenâmenin 24. Maddesi gereğince İtilâf devletlerinin doğu illerimizi işgal altına almalarını da sağlamakta olduğu belirtilmiş ve hükümet tamimindeki hususların derhal tekzibi istenmiştir.

144- Kırzioğlu (1993 : 30)

145- Goloğlu (1968 : 82-83)

* B.O.A DH. şFR.101 19-157 nolu 25 L. 1337 tarihli kalemli mahsustan Erzurum Vilayetine çekilen telgraf ayrıca 22-29 L. 1337 tarihlerinde iki telgraf daha çekilmiştir.

Beyannâmede Kongre'yi Meclisi Mebusanın mahiyetinde göstererek esasen bir seneye karib müddetten beri her defa kanun-i esasının madde-i müteallikasına muhalif hareket eden hükümetin millete bi gayri hakkın atfı cürüm eylemesi hakikatin ne derecelerde tahrif edildiğine bariz bir numunedir denilmekte ve şöyle devam edilmektedir.

Memurin-i mülkiye ve askeriye'nin vatanın muhafazasına hadim heyetlerden ibaret olması itibariyle de aynı gayeyi temine matuf olan maksadı milliyeye için ellerinden gelen suhuleti ve muaveneti ibraz eylemeleri icab ederken men ve zevrile ihtar buyrulmaları ezhan-ı beşerin hüsnü tevile kudret yap olmayacağı mesaildedir". dendi(146).

Erzurum Valiliğine vekalet etmekte olan Kadı Hurşid İstanbul hükümetinin gönderdiği tamimi almış ve bu tamimi nazarı itibara almayarak kongre çalışmalarına yardımda bulunmuştur. Kongrenin çektiği telgraf sureti şöyle idi:

Zatı Şahaneye, Sadrazama, Belediye Rüesasına, Cemiyetlere Ve Rüesayı Memurini Mülkiyeye, Büyük Kumandanlara

14-7-1919

Dün intişar eden 23 Temmuz 1335 tarihli ajansta zatı sadaret penahilerinin Anadolu'da iğtişas zuhur ettiğine ve Kanunu Esasi'ye muhalif olarak Meclis-i Mebusan namı altında ictimaat vuku bulduğuna ve hukuku şehriyari ve menafi-i âliye-i vataniyyeye muhalif olan bu hareketin memurini mülkiye ve askeriye tarafından men'i icap edeceğine dair vilâyet ve elviye-i müstakileye tebliğ kılınan beyanatını hali in'ikatta bulunan Kongremiz huzurunda kemal-i hayret ve telehhüfle mevzuubahs eyledik. Cenabı Hakk'ın bir lûtfu mahsus olarak, millet-i necibelerinin avakibi umuru derk ve teyakkun eylemesi cihetiyle, en sâkin zamanlarda bile emsâline tesadüf edilemiyecek derecede, sükûn ve asayişe mazhar olan

146- Ömer Sami Coşar, *İstaklal Savaşı Gaztesi 25 Temmuz 1919 Cuma s.5* ayrıntılı bilgi için Bkz. Ozankaya (1997 : 165)

vatanımızın hükümet-i seniyyemiz ile Düvell-i İtilâfiye arasında akdedilen mütarekenin 24 üncü maddesi ahkâmına ithal edilmesini âdeta temin ve teshil edecek mahiyette bulunan beyanat-ı vâkıanın devlet ve memleketin mesuliyeti mutlakasını deruhte buyuran zatı samileri lisanından suduru muvacehe-i millete gayri kabil-i af ve telâfi netayic-i müellime tevlit edebileceğine kanaat ederek, hakikate bilküllüye mugayereti ecnebilerin de tahtı tasdikinde bulunan işbu meselenin, lisanı kat'ii devletle tekzibini istirham eyleriz. Makamı uzmayı hilâfet ve saltanatlarına muti ve münkad olacağını her suretle, teyit ve tecdit eyliyen ve âkıbetin havfı dehşeti önünde millî hissiyat ve efkârını irae eylemek üzere içtima eden ve mümessili bulundukları vilâyatı şahâneleri efkârını bihakkın temsil eyliyen Kongreyi Meclis-i Mebusan mahiyetinde göstererek esasen bir seneye karip müddetten beri her defa Kanunî Esasî'nin maddei müteallikasına muhalif hareket eden hükümetin millete bi gayrihak atf-ı cürüm eylemesi hakikatın ne derecelerde tahrif edildiğine bariz bir nümunedir.

Memurin-i mülkiye ve askeriye'nin menafi-i âliye-i vataniyeyi muhafazaya hâdim heyetlerden ibaret olması itibariyle de aynı gayeyi te'mine ma'tuf olan maksad-ı millîye için ellerinden gelen sühuleti ve muaveneti ibraz eylemeleri icap ederken, men'ü zecr ile ihtar buyurmaları ezhanı beşerin hüsnü te'vile kudretiyab olamayacağı mesailendir.

Millet ezher cihet muhilli hukuk ve muhalif-i siyaset ve ihtiyat olan beyanat-ı vâkıanın tashih ve tekzib ve keyfiyetten Bâbîâli cânibinden Kongremize itmi'nan bahş olacak vechile, malûmat ita buyurulmasını ve mudafaa-i hukuk-ı millîyede iltizamı basiret ve teenni olunmasını ve efkârı umumiyeyi tatmin etmek üzere Meclisi Mebusa'nın bilâ ifate-i saman ictimaa dâvet edilmesini derkâr olan hakkı tabiisine istinaden istirham eylemekte yekzebandır Sevgili Padişahımız"(147)..

Bu telgraftan sonra, azledilen Mustafa Kemal Paşa'nın yerine *3. Ordu

147- Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk C.III* (Vesika 39) İstanbul 1959 s.931

*B.O.A. DH. KMS.3626 nolu 7 Za. 1337 tarihli telgraf

müfettişliğine atanan Kâzım Karabekir de Harbiye bakanlığına aynı konuda bir telgraf yollamış, Başbakan Damat Ferit'i tekzib etmiş, doğu illerinde hiçbir noktada karışıklık bulunmadığını bildirmiştir. Kâzım Karabekir Paşada mütarekenin 24. Maddesini hatırlatarak Damat Ferit'in bu beyanının gazetelerde de yayınlanmış olmasının memleketin başına felaketler getirebileceğini tasrih ederek, durumun suratle düzeltilmesini istemiş ve demiştir ki:

Aksi takdirde maazallah memleketin, daima bahane arayan İtilâf devletlerince hemen işgal altına alınması için gayri kabili red ve itiraz bir tarihi vesika teşkil edeceğine binaen bunun asar ve netayicinden pek ziyade memnun olan galeyena ve bunun vakayi ve hadisata zemin ve sebebiyet verilmemesini pekçok merbut olduğum din ve vatanımın selameti namına zatı devletlerinden arz ve istirham eylerim(148).

Hükümetin Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tevkif emrine de Kâzım Karabekir şöyle cevap vermişti: "Bir ferdi millet olarak vatanın selamet ve tahlisine çalışan Mustafa Kemal Paşa'yı ve arkadaşlarını tevkif edemem. Tevkif teşebbüsü de kanuna aykırı olur. Bu emrinizin arz ettiğim sebeplerle Kolorduca infazına imkan yoktur"(149).

İstanbul hükümetinin Erzurum Kongresi hakkında, ajansla yayınlanan bildirisi herkes tarafından duyulmuştu. Kongrenin açıldığı 23 Temmuz Çarşamba gününün gecesi yayınlanan bu hükümet bildirisinde Erzurum Kongresi bir millet meclisi mahiyetinde gösterilmiş, bu bakımdan Anayasaya aykırı olduğu belirtilmiş, önlenmesinin gerektiği ileri sürülmüştü. Kongreye katılan, asi ilân ediliyor, Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının tutuklanması isteniyordu. Bildiride belirtilen hususların yerine getirilmesi ve Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi için valiliğe de emir gelmişti.

148- Ömer Sami Coşar, *İstaklal Savaşı Gaztesi 25 Temmuz 1919 Perşembe s.5* ayrıntı için bkz. Kırzioğlu (1993 : 62)

149- Kansu (1986 : 88)

Bu sebeple, Cumartesi günü toplantı başlar başlamaz, delegeler bu konuyu ele aldılar. Toplantı Mustafa Kemal'in rahatsız olması sebebi ile vekili Raif Efendi tarafından açılmıştı(150). Gümüşhane delegesi Zeki Bey ile Sürmene delegesi Ömer Fevzi Bey konu üzerinde birer konuşma yaptılar arkasından sözü Bayazıd delegesi Hüseyin Avni Bey aldı. O da oldukça heyecanlı bir konuşma yaptı. Sonra reisliği devr alan Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine: Padişaha, Sadrazama, Belediye başkanlarına, derneklere, mülkiye amirlerine, büyük komutanlara Saltanat ve Hilafete bağlılığı her sefer tekrarlayan kongrenin anayasaya aykırı olarak kurulmuş bir Mebuslar Meclisi gibi gösterilmesinin ve Anadolu'da karışıklık çıktığından söz edilmesinin sadece İtilâf devletlerinin işine yarayacağını, mütakerenâmenin 24. Maddesine göre buraları işgale hak kazanacaklarını, gerçekte ilgisi olmayan bu beyanların hemen düzeltilmesini ve millî hakların korunmasında daha dikkatli hareket edilmesini, her halde bir an öncede Mebuslar Meclisi'nin toplantıya çağrılmasını belirten telgraflar çekilmişti(151).

Fazullah Moral da aynı gün şu konuşmayı yapar "Muhterem arkadaşlar, hepiniz bilirsiniz ki, makam-ı hilafetin biri İslâmi, diğeri insani olmak üzere iki vazifesi vardır. Osmanlı Devleti Padişahının bütün dünyadaki mevcut müslümanlar üzerinde hak ve hilafet hakimiyeti vardır. Gerek dini gerek insani olsun, binaenaleyh her iki suretle de vazifesini yerine getirdiğinden hilafet penahiye hepimizin muhafaza ve mudafaası zaruridir, demiş bu da Heyeti umumiyece kabul edilmişti. Ayrıca aynı gün kongrede mevzubahis olan Vilayat-ı Şarkiye Mudafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti Erzurum şubesinin kongreye bir rapor sunmuştu. Bu rapor şu bölümlerden oluşuyordu.(17 Haziran 1919 tarihli rapor)

- 1- Vilayat-ı Şarkiye de yapılan propagandalar ve hedefleri
- 2- Türklük - Kürtlük Meselesi
- 3- Din farkı

150- Kırzioğlu (1993 : 63)

151- Goloğlu (1968 : 87)

- 4- Seciye
- 5- Adet
- 6- Tarih
- 7- Müstakbel mesai

Bu son meselede şu ifade vardır: Şu izahattan alacağımız vaziyet ve ittihaz edeceğimiz tedbirler şöyledir.

- a) Katiyyen muhaceret etmemek (Çünkü muhaceret vatani hukuku terktir).
- b) Derhal ilmi, iktisadi, dini teşkilat yapmak
- c) Tecavüze maruz kalacak vilayat-ı şarkiye'nin herhangi bucağını mudafaada birleşmek lazımdır.

Her madde ayrı ayrı izah edildiği halde bu madde için "bu esas izaha lüzum görmüyoruz" dindikten sonra rapor şu sözlerle son bulur. İşte bu esasları kongre heyetinin nazarı dikkat ve hamiyetlerine arzeder ve dini, ilmi, iktisadi teşkilata malik bulunmayan milletlerin hayat ve bekalarının mukadder bulunmadığı tekrar edilerek rapor bitirilmiştir(152).

Bundan sonra da program komisyondan gelen bir önerge okundu.

Önergede program komisyondan hazırlanmakta olan kongrenin beyannâmesini teşkil edecek olan maddelerden bazıları tamamlanmış ve umumi heyete getirilerek müzakereleri yapılmıştır. Böylece Erzurum Kongresi normal görüşmelerine başlamış oldu. Ve görüşmeler günlerce devam etti. Bu arada öteki maddelerde komisyondan genel kurula gelmiş oldu. Ana prensiblerin tesbiti işi başladı(153).

152-V. Cem Aşkun (1945), Sivas Kongresi, s.80-82 Ayrıntı için bkz. Bekir Sıtkı Baykal (1969), *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler Ankara* s.40-52
153-Ömer Sami Coşar, *İstaklal Savaşı Gazetesi 28 Temmuz 1919 Pazartesi* s.1

5- Erzurum Kongresinin Beyannâmesini Teşkil Edecek Olan Prensibler

1.Madde: Samsun ve Trabzon'u da içine olan ve bugünkü idare kuruluna göre 25 kadar ili kapsayan Doğu Anadolu bölgesinin hiçbir sebep ve bahane ile bölünmesini ve Osmanlı Devletinden ayrılmasının mümkün olmayacak derecede bir bütün teşkil ettiği, bölge haklarının saadette, felakette, mukadderatta birlik halinde öz kardeş oldukları tesbit ediliyordu.

2.Madde: Vatanın bütünlüğünün, milletin bağımsızlığının, saltanat ve hilafetin korunmasının millî kuvvetlere dayanmak ve millî iradeyi hakim kılmakla mümkün olacağını belirtiyordu.

3.Madde: Her türlü işgal ve müdahalenin Rumluk ve Ermenilik teşkili amacına yöneltilmiş bir hareket sayılarak savunma ve karşı koyma yoluna gidileceğini ve Hristiyanlara yeni imtiyazlar verilmesinin kabul edilemeyeceğini hüküm altına alıyordu.

4.Madde: Hükümetin buralarla ilgisini kesmesi veya buraları bırakmak zorunda kalması halinde, millî varlığı ve millî hakları koruyucu karar ve tedbirlerin alınmış olduğunu tesbit ediyordu.

5.Madde: Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız müslüman olmayan kimselerin kanunlarla pekiştirilmiş * müktesep haklarına saygılıyız. Deniyordu.

6.Madde: İtilâf Devletlerinden, Mondros mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlar içinde kalan Türkiye'nin parçalanması düşüncesinden vazgeçilerek varlığımıza, tarihi, ırkı ve dini haklarımıza saygı gösteren ve aykırı davranışları desteklemeyen, hak ve adalete dayanan bir karar beklenir, demek sureti ile ilerde Mısak-ı Millî adı verilecek olan prensibin temelini atıyordu.

7.Madde: "Milletimiz insani, asri gayeleri tebcil eder" diye başlıyor, fen, sanat ve ekonomik bakımlardan muhtaç durumda olduğumuzu belirtiyor, bu sebeple, devlet ve milletin bütünlüğü ve bağımsızlığına göz konulmaması şartı ile herhangi bir devletin bu alanlardaki yardımının hoşnutlukla karşılanacağı açıklanıyordu.

Maddenin esası kabul edilmekle beraber, madde metindeki asri kelimesine itiraz edildi o günkü kullanılış anlamına göre daha çok züppelik ve dinsizlik sanılan

*Müktesep hak (Kazanılmış hak)

kelimenin metinden çıkarılması istendi. Genç delegeler ise, kelimenin lûgat anlamı üzerinde duruyor ve metinden çıkarılmamasını savunuyorlardı.**

8.Madde: Milletlerin kaderlerini kendileri çizdiği bir çağda İstanbul Hükümeti'nin de millî iradeye dayanması gerektiği, millî iradeye dayanmadan hükümetlerin içte ve dışta itibarı olmadığı anlatılıyor, bundan ötürü mebuslar meclisinin hemen toplantıya çağırılması, milletin ve memleketin kaderi hakkında alınacak kararların millî meclisin denetiminden geçirilmesi isteniyordu.

9.Madde: Her türlü partililik akımlarının dışında (Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk cemiyeti) adı ile bir derneğin kurulacağı hüküm altına alınıyordu.

10.Madde: Kongre tarafından bir Heyeti Temsiliye seçileceğini gösteriyordu (154).

26 Temmuz Cumartesi günü bu maddelerin ilk üçü üzerinde mutabık kalınarak kabul edilmiş ve o gün kongre son bulmuştu(155). 27 Temmuz Pazar günü Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında açılan kongrede diğer maddeler üzerinde tartışılmış ve neticeye bağlanmıştır(156).

Bundan sonra kurulacak olan Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk cemiyetinin gerçekleştirmeye çalışacağı esasları, amacını, çalışma yollarını ve kuruluş düzenini gösteren tüzük tasarısının görüşülmesine başlandı.

Birinci madde; beyannâmedeki birinci maddelerin aynısı olarak Samsun ve Trabzon'u da içine alan Doğu Anadolu bölgesinin bölünmez ve anavatanından ayrılmaz bir bütün ve bölge halkının birbiriyle öz kardeş olduğunu tesbit ediyordu ikinci madde; beyannâmedeki üçüncü maddelerin karşılığı olarak, her türlü işgal ve müdahaleye karşı birlikte savunma ve karşıkoyma yoluna gidileceğini belirtiyordu. Üçüncü madde; beyannâmenin ikinci maddesindeki hükmü tamamlayacak şekilde,

154-Goloğlu (1968 : 88-89)

155-Kırzioğlu (1993 : 78-79)

156-Kırzioğlu (1993 : 102-106)

**Mazhar Müfit Kansuya göre metinden çıkarıldı. Cevat Dursunoğlu'na göre metinden çıkarılmadı. Nutuk 112. Sayfa asri kelimesi mevcuttur. Fakat nutuktaki metin de diğer iki yazarın metnini tutmamaktadır.

tehlikelere karşı Doğu illerinin bütün öteki illerle birlikte, bu birlik sağlanamadığı takdirde dahi Doğu illeri kendi başlarına ve fakat devletin tümü için silâha sarılacaklarını anlatmaktadır(157). Dördüncü madde; beyannâmenin dördüncü maddesinde belirtilen hususların nasıl gerçekleştirileceğini açıklayarak, hükümetin buraları bırakması halinde derhal Doğu Anadolu'da bir Geçici Hükümet kurulacağını bütün mülki ve askeri komutanların bu geçici idareye bağlanacaklarını, geçici idarenin kongre tarafından seçilecek bir kurul tarafından yürütüleceğini, kongre toplantı halinde değilse bu yetki ve görevin Heyet-i Temsiliyeye ait olacağını hüküm altına alıyordu. Beşinci madde: Doğu bölgesindeki göçleri yasaklıyor ve zaruret halinde işin Heyet-i Temsiliyece yöneltileceğini belirtiyordu. Altıncı maddede; Doğu bölgesi illerinin birlik ve beraberliğini dünya kamu oyuna anlatmak için başvurulacak çareler anlatılmakta ve her ilde bir gazetenin çıkarılmasına çalışılması istenmektedir. Bu maddenin açıklama kısmında ağır bir ceza hükmü de konularak "Kongrece alınan ve millî vicdana uygun olan kararlar ve esaslara karşı kötü yorum ve aşılama millete ve vatana hiyanet ve cinayet sayılacaktır" denmektedir. Yedinci maddede ise; ana prensipleri gerçekleştirecek bir teşkilatın kurulacağı kaydedilmekte ve kurulacak teşkilatın iç tüzük esasları verilmektedir.

Tüzüğün birinci maddesi; derneğin adının (Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) olacağını tesbit etmektedir. İkinci madde; derneğin amacını belirtmekte ve bu amacın "vatanın bütünlüğünü, milletin bağımsızlığını, hilafet ve saltanat makamlarının korunmasını sağlamak için millî iradeye dayanmak ve millî iradeyi egemen kılmak" olduğunu açıklamaktadır. Üçüncü madde kuruluş düzeninin nasıl olacağını anlatıyordu.

Sıra il ve ilçelerdeki kuruluşların kimler tarafından yöneltileceği konusuna gelmişti. Bu konuda iki ayrı görüş vardı. Başta Trabzon'lular olmak üzere bir kısım delegeler il ve ilçelerdeki dernek başkanlarının dernek üyeleri tarafından ve kendi

aralarında seçimle iş başına getirilmelerini ileri sürüyorlardı. Rauf Bey ise, il başkanlarının valiler, ilçe başkanlarının kaymakamlar olmasını savunuyordu.

Önce, Trabzon'un muhalefetleriyle tanınmış delegeleri Rauf Bey'in bu görüşüne şiddetle itiraz ettiler. Sonra onlara başka delegeler de katıldılar. Tamamen halk içinden ve tamamen bir halk hareketi olarak doğacak olan bir kuruluşun, İstanbul Hükümetinin memurları olan valiler ve kaymakamların idaresine verilmesi, kurulacak derneğin hüviyet ve mahiyeti ile bağdaşmaz, derneğin valiler ve kaymakamların elinde nerelere sürükleneceği bilinemezdi. Rauf Bey ise il ve ilçe başkanlıklarına valiler ve kaymakamlıkların getirilmesiyle halkın hükümetle işbirliğini sağlayacağını bildiriyor ve görüşünde direniyordu. Tartışma şiddetli bir şekilde uzayıp gitmekte idi. Görüşmelerin iyi bir yolda gitmediğini gören Mustafa Kemal Paşa, konunun daha iyi hazırlanıp uygun bir şekilde formüle edilip getirilmesi için beş kişilik bir komisyon seçilmesini teklif etti. Teklif kabul edildi ve Erzurum delegesi Rauf, Necati, Kâzım, Cevad ve Trabzon delegesi Servet Beylerden müteşekkil beş kişilik bir komisyon seçildi. Mustafa Kemal Paşa da toplantıya bir saat ara verdi.

Komisyon çalışmalarına başlamış ve bir saatlik zaman çoktan dolmuştu. Fakat konunun tartışması, komisyonda da, aynı şiddetle uzayıp gitmekte idi. Rauf Bey, büyük bir inad ve ısrarla, başkanların vali ve kaymakamlar olması teklifini savunuyordu. Karşı itirazları ise, Trabzonlular ile aynı görüşde olan Erzurum delegesi Cevad Dursunoğlu yapıyordu. Birçok delege ne yolda karar verip oy kullanacağını şaşırmıştı. Trabzon delegelerinin görüşüne katılanlar da gittikçe artıyordu. Mustafa Kemal Paşa durumu ve gidişi görmüştü. Hemen işe el koydu, Rauf Beyi çağırarak kısa bir görüşme yaptı. Rauf Bey görüşünde direnmekten vazgeçti ve mesele, Trabzon delegeleriyle taraftarlarının anlayışına uygun şekilde formüle edildi. İl ve ilçe başkanlarının cemiyet üyeleri arasından seçilmesi uygun görüldü, genel kurulda da bu şekilde kabul edildi(158).

Tasarının tartışma konusu olan maddelerinden biri de Heyet-i Temsiliyenin kuruluş, görev ve yetkilerini belirten madde idi. Her türlü siyasî karar alma ve gerektiğinde adeta bir "geçici hükümet" gibi çalışma yetkilerine sahip olacak Heyet-i Temsiliyenin yetkileri üzerinde karşılıklı görüşler belirtiliyordu. Trabzon delegeleri, büyük sorumluluğu gerektiren önemli kararları alma yetkisinin bu kadar küçük bir heyete verilmemesini, gerektiğinde kongrenin olağan veya olağanüstü toplantıya çağrılmasını ileri sürmekte idiler. Uzunca görüşme ve tartışmalardan sonra bu madde de karara bağlandı. Karara göre; kongre gerekli niteliğe sahip en az 9, en çok 16 üyeden mürekkep bir Heyet-i Temsiliye seçecek, Heyet-i Temsiliye üyeleri de kendi aralarından birini başkan yapacaklardı. Heyet-i Temsiliye; vatanın bütünlüğünü ve memleketin bağımsızlığını sağlama konusunda her türlü tedbiri ve siyasî kararı almaya ve bu kararları yürütmeye yetkili olacak, ancak millet ve memleket mukadderatıyla ilgili önemli konularda heyet-i merkeziyelerin de düşüncelerini sorup reylerini alacaktır. Milletın memleketin kaderini çizecek kesin kararlar ise kongrelerde alınacak, gerektiğinde Heyet-i Temsiliye kongreyi olağanüstü toplantıya çağıracaktı. Bundan sonraki maddelere göre, Heyet-i Temsiliye önemli meselelerde yetkili gördüğü herhangi bir kimse ile "onu üyesi sayarak" görüşebilecek, cemiyetin ilerki durumu, Millet Meclisi'nin güvenlik içinde çalışmaya başlamasından sonra yapılacak bir kongre ile kararlaştırılacaktı(159).

Görüşmeler bitmek üzereyken, Trabzon'un Sürmene, Giresun, Tirebolu delegeleri (Ömer Fevzi, İbrahim Hamdi, Ali Naci, Yusuf Ziya) başkanlığa bir önerge verdiler. Önergenin ilişkisinde 22 maddelik bir program da vardı. Önergede şöyle deniliyordu: "Bu kongredeki amacımız, Doğu Bölgesi halkının siyasî, iktisadi menfaatlerinde birlik olduklarını anlatan bugünkü tehlike karşısında katlanması gereken iç ve dış zorlukları ortadan kaldırmak, yoksullukların ve acıların yükü altında ezilen halkımızın medeni milletler arasında hayat hakkına sahip olduğunu ispatlamak esasına dayanan önemli kararlar alınması, bir yandan geçmişin idari ve iktisadi etkileri altında ezilerek dayanma gücü azalmış bulunan halkın

çoğunluğuna insancıl düşüncelerle yeni bir yol açılması, öte yandan adaletci ve devrimci milletlerden yardım sağlayacak siyasî ve iktisadi esasları kapsayan bir program yaparak milletler önünde Türk ve Müslümanların da bağımsızlığı ve uygarlığı özlemiş olduğunun ispatlanmasıdır". Bu amaca da ancak, ilişik olarak sunulan programın kabulü ile varılabileceği ileri sürülüyordu.

Bu program taslağı, Doğu illerinin, idarede ademi merkeziyet esasına dayanan, bir islahat programına benzemekte idi. Son dakikada yapılan bu teklif, pişmiş aşı su katmak gibi kabul edildi. Kongreyi baltalamak çabasına benzetildi. Hele programın 22. Maddesi gereğince millî savunma için düzenli ordu birlikleri yerine milis kuvvetleri teşkilinin sözkonusu edilmesi zihinlerde tehlikeli şüpheler de yaratmıştı. Teklif, şiddetli bir hücumla uğrayarak reddedilmiş, görüşmeleri yapılmış olan program ve tüzük kabul edilmişti.

Trabzon'un Sürmene delegesi Ömer Fevzi (avukat), Giresun delegeleri Ali Naci (doktor), İbrahim Hamdi (elektrik mühendisi) Tirebolu delegesi Yusuf Ziya (eski bucak müdürü) beyler tarafından verilen önerge ile görüşülmesi teklif edilen ve herkesin başka bir yönden kızgınlığını çekerek reddedilen 22 maddeden ibaret program tasarısı altı bölümde toplanmakta ve birçok maddeleri kongrece kabul edilen programdaki maddelerin hükümlerini ihtiva etmekte idi. Fakat bu programda, o günlerde anlaşılması, görüşülmesi çok güç ve çok dikkat çekici hükümler de vardı.

Mesela:

1-5 maddeleri kapsayan ve ilk iki maddesi bulunamadığı için başlığı belli olmayan birinci bölümde; "kişisel ve toplumsal ilerlemenin sağlanması amacıyla meydana getirilecek kuruluşların demokratik esaslara göre düzenlenmesi" nin gerektiği ileri sürülmektedir.

6-11 maddeleri kapsayan (Siyasi Kısım) başlıklı ikinci bölümde; "din karışıklığından doğan güçlükleri yenmenin en kolay çaresi Doğu Anadolu'daki Hristiyanların, din ve soy bakımından ilgili oldukları memleketlerdeki Müslümanlarla değiştirilmesi" denilmekte, her türlü "himaye usulü red" edilerek

ancak "Amerika'lılarla İngiliz'lerden birinin ilmi, iktisadi, medeni alanlarda doğru yolu gösterici yardımları" kabul edilmektedir.

12-14 maddeleri kapsayan (İslâhatı Dahiliye-İçişleri Düzeltme kısmı) başlıklı üçüncü bölümde; Doğu Bölgesinin geri kalmasının idaredeki merkeziyet usulünde ileri geldiği belirtilerek "idari ademi merkeziyet", "evkafın İslâm cemaatlerine bırakılması" teklif edilmektedir.

15-18 maddeleri kapsayan (Mali ve İktisadi Kısım) başlıklı bölümde; "zenginle fakirin aynı oranda vergiye bağlanması usulünden vazgeçilmesi", vergilerin kazanç oranına göre "müterakki vergi usulü ile alınması", "tarım kooperatifleri, sanayi tesisleri kurulması", "tarım ve sanayi işçilerinin, belli bir oranda kardan pay almaları" esasları kabul olunmaktadır.

19-21 maddeleri kapsayan (Sosyal Kısım) başlıklı beşinci bölümde; "kız ve erkek çocuklar için ilk okullar açılması", "öğretmen okulları kurulması", "bölge hastahaneleri yapılması" ve bunlar için bir "özel vergi konulması", "t türlü sağlık tesisleri ile sağlık, fen ve san'at okulları açılması için yabancı sermayeden yararlanılması" ve "nüfus artırımının sağlanması için gerekli iktisadi tedbirlerin alınması" ileri sürülmektedir.

Sadece 22. maddeden ibaret olan (Vatan Hizmeti) başlıklı altıncı ve sonuncu bölümde ise aynen "vatanın bağımsızlığının sağlanması ve dış saldırılardan korunması her kişinin üzerine düşen değişmez millî ve vicdani bir görev sayılacak ve hiç kimse bu görevin dışında bırakılmayacaktır. Bu yüksek amacı sağlamak ve millet hazinesini lüzumsuz harcamalardan korumak üzere milis teşkilatı uygulanacaktır" denilmektedir(160).

6- Heyeti Temsiliye

Erzurum Kongresi sona ermek üzere idi. Gündemdeki maddelerin görüşülmesi bitmiş, kurulacak Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin tüzüğü kabul edilmişti. Bu yeni cemiyet kurulunca; merkezi İstanbul'da bulunan "Vilayat-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" nin Doğu illerinde şubeleri ile

“Trabzon Muhafazai Hukuku Milliye Cemiyeti” nin Kuzey-Doğu Karadeniz bölgesindeki bütün kuruluşları “Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti” ne katılıp birleşecek, bugünkü kuruluşa göre yirmibeş kadar ili içine alan Doğu Anadolu Bölgesi tek bir cemiyetin idaresi altına girecekti.

Yeni cemiyetin nasıl kurulacağı ve yönetileceği, görüşülüp kabul edilen tüzükde gösterilmişti. Tüzüğe göre; yeni Cemiyetin merkez yönetim organı Cemiyetin seçilmiş temsilcilerinden meydana gelen bir kurul “Heyet-i Temsiliye” olacak ve her yıl 10-23 Temmuz günlerinde yapılacak normal genel kurul toplantısında seçilecekti. Ancak, ilk Heyet-i Temsiliye, aynı zamanda Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucuları da olacak ve Erzurum Kongresince seçilecektir.

Kongrede nizamnamenin 64 Heyeti Temsiliyeye ait maddesi kabul edilmişti. Sıra seçime gelmişti. Mustafa Kemal Paşa Heyeti Temsiliyeye girmelimiydi, girmemelimiydi? Delegelerin bir kısmı Mustafa Kemal’in Heyet-i Temsiliye’ye girmesine karşıydı. Gösterdikleri sebep ise şu idi:

Mustafa Kemal Paşa’nın Heyet-i Temsiliyeye girmesinde mahzur vardır. Çünkü, millî ihtilal ve felaketin tamamen millettten doğmuş ve millî kaynaklara bağlı bir kıyam olduğunu göstermek ve herkese anlatmak gerekir. Bu hususta itimad telkin edebilmek, objektif bakışları tatmin etmek ve hatta her türlü fitne ve fesad zihniyeti ile tecessürlerde bulunanlara fırsat vermemek için de tek tedbir, Mustafa Kemal Paşa yı ve diğer maruf arkadaşlarını bu harekete karıştırmamaktır. Mustafa Kemal Paşa gibi bilhassa isyan ve kıyam vaziyetine geçmiş bir zatın Heyet-i Temsiliyeye girmesi hususi maksatlar takip edildiğinin bariz vesikası sayılır. Mustafa Kemal Paşa’nın Heyet-i Temsiliye’de bulunması, ayrıca ecnebileri de tatmin etmezdi. Mustafa Kemal Paşa’nın Heyet-i Temsiliye’ye girmesinde ısrar eden delegelerin görüşmeleri ise şöyle idi:

Heyet-i Temsiliye Şark vilayetleri Müdafaa-i Hukuk cemiyetini temsil etmekle beraber, Sivas’ta toplanacak ve milletin heyeti umumiyesini, kuruluş

bünyesinde derlemeye çalışacak, büyük millî kongreye temel olacak, bir faaliyete esas olacaktır. Genel kongre yerine her türlü selahiyetlerle mücehhez olarak Erzurum'da çalışacak Heyet-i Temsiliye'de ve gerek muvaffakiyet takdirinde memleket ölçüsünde bir ehemmiyet ifadesi olacak olan Sivas Kongresi'nde katı başarıyı sağlamak için behemehal Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'de bulunması şarttır. Mustafa Kemal Paşa gibi bir zeka ve dirayetin faal hizmetinden ve bütün faaliyete liderlik etmesinden müstağni kalamayız. Sivas Kongresi'ni bugünden ileri faydaları istihsal için yine Mustafa Kemal Paşa'yı Heyet-i Temsiliye'ye seçmek lazım değil elzemdir(161).

Bundan sonrasını Mazhar Müfit Kansu'dan dinleyelim.

"Kendi aramızda ve iki görüş, fikir, kanaat gurubu, halinde ortaya çıkan bu ihtilafı kongreye aksettirmek tehlikeli olabilirdi. Bazı arkadaşlar bu bahsi kongrede seçimlere geçilmeden önce kesin bir neticeye bağlamak ve kesin kararlar kongreye gitmek fikrindeydiler. Bunun için de Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda meselenin hallini açıkca münakaşa etmek imkanını hazırlamışlardı.

5 Ağustos 1919 akşamı Mustafa Kemal Paşa yakın arkadaşları ile bir toplantı yapmıştı. Bu toplantıda; Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Süreyya, İbrahim Tali, Kâzım Dirik, Hüsrev ve Mazhar Müfit Kansu bulunuyordu. Lehteki ve aleyhteki fikir ve mutalaalar ortaya atılıyor ve bir karara varmanın luzumu müdafaa ediliyordu. Tarafların uzlaştırılarak belli bir kararla kongre huzuruna çıkmanın faydalı olacağını belirtiyorlardı. Sonunda Mustafa Kemal Paşa sözü alarak:

Arkadaşlarım, ben mutlaka Heyeti Temsiliye'ye dahil olmalıyım. Kongre bu güne kadar cereyan eden müzakereleri ile birçok mühim kararlar almıştır. Gerek bu kararların tatbiki, gerek millî hayatımızı ilgilendirecek ehemmiyetli işleri ve faaliyetleri nizamlamayı şunun bunun anlayışına ve tesadüflere terk edemeyiz.

Bilhassa tasavvur ettiğimiz ve hazırladığımız Sivas Kongresi ile işimiz memleket ölçüsünde bir faaliyet safhasına intikal edecek ve memleketin müdafaa ve halâsı çarelerini bulmak iktiza edecektir. Memleketin umumi siyasetini tesbit etmek, ordu durumunu ıslah eylemek, vatanın kurtuluşunu temin edecek tedbirleri nizamlamak gibi büyük işlerle meşgul olacak bir heyeti elbetteki ne bir aşiret reisinin, ne de şeyhin ne de şunun bunun eline terkedemeyiz. Bunun içindir ki, “Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye” Erzurum Kongresi Temsil Heyeti’ne ben girmeliyim ve bu Heyet-i Temsiliye’nin seçtiği bir delege olarak da resmen Sivas Kongresine katılabilmeliyim. Memleket ve millet işlerinde radikal hareket etmek ve açık olmak lazımdır. Eğer, kongrece Heyet-i Temsiliye ye seçilmek şansına sahipsem ve seçilecek olursam asla bunu reddetmeyecek, büyük bir memnuniyetle kabul edeceğim. Ben perde arkasında kalıp perde arkasında çalışmak gibi bir faaliyetin manasını anlayamam. Ordudan perde arkasında kalmak için çekilmedim! Askerlikten istifa etmemin tek sebebi sine-i millete atılmak ve sine-i millette açıkca çalışmak içindir. Tevehhüme itibar yoktur. İstanbul hükümeti, ecnebler, muhalifler, hainler, şunlar ve bunlar elbetteki aleyhimizde propaganda yapacak, bizi muvffakiyetsizliğe uğratmak için ellerinden gelebilen herşeyi yapmaktan çekinmeyeceklerdir. Bizim de vazifemiz bunlara karşı mücadele etmek ve kat’i neticeye vasil olmak imkânlarını temin eylemek olacaktır. Bunun için: ‘Benim heyet içinde mi, heyet dışında mı kalmam doğru olur? tarzındaki düşünce ve münakaşalara karşı mütalâam dedikoduya değil, realiteye kıymet vermek lâzım geldiğinden ibarettir”(162). demişti.

Artık Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşlarının yapacağı tek bir şey vardı; kendi düşüncelerini unutup Mustafa Kemal Paşa’nın vereceği listeyi kazandırmak. Öyle de oldu. Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki toplantı açılır açılmaz verilen bir önerge ile dokuz delege aday gösterildi.

Adaylar şu zatlardan oluşuyordu;

- 1- Mustafa Kemal Paşa (Eski 3. Ordu komutanı askerlikten ayrılma)
- 2- Hüseyn Rauf Bey (Eski bahriye nazırı)
- 3- Kâzım Karabekir Paşa
- 4- Cevat Raif Efendi (Eski Erzurum mebusu)
- 5- Servet Bey (Eski Trabzon mebusu)
- 6- şeyh Fevzi Efendi (Erzincan'da Nakşibendi Tarikatı şeyhi)
- 7- Bekir Sami Bey (Eski Trabzon valisi)
- 8- İzzet Bey (Eski Trabzon mebusu)
- 9- Sadullah Efendi (Eski Bitlis mebusu)
- 10- Hacı Musa Bey (Mutki Aşiret Reisi) (163)

Bu üyelerden Kâzım Karabekir Paşa'nın bazı yazarlar tarafından Heyet-i Temsiliye üyeliğine seğilmediği beyan olumuştur. Mahmut Goloğlu bunu şu şekilde anlatmıştır: Kâzım Karabekir Heyet-i Temsiliye üyeliğine seğilmemiştir. Bu husus kendisine yapılmış olan 9 Ağustos tarihli tebliğnâmenin dikkatli okunması halinde açık ve kesin olarak anlaşılır. Tebliğde ..."şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin basılmakta olan Tüzüğün özel maddesi gereğince Heyet-i Temsiliye üyesi bulunduğunuzu ..." denmektedir. Görölüyorki bu tebliğde seçim kelimesi kullanılmamış, kongrenin seğiminden söz edilmemiş, tüzüğün özel maddesine dayanılmıştır. Tebliğde numarası gösterilmeyen bu madde, tüzüğün üçüncü bölümünün 8. Maddesidir. Bu madde şöyledir.

Heyet-i Temsiliye, Heyet-i Merkeziyeler, Heyeti idareler, önemli meselelerde, yetkili gördükleri kimseleri, üyeleri iştişare edebilirler(164).

Fakat bu konuda Kâzım Karabekir Paşa kongrece seğilmiş Heyet-i Temsiliye üyesi olduğunu iddia etmektedir. Erzurum Kongresi bir Heyet-i Temsiliye yaptı ki

163- Kandemir (1964 : 105)

164- Goloğlu (1968 : 105)

azaları arasında ben de bulunuyordum diyerek, üyeliği hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ile kendisine yapılan tebliği yazdığı kitapta yayınlamıştır(165).

Mazhar Müfit Kansu da Kâzım Karabekir Paşa'nın isminin Heyet-i Temsiliyeye seçilmiş olmasına rağmen resmi listede, 15. Kolordu Kumandanı ve 3. Ordu Müfettiş vekili bulunması hasebiyle zikredilmemişti.* Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa hususi bir tezkere ile Karabekir'e Heyet-i Temsiliye azalığına seçilmiş olduğunu bildirmişti(166).

Buna rağmen Mahmut Goloğlu 3. Bölümün 8. Maddesine dayanarak Kâzım Karabekir'in Heyet-i Temsiliye üyesi sayıldığını bildirmiştir. Bu bahsedilen tebliğde Mustafa Kemal'in imzasının yanında dört kişinin de imzası mevcuttur. Buna dayanarak Heyet-i Temsiliye üyelerini 2'ye ayırmak gerekir :

- 1- Kongrece Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilenler. Aynı zamanda Cemiyetin kurucularıdır, tüzükteki bütün yetkilere ve karar hakkına sahiptirler.(asıl üyeler)
- 2- Heyet-i Temsiliyelerce, Heyet-i Temsiliye üyesi sayılanlar. Bunlarda yalnız istişare edilebilir.(istişari üyeler)

Kâzım Karabekir Paşa kongrece seçilmemiş, Hey'et-i Temsiliyeye Hey'et-i Temsiliye üyesi sayılmıştır.Yapılan tebligat buna aittir ve bu husus tebliğde açıkça gösterilmiştir. Yoksa Mazhar Müfid Bey'in sandığı gibi, Kâzım Karabekir Paşa kongrece seçilmiş olduğu halde, komutanlık görevinden dolayı, vilâyete verilen Hey'et-i Temsiliye üyeleri listesinden çıkarılmış değildir. Tam tersine, kongrece seçilmemiş olduğu halde, önemli kişiliği ve komutanlık görevinden ötürü İstişari Hey'et-i Temsiliye üyesi yapılmıştır(167).

Burada diğer temsil üyelerinden bahsetmenin yerinde olacağı kanaatindeyim.

165- Karabekir (1960 : 105)

166- Kansu (1986 : 112)

167- Goloğlu (1968 : 105)

*Erzurum vilayeti Alisine gönderilen belgede Kâzım Karabekir'in ismi bulunmamaktadır. Nutuk III.(vesika 41) s.933-934

Bekir Sami Bey Erzurum'a gelmemiş, kongreye katılmamış, Sivas'ta bekliyordu. Hacı Mustafa Bey de aşiret düşmanlıklarından çekinerek kongreye gelmemişti. Sadullah Efendi de rahatsızlığı nedeniyle kongrede bulunamamıştı (168).

Heyeti Temsiliye üyelerinin seçilmesiyle kongre son bulmuştu. Mustafa Kemal Paşa şu kapanış nutkunu yapmıştır.

“Muhterem Efendiler,

Milletimizin ümit ve necat ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakâr Heyet-i muhteremeniz her türlü mezhime katlanarak burada, Erzurum'da toplandı. Hassas ve necip bir ruh ve pek salâbetli bir iman ile vatan ve milletimizin halâsına ait esaslı mukarrerat ittihaz etti. Bilhassa bütün cihana karşı milltimizin birliğini ve mevcudiyetini gösterdi. Tarih bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir. Heyeti muhteremenizin, rûfekayı kiramımın hakkımda gösterdiği samimi muhabbet ve itimat âsarına buradan alanen teşekkür etmeyi bir vecibe addederim. Bu felâhpira içtimamız hitampezir olurken Cenab-ı Vâhibülâmal Hazretlerinden avnü Hidayet ve Peygamberi Zîşânımızın ruh-ı pürfütuhundan feyzü şefaât niyaziyle vatan ve millletimize ve devlet-i ebed müddetimize mes'ut âkibetler temenni ederim”(169).

Çalışmalar bitmişti. Trabzon'un Şiran delegesi Müftü Hasan Efendi, (açılışa yaptığı dua) Atatürk'ün çok beyendiği, amaca uygun ve etkili diye nitelediği arapça duayı tekrarladi.

Duanın Türkçesi şöyledir:

Hamd , Âlemler'in Rabbi olan Allâh'adır. Salât ve selam da, Peygamberler'in Efendisi Muhammed'e, Onun bütün Soyuna ve Ashâbı'na olsun.

168- Ozankaya (1997 : 168)

169- Kırzioğlu (1993 : 236)

Ey Allâhım! Düşmanlarımızın üstünlüğünü, yok et; ve ey Allâhım, onların dirliklerini ve işliklerini yık, topluluklarını dağıt; tasarladıklarını, alt üst eyle; durumlarını, değiştir. Bayraklarını, tersine çevir, silâhlarını körelt, ecellerini yaklaştır, ömürlerini kısalt, ayaklarını kaydır, düşüncelerini değiştir, emellerini yık, yapılarını harâb et, eserlerini kökünden sök, ta ki, kendileri için, ne bir iz kalsın ve ne de bir koruyucu bulsunlar. Onları, kendi nefesleri ve kendi gövdeleriyle uğraştır; intikam yıldırımlarınla, onları yok-eyle. Onları, sıkıca kap ve kuvvetli olarak yakala; çünkü, Sen, her Şey'e Kaadirsin.

Ey Allâhım! Düşmanları engellemek ve koğup atmak, sensiz olamaz. Allâhım onları boğazlama işini, sana havâle ediyor ve kötülüklerinden, sana sığınıyoruz. Ey "Din - Gününün Sâhibi! Ancak, sana "ibâdet ediyoruz" ve onlara karşı, "Ancak, senden yardım diliyoruz" . Bu yüzden, onları öylesine yık ve köklerini öylesine kurut ki, toz-duman olup, gitsinler. Âmin, âmin, âmin, Yâ Allâh! Yâ Allâh! Ya Allâh!

Rahmân ve Rahim Olan Allâh'ın Adıyla,

Ey Allâh'ım! Muhammed'in senin katındaki değeri ve senin Muhammed'in indindeki değeri hürmetine bizi, din-düşmanlarından koru. Ey zayıfların ve gönlü kırıkların sağaltıcısı! Ey Allâhım! Onların ittifâklarını, boz ve zâlimleri, zâlimlerle uğraştır; ve onların aralarında bizleri, selamet ganimet içerisinde kıl.

Allâhım! Müslümanlar'ın Halifesi'ni, yani Sultan Muhammed Vahideddin'i, Hilafet Tahtı'nda bâki eyle; onun satvetinin sesini, Rûhü'l-Emin (Cebrâ'il) hürmetine- yabancıların mukarrerâtını bozarak -yâ Rab, göğün en yüce katına çıkar. Ey çok şefkatli, Ey çok sevgili (vedûd) Allahım, düşmanların 'Ad ve Semûd Kavmi'nin Felâketi gibi yokolmasıyla, Osmanlı Hükûmeti'nin: Gücünü, hudutlarının tahkimini, korunma sedlerinin sağlamlığını, İnâd-Ehli'nin yenilmesini, Anlaşmaların bütünleşmesiyle muzafferiyetini, paralarının bolluğunu ve uyanıklığını, artır.

Bizleri, Yüce Habibin hurmetine, Tek Tapacak olan Zâtı'na karşı, ortak ve eş koşmaktan uzak kılarak, Sana Tapanlardan eyle.

Allâh'ın salât ve selâmı, Hazreti Muhammed'e, onun Evlâdı'na ve Ashabı'na olsun. Âlemlerin Rabbi'ne, hamdolsun. Fâtiha (Sûresi, okunsun).

Şiran (Mümessili, Müfti)
(İmza) Hasan Fahri (170)

"Mondros Mütarekeresi'nin yapımından sonraki günlerde, gittikçe artan, antlaşmayı bozucu hareketler ve İzmir, Antalya, Adana bölgeleri gibi memleketimizin en önemli parçalarının işgali ve Aydın ilimizde yapılan dayanılmaz Yunan kötülükleri, Ermenilerin Kafkasya'da sınırlarımıza kadar dayanan öldürme ve İslâm'ı yok etme siyasetiyle istilâ hazırlıkları, Karadeniz kıyılarında Pontos devleti hayalini gerçekleştirme amacıyla hazırlıklar yapılması ve sadece bu amaçla Rusya kıyılarından akın akın göçmen adı altında yabancı Rumların, bu meyanda silâhlı eşkiya çetelerinin getirilmesi karşısında, kutsal vatanın parçalanma ve yok olma tehlikesini gören milletimiz İstanbul hükümetinin bu acılar ve kötülöklere çare olamayacağına, korkunç örnekleriyle kanaat getirmiş ve birçok örnekler altında belki de daha acıklı ve dayanılmaz kararlara boyun eğceğinden kuşkuya düşmüş bulunmaktadır.

Bundan dolayı, kendini son derece yakın ve haince tehlikeler karşısında gören Doğu Anadolu illerinin, kutsal varlıklarını korumak amacı ile millî vicdanından doğmuş derneklerin katılımıyla yapılan Erzurum Kongresi, 1919 yılının 7 Ağustos unda çalışmalarına son vererek aşağıdaki kararlari aldı:

7- Erzurum Kongresi Beyannâmesi

1- Trabzon vilayeti ve Canik sancağı ile Şark vilayetleri namını taşıyan Erzurum Diyarbekir, Mamuretülâziz, Van, Bitlis vilayetleri ve saba dahilindeki bağımsız livalar hiçbir sebep ve bahane ile birbirlerinden ve Osmanlı Devletinden ayrılması mümkün olmayan bir bütündür. Mutlulukta ve felâkette ortaklığı kabul eder ve aynı amacı hedef edinirler. Bu bölgede yaşayan bütün Müslümanlar birbirlerine karşı fedakârlık duygusu ile doludurlar, sosyal durumlarına saygılı öz kardeşirler.

2- Osmanlı vatanının bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının sağlanması, saltanat ve hilafet makamlarının korunması için, Kuvayi Millîye'yi yapıcı duruma getirmek ve millî iradeyi egemen kılmak esastır.

3- Her türlü işgal ve müdahale Rumluk, Ermenilik teşkili amacına yönelme sayılacağından birlikte savunma ve karşı koyma esası kabul edilmiştir. Siyasi egemenliği ve sosyal dengeyi bozacak surette, Hristiyanlara yeni imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.

4- Hükümetin buraları bırakmak veya buralarla ilişkisini kesmek zorunda kalması ihtimaline karşı saltanât ve hilafete bağlı ve millî hakları koruyucu tedbirler ve kararlar alınmıştır.

5- Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız müslüman olmayan kimselerin, kanunlarla pekiştirilmiş müktesep haklarına tamamiyle uyarız. Mal, can ve ırzlarının korunması, esasen dinimizin, ulusal geleneklerimizin ve yasalarımızın gereği olduğundan bu esas, kongremizin genel kanısı ile de sağlamlaştırılmıştır.

6- İtilâf Devletlerinden, Mondros Mütakaresi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırlarımız içinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi, Doğu Anadolu illerinde, büyük çoğunluğu İslâm olan ve kültürel, ekonomik üstünlüğü müslümanlara ait bulunan, birbirlerinden ayrılmaları imkânsız öz kardeş, dindaş ve soydaşlarımızın oturduğu memleketlerimizin bölünmesi düşüncesinden vazgeçerek varlığımıza ve tarihi, ırkı, dini haklarımıza saygı gösterilmesi ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar verilmesi beklenir.

7- Milletimiz insani ve asri amaçları yüceltir. Fen, sanayi ve ekonomi bakımından ihtiyaçlı durumumuzu takdir eder. Bundan ötürü devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere,

altıncı madde de açıklanmış olan sınırlar içinde, milliyet esaslarına uygun ve memleketimize karşı istilâ isteği olmadan herhangi devletin fenne, sanayiye, ekonomiye ait yardımlarını hoşnutlukla karşılarız. İnsanlığın esenliği ve umumun huzuru adına, böyle insancıl ve adeletli kurulları kapsayan bir barışın tez elden kararlaştırılması en büyük millî arzumuzdur.

8- Milletlerin kaderlerini kendilerinin, çizdiği bu çağda, İstanbul Hükümetinin de millî iradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü, millî iradeye dayanmayan hükümetlerin kendi başlarına verdikleri kararlara milletçe uyulmadığı gibi, bu kararların dışta da itibarı olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadarki olaylar ve sonuçlarıyla ispatlanmıştır. Bundan ötürü, milletin içinde bulunduğu korkulu durumdan ve kuşkudan kurtulma çarelerine başvurmasına hacet kalmadan hükümetimizin hemen Millî Meclis'i toplaması ve bu suretle milletin ve memleketin alacağı bütün kararları Millî Meclis'in denetiminden geçirmesi zorunludur.

9- Vatanımızın karşılaştığı üzücü olaylar ve aynı amaçla millî vicdandan doğan derneklerin anlaşma ve birleşmeleri ile meydana gelen bu kitle bu kere "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adında bir topluluk haline getirilmiştir. Cemiyet her türlü particilik akımlarının dışındadır. Bütün Müslüman yurttaşlar derneğin tabii üyesidir.

10- Kongre tarafından seçilen bir heyet-i temsiliye kabul edilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar olan millî kuruluşlar birleştirilmiş ve sağlamlaştırılmıştır.

Bu beyannâme açıkça göstermektedir ki Erzurum kongresi tam bir millî mücadele hareketi ve onun başlangıç hamlesidir(171).

Yurdun her tarafına yollanan bu beyannâme yabancı devletlerin temsilcilerine de gönderilmişti. Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a ise, beyannâmeden başka bir de muhtıra yollanarak ilân ettiği prensibler hatırlatılmış,

171- Bekir Sıtkı Baykal (1969), *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler* s.23-25

nufusun % 80'i Türk olan İzmir'in Yunanlılara verildiği söylendikten sonra, 600 yıllık bir saltanata ve 1500 senelik bir hayata malik olan Türk milleti'nin bu kararlara boyun eğmeyeceği ve bu uğurda kanının son damlasına kadar mücadele edeceği bildirilmişti(172).

Bu beyannâme yi delegelerden beş kişi imzalamamıştır. Bunlar: Hüseyin Abanoz (Trabzon), Ömer Fevzi Eyüboğlu (Sürmene), Yusuf Ziya Şişman (Tirebolu), Ali Naci Duyduk (Giresun), İbrahim Hamdi Kitapçı (Giresun) dır(173).

Bu beyannâme göstermektedir ki; Erzurum Kongresi tam bir millî mücadele hareketi ve onun başlangıç hamlesidir. Bunun içinde; millî birliğı sağlama, milletçe teşkilatlanma ve silâhlanma, düşmanlara karşı koyma ve gerekince çatışma, milleti ve vatani koruyamayan ve bunu yapmak isteyenleri temizlemeye çalışan hükümete karşı baş kaldırma, ayaklanma, vatanın ve milletin tümü uğrunda savaşı göze alma vardır.

Görölüyor ki Erzurum Kongresi kararlarında katiyyen bölgesel bir nitelik yoktur. Sadece cemiyetin adı ve Millî Mücadele hareketinin başlangıcı Doğu bölgesine dayatılmıştır ama amacı; vatan ve milleti bir bütün içine almaktadır.

Beyannâme yurdun her tarafına dağıtıldığı gibi türlü araçlarla da yabancı devlet temsilcilerine tebliğı edildi. Beyannâme bu şekilde dağıtılırken, komutanlara ve güvenilir makam sahiplerine de yeni kurulacak Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Tüzüğü, şifrelerle kısım kısım verildi ve her yerde bastırılıp çoğaltılması ve yayınlanması istendi.

Böylece, bir yandan bildiriler bir yandan özel mektuplar ve telgraflarla, bütün doğu bölgesi, Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluş hazırlıkları içine girildi.

172-Karabekir (1960 : 102)

173-Kırzioğlu (1993 : 241)

8- Kongre Sonrası Gelişmeler

Mili Kongre dağıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa yakın arkadaşları ile evinde bir toplantı yapmış ve Sivas Kongresinin hazırlıkları ile meşgul olmaya başlamıştı. Paşa toplantıda şu hususları dile getirmişti: Kongre kararları muhakkak ki çok iyi, ancak şark vilayetlerine mahsus bir program halinde. Ancak, umumi millî kongre mahiyetinde bir bünyeye sahip bulunacak olan Sivas kongresi için bir esas hazırlanmış oldu. Bu esaslar tabii Sivas'ta işlenecek ve genişletilecektir. Fakat ana dava aynıdır.

“Erzurum Kongresi her şeyin başında Şark vilâyetlerinde muhtelif amillerle teşekkül etmiş bulunan cemiyetleri Şark vilâyetleri Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında bir araya toplamış oldu. Bu mühim bir noktadır. Sivas'ta da aynı hedefi tahakkuk ettirmek, memleket müdafaasına ait olarak teşekkül etmiş bulunan bütün cemiyetleri tevhit etmek muvaffakiyetini elde etmek lüzumu var. Biliyorsunuz ki bugün muhtelif yerlerde kurulu olarak faaliyette bulunan ondan fazla cemiyet vardır. Münferit çalışmalar yerine toplu mesaiyi ikame etmekle hem muvaffakiyet gücümüz artacak, hem de millî irade ve millî mücadele ruhunun sevk ve idaresi bir dimağ noktasına bağlanmış olacaktır. Erzurum Kongresi'nin en bariz vasıflarından biri de millî iradeyi her şeye hakim ve her şeye üstün kılma kararıdır.

Vatanın müdafaasını ve millî istiklâli irade-i milliyeye tabi kılmak ve Kuvayı Milliye'yi bu hüküm altında tutmak prensibi belki birden ehemmiyeti kavranamayacak basit bir irade zannedilir. Hakikat de bu büyük, her türlü zan ve tahminin üzerinde büyük bir davadır.”

Mustafa Kemal Paşa, toplantılar esnasında tartışma konusu olmuş bazı noktalara da temasla demiştir ki:

“Kongrenin siyasî partiye inkılap hakkındaki teklifi reddetmesi mükemmel oldu. Ben siyasî partilerin bugünkü vaziyet içinde aleyhindeyim. Biz, siyasî partilere değil, millî birliğe muhtacız. Böyle felaketli anlarda siyasî

partiler millet beraberliğini bozar. Ömer Fevzi ve bir arkadaşının takriri bolşeviklik yolunu açıyordu onun da ittifakla reddi çok iyi oldu” demiştir(174).

Erzurum Kongresi kararları açıklandıktan 24 saat sonra İstanbul Hükümeti bütün Anadolu vilayetlerine yeni bir tamim yollayarak, Kuvay-i Milliye'nin derhal dağıtılmasını ve kongrelerin yapılmasını da şiddetle yasaklayarak, bu emirlerine aykırı hareket edecek olanların derhal tevkif edilip İstanbul'a gönderilmelerini talep eylediğini bildirmiştir. Hadiselerin binbir sürpriz, binbir çetinlik arz ederek akışı arasında ve karşısında Mustafa Kemal Paşa bütün dikkat ve emeğini sarfederek Sivas Kongresinin bir an önce toplanmasına çalışıyordu.

İstanbul Hükümeti ve muhalefet ile işgal kuvvetleri kongreyi toplatmamak, memleket havasını binbir fesada boğmak için hertürlü gayreti sarfederken Mustafa Kemal Paşa'nın bütün enerjisini kongrenin bir an önce toplanmasına tahsis etmesi boş yere değildi. Paşa:

— Herşeyin başında millî bütünlüğe muhtacız. Erzurum Kongresi Şark Vilayetlerini birleştirmiş, muhtelif teşekkülleri bir gaye üzerinde derlemeye hizmet etmiştir. Fakat, bu kafi değildi. Anadolu ve Şarki Trakya'nın vahdetini ve beraberliğini temin edebilmek için Sivas Kongresi'ni bütün vatan ve memleket adına millî bir kongre halinde toplamaya ve millî mücadeleyi bu kongrenin seçeceği Heyet-i Temsiliye'nin tek idaresine tevdi eylemek iktidarını kazanmaya mecburuz. Ancak, bu sayededir ki, mesaimiz bütün memleket ve millete şamil olarak seri' neticeler almayı temin eder...diyordu. Bunun için de Paşa bütün kumandanlara, valilere, mülkiye amirlerine devamlı telgraf çekiyor, her vasıta ile muhabere ve temastan faydalanarak:

— Milletçe Sivas Kongresi'ne gönderilecek murahasların biran önce seçtirilip gönderilmelerinin temin edilmesini...rica ediyor ve murahasların Sivas'a gelebilmelerini temin hususunda her türlü yardımın esirgenmemesini bilhassa

diliyordu. Yer yer uğranılan muhalefete, bozgun hareketlerine, menfi çalışmalara rağmen millî intibah ve millî şuur her tarafta tesirini gösteriyor, bozguncu ve tahrikçiler kalıyor, murahhaslar seçiliyor, Sivas'a doğru yola çıkarılıyordu. Yolların asayişsizliğine, nakil vasıtalarının yokluğuna ve pahalılığına rağmen murahhasların kendi hamiyet ve maddi fedakarlıklarına güvenerek Sivas'a hareket etmeleri Paşa ve hepimiz için en büyük sevinç sebebi oluyor, maneviyatımızı yükseltiyor, millî irade ve temayülün vatan kurtarmak ve yeniden kurmak yolundaki temayülünü belirtiyordu. Bu arada Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) Ankara'da bulunuşu ve millî davaya, Mustafa Kemal Paşa'ya derin bağlılığı pek ziyade müessir oluyor ve murahhasların Sivas'ta toplanmalarını çok kolaylaştırıyordu (175).

Fakat, yine her tarafta menfi ve aleyhte propagandalar ve bilhassa hükümeti merkeziyenin mali tedbirleri işi zorlaştırıyordu.

Bazı yerlerden hem murahhaslar gelemiyor hem de kuvve-i maneviyeyi kıracak ve ümitsizliğe sevkedecek cevaplar veriyorlardı. Mesela 20. Kolordu namına Erkan-ı Harbiye reisi Ömer Halis Bey'in İstanbul'dan alınan malumatında şu maddeler dikkati çekiyordu.

- 1- Dersaadet murahhas göndermiyor. Oradaki işleri tasvip etmekle beraber cüretkar bir vazifeye girmeyi arzu etmiyor.
- 2- Dersaadet'ten murahhas göndermek, imkan haricindedir. Teklif edilen zatlar; orada faydalı, muvaffakiyetli iş göreceklerine emin olmadıklarından dolayı, boşa masraf etmemek ve zorlu yolculuklara maruz kalmamak için hareket etmiyorlardı.

Her taraftaki sorunları halledip kongreye delege getirmeye çalışan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları diğer taraftan, en emin olmak üzere tayin edilen Sivas'ta heyecan ve telaş baş göstermişti(176).

175-Kansu (1986 : 148-149)

176-Mustafa Kemal Atatürk (1950), *Nutuk C. I İstanbul* s.76

Dahiliye Nazırı Adil Bey Sivas'a bir telgraf çekerek, Vali Reşit Paşa'yı uyarmış, Sivas'ta yapılacak olan kongrenin özellikle bu tehlikeli anlarda dış politika üzerinde yapacağı kötü tesirleri anlatıyor ve bunu takdir edemeyenlere durumu izah edilmesini istiyordu(177).

Bu sıralarda bir de İstanbul'dan bir gurup Fransız gelmiş ve Valiyi ziyaret etmişlerdi. Vali de iadeyi ziyaret için Binbaşının yanına gitmiş, burada Fransız binbaşısının sözleri valiyi ürkütmüştür. Sivas'ta bir kongrenin toplanmasına taraftar olmayan Vali bunun üzerine 20 Ağustos 1919'da Mustafa Kemal Paşa'yı telgraf makinasının başına davet etmiş ve:

İki gün önce İstanbul'dan Sivas'a Cizvit papazları ile birlikte bazı Fransız subaylarının da geldiğini, bunlardan binbaşı Brunot'un, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Sivas'ta bir kongre toplayacaklarını duyduğunu, eğer böyle bir hal olursa Sivas'ı 5-10 günde işgal edeceklerini, sözlerine inanmadığı takdirde Vali Reşit Paşa'nın da vatanın felaketine sebep olanlardan olacağını bildirmiş; bir gün sonra da; aynı binbaşı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının İtilâf devletleri aleyhinde olmayacaksa kongrenin toplanmasında mahzur olmadığını, hatta Mustafa Kemal hakkındaki tutuklama kararını kaldırabileceğini açıklamıştı. Reşit Paşa ayrıca bu binbaşının kongrenin hangi tarihlerde toplanacağını sorduğunu, tarihi öğrenerek kongre üyelerini ele geçirmeyi tasarladığını ve bir oldu bitti ile şehri işgal etmek istediğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirerek kongrenin toplanmamasını, mutlaka toplanmak gerekiyorsa, o takdirde Sivas'tan başka bir yerde Erzurum veya Erzincan'da toplanmasını tavsiye etmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı ise şöyle oldu. Sivas'ın 5-10 gün içinde işgali mümkün değildir, Fransız binbaşısının sözleri de blöften ibarettir, İstanbul'daki yetkili Fransızlar Türk Millî hareketini haklı ve meşru saymakta, Türk milletinin istekleri açık olarak onlara anlatılırsa bunu iyi kabul edeceklerini

177- Cevdet Yularkıran (1939), *Reşit Paşa'nın Hatıraları İstanbul* s.79

söylemektedirler. Oysa ki Sivas'ta yapılacak olan kongre'de de İtilâf devletleri aleyhinde herhangi bir konuşma ve karar bahis konusu olmayacaktır. Bu sözler üzerine Reşit Paşa sorumluluktan sıyrılmış, herşeyi Mustafa Kemal'in yapabileceğini kabul etmişti ve kendisine verilecek görevleri de yapacağını bildirmişti(178).

22 Ağustos'ta Vali Reşit Paşa, Sivas'ta bir kongrenin toplanacağını Dahiliye nezaretine bildirmiş, bu bildiride: kongreden çekinilmemesini, çünkü bu toplantıdan kastedilen mananın sadece vatanın ıstaklal ve bütünlüğünden fedakarlık yapılmaması hususu olduğunu söylemiş. Devletin emelleri ile milletin isteklerinde "Bir tecavüz yok iken ve bunlar birbirinin lazım-ı gayri mütafiki iken yanlış" haber almalara dayanılarak Anadolu halkını saltanat makamına ve hükümete karşı asi göstermenin ve hükümetle millet arasında bir uçurum açmanın böyle nazik ve buhranlı zamanda pek tehlikeli olduğunu belirtti; Sivas kongresinde 25-30 kişinin toplanıpta vatan endişesi ile düşüncelerini birbirine söylemelerinin engellemesinin ne dereceye kadar doğru olabileceğini kestiremiyorum, demek sureti ile kongreyi tamamen tasvip ettiğini anlatmak istemişti(179).

Halit Bey Sivas müftüsü ile bazı ileri gelenlere telgraflar çekerek Sivas halkının padişaha ve hükümete sadık ve bağlı bulunduklarının ve buna aykırı hareketleri yok etmeye hazır olduklarının Saray'a, Sadaret'e Meşihat-ı ulaya, Dahiliye nezaretine bildirilmesini istemişti. Ancak 26 Ağustos 1919 da Sivas'a gelen bu telgraf, çekilen kişiler üzerinde bir etki meydana getirmiş, Müftü efendi ve diğerleri üzerinde ters etki yaparak, kongre üyelerinin güvenliğini sağlamaya çalışmalarına ve Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamak için törenler tertip etmelerine sebep olmuştu(180).

178- Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk C.I* s.79-81

179- Yularkıran (1939 : 109)

180- Yularkıran (1939 : 123)

24 Ağustos 1919 da Mustafa Kemal Paşa Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulduğu ve bu suretle de aynı maksad ve gaye ile şimdiye kadar kurulmuş olan cemiyetlerin birleşmiş olduğunu Erzurum valiliğine bildirmişti(181). 25 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa, Cevat Dursunoğlu, Kâzım ve Necati Beyler aralarında sohbet ederken Paşa Meclisi Mebusan'ın toplanması üzerinde durmuş ve kendisinin Erzurum'dan milletvekili seçilmesini istemişti. 26 Ağustosta Paşa'ya Erzurumlu olması teklif edildi. 27 Ağustosta da Paşa bu teklifi kabul etti(182).

Paşa için önemli bir sorun daha vardı. Bu da Doğu vilayetlerinin temsilcilerinin seçilmemiş olması idi. Bunun da en basit yolu bulundu. Bu yol Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsiliyesini Sivas'a götürüp kongreye girmelerini sağlamaktı. Fakat bunlardan Mutkı Aşireti Reisi Musa Bey bölgesinden ayrılamazdı. Sadullah Bey ortada yoktu. Servet ve İzzet Beyler de Trabzona dönmüşlerdi.

Bu sebeple Sivas kongresine Mustafa Kemal Paşa Rauf Bey, Raif Efendi, Şeyh Fevzi Efendi ve Bekir Sami Bey katılacaktı(183).

Erzurum kongresinin başarı ile sonuçlanması, Mustafa Kemal Paşa'nın görevine son verildiği halde millî hareketin gelişerek devam etmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın tevkifine muvaffak olunamaması ve nihayet Sivas Kongresi hazırlıkları, Hükümeti Anadolu olaylarını izlemeye zorlamıştı. Paris'e sulh konferansına gitmiş olan Sadrazam Damat Ferit Paşa da, Ağustos'ta İstanbul'a dönmüş bulunuyordu. Ferit Paşa'nın gelmesi ile birlikte İstanbul'un Anadolu'ya tavrı değişerek birden bire sertleşmeye başladı. Damat Ferit Paşa Anadolu'da olup bitenleri "ihtilâlî hareketler" olarak vasıflandırmıştı. İhtilâli büyümeden bastırmak istiyordu. Bu sebeple Ağustos ayında Anadolu ihtilâline karşı gerçekten tesirli tedbirler alındığını görmekteyiz. Bu tedbirler şunlardı:

181- Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk C.III* (Vesika41) s.933-934

182- Dursunoğlu (1946 : 139-140)

183- Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk C.I* s.82-83

1. Anadolu'daki millî hareketi ve kongreleri halk ayarında değersiz bırakmak maksadıyla, Millî Meclisin toplanması için seçim hazırlığı emri vermek.
2. Anadolu'ya hükûmete bağlı kumandan ve valiler tayin ederek ihtilâlcileri zaafa düşürmek ve devlet otoritesini sağlamak.
3. Tâhimlerle, uyarmalarla toplanmasına engel olunamıyacağı anlaşılan Sivas Kongresini toplantı halinde iken basarak, ihtilâlcileri toptan yakalayıp, millî hareketi başsız bırakmak.
4. Padişahı, ihtilâlcilere karşı silâh olarak kullanmak.

55 günden beri Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın da artık Sivas'a hareketi gerekiyordu. Çünkü, Ağustos ayının sonlarına doğru bâzı delegeler Sivas'a gelmiş bulunuyorlardı. Kendisinin Sivas'ta beklendiğine dair haberler almaya başlayan Mustafa Kemal Paşa, 29 Ağustosta Erzurum'dan ayrıldı(184).

2 Eylül akşamı gurup olarak Sivas'a yaklaşılmıştı. 5 km kadar mesafe vardı. Sivas halkı Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamak üzere burada toplanmıştı. Sivas'a girildiğinde sokaklar sevgi gösterilerinde bulunan halk ile dolmuştu. Paşa yürüyerek kendisine tahsis edilen lise binasına gelmiş, Vali Reşid Paşada Mustafa Kemal'i burada karşılayarak hoş geldiniz demiş ve binadan ayrılmıştı(185).

184- Selek (1963 : 236)

185- Kansu,(1986 : 205)

III. BÖLÜM

SİVAS KONGRESİ (4 EYLÜL 1919 – 11 EYLÜL 1919)

Kongre, Mustafa Kemal'in tâyin ettiği ve her türlü engeli yenerek Sivas'a ulaştığı günün akabinde toplandı. Millî tarihin büyük Türk rönesansı, ihtilal ve kurtuluş kongresi diye anacağı Sivas Kongresi (4 Eylül 1919) Türk tarihinde başlı başına bir dönüm noktası olmuş; millî ihtilal, savaş, kurtuluş, inkılap, cumhuriyet devrini getiren hamlenin vatan bütünlüğü adına, temeli Sivas Kongresi teşkil etmiştir(186).

4 Eylül 1919 Perşembe günü Sivas, tüm anlamı ile, bir bayram havası içinde idi. Yurtsever Sivas halkı, saatler öncesinden beri, kongrenin yapılacağı Lise binasının önünde toplanmış, binaya giden yolları doldurmuştu(187).

Kongre binası için ittihaz edilen Mektebi Sultanî'nin önü mahşer günü gibi idi. Günün Perşembe oluşu da ayrıca bir uğur sayılıyor namazdan çıkan, çarşıdaki dükkanını kapayan, daireden ayrılan, işini gücünü bırakan herkes sel halinde bu mahşere katılıyordu.

Kongre delegeleri de birer birer gelerek binaya giriyorlardı.

Kongrenin açılması için tayin edilen saat 14'tü*. Açılış saatine beş dakika kala, Mustafa Kemal Paşa da kongre mahallini şereflendirmişlerdi(188).

Öğleden önce gelen delegeler arasında bulunan Hüsrev Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya yaklaşıp şöyle bir haber vermiş; "Rauf Bey ve başka bazı kişiler,

186-Mazhar Müfit kansu (1986), *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara* s.211

187-Mahmut Goloğlu (1969) *Sivas Kongresi Ankara* s.65

188-Kansu (1986 : 24)

*Mahmut Goloğlu açılış saatini 15 göstermiştir

Bekir Sami Bey'in evinde özel bir toplantı yapmışlar** ve sizi başkan yapmamaya karar vermişler." demişti. Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarının özellikle Rauf Bey'in, böyle bir davranışta bulunacağına ihtimal vermemiş ve Hüsrev Bey'e, böyle yersiz sözleri birdaha kendisine ulaştırmamasını söylemiş ve verdiği haberin doğru olmayacağını, arkadaşlar arasında yanlış anlamalara yol açacak sözler söylemenin uygun olmadığını sözlerine eklemiş ve konuşmasını sürdürmüştü; "Baylar ben bu kongrede başkanlık işine önem vermiyorum. Başkanlığa, belki yaşlı birinin getirilmesinin uygun olacağını düşünüyorum. Bu yüzden kimi arkadaşların da düşüncelerini sordum" demişti.

Bu arada kongre salonuna girmeden önce Rauf Beye rastladım. "Kimi başkan yapalım dedim? Dedim. Rauf Bey coşkulu bir sesle, önceden söylemeye hazırlanmış olduğu o andaki durumundan anlaşılan bir davranışla ve keskin bir dille: "Sen başkan olmamalısın." Dedi. Hemen Hüsrev Sami Bey'in verdiği haberin doğruluğuna inandım ve elbette üzüldüm. Her ne kadar Erzurum Kongresinde de benim başkanlığımı sakıncalı görenler var ise de onların ne biçim insan olduğunu açıklamıştım . Bu kez, en yakın arkadaşlarımda o anlayışta olmaları beni düşündürdü. Rauf Bey'e; "Anladım Bekir Sami Bey'in evinde aldığınız kararı bana bildiriyorsun dedim karşılığını beklemeksizin yanından uzaklaşarak kongre salonuna girdim" (189).

Salonda 25-30 kadar delege vardı. Mustafa Kemal doğrudan başkanlık kürsüsüne çıktı ve kongreyi açtı. Delegelerden hiçbiri bu davranışı yadırgamamıştı. Oysa ki alışılmış usüllere göre, toplantıya katılanların en yaşlısı geçici başkan olarak kürsüye çıkacak, delegelerin yoklamasını yaptıracak ve Kongre Başkanını seçtirip yerini seçilen başkana bırakacaktı. Sivas Kongresinde

189- Mustafa Kemal Atatürk (1950), *Nutuk C.I İstanbul* s.86-88 Saadettin Gümüş (1971), *Sivas Kongresi Sivas* s-101-102 Selahaddin Tansel (1991), *Mondros'dan Mudanya'ya Kadar İstanbul C.II* s.97 Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 4-5 Eylül 1919* s.4-s.1

**Bu toplantıya Rauf Bey ve İsmail Fazıl paşa katılmıştır. Karavasıf, Cami ve Hakkı Behiç'in katılıp katılmadığı belli değildir.

bu böyle olmamış kongrenin tertipçisi ve davetçisi olarak, Mustafa Kemal bu görevi üzerine almış ve kürsüye çıkar çıkmaz açılış konuşmasını yapmıştır.

A- Sivas Kongresinde Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Tarafından İrat Olunan Nutk-i İftitahi; (Mustafa Kemal'in Açılış Konuşması)

Muhterem Efendiler:

Vatan ve milletin halâsını istihdaf eyleyen sevaik-ı mücbire, sizleri bunca meşâk ve mevani karşısında Sivas'ta topladı. Celâdetperver azminizi tebrik ve beyan-ı hoş âmedi eylemekle bahtiyarlığımı arz ederim.

Efendiler, muhterem heyetiniz, rehakâr müzakeratına girişmeden evvel bazı maruzatta bulunmama müsaadenizi rica ederim. Malumdur ki milliyetler esasına müstenit vaadler üzerine 30 Teşrinievvel 34 tarihinde Düvel-i İtilâfiye ile mütareke akdedildi. Milletimiz âdilâne bir sulha nail olacağını ümit etti. Halbuki mütarekenâme ahkâmı vatan ve milletimiz aleyhinde her gün bir suretle suistimal ve taaruz ve icbar suretiyle tatbik edildi. Düvel-i İtilafiye'den kuvvet alan memleketimizdeki anasır-ı hırısıyane milliyetimizin haysiyetini kesr ve ihlal mahiyetinde çalgınca harekâta koyuldu. Garbi Anadolu'da İslâmın harim-i ismetine nail olan Yunan zalimleri Düvel-i İtilâfiye'nin enzar-ı tesamuhu karşısında canavarca fecayi ika etti.

Şark'ta Ermeniler Kızılırmak'a kadar tevessü hazırlıklarına ve şimdiden hudutlarımıza kadar dayanan katliâm siyasetine başladı. Karadeniz sahillerimizde Pontus krallığı hayalinin tahakkukuna bile çalışıldı. Adana, Antep, Maraş ve Konya havalisine kadar Antalya işgal ve Trakya'da işgal mıntıkasına dahil edildi.

Payitaht-ı Saltanat ve Makar-ı Hilâfet'in ise hükümdar saraylarına kadar boğucu bir tarzda işgali suretiyle kalbgâh-ı devlette ecnebi inhisar ve tahakkümü teessüs etti ve bütün bu hakşiken tasaddilere karşı hükümet-i merkeziye ihtimal ki tarihte bir misli daha görülmemiş surette tahammül etti

ve daima zayıf ve aciz bir mevkide kaldı. İşte bu ahval milletimizi şedit bir intibaha sevk etti. Artık milletimiz pek güzel anladı ki Düvel-i İtilafiye bu vatanda mukaddesat ve mukadderatına sahip bir kudret ve irade-i milliye mevcut olmadığı zehab-ı batlına kapıldı. Ve bu zehab yüzünden cansız bir vatan, kanunsuz bir millet nelere müstehak ise bi-muhaba onların tatbikatına koyuldu; buna karşı tevekkül ve teslimiyetin inkiraz-ı tam faciasından başka bir netice vermiyeceği kanaati teeyyüd etti.

Efendiler; Milletimizin sizler gibi münevveran ve hamiyetperveranı manzaranın elemli karanlıklarından nâ ümit olmadılar. Çünkü onlar bilirler ki tarih bir milletin varlığını, hakkını hiç bir zaman inkâr edemez. Çünkü onlar kuvvetli bir iman ile kanidirler ki bir nikab-ı batıl arkasından vatan ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, ortaya sürülen kanaatler muhakkak iflâsa mahkumdur.

Efendiler; İtilâf Devletleri'nin haksızlıkları ve hükümet-i merkeziyenin zaaf ve aczi karşısında milletimizin mevcudiyetini ispat ve fiili tecavüzlere karşı namus ve istiklâlini bilfiil müdafaa hükmünü vermekte muztar kaldı. Matlup olduğu veçhile: Şark'ta harb-i zailin her türlü meşakkat ve elemelerini görmüş ve bilhassa Ermenilerin vahşet ve zulumlerine sahne olmuş matemzede hudut vilayetlerimiz namus ve istiklâli milliye kurtarmak maksadiyle Müdafaa-i Hukuk-i Milliye, Mufaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyetleri teşkil eylediler. Şark'tan ve cenuptan tehlike hisseden Diyarbekir vilâyetimizde de Müdafaa-i Vatan Cemiyeti teşekkül etti.

Garbta Yunanlıların tecavüzü ihtimaline karşı teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Yunanlıların sevgili topraklarımıza ayak basması üzerine ilhakı fiilen redde kıyam etti.

Trakya'da, Kilikya'da ve her tarafta millî cemiyetler teşekkül etti. Hulâsa Garp'tan ve Şark'tan yükselen seda-yı millet, Anadolu'nun en ücra köşesinde makes buldu. Binaenaleyh millî cemiyetler düşmanların esaret

boyunduruğuna girmemek kasdiyle millî vicdanın azim ve iradesinden doğmuş yegâne teşkilat oldu. Bu sayede asırlardan beri müstakil yaşayan milletimiz mevcudiyetini âleme göstermeğe başladı.

Efendiler; milletçe çare-i halasın ancak kendi ruhundan ve kendi taazzuvundan doğacağı kanaati tahakkuk edince, bariz tehlikeler karşısında bulunan Şarki Anadolu vilâyatı "Erzurum Kongresi"ni davet etti. Bu sırada idi ki cereyan eden muhaberat ve saik olan hâdisat ve zarurat ile de halâs-ı umumi-i vatani istihdaf eyleyen Sivas Kongresi, bugün heyet-i muhteremenizin vücuda getirdiği umumi kongre, 21 Haziran 335 tarihinde karargir olmuştur.

Efendiler; burada azim teessüflerle heyet-i aliyenize arz edeceğim ki, memleketin ve milletin mukaddesatının teminde acz ve meskenetten başka bir kudret gösterememiş olan hükümeti merkeziye sada-yı milleti boğmak, revabıt-ı müştereke-i milliyeyi kırmak ve bu suretle milleti daima mağlup göstermek gibi ancak düşmanlarımızın hesab-ı menfaatine kaydolunan harekât-ı mezbuhane ve mütehalifede bütün celâdetini takındı. Bu hal tarih-i millimizde bittabi hükümet-i merkeziye hesabına pek şaibedar bir fasıldır.

Teşekkür olunur ki efendiler; millet ve kudret-i milliyenin tamamen müzahiri olan namuskâr ordumuz hükümet-i merkeziyeyi ikaz suretiyle zararlar tâkim edilmiştir. Mahaza su-i tesirler bazı mertebe teehhüratı bâdi olmuştur.

Hatırlarda olacaktır ki Sivas Umumi Kongresine teşrifleri için 22 Haziranda vuku bulan davetnâmede Erzurum Kongresi'nden bahsedilerek 10 Temmuz in'ikat için esas itibar edilmişti. Garbî Anadolu murahhaslarının bu zamana kadar Sivas'a vasıl olabilecekleri tahmin olunarak Erzurum Kongre heyetinin de Sivas'ta umumi içtimaa dahil olabileceğine imkân tasavvur edilmişti. Halbuki Sivas Kongresi'nin in'ikadı ancak bugün müyesser oldu. Aradan bir ayı mütecaviz zaman geçti. Bu uzun müddet zarfında Erzurum

Kongresi heyetinin intizar etmesinden ise zaten malum ve müşterek olan makasıd-ı asliye ve nıkat-ı esasiye üzerinde icra-yı müzakerat ve ittihaz-ı mukarrerat eylemesi münasip görüldü. Ve sonra da murahhasların mahalli intihaplarına avdetleriyle mukarreratın fiilen tatbikatına başlamaları tercih edildi. Fakat kongre Heyet-i umumiyesi ve binaenaleyh Şarki Anadolu namına Sivas kongresi'nde hazır bulunmak üzere Heyet-i Temsiliye'den bir heyetin tevkiline karar verdi.

Erzurum Kongresi'nin beyannâme ve nizamnâmesi muhteviyatından başka hafı kalmış hiç bir karar yoktur. Yalnız sadrazam Ferit Paşa'nın Paris seyahetinden avdetinde Anadolu'da şuriş olduğuna dair vukubulan bir tamimi kongrece büyük teessüflerle okunmuş ve muhalif-i hakikat ve mensu-i memleket ve millete muzır bu gafilâne tebliğin derhal tekzibi şiddetle kendisinden talep edilmiştir. Bir de intihab-ı mebusanın tesrii talep olunmuştur. Erzurum Kongresi yalnız Şarki Anadolu murahhaslarından teşekkül etmiş bulunduğu için salâhiyetini bu daire dahiline hasretmek mecburiyetini nazar-ı dikkatte tutmuştur. Ancak Garbi Anadolu ve Rumeli murahhaslarının iştirakiyle tecelli edebilecek âm ve şâmil salâhiyetin istimalini Heyet-i muhteremenizin huzuriyle meşrut ve mukayyed gördü. Hattâ bu sebeptir ki Şarki Anadolu'daki millî cemiyetlerin birleşmesinden hasıl olan kitleye unvan verirken Şarki Anadolu kaydı konuldu. Alelittak *"Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" yahut "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvan-ı umumisi istimal edilmek ve bütün milletin hukuku namına kendi kendine salâhiyet vermek doğru olamazdı. Bu takdirde İstanbul'da vukubulduğu gibi beş on kişinin bir araya gelerek bütün milletin sahib-i salâhiyet vekilleri imiş gibi indi ve sahib-i asli olan milletle alâkasız bir teşebbüs mahiyetinde olabilirdi.

*5 Teşrinievvel 1919 tarihli Vakıf Gazetesinde Anadolu'da ki Harekat-ı Milliye'nin esbabı ve Sivas Kongresinin Mukarreratı başlığıyla konu hakkında bilgi verilmiştir.

Bununla beraber efendiler; Erzurum kongresi bütün memleketin ve milletin ittihat ve ittifak noktasında Şarki Anadolu vilâyetlerince vilâyat-ı saire ile her nokta-i nazardan iştirak-i mesai temini emel-i kat'idir üssülesasını kabûl eylemiştir. Bittabi huzur-i âlinizle mün'akit işbu Sivas Umumi Kongremiz'de vatanımızın yekpare, milletimizin yekvucut olduğu lüzumu gibi ifade ve ispat edecek esasat vazolunur.

Efendiler; Millet Meclisi'nin toplanması için öteden beri gösterilen âmal-i milliye karşısında hükümet-i merkeziyetinin bidayetinden beri aldığı ihmalkâr ve bilâhare mütemerridane ve Kanun-i Esasi'ye külliye mugayir etvarı son günlerde cereyan-ı millî tesiratiyle mümaşatkâr bir vaziyete girmiştir. Intihabata emir verildiği malumunuzdur. Bunun tahakkukunu inşallah azm-ü celâdetiniz vucuda getirecektir. Ancak buna tekaddüm eden safha-i yekayide müteaddit veya münferit ecnebi mandaterlikleri gibi doğrudan doğruya hayat ve istiklâlimizle alâkadar bir mesele mevzu-i bahis olmaktadır.

Meclis-i millinin henüz toplanmamış olduğu bir sırada mahsur ve istiklâlini zayi etmiş olan hükümet-i merkeziyenin münferit ve gayr-ı meşru bir kararı veyahut âmâl-i milliyeye muhalif bazı tekâlif-i hariciyeye inkıyat ve serfûru etmiş gibi emr-i vâkilerin ihtimal-i zuhuratına karşı Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ruh-i milliyi temsilen ve birbirini takiben içtimai muhakkak bir fâl-i hayır ve selâmettir. Maruzatım hitam bulurken vatan ve milletin fevz-ü halâsı gayesine merbut olan heyetimizin muvaffak bilhayır olması temenniyatını bârigâh-ı ilâhiye ref'eylerim"(190).

Mustafa Kemal yaptığı bu uzun konuşmada; 30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Mütarekeresi ile adaletli bir barışa kavuşulacağını sanıldığını, fakat anlaşma hükümlerinin vatan ve millet aleyhinde uygulandığını ve bunları

yapanların anlaşmaya değil kuvvete dayandıklarını, İtilâf devletlerinin haksızlıkları ve İstanbul Hükümetinin zayıf ve beceriksiz tutumu karşısında milletin varlığını ispatlamak, saldırılara karşı korunmak kararı verdiğini, bunun için her türlü yerlerde türlü millî kuruluşların meydana getirildiğini, kurtuluş çaresinin ancak kendi ruhundan ve kendi birliğinden doğacağına inandığını, bu duygu ve düşüncelerle doğu illerinin Erzurum Kongresini hazırladıklarını, bu sırada cereyan eden muhaberat ve saik olan hadisat ve zaruret ile 21 Haziran 1919'da tüm yurdun kurtuluşunu amaç edinen Sivas kongresinin yapılmasına karar verildiğini, (10 Temmuz) gününün Sivas içinde kongre günü olarak tâmin edildiğini, fakat bu gün kongreyi yapabilmenin mümkün olduğunu, Erzurum Kongresi delegelerinin alınan kararları uygulamak için yerlerine dönmüş bulunmalarından ötürü Doğu illerini Hey'eti Temsiliyeden bir kurulun temsil edeceğini, Erzurum kongresinin sadece doğu illerinin delegelerinden teşekkül etmiş olması sebebi ile Batı Anadolu ve Rumeli delegelerinin katılmasıyla doğacak genel yetkinin kullanılmasının Sivas Kongresine bırakıldığını, Erzurum Kongresinde bütün memleketin ve milletin birliğinin ve bütünlüğünün kabul edilmiş olmasına rağmen kurulan cemiyete "Şarki Anadolu" adının verildiğini, Sivas kongresinde ise vatanın tek bir bütün ve milletin tek bir varlık olduğu hakkındaki prensibi ispatlayacak kararların alınacağını, İstanbul Hükümetinin millî meclisi toplamak sureti ile Anayasaya aykırı davrandığını, şimdi yeni seçimlere karar verildiğinin duyulduğunu, bunun gerçekleşmesinde Kongrenin göstereceği gözûpeklığın büyük etkisi olacağını anlattı.

Bu konuşmada da belirtilmiş olduğu gibi; Sivas Kongresi aşağıdan yukarıya gelen bir yolla Erzurum Kongresinde temeli atılan millî birliği tamamlamak ve bu sebeble Erzurum Kongresinde alınan kararların Batı Anadolu ve Rumeli illerinin delegelerince de benimsenip kabul edilmesi sureti ile yetkiyi genelleştirmek amacı yatıyordu.

Fakat, Rumeli'den ve Batı Anadolu illerinin çoğundan kimse gelmemişti birkaç ilden gelenler de herhangi bir kuruluş tarafından seçilip gönderilmemişlerdi. Ya ilin ileri gelenlerince uygun görülmüşler, ya da kendiliklerinden gelmişlerdi.

Ne var ki; bu şekilde de olsa gelenlerin sayısı pek fazla değildi. Hepsi yirmiye geçmiyordu. O zaman Mustafa Kemal Paşa yanındakilerinin bazılarını birer ilin delegesi olarak kongreye kattı. Böylece; yani bir kısmı "illerden gelme" bir kısmı "Sivas'ta atanma" 20-25 kadar delegenin katılmasıyla Sivas Kongresi açılmış oldu(191).

Bir hafta süren toplantılar sırasında da bazı delegeler daha gelecek ve bizim tesbit edebildiğimize göre toplamı 38'e kadar çıkacaktır.

B- Sivas Kongresi Delegeleri

1. Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Hey'eti Temsiliye Üyeleri:

a) Erzurum Kongresince seçilenler;

- 1- Mustafa Kemal Paşa
- 2- Hüseyin Rauf Bey (Orbay)
- 3- Bekir Sami Bey (Kunduk)
- 4- Raif Efendi (Dinç)
- 5- Fevzi Efendi (Fırat)

b) Hey'eti Temsiliyece Seçilen;

- 6- Refet Bey (Bele)

2. İllerin Delegeleri

7- İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy)	İstanbul delegesi (Emekli General)
8- İsmail Hami Bey (Danişment)	İstanbul delegesi (Mülkiyet Gazeteci)
9- Hikmet Efendi	İstanbul delegesi (Askeri Tıp Öğrencisi)
10- Başağazâde Yusuf Bey (Başkaya)	Aydın'ın Denizli delegesi
11- Küçükağazâde Necip Bey
(Küçükağa)	Aydın'ın Denizli delegesi (Hukuk Öğrencisi)
12- *Dalamanlızâde Mehmet Şükrü Bey	Aydın'ın Denizli delegesi
13- Hakkı Behiç Bey	Aydın'ın Denizli delegesi (Eski Mutasarrıf)

191- Goloğlu (1968 : 65-67)

*Mahmut Goloğlu'nda Dalamanlızâde geçerken Saadettin Gümüş Dalmanlızâde olarak almıştır. Ne varki bir üçüncü isim Sabahattin Selek'te Dalhanlıağazâde olarak almıştır.

14- Macit Bey	Aydın'ın Alaşehir delegesi (Hakim Şarkışlalı)
15- İbrahim Süreyya Bey (Yiğit)	Aydın'ın Manisa delegesi (Eski Mutasarrıf)
16- Mehmet Tevkif Bey	Ankaranın Çorum delegesi (Müftü, Malatyalı)
17- Sabıkkzâde Abdurrahman Dursun Bey	Ankaranın Çorum delegesi (lise öğretmeni)
18- Tatlızâde Yusuf Bahri Bey	Ankaranın Yozgat delegesi (Tüccar, çiftçi)
19- Tatlızâde Nuri Efendi	Kastamonu delegesi (Genel Meclis üyesi)
20- Sami Zeki Bey	Kastamonu delegesi (Emekli Binbaşı)
21- Kesrizâde Salih Sıtkı Bey	Afyon Karahisar delegesi
22- Mehmet Şükrü Bey (Koçzâde)	Afyon Karahisar delegesi (Hukuk, Gazeteci)
23- Bekir Bey	Afyon Karahisar delegesi
24- Ahmet Nuri Bey	Bursa delegesi (Eski Mutassarır)
25- Osman Nuri Bey (Özpay)	Bursa delegesi (dava vekili)
26- Asaf Bey	Bursa delegesi
27- ** Siyahizâde Halil İbrahim	Eskişehir delegesi (Taşocakları sahibi)
28- Bayraktarzâde Hüseyin Bey	Eskişehir delegesi (tüccar)
29- Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan)	Eskişehir delegesi (askerlikten ayrılma)
30- Ratıpzâde Mustafa Efendi	Niğde'nin Merkez delegesi (çiftçi)
31- Dellalzâde Hacı Osman Efendi	Niğde'nin Nevşehir delegesi
32- Halit Hami Bey	Niğde'nin Bor delegesi (mal müdürü)
33- İmamzâde Ömer Mümtaz Bey	Kayseri delegesi
34- Katipzâde Nuh Naci Bey (Yazgan)	Kayseri delegesi (tüccar)
35- Kalaçzâde Ahmet Hilmi Bey (kalaç)	Kayseri delegesi (Eski mebus-mülkiyeli)

**Sabahattin Selek ve Mahmut Goloğlu siyahizâde olarak ele almışlar Saadettin Gümüş ise Sipahi zâde olarak ele almıştır. Mahmut Goloğlu buna sebep olarak eski harflerin iyi okunamamasını göstermiştir.

36- Kara Vasıf Bey	Gaziantep delegesi (Emekli Kurmay Albay)
37- Boşnakzâde Süleyman Bey	Samsun delegesi
38- Mashar Müfit Bey	Hakkari delegesi (Eski Vali) (192)

Şimdiye kadar gerek yayımlanmış gerek yayımlanmamış delege listeleri gerek toplam, gerekse türlü yönlerden birbirlerini tutmamaktadırlar.

-Sivas Kongresinin Hakkari delegesi ve Heyet-i temsiliye üyesi Mazhar Müfit Kansu'ya göre, Sivas Kongresi delegelerinin toplamı 29'dur.

-Denizli delegesi Başağazâde Yusuf Bey'in o sırada düzenlediği ve bir kısım kimselere imza ettirdiği özel listede 31 kişi vardır.

-Vehbi Cem Aşku'nun, Sivas Kongresi adlı eserinde ise bu sayı 34'tür.

Toplamlar arasındaki bu ayrıntılar; bazı delegelerin açılış günü bulunmayıp sonradan gelmiş olmalarından ileri gelmiş olabilir. Mesala; 3 Denizli delegesi kongrenin açılışında bir gün sonra Sivas'a gelmişlerdir. Samsun Delegesi Refet Bey dört gün sonra Sivas'a getirilip kongreye katılmıştır. Kayseri delegeleri Sivas'a son gün gelebilmişlerdir. Bazı kimselerin tanınmamış olmaları veya herhangi bir sebeble devamlı şekilde kongreye katılmamaları da bu ayrıntıların sebeplerindendir(193). Mesela Bursa delegesi Asat Bey ile Afyon Karahisar delegesi Bekir Bey'in kimliği tesbit edilememiştir. Kastamonu delegesi Tatlızâde Nuri Bey ise hastalığı sebebi ile toplantılara devamlı katılamamıştır.

Bu durum karşısında; nereden ve ne şekilde delege oldukları ve ne zaman Sivas'a geldikleri aranmaksızın, sadece kongreye kimlerin katıldıkları, konusu

192- Gümüş (1971 : 73-74) Goloğlu (1968 : 73-74) Sebahattin Selek (1963), *Millî Mücadele i Anadolu İhtilali İstanbul* s.239

193- Vehbi Cem Aşku (1945), *Sivas Kongresi Sivas* s.125-149

üzerinde durulmuş ve Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivindeki liste esas tutulmak sureti ile gerçeği bulunmasına çalışılmıştır:

-Mustafa Kemal Paşa'nın adının bütün listelerde bulunması tabi ise de, gerek arşivdeki listede ve gerekse yayımlanmamış diğer listelerde kongreye katılma niteliği gösterilmemiştir. Denizli delegesi Başağazâde Yusuf Bey'in özel listesinde ise Mustafa Kemal Paşa'nın adının karşısına "Heyet-i Temsiliyeden " kaydı konmuştur ki, doğrusu budur. Çünkü Erzurum kongresine delege olarak katılan Mustafa Kemal Paşa Sivas kongresine "Şarki Anadolu Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliye üyesi" olarak katılmıştır.

-İsmail Fazıl Paşa da Yusuf Bey'in listesinde "İstanbul delegesi" olarak gösterilmiştir ki doğrusunun bu olduğu sanılmaktadır. Nutuktaki bazı deyimler de bu sanıyı kuvvetlendirmektedir.

-Rauf Bey'in bütün listelerde adı varsa da, Arşivdeki listede "Alaşehir delegesi" olarak gösterilmesini sebebi anlaşılamamıştır. Kaldı ki Rauf Bey de Sivas kongresine delege olarak değil, Heyet-i Temsiye üyesi olarak katılmıştır.

-Hemen hemen bütün listelerde Bekir Sami Bey'in Tokat, Hoca Rauf Efendi'nin Erzurum ve Şeyh Fevzi Efendi'nin Erzincan delegeleri olarak gösterilmeleri o illerin insanı olmalarından ileri gelme bir yanlışlıktır. Çünkü her üçü de Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey gibi, bu Kongreye bir ilin delegesi olarak değil, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliye üyesi olarak katılmışlardır.

-Refet Bey bütün listelerde Samsun delegesi olarak gösterilmekte ise de nasıl ve kimin tarafından delege yapıldığı anlaşılamamıştır. Çünkü Refet Bey Amasya'daki toplantıda Sivas Kongresi kararını imza etmiş ise de sonra bu kongreye taraftar olmamış kongre kesinleşince Sivas'tan ayrılmıştır. Fakat Mustafa Kemal onu çağırarak kongreye Heyet-i Temsiliye üyesi olarak takdim etmiştir.

-Kara Vasıf Bey'in de bütün listelerde ismi varsa da Arşivdeki listede "Gaziantep delegesi" olarak gösterildiği halde öteki listelerde "İstanbul Delegesi" olarak kayıtlıdır. Kara Vasıf bey İstanbul'dan gelmişti Heyet-i Temsiliye'ye de İstanbul bölgesinin adayı olarak girecektir. Fakat Sivas Kongresinde Gaziantep delegesi olarak bulunmuş ve 7 Eylül günü yapılan toplantıda verilen önergeyi Gaziantep delegesi olarak imzalamıştır.

-Denizli delegesi Mehmet Şükrü Bey Arşivdeki listede kayıtlı olduğu halde, diğer listelerin hiçbirinde kayıtlı değildir. Bu yüzden bazı yazarlar yanlışlığa düşmüş, Denizli'den böyle bir delegenin gelmediğini, Afyon Karahisar delegesi Mehmet Şükrü Bey'in isminin karıştırılmasından doğma bir yanlışlık olduğunu yazmışlardır. Oysa ki; Denizli'nin Sivas kongresine gelen delegelerinden biri de Dalamanlızâde Mehmet Şükrü Bey'dir ve Başağazâde Yusuf Bey'in özel listesindeki isminin yanına da imzalamıştır.

-Hakkı Behiç Bey yayımlanmış bütün listelerde "Denizli delegesi olarak gösterilmişse de Denizli delegesi Yusuf Bey'in özel listesinde kayıtlı değildir. Denizli'den üç delege istenmiş üç delege gelmiştir ve bu üç delegenin arasında Hakkı Behiç Bey yoktur. Hakkı Behiç'i Mustafa Kemal Paşa'nın atadığı kanısına varılmıştır.

-Mazhar Müfit Bey de bütün listelerde Hakkari delegesi olarak gösterilmiştir. Mazhar Müfit yayımladığı hatıralarında kendisini Hakkari delegesi gösterdiği halde, Denizli delegesi Yusuf Bey'in düzenlediği listede "Denizli Delegesi" olarak gösterilmiş ve bu kaydın yanını da imza etmiştir.

-İbrahim Süreyya Bey'in de nerenin delegesi olduğu da tereddüde şayandır. Erzurum kongresine Amasya delegesi olarak giden İbrahim Süreyya, Sivas için yayımlanmış bütün listelerde Saruhan (Manisa) delegesi olarak gösterilmektedir. Yusuf Bey'in listesinde de Karasi (Balıkesir) delegesi olarak geçmektedir. Arşivdeki liste esas tutularak Manisa delegeliği kabul edilmiştir.

-Eskişehir delegesi Halil İbrahim Bey'in aile adı bazı listelerde "Sipahizâde" olarak gösterilmişse de, bu eski harflerin iyi okunmamasından doğma bir yanlışlıktır. Halil İbrahim Bey'in aile adı "Siyahzâde"dir. Afyon Karahisar delegesi Salih Sıtkı Bey'in aile adı bazı listelerde "Gerizâde" olarak gösterilmişse de "Kesrizâde"dir. Çorum delegesi Abdurrahman Dursun Bey'in aile adı Sapıkoğlu olmayıp "SabıkHzâde"dir(194).

3- SİVAS KONGRESİ GÖRÜŞMELERİ

4 EYLÜL 1919 PERŞEMBE

Geçici başkan olarak kongreyi açan Mustafa Kemal Paşa'nın açılış konuşmasından sonra Kongre gündemindeki maddelerin görüşülmesine başlandı. Gündemde 4 madde vardı.

- a) Başkanlık divanı ve seçimi.
- b) Erzurum Kongresi Tüzük ve Beyannâmesinin değiştirilerek kabulü isteği ve görüşmeye açılması.
- c) Kongre delegelerinden yirmi kişinin hazırladığı muhtıranın görüşülüp tartışılması.
- d) Üyelerin dilekleri.

İlk olarak başkanlık meselesinde İstanbul delegelerinden İsmail Fazıl Paşa söz almış, kongreye daimi bir başkan seçilmesi aleyhinde konuşmuş ve "Ben başkanlık görevinin birer gün ya da birer hafta sürmek üzere sırasıyla yapılmasını ve üye adlarının ya da temsil eden vilayet ve sancak adlarının baş harflerine göre alfabe sırası ile yapılmasını teklif ediyorum" demiştir.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa kendisine:

"Paşam bu teklifinize hakim olan mucib sebebi iyice anlayamadım zannediyorum ki kongre delegelerinin ekseriyeti de anlayamadı" demiş ve şu cevabı almıştır(195).

194- Goloğlu (1968 : 67-71)

195- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi* 5 Eylül 1919 s.1

“Kongrenin çalışmasına kişisel bulaştırmamak, arkadaşlar arasında eşitliği sağlamak amacını güdüyorum” dedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa:

“Paşa hazretleri kişiselleşmek tehlikesinden, eşitlikten söz ediyorlar. Ama ne yazık ki, daha dün İstanbul’dan gelen en yakın arkadaşlarım, durumu bilmeyen ve kişiliğine karşı pek çok saygı duyduğum bir yaşlıyı araç olarak kullanıp, kendileri kişisel davranışta bulunuyorlar. Bununla birlikte İsmail Fazıl Paşa hazretlerinin verilmesine aracılık ettiği öneriyi Kongrenin oyuna sunuyorum” dedi(196).

Oysa ki; Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresinde olduğu gibi, burada da işin başına geçmek düşüncesinde idi. Amacına doğru güçlü adımlarla ilerlerken kendi elleri ile hazırladığı imkanları ve doğacak yetkileri başkasına bırakamazdı. Öyle de oldu. İsmail Fazıl Paşa’nın isteği oylandı. Çoğunlukla reddedildi.(197) Gizli oyla yapılan intihap sonunda üç muhalif oya karşı Mustafa Kemal Paşa’nın Kongreye başkan seçildiği anlaşıldı ve Paşa alkışlar arasında temelli olarak Riyaset mevkiiini işgal edecekti(198).

İkinci başkanlıklara da İsmail Fazıl Paşa ile Rauf Bey getirilmişlerdir. İstanbul delegesi İsmail Hami Bey ile Afyonkarahisar delegesi Mehmet Şükrü Beyler de divan katipliklerine seçilmişlerdi(199).

5 EYLÜL 1919 CUMA

Gündeme geçilmeden önce kongreye bazı teklifler yapıldı. Bunların en çok tartışılanları Padişah’a Kongre adına bir ariza sunulması, Kongrenin herhangi bir

196- Özer Ozankaya (1997), *Cumhuriyet Çınarı Ankara* s.196-197

197- Goloğlu (1968 : 78)

198- Mazhar Müfit Kansu (1986), *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber Ankara* s.218

199- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 5 Eylül 1919 Cuma* s.1 Uluğ İğdemir (1986), *Sivas Kongresi Tutanakları Ankara* s.15-17

partinin faaliyeti, eseri olmadığının, özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti ile hiçbir ilgisi bulunmadığının yeminle teyid edilmesi ve yemin formülünün hazırlanması idi(200).

Bilhassa yemin mevzuu üzerinde şiddetli ve çetin münakaşalar oldu. Zira, İstanbul hükümeti ve işgal kuvvetleri, memleket içinde devamlı surette yaptıkları menfi propagandalarla, millî mücadelede mukavemetin ittihatçılığı diriltmek hareketinden ve İttihat ve Terakki'nin eseri olmaktan ibaret olduğunu, vatandaşın zihninde yer ettirmek istiyorlardı. Ali Kemal "Peyam" gazetesinde bilhassa bu fikri şiddetle telkin etmeğe çalıştığı gibi, Sabah, Alemdar, Serbesti, Aydede gibi gazetelerde aynı propagandayı körüklüyorlardı. Bunun içindir ki azadan bir kısmı haklı olarak:

-Sivas Kongresinin hiçbir parti fikrine dayanmaksızın sırf vatanseverler birliği olarak toplandığını ve tek gayesinin Türk vatanını kurtarmak olduğunu halka anlatmalıyız fikrini mudafaa ediyorlardı. Bu konu üzerinde en çok duran ve konuşan hatiplerden biri de Denizli delegesi Küçükağazâde Necip Ali Bey'di.

-"Biz ne ittihatçı, ne İtilâfçıyız. Ne şu, ne öteki fırkanın elemanlarıyız. Böyle dahi olsak bu şekaf altında yalnız **"vatanı kurtarma"** gayreti milliyesi ile hem fikir olarak toplanmış insanlarız. Vatan kurtuluncaya kadar her türlü partililik fikrinden ve telâkkisinden uzak ve birbirimize omuz vermiş olarak yalnız istihlâsı memleket ve millet için çalışacağız ve bütün vatandaşları aralarındaki her türlü siyasî ihtilafı durdurmak yalnız bu büyük ve millî gaye üzerinde hedef istikametinde buluşturup birleştireceğiz." diyor ve azanın çoğunluğu kendisini destekliyordu. Nihayet uzun, çetin ve sürekli münakaşalardan sonra maksadı belirten ve gaye üzerinde halisiyeti, sağlayan bir yemin formülü tesbit edildi(201).

Yemin sureti şöyle idi :

"Saadet ve selamet-i vatan ve milletten başka hiçbir maksadı şahsi

200- Selahaddin Tansel (1991), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar C.II İstanbul* s.98

201- Kansu (1986 : 218-219)

takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki cemiyetinin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut furuk-ı siyasiyeden hiçbirinin emel-i siyasîyesine hâdim olmayacağıma vallahi billahi”(202).

Bu yemin metni “vatanın ve milletin mutluluk ve esenliğinden başka hiçbir kişisel amaç güdülmeyeceğini; İttihat ve Terakki partisini canlandırmaya yönelik hiçbir faaliyet gösterilmeyeceğini, siyasî partilerden hiçbirinin politik isteklerine hizmet edilmeyeceğini kapsıyordu(203).

Bu yemin kongreye bir rahatlık ve huzur getirdi. Çünkü kongreye gelen murahhaslar arasında çeşitli partilere mensub olanlar vardı ve bunlar bu maksat yolunda bu yeminle vuzuh ve emniyete kavuşmuş olarak kendilerini tatmin edilmiş görüyor ve mesailerinin istikametini: Yalnız vatan için... diye tarif edebiliyorlardı. Bu bakımdan yemin hem kongre delegelerini bir istikamette ve bir fikirde derlemek, hem de hariçteki propaganda ve telkinleri önlemek yolunda faydalı ve tatminkar olmuştu(204). Yalnız bir delege, Mazhar Müfit Bey, evvelce ittihat ve terakki içinde de yemin etmiş olduğunu beyanla bu yemini yapmaya yanaşmamış fakat millî mücadelenin içinde olduğunu da tekrarlamıştır. Mazhar Müfit Bey’in samimiyetine inanıldığından kendisinin kongreden ihracına gidilmemiştir(205). Böylece önerenin biri halledilmişti.

Şimdi sıra ikinci önergede yani padişaha bir arıza sunulmasında idi, Bu önerge ile de: Kurban Bayramı münasebeti ile padişaha tebrik ve bağlılık mesajı çekilmesi isteniyordu. Görüşmeler sonunda bu istek de kabul edildi ve bir arıza hazırlandı.

Südde-i Seniye-i Hilafet Penahiye

Tarihimizin kaydettiği en büyük felaket-i milliyeden çıkarak inkiyadına

202- *İrade-i Milliye Gazetesi 14 Eylül 1919 Pazar s.3*, Kansu (1986 : 219), Aşkun (1945 : 121)

203- Ömer Sami Coşar *İstiklal Savaşı Gazetesi 6 Eylül 1919 s.1*

204- Kansu (1986 : 219)

205- Ömer Sami Coşar, *İstiklal Savaşı Gazetesi 6 Eylül 1919 s.1*

mecbur olduğumuz Mondros Mütarekenâmesi ahkam-ı faciasıyla, haricen ve dahilen tesellül eden ahdşiken tecavüzat ile hükümden ıskat edilip gayri meri kaldı. Bu hale karşı en hissiz bir siyaseti mütavaatkarane takip etmek sureti ile ümmeti muhammedi dilhun eden Heyet-i vükelanın irade-i milliyeye tercüman olmadığından ve mahza bu suretle devlet ve milletin hukuku sarihasını paymal ettirdiğini nazar-ı itibara alan bu bedbaht millet, meclisi umuminin kanunu esasimisizdeki sarahatı mutlakaya rağmen halen içtima ettirilmediğini görerek hakkı meşruuna istinat ve hiçbir fırka hırsı ve içtihadına tabi olmayarak vatanın izmihlaline mani olacak son tedabiri ittihaz için bütün memaliki şahaneleri murahhaslarının iştirakiyle Sivas'ta umumi kongresini aktetti. Kongre Heyet-i umumiyesi ilahiyeye müsteriden makamı mualla-yı hilafet-i celileleriyle saltanat-ı seniyelerinin ve milletle memleketin hukuk-ı meşruasını ve gerek şimdiye kadar mudafaa hususunda ittihaz edeceği tedabiri tezekküre başlamıştır.

Bu vesile-i mütemeyyene ile sūdde-i seniye-i hilafet penahilerine te'yid-i sadakat ve ubudiyeti bir vazife-i diniye ve milliye addedeler id-i said-i adhanın hakk-ı humayun-ı mülükanelerinde ve hanedan-ı zişan-ı saltanat-ı seniyeleri hakkında mütemeyyen ve mesut olmasını bütün vahdeti maneviyesi ile tazarru eder katiba-i ahvalde emrū ferman hilafet penah efendimizindir(206).

5 EYLÜL 1919

Sivas'ta Münakit Umumi Kongre Heyeti,

Hazırlanan bu yazıda, Mondros Mütarekesinin iç ve dış saldırılarla işlemez duruma girdiği, buna rağmen millet meclisi ile senatonun toplantıya çağrılmadığı, bu yüzden milletin hiçbir siyasî çıkar peşinde olmaksızın gereken tedbirleri almak

için Sivas kongresinin yapıldığı, tanrının yardımı ile hilâfet ve padişahlık makamlarının ve vatan ile millet haklarının savunma tedbirlerini görüşmeye başladığı hayırlı bir tesadüf olarak bu olay vesilesiyle de Kurban Bayramının kutlanıp padişaha bağlılığın tekrarlandığı bildirilmiştir(207).

Ayrıca, millete karşı da bir bildiri hazırlandı:

“Mukarrer olan Anadolu-Rumeli Mudafaa-i Hukuk kongresi Eylül’ün dördüncü günü zevali saat üçte parlak bir surette Sivas’ta Mekteb-i Sultani binasında ilk içtimainı akt ile fatihai mukarrerat olarak zat-ı hazret-i hilafet penahiye balada sureti münderiç arizayı takdim etti. Bu suretin bilcümle nevahi ve kuraya kadar tamimini bilhassa rica ederiz. Netice-i mukarreratımız ayrıca tebliğ olunacaktır” (208).

Bu bildiride: **“Anadolu Mudafaa-i Hukuk Genel Kongresinin 4 Eylül saat onbeşte Sivas’ta birinci toplantısını yaptığını ve ilk iş olarak padişaha bağlılığını belirten bir beyannâme gönderdiği ve durumun bütün köylere kadar duyurulmasının gerektiği, alınacak kongre kararlarının ayrıca bildirileceği”** belirtilmiştir. Padişaha yollanan beyannâme de buna eklenmiştir (209).

6 EYLÜL 1919 CUMARTESİ

4- ALİ GALİP OLAYININ ORTAYA ÇIKIŞI

Kongre çalışmalarına devam ederken, Mark Nowill adında bir İngiliz subayı da Doğu illerinde “Kürd Devleti” kurmaya çalışıyor, büyük bir gayret ve hevesle kendini bu amaca yöneltmiş bulunuyordu. Sivas Kongresi başladığı sırada, Nowill, faaliyetini son derece artırmış, beraberinde Bedirhanzâde Kâmiran ve Celadet

207- Ömer Sami Coşar, *İstiklal Savaşı Gazetesi* 6 Eylül 1919 Cumartesi s.1

208- *İrade-i Milliye* 14 Eylül 1919 Pazar s.3

209- Ömer Sami Coşar *İstiklal Savaşı Gazetesi* 6 Eylül 1919 Cumartesi s.1, İğdemir (1986 : 25-29)

Beylerle Diyarbakırlı Cemil Paşazâde Ekrem Bey ve Hilmi Efendi olduğu halde 15-20 kadar silâhlı muhafızla, 5 Eylül'de, Malatya'ya gelmişti. Malatya mutasarrıfı Halil Efendi de Bedirhanlıların yakını idi. Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, derhal keyfiyetten Sivas'taki 3. Kolordu Komutanı Selahaddin Bey'i ve onun aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etti. O andan itibaren, Sivas telgrafhanesi Mustafa Kemal Paşa'nın yoğun bir haberleşme faaliyetine sahne olacak, Sivas postahanesinde görevli adsız millî mücadele gönüllüleri bu muhaberele, Mustafa Kemal Paşa'nın yönetiminde canla başla çalışarak sağlayacaklardır. Şifreli haberleşmeleri yöneten 3. Kolordu kurmay başkanı Binbaşı Zeki Beyde postahaneye yerleşecek, postacıların samimi arkadaşı olacaktır.

İngiliz Subayı Nowill ile beraberindekilerin Malatya'ya gelmeleri üzerine Elazığ valisi Kurmay Albay Ali Galip Bey'in de Malatya'ya gelerek Nowill ile görüştüğü duyulmuştu. Elde edilen bilgilere göre, aslen Kayseri'nin Feyzioğulları ailesine mensub olan Ali Galip Bey çok zeki, çalışkan, gözüpek, mücadelecî, devletine ve padişaha son derece bağlı bir kimse imiş. İttihat ve terakki fırkasının iktidarda bulunduğu zaman haksızlığa uğramış, açıkta bırakılmış, hayatını kazanabilmek için bir atlı araba ile nakliyecilik yapmak zorunda kalmış, bu yüzden koyu bir ittihatçı düşmanı olmuştu. Genel savaş sonunda yenilgiye uğrayan ittihatçıların iktidardan uzaklaşması ve Ferit Paşa hükümetinin iş başına gelmesi üzerine Ali Galip Bey'e görev verilmiş, Doğuda kongreler yaparak yeniden iktidara gelmek için ayaklanmaya hazırlanan eski ittihatçıların, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, her taraf edilmesi için Elazığ valiliğine gönderilmişti. Görevi başına gitmek üzere 23 Haziran 1919'da Sivas'a gelmiş olan Ali Galip Bey, o sırada Amasya'da bulunan ve Sivas'a geleceği duyulan Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması için Sivas valisi Reşit Paşa'yı sıkıştırmış sonuç alamayınca Elazığ'a gitmişti. Fakat Harbiye Nezareti'nden aldığı 3 Eylül günlü telgraf emri tekrar harekete geçmesine sebep olmuştu(210).

210-B.O.A DH. ŞFR. 102-183 nolu 21 Za. 1337 tarihli kalemi mahsustan Sivas Vilayetine çekilen telgraftır. Ayrıca Bkz. Goloğlu (1968 : 79-80)

Damat Ferit hükümeti, Sivas Kongresi'nin dağıtılarak elebaşlarının tevkif olunarak İstanbul'a gönderilmeleri için Elazığ valisi Ali Galip'e gizli bir emir göndermiştir. Harbiye Bakanı Süleyman Şefik ile İçişleri Bakanı Adil Bey'in Müşterek imzalarını taşıyan bu şifre telgrafta verilen talimat şöyledir.

Erzurum Kongresi adı altında birkaç kişinin toplanarak bir takım kararlar almasının önemli olmadığı, Sivas'ta da birkaç kişinin yapacağı toplantının da bir değer taşımayacağı fakat bunu Avrupalılara anlatmanın imkanı bulunmadığı, bu sebeple devlete zararı olan bu gibi toplantılara meydan verilmemek gerektiği, bunun için kendisine Sivas vali ve komutanlığının verildiği, 100-150 kadar atlı ve silâhlı Kuvvetle Sivas'a gidilmesi ve derhal mülki ve askeri idareye el konulması ve o zaman Sivas Vali ve Komutanlığına tayinini açıklaması bildiriliyordu(211).

Bu sırada Nowill ile bazı Kürd ileri gelenlerinin Mustafa Kemal Paşa üzerine bir harekete hazırlandıklarını öğrenince, devlete karşı ayaklandığını ve böylelikle memleketin bölümüne sebep olacağını sandığı Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının zararlı toplantılarını önleyebilmek amacı ile adı geçenlerle işbirliği yapmak üzere Malatya'ya gelmişti. Bazılarının sandığı gibi Ali Galip Bey'in Kürt devleti kurma gibi bir niyeti yoktu hatta bu düşüncenin karşısında idi. Nitekim; sonradan bu gerekçe ile verildiği askeri mahkemede, kürtçülükle ve Kürt devleti kurma çabaları ile ilgili olmadığı hatta, Nowill'in bu yoldaki teklifini reddettiği anlaşıldığından beraatine hüküm olunmuştur.

Kâzım Karabekir Paşa bu olayları bir telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti. Bu haber alınır alınmaz, Diyarbakır'daki 13.Kolordu Kurmay başkanı Halit Bey'e (çünkü o sırada henüz kolordu komutanı Cevdet Bey'e güvenilemiyordu.) acele bir telgraf çekilerek; Malatya'da bulunan İngiliz Subayı

211-V.Cem Aşkun (1945), *Sivas Kongresi Ankara* s.181 Ayrıntılı bilgi için Bkz..*Irade-i Milliye* 17 Eylül 1335 Çarşamba s.1 Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi* 4 Eylül 1919 Perşembe s.1

Nowill ile yanındakilerin ve Elazığ valisi Ali Galip Bey ile Malatya Mutasarrıfı Halil Rahmi Bey'in yakalanıp Sivas'a gönderilmeleri için Elazığ'daki 15. Alay komutanı İlyas Bey'in altmış kadar atlı ve katırlı askerin başında 9 Eylül'e kadar, harekete geçmesi için kendisine gerekli talimatın verildiği bildirildi ve Kolorducada (Kolordu komutanının muvafakatı olmasa bile) gerekli emrin verilmesi istendi.

Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa, beraberinde Refet Bey olduğu halde, Kongreye gitmişti ve Refet Bey'i Heyet-i Temsiliye üyesi olarak takdim etmişti (212).

7 Eylül 1919 Pazar

Artık gündem dışı görüşmeler bitmiş, alınan kararların gereği yapılmış, gündemin ikinci maddesinin görüşülmesine geçilmişti. Bu madde gereğince, Erzurum Kongresi'nde kabul edilmiş olan esaslar ve tüzük maddeleri birer birer okunuyor, bazıları değiştiriliyor, bazı maddeler de aynen kalıyordu.

İlk olarak nizamnâmenin başlangıcı olan "Şarkı Anadolu'nun ittifak-ı tammiyle, 10-23 Temmuz sene 1335 tarihinde Erzurum'da Akdolunan ilk kongrenin mukarreratıdır" kısmı Anadolu ve Rumeli'nin ittifak-ı tamamiyle 4 Eylül 1335 tarihinde Sivas'ta akdonulan mukarreratıdır" şeklinde tashih görmüştür(213).

Erzurum Kongresi Beyannâmesinin birinci maddesinde Doğu illeri ile Trabzon ve Samsun'un birbirlerinden ve Osmanlı Devletinden ayrılmaz bir bütün olduğu belirtilmiş, altıncı maddesinde de bütünlüğü amaç edinilen vatanın 30 Ekim 1918 günündeki sınırlar için de kalan ülke olduğu tesbit edilmişti. Kongrede bu iki maddedeki esaslar bir madde halinde birleştirilmiş ve genel anlamı şekle sokulmuştu.

1. Madde - Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında yapılan Mondros mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırlar içinde kalan ve her

212- Goloğlu (1969 : 81)

213- Kansu (1986 : 221)

bölgesi Müslüman çoğunluğu ile dolu bulunan Osmanlı ülkesinin bölgeleri, birbirinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaz, bölünmez bir bütündür. Bu bölgelerde yaşayan bütün müslümanlar birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakarlık duyguları ile doludurlar sosyal hakları ile bölgesel kurallarına saygılı özkardeşirler (214).

Erzurum'da 2. Madde "Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf olarak telâkki edeceğimizden müttehiden mudafaa ve mukavemet esası kabul edilmişti." şeklindeydi.

2. Madde-Her türlü işgal ve müdahelenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf hârekatın reddi hususunda müttehiden mudafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir(215). Şeklinde değiştirilmiştir.

Bu maddenin ilk kısmı aynı şekilde kalıp ayrı bir madde haline getirildi. Aynı maddenin ikinci kısmında ise, Hristiyanlara verilecek yeni imtiyazların kabul edilmeyeceği hükmü ile, yine Erzurum Kongresinin beşinci maddesinin, Hristiyanların mevcut haklarına riayet edileceği hususundaki hükmü birleştirilip tek bir madde haline getirildi(216).

3. Madde - Osmanlı Devletinin bütünlüğünün ve millî bağımsızlığın sağlanması "Hilafet" ve "Saltanat" makamlarının korunması için millî kuvvetleri yapıcı duruma getirmek ve millî iradeyi egemen kılmak esastır.

4. Madde - Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız müslüman olmayan kimselerin her türlü vatandaşlık hakları saklı kalacağından, bunlara, siyasi egemenliğimizi ve sosyal düzenimizi bozacak yeni imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.

Erzurum Kongresi Beyannâmesinin 4. Maddesi ile, İstanbul Hükümetinin

214- Ömer Sami Coşar, *İstiklal Savaşı Gazetesi 8 Eylül 1919 Pazartesi* s.1, İğdemir (1986 : 32-35)

215-Kansu (1986 : 222)

216-Goloğlu (1968 : 82)

Doğu illerini kendi başına bırakması halinde karşı tedbirler alınacağı kararlaştırılmış ve Doğu Bölgesi “Buraları” deyimi ile anlatılmıştı. Sivas Kongresi sadece doğu illerinin değil, herhangi bir ilin kendi başına bırakılması halinde de aynı tedbirlerin ve kararların uygulanacağını karara bağladı ve maddeyi de bu anlayışa göre değiştirdi.

5. Madde - Osmanlı Hükümeti, bir dış baskı karşısında ülkemizin herhangi bir parçasını bırakmak veya onunla ilgilenmemek zorunda kalırsa Hilafet ve Saltanat Makamları ile Yurdun ve ulusun korunmasını ve bütünlüğünü sağlayacak her türlü tedbirler ve kararlar alınmıştır.

Yapılan değişiklikler şunlardır; Buraları yerine ülkemizin herhangi bir parçası ve Anadolu yerine vatanımızın kelimeleri ilave edilmiştir.

6. Madde - İtilâf Devletleri’nden Mondros Ateşkes Anlaşması’nın imzalandığı 30 Ekim 1918 günündeki sınırimız içinde kalan, müslüman çoğunluğun oturduğu, kültür ve uygarlık üstünlüğü müslümanlara ait ülkemizin millî bütünlüğünün bölünmesi düşüncesinden tamamen vazgeçilerek bu topraklar üzerindeki tarihi, coğrafi, sosyal ve dinsel haklarımıza saygı gösteren, buna aykırı davranışları ortadan kaldıran haklı ve adaletli bir karara varmalarını bekleriz.

7. Madde - Milletimiz insani ve askerî gayeleri yüceltir, fenni ve iktisadi durum ve ihtiyacımızı takdir eder Bundan ötürü devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı ve Vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak şartı ile, altıncı maddede belirtilen sınırlarımız içinde milliyet esaslarına saygılı ve ülkemizi ele geçirmek isteği olmayan herhangi bir devletin fenni, sınai, ekonomik yardımlarını hoşnutlukla karşılarız. Adaletli ve insancıl kuralları kapsayan bir barışın tezelden kararlaştırılması da insanlığın selameti ve umumun huzuru adına, özellikle, millî emellerimizdendir.

8. Madde - Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin çizdiği bu çağda hükümetimizin de millî iradeye uyması zorunludur. Çünkü; millî iradeye dayanmayan hükümetlerin kişisel ve keyfi kararlarına milletçe uyulmadığı gibi, dışta da itibar edilmediği ve edilmeyeceği bugüne kadar ki olaylar ve sonuçlar ile belli olmuştur. Bundan ötürü milletin, kendiliğinden, içinde bulunduğu kuşku ve güvensizlikten kurtulma çarelerine başvurmasını beklemeden, hemen millî meclisin toplantıya çağırılması

ve böylece millet ve memleketin mukadderatı hakkında alınacak bütün kararların millî meclisin denetimine arz edilmesi zorunludur.

Erzurum Kongresi Beyannâmesi'nin dokuzuncu maddesi ile kurulan cemiyetin adı " Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti" idi. Sivas Kongresi, cemiyetin adını da amacına uygun olarak değiştirip "Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti" haline getirdi.

9. Madde - Vatanımızın ve milletimizin uğradığı zulüm ve katlandığı acılarla ve tamamen aynı amaçla millî vicdandan doğan vatani ve millî derneklerin birleşmesinden meydana gelen topluluk bu defa " Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti " olarak adlandırılmıştır. Bu cemiyet her türlü partcilik akımlarından ve kişisel tutkulardan arınmıştır. Bütün müslüman yurttaşlarımız bu cemiyetin tabii üyeleridir.

Erzurum Kongresi Beyannâmesi'nin , Heyet-i Temsiliye seçimine ait olan, onuncu maddesi de Sivas Kongresi ve Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti adları belirtilmek sureti ile kabul edildi.

10.Madde - Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül 1919 gününde Sivas'ta toplanan genel kongresince kutsal amacı izleyerek genel kuruluşları yönetmek için bir Heyet-i Temsiliye seçilmiş ve köylerden il merkezlerine kadar bütün millî kuruluşlar birleştirilip kuvvetlendirilmiştir(217).

Mustafa Kemal Paşa, Nizamnâmede değiştirilen en önemli noktalarını şöyle özetlemiştir.

- 1- Cemiyetin ünvanı " Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti" idi. Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti oldu.
- 2- "Heyet-i Temsiliye, Şarki Anadolu'nun Heyet-i umumiyesini temsil eder" kaydı yerine, "Heyet-i Temsiliye Vatanın Heyet-i umumiyesini temsil eder" dendi. " Heyet-i temsiliye üyelerine daha altı zat ilave olundu."

3- Her türlü işgal ve Müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf telâkki edeceğimizden müttehidenden mudafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.” Yerine her türlü işgal ve Müdahelenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf hareketin reddi hususlarında müttehidenden mudafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir” denildi.

Bu iki cümle arasındaki fark, mânâ, itibarıyla bittabi pek büyüktür. Birincisinde İtilâf Devletlerine karşı hasmane vaziyet ve mukavemet telaffuz olunmuyor. İkincisinde bu cihet serahat kesbediyor.

4- Nizamnâme de dördüncü maddeyi teşkil eden mesele oldukça munakaşayı mucib oldu. Madde şu idi . “ Hükümeti Osmaniye yabancı devletler baskısı karşısında buraları (şark vilayetlerini) bırakmak ve buralarla ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşılırsa, alınacak idari, siyasi, askeri vaziyetlerin tayin ve tesbiti “yani geçici idare kurma meselesi, Nizamnâmenin bu maddesindeki “Buraları” yerine “Yurdumuzun herhangi bir parçasını terk ve ihmal etmek...” suretinde şâmil ve umumi bir kayıt kondu.”

Mustafa Kemal Paşa’nın “ oldukça münakaşayı mucib oldu” diye bahsettiği ve geçici bir idarenin Anadolu’da kurulabileceği ihtimallerinden ve şartlarından bahseden dördüncü maddenin kongre delegelerinden bazılarını vehim hattâ telâş ve endişeye sevkettiği de biliniyor. Örneğin bir delege :

— Osmanlı Devleti’ni bertaraf edip yeni ve muvakkat bir devlet mi kurulmak isteniyor? diye sormuştur.

Bu konu üzerinde uzun tartışmalar olmuş, yakın uzak tehlikeleri hesaplanmış, lehte ve aleyhte birçok konuşmalar olduktan sonra vehim ve endişeler dağıtılarak madde kabul edilmiştir(218).

218- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 8 Eylül 1919 Pazartesi s.1* Tayyib Gökbilgin (1965), *Millî Mücadele Başlarken Sivas Kongresinden B.M.M. nin Açılmasına Kadar* (4 Eylül 1919-23 Nisan 1920) Ankara s.9

Böylece Erzurum Kongresi kararları ufak değişikliklerle Sivas Kongresi'nde tekerrür etmişti. Kongrenin nizamnâme ve beyannâmeyi kabul ve tasvibinden sonra, cemiyet artık Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti olmuştu. Gayesi de tekti. Millî ihtilale dayanarak Türk vatanını ve Türk millî birliğini kurtarmak, korumak ve tarihin emri vaki halinde gözönüne çıkardığı köleliği ve inkısam tehlikesini önlemektir(219).

Erzurum Kongresi'nde alınan müdafaa kararı yalnız Ermenilik ve Rumluk teşkiline karşı düşünülmüş ve İtilâf devletlerinin işgal ve müdahale hareketleri de bu maksadı matuf addedilmişti. Yani, İtilâf devletlerine karşı hasmane bir tavır takınmaktan Erzurum Kongresi sakınmıştı. Bu defa Sivas'ta her türlü işgal ve müdahaleye karşı da "Müdafaa ve Mukavemet" kararı verilmiştir(220).

8 EYLÜL PAZARTESİ

5- ALİ GALİP OLAYININ SONA ERDİRİLMESİ

Mustafa Kemal bir yandan Kongre çalışmalarını yönetiyor bir yandan da Nowill ile Ali Galip Bey'in hareketlerini izliyordu. İçişleri bakanı'ndan Sivas Kongresini basarak Mustafa Kemal ile arkadaşlarını tevkif etmek emrini alan, silâhlı süvari toplamaya kalkışan Elazığ valisi Ali Galip, Malatya'ya gelerek İstanbul'a şu garip telgrafı çekmiştir.

"Besni postasını vuran eşkiyanın emriniz gereğince behemal yakalanmaları için luzumlu olan kuvveti toplamak ve tertiplemek için Malatya'ya geldim. Soygunculuk yerine hareket günü de bugün yarın tayin edilecektir". Belirtildiğine göre Ali Galip "Besni Postasını vuran eşkiya" ifadesi ile Mustafa Kemal ve arkadaşlarını ima etmek istemiştir(221). Tesadüfen telgraf başında olan Mustafa Kemal Paşa Adil Bey'e şöyle demişti. **"Millleti Padişahına maruzatta bulunmaktan men ediyorsunuz. Alçaklar caniler... Aklınızı başınıza toplayın.**

219-Kansu (1986 : 230-231)

220-Sabahattin Selek (1963), *Millî Mücadele I Anadolu İhtilali İstanbul* s.240

221-Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 9 Eylül 1919 Salı* s.1

Galip Bey ve hempaları gibi cühelanın ahmakça olan mevhum vaadlerine kapılarak ve Nowill gibi milletimiz ve vatanımız için muzir olan ecnebilere vicdanınızı satarak irtikap ettiğiniz denaatlerin milletçe tatbik olunacak mesuliyetini nazarı dikkate tutunuz. Güvendiğiniz eşhas ve kuvvetin akıbetini öğrendiğiniz zaman kendi akıbetinizle mukayeseyi unutmayınız” (222).

Mustafa Kemal Ali Galip'ten önce davranarak onları tevkif için harekete geçti. Bu şüphesiz cüretkar bir karardı. Hangi kuvvet ve imkanlardan istifade edilecekti? Tevkif ettirilmek istenen şahısların arasında bir vali, bir mutasarrıf ve bir İngiliz binbaşısının bulunuşu, işin ciddiyetini artırıyordu(223).

Bu sırada Diyarbakır'daki 13. Kolordunun Kurmay başkanı Halit Bey'e yazılan telgrafın cevabı geldi. Halit Bey Elazığ'da ki 15. Alay Komutanı İlyas Bey'e şahsen gönderdiği emri aynen beyan ediyordu. Bu emrinde; İngiliz Subayı Nowill ile yanındakilerin Kürdistan Devleti kurmaya çalıştıkları, Malatya mutasarrıfı Halil Efendinin de onlarla birlikte olduğu, Ali Galip Bey'in millî harekete karşı çaba harcadığı, Sivas'daki 3. Kolordu ile Kongre Genel Kurulu'nun bunların yakalanıp Sivas'a gönderilmelerini istediği, Malatya'daki alay komutanının beceriksiz olduğu Diyarbakır'daki taburun Elazığ'a gönderilmek üzere bulunduğu, Siverek'teki süvari bölüğünün de Malatya'ya hareket emri aldığı, altmış kadar katırlı asker ve iki makineli tüfekle gizlice Malatya'ya hareket etmesi bildiriliyordu(224).

Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Elazığ'dan İlyas Bey kuvvetlerinin sevk edildiğini, Ali Galip 9 Eylül gecesi haber almış ve ne yapacağını şaşırmıştır. Ancak Mustafa Kemal'in Ali Galip'i devamlı gözetim altında tutması için görevlendirdiği Cemal Bey'in ihmalkar davranışı yüzünden firar etmiştir(225).

222- Cezmi Tahir Berktin (1980), *Erzurum'dan Lozan'a ve Mustafa Kemal Paşa İstanbul* s.13

223- Selek (1963 : 242)

224- Goloğlu (1968 : 86)

225- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 11 Eylül 1919 Perşembe* s.1

Ali Galip Bey ile birlikte Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Nowill de firar etmiştir. Bunların önce Urfa'ya oradan da Haleb'e gittikleri öğrenilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa bu tehlikeyi büyümeden bastırmak istediği, hem de İstanbul'dan hazırlanan bu tertibi hükümete karşı bir koz olarak kullanmak arzusunda bulunduğu için olayı olduğundan büyük görmüş ve büyük göstermek istemiştir. Fazla önem verilmeyecek değerde olan Ali Galip olayı, Anadolu ihtilalinin gelişmesinde ve başarı sağlanmasında Mustafa Kemal Paşa'ya bir fırsat olmuştur. Mustafa Kemal Paşa da bunu en güzel bir biçimde değerlendirmiştir (226). Böylece Ali Galip olayı son bulmuş Anadolu'daki ihtilalin önündeki engel kaldırılmıştır.

Kongrede ise, gündemin ikinci maddesi üzerindeki görüşmeler bitmiş, sıra üçüncü maddenin görüşülmesine gelmişti. Bu madde gereğince görüşülecek konu "Manda meselesi" idi.

6- MANDA MESELESİ

Gündemin üçüncü maddesi gereğince görüşülmesi yapılacak olan ve "Amerikan Mandaterliği"nin kabullenilmesini isteyen 25 imzalı muhtıra, İstanbul delegeleri İsmail Fazıl Paşa ile İsmail Hami ve Heyet-i Temsiliye üyesi Bekir Sami Beylerin imzalarını taşıyan bir önerge ile kongre başkanlığına verilmişti.

Bu muhtıradaki önemli maddeler şunlardır:

1. Bir manda komisyonu teşkili
2. Memleketin işgal altındaki kısımlarının boşaltılmasına mandater devletin yardımı.
3. Eski antlaşmaların kaldırılacağına te'yidi.

4. Boğazlardaki tahkımata kaldırılması, ya da milletler arası bir idarenin işgali sureti ile Boğazlar meselesinin halledilmesi.
5. Manda idaresinin belirli bir zaman süresiyle sınırlandırılması.
6. Manda da milliyet esasının kabul edilmesi.
7. Sınırlarımızın milliyet esası üzere adalet içerisinde tayini.
8. Azınlıklar meselesinin nüfus mübadelesi usulü ile halli.
9. Ermeni ve Rum asıllı Amerikalıların manda idaresinde görev almamalarının sağlanması.
10. Millî egemenliğin ve müesseselerinin tanınması.
11. Patrikhanelerinin ait oldukları memlekete nakli.
12. Cemiyeti Akvam'a alınmamızın sağlanması hususunda gerekli ortamın hazırlanması(227).

Manda önergesi, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanı bulunduğu "Teklif Encümeni" ne gitmiş, üzerinde bir hayli görüşölüp konuşulmuş, fakat bir karara bağlanamadan Kongre genel kuruluna gelmişti.

Manda meselesi öğleden sonraki oturumda görüşülecekti. Bunun için bir çok üye kulis çalışmalarına başlamıştı. Bu kulis çalışmaları Rauf Bey'in kulağına gitmiş olacak ki odasında küçük, politik bir toplantı yapmış ve murahhasların fikirlerini mutalaa etmişti. Rauf Bey'in odasında yapılan toplantıda hararetili konuşmalar olmuştu. Rauf Bey bu münakaşaların sonunda ciddi bir tavırla: Arkadaşlar "Manda isteyenler bilmelidirler ki biz tam bağımsızlıktan yanayız, tam bağımsız bir Türkiye istiyoruz" diyerek konuşmasını bitirmişti(228).

Öğleden sonra açılan toplantıda, Mustafa Kemal Paşa kimseye söz vermeden önce bir nokta üzerinde durmuştur. Bu konu Mister Braun ile

227- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 9 Eylül 1919 Salı s.3*
228- Kansu (1986 : 238-239)

konuşmasıydı. Manda meselesi hakkında temaslar yapmak ve kesin sonuçlar almak üzere Sivas'a geldiği söylenen Mister Braun ile görüştüğünü, hiç bir resmi sıfat ve görevi olmayan bu gazetecinin demokrasi ülkesi olan Amerikanın mandaterlikten yana olamayacağını söylediğini açıklamış, hemen arkasından da, bu durum karşısında konu üzerinde biraz daha düşündükten sonra görüşmelere başlamanın yararlı olacağını belirterek toplantıya on dakikalık ara verildi(229).

Bu on dakikalık aranın sebebi Mustafa Kemal Paşa'nın delegelerin fikirlerinin hangi yönde ağır bastığını öğrenmek ve bu konuya karşı bir hazırlık tedbiri daha almak istediği ve delegeleri uyarmak ve yakın arkadaşlarının, bu on dakikalık zaman içinde, son sözlerinin etkisinden yararlanarak, propaganda yapmalarını sağlamaktı.

İstanbul'dan gelen delegelerin tamamı manda taraftarı idi. Anadolu delegelerinin ekseriyeti ise mandanın aleyhinde idiler(230).

8 Eylül Pazartesi günü öğleden sonra başlayan toplantı da, verilen on dakikalık aradan sonra, ilk sözü Gaziantep delegesine İstanbul'daki millî mücadeleçilerin başı Kurmay Albay Kara Vasıf Bey alır. Vasıf Bey konuşmasında, mandayı tarif ederek, mandadan başka bir çare olmadığını ve bunu isbat için de* "Halide Edip'in" yazdığı mektubun mütelaatının hemen hemen tekrarlar; mektupta Halide Edip şunlara değinmiştir:

Biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarını şamil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehven-i şer olarak görüyoruz. Sebepleri ise şunlardır:

229- Mahmut Goloğlu (1968 : 87), Ömer Sâmî Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 9 Eylül 1919 Salı* s.4

230- Kansu (1986 : 240)

*Halide Edip'in Mustafa Kemal'e yazdığı Mektup 10 Ağustos 1919 tarihli

Aramızda herhangi şerait altında Hristiyan ekaliyetleri kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebeası hukukundan istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak olay çıkaracaklar, mütemadi müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten suni olan istiklâlimizden ekaliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz. Muntazam bir hükümet ve asri bir idare tesisi için patrikhanenin siyasî imtiyazları ekaliyetlerinin kuvvetli devletler vasıtası ile mütemadi tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

Birini ortadan kaldıran, menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhrat namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükümet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyeti ile asri bir halk haline koyabilecek bir hükümet nazariyesine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bunda lazım gelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasi istikrazlar siyasî esareti tezyid ediyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müsbet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarını takdir etmese bile, halkım ve halk hükümeti tesisini münferid bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kadir asrı bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. Onbeş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsili, zihniyeti ile hakiki istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vucuda getirebilir.

-Harici rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahire ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

-Bugünkü emrivakiler kalkmak ve süratle davamızı dünyaya karşı mudafaa edebilmek için lazım gelen kuvveti haiz bir devletin müzaheretini istemek lazımdır. İstilâcı Avrupa'nın binbir vesaiti ve mel'un siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatı ile Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek şark meselesini de ati için

kendimiz halletmiş olacağız(231). Vasıf Bey'in bu konuşmasından sonra delegelerden biri "İstanbul'dan manda yı mı bize hediye getirdiniz" diye bağırır.

Kara Vasıf'dan sonra yine muhtırayı imzalayanlardan, İstanbul delegesi İsmail Hami söz alır. İsmail Hami de mandaya taraftar, hatta en hararetli taraftarlardan biri idi. İsmail Hami manda kabul edilmezse herşeyin başında malen iflas edeceğimizi, varidatımızın masrafımıza kafi olmadığını velhasıl varlığımızın muhafazası için mandadan başka çare olmadığını, İstanbul'da İzzet Paşa ile diğer devlet adamlarının aynı fikirde olduğundan bahsetti(232).

Kara Vasıf oturduğu yerden söze karışarak; işin öneminden dolayı manda meselesinin bir an önce karara bağlanması gerektiğini, şartların sonradan tartışılabileceğini belirtti(233).

İsmail Hami'den sonra sözü Macit Bey aldı. "Heyet-i Umumiyece asıl müzakere edilecek mesele şudur: diye söze başladı. Bundan sonra biz yalnız yaşayacak mıyız? Mutlaka bir devletin mandasına mı muhtacız? Eğer bu ihtiyaçta isek, bu mandayı ne şekilde anlayacağız, mandaterle hangi esaslar üzerinde görüşeceğiz, mandater kim olacak? Önce bunları görüşelim". Bu sözler üzerine Mustafa Kemal Paşa başkanlık kürsüsünden söze karışarak " Bu raporda iki nokta-i nazar tezahür ediyor: Birincisi devletin dahili ve harici istiklâlinden vazgeçmemesidir.

İkincisi, devlet ve milletin haricin tazyikatı musırranesine karşı bir muavenet ve muzaheret ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüdü mucib nokta budur.

Müsaade buyrulursa bunun teemmülü için teklifi encümene verelim. Sonra müzakere ederiz. Çünkü dahili ve harici istiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz(234).

231- Kandemir (1964 : 113-114)

232- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi* 9 Eylül 1919 Salı s.4

233- Goloğlu (1968 : 94)

234- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi* s.4, Kansu (1986 : 241)

Önerge sahiplerinden Bekir Sami Bey Konunun bir kere daha encümene gönderilmesinin vakit kaybından başka bir işe yaramayacağını, Genel kurulda görüşülerek tezelden bir karara varılması gerektiğini ileri sürdü. Mustafa Kemal Paşa, Encümen de kesin bir karara varılmamış olması sebebi ile bir kere daha Encümene gönderilerek önce orada bir karara bağlanmasının faydalı olacağını açıkladı. Buna İsmail Fazıl Paşa cevap verdi ve Bekir Sami Bey'i destekleyerek ya tam bağımsızlık ya da manda isteme şıklarından birine karar verileceğine göre meselenin genel kurulda görüşülüp halledilmesinin doğru olacağını söyledi(235).

İsmail Hami Bey'de tekrar manda lehindeki görüşlerini serdeder ve bu arada: "Bunun en iptida-i delili, varidatımızın, ancak borcumuzun faizine tekabül ettiğidir" der(236).

Mandacıların birbirini takip eden bu nutukları, istiklâl taraftarlarının canını sıkmaya başlamıştı. Hoca Raif Efendi, artık tahammül edemeyerek söz ister ve manda aleyhinde şunları söyler;

"Bizim hedef ve gayemiz, istiklâli tam olup, yoksa şu veya bu devletin himayesi altına girmek gibi muhilli istiklâl olan ve manda denilen ve bazıları tarafından ismi değiştirilerek müzaheret namı verilen, her ne olursa olsun istiklâlimize dokunan şeyler değildir." diyerek uzun ve sert izahatta bulundu. Bunu takiben yine mandacılar, birbiri arkasına kürsüye geldiler, önce İsmail Fazıl Paşa Raif Efendi'ye cevap verir(237). Mandanın istiklâli kaybetmek demek olmadığından bahisle manda lehinde uzun uzun konuştu. Bundan sonra Bekir Sami ve İsmail Hami aynı yolda konuştular. Bunlardan sonra Refet Bey söz alarak dedi ki:

Manda İstiklâli ihlal etmeyeceği muhakkak iken, arkadaşlarımızdan bazıları, müstakil mi kalacağız, yoksa mandayı mı kabül edeceğiz, tarzında mütalaalar dermeyen ediyorlar. Şu halde evvel emirde mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır ve bundan evvel efkarı gıcıklayan muhtırada bu tabiri ne suretle telakki edildiğini anlamak lazımdır.

235- Goloğlu (1968 : 94-95)

236- Ömer Sami Coşar, *İstiklal Savaşı Gazetesi 9 Eylül 1919 Salı s.4*

237- Kansu (1986 : 242)

İsmail Fazıl Paşa hazretleri, istiklali muhafaza şartı ile manda diyorlar. Hami Bey tarafından yazılan muhtırada ise, mandanın tarihine ait ayrı bir görüş var. Bu rapora göre, işin muhakemesi için bir noktayı anlamak istiyorum. Bu muhtıradaki konu genel kurulda müzakereye konulmuş mudur, konulmamış mıdır? Önce bunu öğrenelim(238).

İsmail Fazıl Paşa, Refet Bey'in konuşması devam ederken, tüm iyi niyetle yapılan tekliflerinin kötü ve yanlış anlamalara yol açar duruma girdiği kanısı ve gerekçesi ile önermelerini geri istediklerini bildirir. (Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hami Bey) (239) Mustafa Kemal de önergeyi geri verir ve önergeyi geri verdiğini genel kurula açıklar.

Böylece manda meselesinin ortadan kalkması gerekirdi fakat Refet Bey konuşmasına devam etti.

"Bizim Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün cemiyetleri esir eden, kalpleri vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak vesaikin ve milletlerin vicdanlarına riayetkâr Amerika'yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir.

Laf itibarı ile Manda ve istiklâl birbirine mani şeyler değildir. Yalnız, eğer biz hakikatte kuvvetli olmayacak olursak işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman Manda bizim için Muhilli İstiklâl olur. Birde diyelimki biz harici ve dahili istiklâli tam isteriz! Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecekmiyiz? Yapmayacakmiyiz? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı? Bunu düşünelim. Şurası muhakkaktır ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya, ve Yunananistan taksim etmek istiyorlar. Fakat, eğer biz, bugün bir devletin kefaleti altında bir sulh akdedecek olursak ileride, müsait şerait bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı temin ederiz. Lâkin eğer menfi bir vaziyet hasıl olacak olursa, acaba büsbütün bizan etmiş olmayacak mıyız? Her halde bir Amerika kefaletini kabul etmek zorundayız. 20. Asırda 500 milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek münbit olmayan bir toprağı ve ancak on, onbeş milyon lira varidatı

238- Ömer Sami Coşar *İstiklâl Savaşı Gazetesi 9 Eylül 1919 Salı s.4*

239- Gümüş (1974 : 111)

olan bir kavim için bir müzaheret-i hariciye olmaksızın idame-i hayat etmek imkanı olamaz.

Eğer bundan sonra da bu halimizle kalır ve harici bir muavenet sayesinde terakki edemeyecek olursak ihtimal, Yunanistan'ın bile taarruzlarına karşı kendimizi mudafaa edemeyiz.

Allah muhafaza buyursun eğer, İzmir Yunanistan'da kalsa ve aramızda bir muhabere açılrsa, düşmanımız, Yunanistan'dan vapurlarla asker getireceği, halde, acaba biz Erzurum'dan hangi şimendiferlerle nakliyatımızı yapabileceğiz? Binaenaleyh Amerika mandası herşeyden evvel bir kefil bulmak için lazımdır" (240).

Refet Bey'in bu parlak ve ustaca nutku muhtıralarını geri almış olan manda taraftarlarını yeniden canlandırır ve tekrar sıra ile söz istemeye başlarlar. Fakat Mustafa Kemal bunun arkasından gelebilecek olan aynı düşüncedeki nutukların, kongre üyelerini büsbütün zehirlemesini önlemek ve özel aydınlatma ve uyarlamalara zaman bulabilmek için celseye 10 dakika ara verir(241).

Görüşmeler tekrar başlayınca, sözü Bursa Delegatesi Ahmet Nuri Bey alır ve manda aleyhine şiddetli bir konuşma yapar;

"Kendimizi bütün bütün aciz ve meskenet (miskinlik) içinde kalmış görerek, bizi kurtarın diye şuna buna yalvarmak gibi bir zillate bu millet tahammül edemez. "Ya ölürüz, ya istiklâlin tam sahibi oluruz" der ve ayrıca teknik nokta-i nazardan mandayı tahlil ve lehinde söylenen sözleri uzun uzadıya reddeder."

Fakat Hami Bey söz alarak, Nuri Bey'in bu konuşmasına, uzun bir cevap

240- Ömer Sami Coşar, İstiklâl Savaşı Gazetesi 9 Eylül 1919 Salı s.4, Gümüş (1974 : 111-112)
Özer Ozankaya (1997) *Cumhuriyet Çınarı Ankara* s.200-201
241- Gümüş (1974 : 112)

verir; “İstanbul’da İzzet Paşa ile görüşüğünü, mandaya muhtaç olduğumuzu, siyasî fırkaların noktai nazarlarını anlamak için dolaşan ve ahiren İstanbul’a gelen Amerika Tahkikat Heyet-i azasının İzzet Paşa’yı ziyaret ederek Anadolu’daki Teşkilat-ı Milliye’nin Türk milletini temsil ettiğine kani olduklarını ve İzzet Paşa’yı da bu işin müteşşebbisi bildiklerini, eğer Sivas ve Erzurum kongreleri Amerikan mandasını talep ederlerse, Amerika’nın da Osmanlı Mandasını kabul edeceğini söylemiş olduklarını ve İzzet Paşa’nın da artık bu milletin harbe kudreti kalmadığından her halde böyle bir çareye tevessül lazım geldiğinden bahsederek ve Erzurum’da iken bunları Rauf Bey’e şifreyle bildirdiğini söyler ve mandanın cisminden ziyade isminden tevahhuş ve itiraz edenlerin telaşları beyhudedir. Kelimenin ehemmiyeti yoktur. Ehemmiyet işin hakikatinde ve mahiyetindedir. Manda altına girdik demiyelim de, isterlerse sonsuz yaşayacak devlet olduk diyelim” der(242).

Bu son cümle ortalığı sinirlendirir. Hüsrev Sami oturduğu yerden hiddetle “bizim bu mesaiden maksadımız kendimizi müdafaa ile sonsuz yaşayacak bir devlet olduğumuzu ispat etmektir” der. Hami Bey buna cevap verirken sözü Vasıf Bey alır ve celsenin sonuna kadar konuşur.

Vasıf Bey yeni bir şey söylemiyor söylenenleri hulasa ediyordu. Bizi Itilaf devletleri müstakil bir devlet olarak tanısalarda dahi, biz müzahereteye muhtacı. Kara Vasıf Bey manda kelimesini müzaheret ile ifade ediyor ve mandayı bu manada kullandığını tebarruz ediyordu. Son olarak da İngiltere’yi kendinize düşman Amerikayı’da ehveni şer sayıyorum diyerek şu teklifi yapar :

Manda Cemiyeti Akvam nizamnâmesine dahil bir keyfiyettir. Amerikalılar da manda dan korkmamamız gerektiğini söylüyorlar. İstanbul’daki Amerika mümessiline bir mektup yazarak Amerika’ya gizli bir heyet gönderebilmek ve

müzakerelere girişmek üzere emrimize bir torpito tahsis edilmesini isteyebiliriz" diyerek kürsüden inen Kara Vasıf Bey hal ve tavırları ile hâlâ ne duruyorsunuz, mandayı kabul ettik... Desenize der gibi ifade belirtmiş., böylece oturum kapanmıştı(243).

Manda fikrine karşı çok sert çıkışlar yapılmıştı. Askeri Tıp talebesi ve murahhası olan Hikmet Bey, Mustafa Kemal'e, "Paşam murahhası bulunduğum Tıbbiyeliler beni buraya istiklâl davamızı başarmak yolundaki mesaiye katılmak üzere gönderdiler. Mandayı kabul edemem. Eğer kabul edecek olanlar varsa bunlar her kim olursa olsun şiddetle red ve takbih ederiz. Farz-ı muhal manda fikrini siz kabul ederseniz sizi de reddeder, Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcısı değil vatan batırıcısı olarak adlandırır ve tel'in ederiz" demişti(244).

9 Eylül 1919 Salı

Kongrenin altıncı günü de manda konusu üzerindeki görüşmeler devam etmiş, ilk sözü Rauf Bey almıştı.

"Efendiler manda manda diyorsunuz ama bunun muhilli istiklâl olduğunu düşünmüyor musunuz? Gerçi müzaherete (Yardım) muhtacız. Fakat ben bu müzaheret kelimesini manda mukabili olarak kullanmıyorum. Kendi manası ile muzaheret zira bir tehlike karşısındayız. İngiliz matbuatından anlaşılıyor ki konferans kararı mucibince, Kızılırmak'ın şark tarafı Ermenistan addedilerek Amerikan himayesine veriliyor. Kızılırmak'ın garbındaki kısım da mahreci Antalya olmak üzere Türkiye'yi teşkil ediyor. Bu kısmın şimali İtalya, cenubu da Fransa ve İngiliz himaye ve idarelerine bırakılıyor. İşte bu tehlikeye karşı memleketimize en bitaraf vaziyette bulunan Amerika'nın müzaheretini kabule mecburuz. Ancak Amerika müzaheretinden maksadım, katiyen Amerikan mandası değildir. Beyannâmenin maddesinde zikrolunan müzaherettir. Bu madde "Milletimizin asri

243- Kansu (1986 : 245-246), İğdemir (1986 : 70-73)

244- Aşkun (1945 : 143)

gayeleri tebcil, fenni, sinai, iktisadi, hali ve ihtiyacımızı takdir eder“ demektedir. “Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklâli ve vatanımızın tamamıyeti mahfuz kalmak şartıyla altıncı madde de musarrah hudud dahilinde milliyet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fenni, sinai, iktisadi, muavenetini memnuniyetle karşılarız.

Bu şeraiti adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhün de acilen tekerrürü selameti beşer ve sukun-ı âlem namına amal-i milliyemizdir”(245).

Rauf Bey'in bu konuşmasını kısaca analiz edelim. Rauf Bey mandanın bağımsızlığımızı yok edeceğini, bu sebeple “Amerika mandaterliğinin değil, Amerikan yardımının istenilebileceğini ve bunu istemeye mecbur olduğumuzu, Erzurum kongresinin de belli kurallarla dış yardımın kabûlüne karar vermiş olduğunu ve fakat bu yardımın kimden isteneceğinin belirtilmemiş bulunduğunu, buna rağmen yardım istenecek devletin Amerika olduğunun bilindiğini, bu sebeple artık adının da açıkça belirtilmesinde mahzur olmadığını ileri sürdü. Gerçekten de Erzurum Kongresinde, Amerikalılarla İngilizlerden birinin ilmi, iktisadi, medeni alanlarda doğru yolu gösterici yardımlarının kabulü şeklindeki teklif red edilmiş, buna karşılık Devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak üzere, altıncı maddede açıklanmış olan sınırlar içinde milliyet esaslarına uygun ve memleketimize karşı istila isteği olmayan herhangi bir devletin fenne, sanayiye, ekonomiye ait yardımlarını hoşnutlukla karşılarız” şeklindeki hükmü beyannâmenin yedinci maddesi olarak kabul edilmişti. Bu madde ile prensib olarak dış yardım kabul ediliyor. Fakat yardım istenecek devletin adı söylenmeyerek “milliyet esaslarına saygılı ve Türk topraklarında gözü olmayan” bir devlet olması şart koşuluyordu. O sıralarda Türk topraklarında gözü ve isteği olmadığı kanısını veren tek büyük devlet de Amerika olarak kabul edildiğine göre, dış yardım istenecek devletin de Amerika olması gerekir diye niteleyebiliriz(246).

245- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 10 Eylül 1919 Çarşamba* s.5

246- Goloğlu (1968 : 96)

Gelelim Rauf Bey'in teklifine:

Rauf Bey; "Muzaheretten kasdım bir madde dahilindeki muzaheret ve muavenettir." demiş ve teklifini şu şekilde yapmıştır:

Amerika'da senelerden beri aleyhimizde yapılmakta olan menfi propagandaların tevlit ettiği cereyan-ı efkârı tashih için herşeyden evvel Amerika kongresinden memleketimizi tetkik edecek ve hakikati görececek bir heyeti davet etmeyi de karar altına almanızı teklif ediyorum"(247).

Böylece Rauf Bey, Erzurum Kongresi'nin dış yardım konusundaki kararına dayanmakla, hem manda teklifini reddetmiş oluyor, hem de muhtaç olunan dış yardımı en uygun şekilde sağlayıcı bir düşünce yolu ileri sürmüş bulunuyordu. Ayrıca Amerika'da aleyhimize yapılan propagandaları önlemek için de bir heyetin gelip memleketimizde incelemeler yapmasının Amerika'dan istenmesini teklif ediyordu. Rauf Bey'in uzlaştırmacı yolu ve teklifi oya konulup kabul edildi. Karar gereğince, Mustafa Kemal Paşa, "Sivas Millî Kongresi" adına Amerika Birleşik Devletleri senatosuna, başkanlık divanı üyelerinin birlikte imzaladıkları 9 Eylül günü bir yazı göndererek" Osmanlı Devleti topraklarının ve halkının keyfi idaresine bir barış andlaşmasıyla müsaade edilmeden önce, tarafsız bir devlet görüşü ile, durumu yerinde incelemek için, senato üyelerinden kurulu bir komitenin Türkiye'ye gönderilmesini" istedi(248).

Amerikaya Gönderilen Telgrafın Tam metni şöyleydi:

Birleşmiş Amerika Devletleri

Ayan Meclisi Reisliğine

Rumeli ve Anadolu'nun bütün Müslüman halkını temsil eden ve Osmanlı Devletinin Anadolu ve Rumeli'de ki bütün vilayetlerinin temsilcilerinden mürekkep olan Sivas Millî Kongresi 4 Eylül 1919'da bir araya gelmiştir. Gayeleri şunlardır:

247- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 10 Eylül 1919 s.5*

248- Goloğlu (1968 : 97), İğdemir (1986 : 73-85)

Memleket halkının ekseriyetinin arzularını yerine getirmek, bütün azınlıkları himaye altında bulundurmak, bütün vatandaşlara can ve adalet yolundaki haklarını teminata bağlamak.

Sivas Millî Kongresi Osmanlı Devleti halkı içindeki ekseriyetin arzularını ifade eden bir karar suretini 9 Eylül 1919 da oy birliğiyle kabul etmiştir. Bu kararın havi bulunduğu prensipleri; Sivas Kongresinin kongre dağılmadan evvel azası arasından seçeceği Merkez Komitesinin ve imparatorluk hududları içindeki diğer bütün tâli teşkilatın istikbaldeki hareketlerine rehber olacaktır.

Takip edilecek siyaset ile alakalı olan bu karar mucibince Sivas Millî Kongresi, Birleşik Amerika Devletleri Ayan Meclisine şu ricada bulunmayı bugün, yine ittifakla kararlaştırmıştır: Aranızdan mürekkep bir komiteyi Osmanlı Devletinin her köşesine göndermenizi diliyoruz. Bu komite, hususi menfaat ile alakaları olmayanlar ve bir millete has olan berrak görüşle, Osmanlı Devletinde fiili surette hüküm süren hâl ve şartları tetkikden geçirmelidir. Böyle bir tetkik; Osmanlı Devletine ait nüfusun ve arazinin mukadderatı hakkında bir sulh muahedesi mucibince keyfi kararlar verilmesine meydan bırakılmazdan evvel yapılmalıdır.

Sivas Millî Kongresi adına

Reis Mustafa Kemal Paşa

Reis vekili Hüseyin Rauf Bey

İkinci Reis vekili Emekli General İsmail Fazıl Paşa

Katip İsmail Hami

Katip Mehmet Şükrü (249)

10 Eylül 1919 Çarşamba

Böylece Manda konusundaki görüşmeler bitmiş. Mandaterlik teklifi reddedilmişti. Böylece Mustafa Kemal'in anlattığı manadaki Millî mücadele devam ediyordu. Bu sebeple, bundan sonraki görüşmeler ve kararlar bu anlama uygun bir gelişme gösterdi. İstanbul Hükümetince 20. Kolordu Komutanlığından

azledilmiş olan Ali Fuat Paşa'ya bir telgraf çekilerek, delegelerin oy birliği ile "Garbı Anadolu Umum Kuvay-i Milliye Kumandanlığı"na tayin edildiği bildirildi(250). Telgraf aynen şöyleydi:

"Kongrenin bugünkü toplantısında zatı devletlerinin Batı Anadolu Umum Kuvayi Milliye Kumandanlığı'na tayininize müttefiken karar verilmiş olduğunu arz ederiz. Hareket ve teşebbüsâtı milliyenizde Heyet-i Temsiliye ile irtibatın muhafazası rica olunur.

7 Eylül 1919 tarih ve 2517 numaralı şifre ile Eskişehir ve Afyonkarahisar kumandanlarına tebliğ edildiği bildirilen emir ve talimat, kongrede okunarak memnuniyet ve ittifakla kabul edildi. Bu hususta zatı devletlerine teşekkür ve icraatı mukaddeslerin de muvaffakiyetler temenni eyleriz(251).

Aydın vilayeti Murahhasları tarafından kongre riyasetine vaki olan muracaat üzerine zatı devletleri tarafından Aydın Cephesi Kuvayi Milliyesine muktedir bir kumandan tayin buyrulması umumen tensib ve karargir oldu. Amali mukaddese-i millîyeye mugayir hareketlerinden dolayı azledeceğiniz memurin-i mülkiye yerine muktedir ve ehli ırz olmak ve yine memurin-i mülkiyeden bulunmak şartı ile diğer zevatın tayini tensip kılındı. Cümleten gözlerinizden öper, vatan ve millete nafi muvaffakkiyetler dileriz"(252).

Bu telgrafta tayin ile birlikte millî hareket ve teşebbüslerinde Heyet-i Temsiliye ile bağlantı kurması ve bağlantı sağlanması istendi. Direktifi alan Ali Fuat Paşa, Eskişehir bölgesi millî kuruluş ve hareketlerini denetlemek ve düzenlemek üzere, kolordu komutan vekilliğini 24.Tümen komutanı Mahmut Bey'e bırakarak Ankara'dan ayrılmıştı.

250- Goloğlu (1968 : 97)

251- Ömer Sami Coşar, *İstiklâl Savaşı Gazetesi 10 Eylül 1919 Çarşamba* s.6

252- Selek (1963 : 244)

Kongrenin yedinci gününün bir diğer meselesi de mali kaynaklardı. Delegeler, güçleri oranında, yardımda bulunmayı kararlaştırdılar. Sonra basın konusu ele alındı. Haftada iki gün olmak üzere “İrade-i Miliye” adında bir gazetenin çıkarılmasına karar verildi. Gazetenin idaresinin de hiç bir politik kuruluşla ve özellikle İttihat Terakki Fırkası ile ilişkisi olmayan birisine verilmesi kararlaştırıldı.

Böyle birinin bulunması görevi de Eski Sivas Mebusu Rasim Bey’e (Başara) verildi. Rasim Bey Sivas Lisesinin çalışkan öğrencilerinden biri olarak tanıdığı yirmi iki yaşındaki Demircizâde Selahaddin Efendiyi (Ulusalerk) buldu(253).

Sivas kongresi ilk yedi gün içinde, başkanlık meselesi, Erzurum beyannâmesinde yapılan değişiklikler Manda meselesi ve Ali Galip olayları ile uğraşmış sekizinci güne gelmişti.

7- HEYET-İ TEMSİLİYE

Gündemdeki konuların görüşülmesi tamamlanmak üzere idi. Değişikliklerle kabul edilen “Beyannâme” ve “Nizamnâme”ye göre: Anadolu ve Rumeli’deki bütün kuruluşlar, bir elden yönetilmek üzere toplanacak, bu yeni kuruluşun adı “Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti” olacaktı. Bu cemiyetin de 9-16 kişilik Heyet-i Temsiliyesi olacak ve bu Heyet-i Temsiliye aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucularını teşkil edecekti.

Mesele basit ve kolay görünüyordu. Oysa ki, Heyet-i Temsiliyeye, gerekince bir “Geçici Hükümet” gibi hareket edebilme imkanı da veren tüzük hükmü karşısında konu büyük bir önem kazanmıştı. Tüzüğün dördüncü maddesi şöyle idi:

Osmanlı Hükümeti bir devletin başkası ile, tüm ülkenin çöküşünün başlangıcı demek olan, yurdun herhangi bir parçasını bırakma ve burası ile ilgilenmeme zorunda kaldığı yani yurdumuzun Osmanlı Hükümetine ve Hilafet

253- Goloğlu (1968 : 97), Güney Nair (1999), *Sivas Basını Sivas* s.103

makamına olan bağlarının çözülüşü gerçekleştiği takdirde, kutsal halifelik makamına ve Osmanlı Saltanatına olan bağlılığımızı korumak ve güvenlik altına almak yurdumuzu Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek için derhal bir geçici idare kurulacaktır ve mevcut teşkilat yürürlükteki kanunlarla işlerin idaresine devam edilecektir. Ve bütün mülki ve askeri amir ve komutanlar ile bütün devlet memurları bu geçici idare'ye bağlanacaktır. Geçici idare bütün yabancı devletlere bu ciddi durumu, usulü gereğince, resmen bildirecektir. Söz konusu olan geçici idare, Kongrece seçilecek bir "Kurul" dur. Fakat anlatılan durum, kongrenin toplantı halinde bulunmadığı bir zamanda meydana gelirse Heyet-i Temsiliye iş bu görevi geçici olarak üzerine alır ve derhal kongreyi toplantıya çağırır.

Bu hüküm Erzurum Kongresinde kabul edilmiş olan tüzükte de vardı. Ve Erzurum Kongresindeki muhaliflerin (Ömer Fevzi ve Arkadaşları) itirazlarına önem verilmemişti. Fakat Erzurum Kongresi ile Sivas Kongresi arasındaki mahiyet farkı, tüzüğün bu maddesine önem kazandırdı. Çünkü, Sivas Kongresinde bir ihtilal Komitesinin belirtileri vardı. Bu hava içinde kurulacak Heyet-i Temsiliye geçici idare görevini üzerine alır almaz, bir ihtilal hükümeti olabilirdi. İşte Heyet-i Temsiliye konusu bu bakımdan önem kazanmıştı. Ve Erzurum Kongresi'nce seçilmiş bir Heyet-i Temsiliye varken yenisinin seçilmesine gerek yoktur, deniyordu.

Erzurumda verilmiş olan karara göre ; Sivas'ta yapılacak toplantıda, sadece Erzurum Kongresindeki kararların öteki illerin delegelerince onaylanması sağlanacaktı. Yeni bir Heyet-i Temsiliye kurmak söz konusu olmamıştı. Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin adı değiştirilip Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti haline getirilse bile Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliyesi, Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin de Heyet-i Temsiliyesi olacaktı(254).

Mustafa Kemal Paşa, bu karara karşı değildi, fakat mevcut Heyet-i Temsiliye ile çalışmaların devamına imkan yoktu. Çünkü, Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin seçimle kurulmuş 9 kişilik Heyet-i Temsiliyesinden ikisi ne Erzurum ne de Sivas'a gelmişlerdi. (Mutki'de Aşiret Reisi Hacı Musa Bey ile Eski Bitlis Mebusu Sadullah Efendi) Trabzonlu iki üye ise Erzurum Kongresine katıldıkları halde, sonradan ortaya çıkan bazı görüş ayrılıkları yüzünden Sivas'a gelmekten kaçınmışlardı; (Trabzon Eski Mebusları Eyüpzâde İzzet ve Hacı Salihzâde Servet) öyleki Sivas'ta bu kurul, çoğunluk sağlanamadığı için çalışamaz bir duruma düşmüştü. Bunun üzerine, tüzüğün verdiği yetkiye dayanılarak ve saptandığı yönleme uyularak, Heyet-i Temsiliyece bir onuncu üye seçmek zorunluluğu ortaya çıkmış, Samsun bölgesi temsilcisi olarak Refet Bey'in de üyeliye getirilmesi ile Sivas'ta hazır bulunanların sayısı beşe çıkarılarak çoğunluk sağlanmış ve böylece çalışma olanağı elde edilmişti. Ancak şimdi Sivas Kongresi çalışmalarını bitirmek üzere bulunuyordu. Sivas Kongresi iki gün sonra dağılacak ve oradaki Temsil Kurulu üyelerinin ikisi eve dönecekti. (Erzurum Eski Mebusu Hoca Raif Efendi ile Erzincanlı Nakşibendi Şeyhi Fevzi Efendi) Halbuki Kongre bittikten sonra Temsil Heyeti büyük bir önem kazanıyordu. Çünkü , kabul edilen tüzüğe göre bu kurul "Geçici Hükümet" görevini üzerine alacaktı. Böyle ağır sorumlulukları taşıyabilmek için Temsilciler Kurulunun yalnız sayı bakımından çoğunluğunun sağlanması değil, ayrıca da gerekli yeteneklere sahip kişilerden oluşması kaçınılmaz bir zorunluluk oluyordu. İşte Kongrenin 11 Eylül tarihli oturumunda bunun çözüme bağlanması gerekli idi(255).

Öyle bir şey yapılmalı idi ki; hem eski Heyet-i Temsiliye devam eder görünmeli, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yeni bir Heyet-i Temsiliye bulunmalı idi. Bunun tek çaresi de, tüzükteki imkandan yararlanılarak Heyet-i Temsiliye'ye yeni üyeler katılması idi.

Ne var ki; Heyet-i Temsiliye'ye yeni üyeler eklemek kolay bir iş değildi.

Tüzük gereğince, Heyet-i Temsiliye'ye yeni üye alınabilmesi için, Heyet-i Temsiliye'de temsilcisi bulunmayan illerin ikişer aday göstermesi, Heyet'i Temsiliye'nin bu adaylar hakkında il Heyeti merkezileri ile istişarede bulunması ve sonra bu iki adaydan birini üye seçmesi gerekiyordu. Günün şartları buna pek elverişli değildi. Başka bir yol bulmak gerekli idi. Refet Bey şöyle bir teklifte bulunmuştur:

Her yerden ayrı ayrı temsilci tayin ettirmek mümkün değildir. Hatta bütün illerin Heyeti merkezileri ile haberleşmek imkanını da göremiyorum. Bu sebeple, yeniden altı kişi seçip eskisine ekler ve hepsine birden kongrece seçilmiş diyebiliriz. Böylece, bu temsilciler bütün memleketin temsilcileri olur, biri ölürse yerine seçecek kimseyi ya Heyet-i Temsiliye seçer, ya da şimdiden aday tespit edilir.

Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin tüzüğündeki hükme göre, Heyet-i Temsiliye en az dokuz ve en çok onaltı kişiden kurulabilirdi. Sivas Kongresi de Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti için bunu aynen kabul etmişti. Erzurum Kongresinde Heyet-i Temsiliye'ye dokuz kişi seçilmiş, yani Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliye'si 9 üye ile kurulmuştu. Daha sonra tüzüğün özel hükmü gereğince (*Tüzüğün Teşkilat başlıklı üçüncü bölümünün 7. Maddesinin "7.maddeye zeyl" kısmındaki hüküm) Refet Bey Heyet-i Temsiliye üyeliğine alınmış ve böylece Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliyesi on kişi olmuştu. Sivas Kongresi kararı ile Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulunca Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin teşkilatı bu yeni ismi alacak ve on kişilik Heyet-i Temsiliyesi de doğal olarak Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliyesi olacaktı. Şimdiden bu on kişiye altı kişi daha ekleyerek Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliye'si, tüzüğe uygun olarak, 16 kişilik bir kurul olarak hazırlanabilirdi. Böylece; hem eski Heyet-i Temsiliye bozulmamış, hem de her zaman Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunabilecek bir çoğunluk

*Mahmut Goloğlu, bu maddeyi 3. Bölümün 8. Maddesi olarak göstermiştir. S.105

meydana getirilmiş olurdu.

Her ne kadar, Heyet-i Temsiliye'ye yeni üyeler eklemek için tüzükte belirtilmiş olan usul şartlarını yerine getirmeye imkan yok idiyse de buna da bir çare bulunabilir ve mesela teşkilatın en yetkili organı kongre genel kurulu olduğuna göre il Heyet-i Merkeziyelerinin "aday gösterme" ve Heyet-i Temsiliyenin "Tercih etme" haklarını genel kurul kullanabilirdi(256). Nitekim de öyle oldu. 11 Eylül'de gündemin dördüncü maddesi görüşülürken, Eskişehir Delegatesi Hüseyin Bey bir önerge vermiş ve Heyet-i Temsiliye üyelerine adayların bir listesini de ilave etmişti(257). Divan Katibi İsmail Hami Bey önergeyi okudu önerge Afyonkarahisar, Eskişehir, Denizli, Niğde, Nevşehir, Bor, Bursa, Alaşehir, Samsun, Yozgat delegelerince imzalanmış idi. Bu önergede Afyon Karahisar (Karahisarı sahip) bölgesi için Gaziantep Delegatesi Vasıf, Eskişehir bölgesi için Eskişehir Delegatesi Hüsrev Sami, Bursa bölgesi için Denizli Delegatesi Hakkı Behiç, Ankara bölgesi için Ankara eski Mebusu Ömer Mümtaz (Delege değildir, kongrede de bulunmamıştır) Denizli'nin Aydın bölgesi için Hakkari Delegatesi Mazhar Müfit, Niğde bölgesi için Ratıpzâde Mustafa Beylerin temsilci olarak seçilmeleri isteniyordu(258).

Önce usûl meselesi halledilmiş. Temsilci seçimi bu listeden mi, yoksa gizli oyla mı yapılması gerektiği oylanarak seçimin liste üzerinden yapılması kararlaştırıldı. Bu oylama ile Heyet-i Temsiliye ve Heyet-i Merkeziyelerinin haklarını genel kurulun kullanması kabul ediliyordu. Mustafa Kemal Paşa, oylamadan sonra önergedeki altı kişilik listeyi oya koydu ve çoğunlukla kabul edildiğini bildirdi. Böylece; Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin 9 kişilik Heyet-i Temsiliye'si 16 kişi oldu ve Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliye'sini teşkil etti. Fakat, şimdiye kadar yayımlanmış Heyet-i Temsiliye listeleri birbirini tutmamaktadır.

256- Goloğlu (1968 : 107-108)

257- Gümüş (1974 : 121)

258- Mustafa Kemal Atatürk (1950), *Nutuk C. I İstanbul* s.151 (Vesika 93 C.III S.992 İstanbul 1959)

Mesela; Mazhar Müfit Kansu ile Vehbi Cem Aşkun Sivas Heyet-i Temsiliye'sini beşi Sivasta hazır bulunan, Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyet-i Temsiliye üyeleri ve altısı da yeni katılmış üye olmak üzere 11 kişi olarak göstermişlerdir(259).

Mehmet Arif "Anadolu inkılabı" adlı eserinde altı üyeyi eski Heyet-i Temsiliye üyesi, beşini de yeni katılma üye olarak göstermiştir(260).

Fakat Mustafa Kemal Paşa bunu nutukta da 16 kişi olarak göstermiştir(261).

a. Heyet-i Temsiliye Üyeleri

aa-Erzurum Kongresi'nce Seçilmiş Olanlar

1- Mustafa Kemal Paşa	Üçüncü ordu Müfettişliğinden ve Askerlikten ayrılma
2- Hüseyin Rauf Bey	Eski Bahriye Nazırı ve Askerlikten ayrılma
3- Eyüpzâde İzzet Bey	Trabzon eski mebuslarından Sivas kongresine Gelmemiştir.
4- Hoca Raif Efendi	Eski Erzurum Mebuslarından
5- Hacı Salihzâde Servet Bey	Trabzon eski mebuslarından Sivas kongresine gelmemiştir.
6- Sadullah Efendi	Bitlis Eski Mebusu ne, Erzurum ne, de Sivas kongresine katılmıştır.
7- Hacı Fevzi Efendi	Erzincan Nakşibendi Şeyhi
8- Hacı Musa Bey	Mutki'de aşiret Reisi ne Erzurum ne de Sivas kongresine katılmıştır.
9- Bekir Sami Bey	Eski Beyrut Valisi

259- Goloğlu (1968 : 109)

260- Goloğlu (1968 : 109)

261- Mustafa Kemal Atatürk (1959), *Nutuk C. III İstanbul 1959* s.993 (vesika 94)

ab- Heyet-i Temsiliye'ce Seçilmiş Olan

10- Refet Bey Üçüncü Kolordu Komutanlığından ayrılma

ac- Sivas Kongresi'nce Seçilenler

11- Kara Vasıf Bey	Gaziantep Delegatesi Kurmay Albaylıktan ayrılma.
12- Mazhar Müfit Bey	Hakkâri Delegatesi. Eski Mutasarrıflardan.
13- Ömer Mümtaz Bey	Ankara Eski Mebuslarından.
14- Hüsrev Sami Bey	Eskişehir Delegatesi. Askerlikten Ayrılma.
15- Hakkı Behiç Bey	Denizli Delegatesi. Eski Mutasarrıflardan.
16- Ratipzâde Mustafa Bey	Niğde delegatesi.

Ana amacı, Osmanlı Devletinin çözülme tehlikesine karşı "İslâm Halifeliği ve Osmanlı Saltanatı'nın varlığını korumak olan Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyetinin Sivas Kongresinde saptanan tüzüğüne göre Heyet-i Temsiliye'nin görev ve yetkileri şöyle özetlenebilir:

b. Heyet-i Temsiliye'nin Görevleri

Heyet-i Temsiliye vatanın tümünü temsil eder.

Heyet-i Temsiliye, eğer Osmanlı hükümeti İtilâf Devletlerinin baskısına boyun eğerek anayurdun bir parçasını bırakmak zorunda kalacak olursa ki böyle bir durumun gerçekleşmesi vatanın tamamiyle parçalanmasına bir başlangıç demektir. Kutsal Halifelikle Osmanlı Saltanatına olan bağlılığımızı sağlamak ve korumak, vatanımızı Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek üzere derhal geçici bir yönetim görevini üzerine alacaktır. Gerçi söz konusu olan bu geçici yönetim, milli teşkilatların vücuda getireceği kongrece seçilecek bir heyet tarafından yürütülecektir. Ama böyle bir heyetin kurulmasını gerektiren durum kongrenin toplantı halinde bulunmadığı bir zamanda ortaya çıkarsa Heyet-i Temsiliye seçimi kendisi yapacak, fakat hemen illerdeki teşkilât merkezlerine duyurarak kongreyi toplantıya çağıracaktır.

Heyet-i Temsiliye, dūřmanın istila etmesi ihtimali fazla olan yerleri göz önünde tutarak, bu yerlerin savunulması yanısıra, zorunluk karşısında halkının göç ettirilmesini şimdiden plânlayacak ve göçmenlerin perişan olmamalarını sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alacaktır. Bir yer halkının göç edebilmesi Heyet-i Temsiliye'nin iznine bağlıdır.

Heyet-i Temsiliye, Kongre'nin aldığı kararları, bu konuda tutulan yolu ulusumuzun emel ve isteklerini, gayet açık ve kesin bir bildirge ile Türk ulusuna, İstanbul hükümetine ve yabancı devletlere duyuracaktır. Bundan başka, ulusal örgütlerimizin amaç ve ilkelerinin ekteki bütün araçlarla heryere yayılması, herkese açık seçik olarak anlatılması ve güç kazandırılması, Cemiyetin her üyesi ve ulusal örgütlerin her kademesi için olduğu kadar, Heyet-i Temsiliye'nin de görevleri arasındadır.

Heyet-i Temsiliye, her yıl 10-23 Temmuz günlerinde yapılacak olan genel kongrenin toplantı yerini, "vilayet heyeti merkeziyeleri" ile haberleşerek saptar.

Merkezi, günün koşullarına göre en uygun görülecek yerde bulunacak olan Heyet-i Temsiliye, mevcut ulusal örgütlerimizin varlığını ve devamını sağlamak için gerekli tedbirleri almakla; bu örgütleri bir noktada toplayıp birleştirmek ve temsil etmekle; bunlar arasında uyumlu bir bağ kurmakla; bu yoldan ulusal emel ve amaçlarımıza çabuk ve kolaylıkla erişmemizi sağlamakla yükümlüdür. Tüzüğün ana maddelerinde kesin olarak açıklanan ulusal amaçlarımızın bir tek noktasını bile ihmâl etmemek şartıyla, vatanın bütünlüğünü ve ulusumuzun bağımsızlığını sağlamak hususunda her türlü tedbirleri, siyasal ve uygulama kararları almaya yetkilidir. Ancak, vatanın kaderi ile ilgili olan önemli ve temel sorunlarda kesin kararlar için "heyeti merkeziye"lerin oylarını alır ve bu nitelikteki konularda son kararları kongrede müzakerelerden sonra verebilir.

Görülüyor ki Sivas Kongresi, aldığı kararlar ve kurduğu örgütlerle, 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi ile ilk adımı atılan bir mücadelenin, yani vatanın parçalanma tehlikesini önlemekte Osmanlı hükümetinin gösterdiği acizlik karşısında ulusun kendi kaderini kendi eline almak uğraşının zafere ulaşması

demektir. Başarıya varmak için sağlam temeller atılmış, bütün hukuki formalite tamamlanmıştır. Artık Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti vatanın tümü adına konuşmak ve iş görmek yetkisine sahip meşru bir ulusal kurumdur. Bu örgütün meydana getirdiği Heyet-i Temsiliye de vatan ve milletin kaderi ile ilgili bütün işleri ulusun çıkarlarına en uygun bir şekilde yürütmekle, başarıya ulaşabilmek için her türlü tedbiri almakla, gerektiğinde geçici bir hükümet olarak ortaya çıkıp yönetimi eline almak ve ulusal emellerin gerçekleşmesi için tüm ulusun maddi ve ma'nevi güçlerini toparlayarak savaşmakla yükümlüdür(262).

Böylece Erzurum Kongresi kararları ile 24 Ağustos 1919'da kurulmuş olan Şarki Anadolu Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti, 18 gün yaşadıktan sonra, tarihi görevini tamamlayarak 11Eylül 1919 da, yerini Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyetine bıraktı.

Sivas Kongresinin 8. gününün bundan sonraki saatleri padişah ile doğrudan doğruya haberleşme sağlamayı amaç edinen çabalarla geçti. Fakat İstanbul hükümeti buna imkan vermedi(263).

Kongre heyeti, Mustafa Kemal imzası ile padişaha ulaştırılmak istenen telgrafta, Bugünkü halimizin, Almanya ile Bulgaristan gibi başka mağlup devletlerin durumunun ortada olduğu hatırlatılmakta ve bütün mesuliyetin Damat Ferit Kabinesine ait olduğu belirtilerek, bilhassa şu noktalar açıklanmıştır:

Damat Ferit, Aydın Faciası üzerine istifa etmekle, bu siyasî cinayetin mesulü olduğunu itiraf etti. Millet onun bu sebeple yüce divana gönderileceğini bir ara ümit etti.

Fakat Damat Ferit, ikinci kabinesini kurdu. Bu defa millî haysiyeti yıkıcı şekilde Paris'ten kovuldu. Paris'ten dönünce mevkiini muhafaza etmek kaygısı ile

262-Baykal (1969 : 3-6)

263-Goloğlu (1968 : 111)

Paris'teki yazışmaları tahrif ederek padişahı da milleti de iğfal etti.

Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafında yine Damat Ferit'i suçlayarak demiştir ki:

İhanetli maksatlarında muvaffak olmak için milletin ruhundan doğan millî teşkilatı dağıtmak, devletin hakkı kazasını ecnebi iktirasatına baziçe etmek, ordunun kuvvetini tenkis için muktedir erkânı askeriyemizi azil ve düşmana teslim etmek, şifreli muhaberatı askeriyenin çaldırmasına, posta ve telgraf müdüriyeti umumiyesini selahiyetkar kılmak, bir takım düşman zabitlerinin memleket dahillerinde dolaşarak vahdet-i mülkiyemizi ihtilal içinde gösterip müdahale-i ecnebiye yi davet eylemek ve ordunun şifre muhaberatını men ile esrar-ı askeriyeyi ifşa cüretinde bulunmak gibi her biri belli başlı bir cinayet-i milliye teşkil eden ahval-i gayri Kanunîye ye tesaddi etmekten de bir türlü sarfı nazar edemiyorlar.

"Telgrafta, felaketlerimizi bu kadar artıran bu adamın atılması ve hiçbir siyasî partiden olmayan milletin itimadına haiz bir kabine kurulması talep edilmekte ve böyle bir kabine teşekkül etmediği takdirde, milletin teşebbüsât ve icraatı zaruriyesine tevkife imkan olamayacağını arzederiz."

Damat Ferit telgrafların Padişaha ulaşmasını önlemiştir. Bunun üzerine 11 Eylül'ü 12 Eylül'e bağlayan gece saat 4'te başbakana son ihtar verilmiştir(264).

"Sadrazam Ferit Paşa'ya

Vatan ve Milletin haklarını ve kutsal varlıklarını ayak altına almanızla ve Padişah hazretlerinin şeref ve haysiyetini kırmanız üzerine gafilâne teşebbüs ve hareketleriniz tahakkuk eylemiştir. Milletin Padişahımızdan başka hiçbirinize emniyeti kalmamıştır. Bunun için durumlarını ve dileklerini ancak padişaha bildirmek zorundadırlar. Heyetiniz, gayri meşru davranışlarının ağır sonuçlarından

korkarak, milleti ile Padişah arasına bir duvar giriyor. Bu yoldaki direnmeniz daha bir saat sürerse, millet artık her türlü hareket ve icraatında kendisini serbest sayacaktır ve bütün vatan gayri meşru heyetinizle kesin olarak ilgisini ve bağlantısını kesecektir. Bu son ihtarımızdır. Bundan sonra milleti alacağı durum burada bulunan yabancı subaylar aracılığı ile İtilâf devletlerinin temsilcilerine de tafsilatıyla bildirilecektir”(265).

Bu telgrafla da olumlu bir sonuç alınamadı. Bunun üzerine 12 Eylül 1919 Cuma günü, sabaha karşı saat beşte yine Umumi Kongre Heyeti imzası ile kongre kumandanlarına tebligatta bulunarak; Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezleri ile Sinop’un telgraf muhaberelerinin kesilmesi, İstanbul’dan telgraf kabul edilmemesi ve kongrenin vereceklerinden başka telgrafların İstanbul’a geçirilmemesi, Batı Anadolu ile haberleşmeye engel olmayacaksa Geyve Boğazı hattında tutulması bildirildi ve bu talimata aykırı davranacak telgraf memurlarının askeri mahkemelerce en ağır cezalara çarptırılmaları istendi.

Sonra bütün devletlerin İstanbul’daki elçilerine ve temsilcilerine bilgi vermek üzere birer muhtıra gönderildi; muhtırada şöyle deniyordu:

Sekiz ay önce dağıtılmış olan millî meclisimizin, Anayasa gereğince dört ay içinde yeniden toplanması gerektiği halde, Mütâkere’den bu yana gelen hükümetler, seçimlerin yapılmasında oyalıyıcı davranışlarda bulunarak millî meclisi toplamamışlardır. Kötülük ve baskı ile tutunabilmek politikasına başvuran Ferit Paşa Hükümeti, kendi aleyhine gördüğü millî birliği bozabilmek için Müslümanları birbirlerine kırdırmak istemişse de buna ait belgeler ele geçmiş ve ülkenin genel güvenliği korunabilmiştir. Bunun üzerine millet, durumu Padişahına bildirerek genel güvene dayanan bir hükümet kurulmasını rica etmek istemişse de Hükümet, milletle Padişahın ilişkisine engel olmuş, bu yüzden, millet için, meşrû bir hükümet

kuruluncaya kadar bakanlar kurulu ile ilişkilerini kesmekten başka çare kalmamıştır. Çünkü, böyle bir tedbire başvurulmadığı takdirde Ferit Paşa Kabinesi'nin kışkırtması ile Anadolu'da asayişin bozulacağı muhakkaktı.

Muhtıranın bundan sonraki kısmında da, milletçe tutulan yolun meşrûluğunun, ayrıca bir açıklamayı gerektirmeyecek kadar, açık olduğu, devletin geleceği hakkında kararlar verilmesinin ancak millete dayanan bir hükümetin kurulması ile mümkün olacağı, bu tutumun asayiş bozucu bir düşünceye dayanmadığı, güvenliği bozucu herhangi bir olayın çıkmayacağı, tam anlamıyla barışçı bir yolun izleneceği, dünyaya adâlet vâdeden büyük devletlerin anlayışlı davranacaklarından ve manevi yardımlarından emin olunduğu anlatılıyordu(266).

Umumi Kongre Heyeti vali ve komutanlara da şu tebligatı göndermişti.

1. Hükümet, milletin sevgili Padişahına olan mâruzatını önlemekte, bağlarını kesmekte ve gerçekleşen haince hareketlerinde direnmekte olduğundan millet de meşrû bir bakanlar kurulu ile iş başına gelinceye kadar bugünkü hükümetle ilişkilerini ve İstanbul'la her türlü haberleşmeyi kesmeye karar vermiştir. Bütün idare âmirleri ile komutanlar elbirliği ile bunu sağlayacaklar ve sonucunu Sivasdaki (Umumi Kongre Hey'etine) bildireceklerdir.
2. İş bu tebligat bilcümle kumandanlara ve ruesa-yı memurin-i mülkiyeye verilmiştir (267).

İşte bu tarihi kararlar Eylül'ün 12. Günü İstanbul hükümeti ile Anadolu'nun bağlantısı kesilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, bu bildirilerin doğuracağı tepkileri beklemeden, öğleden sonra kongreyi toplayarak Sivas Kongresi'nin sona erdiğini açıklamıştır.

266- Goloğlu (1968 : 111-112)

267- Gümüş (1974 : 128)

c. Sivas Kongresi Beyannâmesi

Millî Kongre'nin dağılmadan önce millete hitaben yayınladığı beyannâme şöyledir :

1. Devlet-i Aliye-i Osmaniye ile düvel-i itilâfiye arasında münakit mütarekenâmenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her noktası İslâm ekseriyeti kahiresiyle meskûn olan Memaliki Osmaniye aksamı yekdiğerinden ve camia-i Osmaniye'den gayrikabil-i tecviz ve hiçbir sebeple iftirak etmez bir kül teşkil eder, memalik-i mezkûrede yaşayan bilcümle anasır-ı İslâmiyeye yekdiğerine karşı hürmeti mütekabile ve fedakârlık hissiyatiyle meşhum ve hukuk-ı ırkıyye ve içtimaiyeleriyle şerait-i muhitiyelerine tamamiyle riayetkâr öz kardeşiler.
2. Camiâ-i Osmaniyenin tamamiyeti ve istiklâli millimizin temini ve makam-ı mualla-yı hilâfet ve saltanatın masuniyeti için Kuvayı Milliye'yi âmil ve Irade-i milliyeyi hâkim kılmak, esas-ı katidir.
3. Memalik-i Osmaniyenin herhangi bir cüzine karşı vaki olacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız dahilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf harekâta karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde mücehedat-ı milliyede olduğu gibi müttehiden müdafaa ve mukvemet esası meşru kabul edilmiştir.
4. Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bilcümle anasırı gayrimüslimenin her türlü müsavat-ı hukukiyeleri tamamiyle mahfuz olduğundan, anasır-ı mezkûreye hakimiyet-i siyasiye ve muvazenet-i içtimaiyemizi ihlâl edecek imtiyazat itası kabul edilmeyecektir.
5. Hükümet-i Osmaniye bir tazyik-i harici karşısında memleketimizin herhangi bir cüzüne terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu taktirde makam-ı hilâfet ve saltanatla vatan ve milletin masuniyet ve tamamiyetini kâfil her türlü tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.
6. Düvel-i itilâfiyece mütarekenâmenin imza olunduğu 30 Teşrinevvel sene 334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalıp azim ekseriyeti İslâmiye ile meskûn olan ve harsi ve medeni faikiyeti Müslümanlara ait bulunan vahdet-i mülkiyemizin taksimi nazariyesinden bilkülliyeye feragatle bu topraklar üzerindeki hukuku tarihi ve ırkiye,

diniye ve coğrafiyemize riayet edilmesine ve buna mugayir teşebbüsatin iptâline ve bu suretle hak ve adle müstenit bir karar ittihaz olunmasına intizar ederiz.

7. Milletimiz insani asri gayeleri tebci ve fenni, sinai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklâlini ve vatanımızın tamamıyeti mahfuz kalmak şartı ile altıncı maddede musarrah hudud dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi bir devletin fenni, sinai, iktisadi muavenetini memnuniyetle karşılarız ve bu şerait-i âdile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhün de âcilen tekarrürü selâmet-i beşer ve sükûn-ı âlem namına ahass-ı âmal-i milliyemizdir.

8. Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tâyin ettiği bu tarihi devirde hükümet-i merkeziyemizin de irade-i milliyeye tâbi olması zaruridir. Çünkü iradei milliyeye gayrimüstenit herhangi bir Heyet-i hükümetin indi ve şahsi mukarreratı milletçe muta olmaktan başka haricen de muteber olmadığı ve olmayacağı şimdiye kadar mesbuk e'fal ve netayiş ile sabit olmuştur. Bineanaleyh milletin içinde bulunduğu hali ducret ve endişeden kurtulmak çarelerine bizzat tevessüle hacet kalmadan hükümeti merkeziyemizin meclis milliyeyi hemen ve bilâ ifateiân toplaması ve bu suretle mukadderatı millet ve memleket hakkında ittihaz eyleyeceği bilcümle mukarreratı meclis-i millinin murakabesine arzetmesi mecburidir.

9. Vatan ve milletimizin maruz olduğu mezalim ve alâm ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdan-ı milliden doğan vatani ve millî cemiyetlerin ittihadından mütehassıl kütle-i umumiye bu kere (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) ünvanıyla tevsim olmuştur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasat-ı şahsiyeden külliye müberra ve münezzehtir. Bilcümle Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin azayı tabiiyesindendirler.

10. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül 1335 tarihinde Sivas şehrinde in'ikat eden umumi kongresi tarafından maksadı mukaddesi takip ile teşkilat-ı umumiye için bir (Heyet-i Temsiliye) intihap edilmiş ve köylerden vilâyet merkezlerine kadar bilcümle teşkilât-ı milliye takviye ve tevhit olunmuştur.

"Umumi Kongre Heyeti (268)"

SONUÇ

I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti müttefikleriyle birlikte yenik düşmüş bunun sonucu olarakda 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştır. Mütareke İngiliz Akdeniz Donanması Başkomutanı Koramiral Arthur Galthorpe ile Osmanlı hükümeti Bahriye Nazırı Rauf Bey arasında imzalanmıştır. 25 şartı içeren bu ateşkesle Osmanlı Devletinin eli kolu iyice bağlanmış ve galip devletlerin arzularına boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Mütarekenin 7.maddesi ile galip devletler güvenliklerini ilgilendiren bir durum olduğu takdirde istedikleri stratejik bölgeyi ele geçirme hakkını Osmanlı Devletine kabul ettirmişler ve ülkenin tersaneleri, haberleşme kurumları, enerji kaynakları, demiryolları ve yönetimi düşmanların kontrolüne bırakılmıştır. Bağımsızlıkla bağdaştırılması mümkün görünmeyen böyle bir andlaşmadan sonra memleketin geleceği hakkında endişeler günden güne artıyordu.

Galip devletlerin baskılarını artırmaları ve sinsi emellerini açığa vurmaları Türk halkının millî duygularını kamçılıyordu.

Ayrıca Rum ve Ermenilerin çeşitli yerlerde harekete geçmeleri ve bunlara da Türklerin karşı koymaları Samsun'da huzursuzluğa sebep oluyordu. Bu huzursuzluğun giderilmesi için Mustafa Kemal geniş yetkilerle donatılarak Samsun'a gönderildi. Mustafa Kemal'in 3. Ordu Müfettişi sıfatı ile yollanması Mustafa Kemal'e planlarını yürütmesi için imkan sağladı. Mustafa Kemal'e 3. Ordu dışındaki askeri ve mülki güçleri de kullanabilme yetkisi verilmişti.

Rum ve Ermeniler ile Türkler arasındaki asayiş sağlamaya üzere Mustafa Kemal Samsun'a 19 Mayıs 1919 günü ulaştı. Mustafa Kemal Samsun'dan Erzurum'daki Kâzım Karabekir ve Ankara'daki Ali Fuat Cebesoy'la ilişki kurarak düşmanla mücadelenin ve vatanı kurtarmanın ancak millî birliği sağlamakla mümkün olacağını ve ilk iş olarakda yerel hakları savunma örgütlerinin birleştirilmesi gerektiğini bildirdi.

Bunun içinde ilk aşama olarak Havza ve Amasya Genelgeleri yayınlandı. Özellikle Amasya Genelgesinde, "Vatanın bütünlüğünün ve bağımsızlığının tehlikede olduğu, milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararının kurtaracağı" ifadesi, millî iradeye ve bağımsızlığa verilen önemi göstermekte idi. Ayrıca Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi için delegelerin yollanması önemini de dile getiriyordu.

Erzurum Doğu bölgesinde ki coğrafi durumundan dolayı, tarih boyunca daima önemli stratejik bir merkez konumunda idi. Aynı zamanda Mondros'un 24.maddesinde Ermeni Vilayat-ı sittesi olarak kaydedilen illerin içinde idi. İtilâf devletleri Anadolu'nun bu bölgesinde Ermenistan devleti kurmak istemekte idiler.

Bu durum karşısında çeşitli amaçlarla bir takım cemiyetler meydana gelmişti. Bunlardan biri "Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" idi. Cemiyetin gayesi Doğu illerinin Osmanlı Devletinden koparılmasını sağlamaktı. Bu sıralarda Doğu Anadolu'nun yeni kurulan bir Ermeni devletine verilmesi hususunda büyük devletler aralarında anlaşmış bulunuyorlardı. İşte bu durum karşısında cemiyetin İstanbul'daki merkezi, olayları yakından izlemek ve doğrudan doğruya yerinde gerekli tedbirleri almak maksadı ile Erzurum'da bir şube açılmasına karar vermişti. Erzurum'da açılan şube Doğu illerimizde millî mücadele için hazırlanma ve teşkilatlanmanın ruhunu teşkil etmişti. Bu cemiyet önce Erzurum Vilayet Kongresi'ni daha sonra da Doğu Vilayetleri kongresini yapmıştı.

Mustafa Kemal'in Anadolu'da yaptığı faaliyetler İtilâf devletlerinin dikkatini çekmiş ve İstanbul hükümetine baskı yaparak Mustafa Kemal'i geri çağırılmışlar. Mustafa Kemal bunu reddederek 7 - 8 Temmuz gecesi askerlikten istifa ederek sine-i millete dönmüş bundan sonraki çalışmalarını da sivil olarak yapmıştır.

23 Temmuz'da toplanan Erzurum Kongresi ile millî sınırlar içinde Vatanın bütünlüğü, Doğu illerinin düşmana karşı elbirliği ile savunulacağı, Osmanlı Devleti dağılsa bile, milletin birlik olarak vatanı savunacağı karara bağlanmıştı. Ayrıca,

millî bilincin kuvvetlendirilerek millî iradenin geçerliliği sağlanacak ve Hristiyanlara ayrıcalık tanınmayacaktı.

Erzurum Kongresinde vatanın bir bütün olduğu ilkesi öngörülmüş, her türlü işgal ve bölücülüğe karşı çıkmıştır.

İstiklâl konusunda titizlik gösterilip, her türlü denetimin derhal planlanması istenilen ve millî iradenin tecelli yeri olarak görülen Millet Meclisi tarafından yapılması istenilmiştir. Bu bakımdan temsil heyeti kurulmasının anlamı büyük olmuştur.

Kongre mahalli cemiyetler aracılığı ile doğu illerini bir araya getirmiş, güçbirliği yapmalarını sağlamıştır.

Erzurum Kongresi, uyandırdığı akis ve neticeleri bakımından Müdafaa-i Hukuk Kongrelerinin (Sivas Kongresi hariç) en önemlisidir. Bütün memleketi temsil etmediği halde, mahalli de sayılamaz. Doğu Anadolu adına toplanan bir bölge kongresidir. Anadolu ihtilali açısından bakılınca, Erzurum Kongresi'nin iki büyük özelliği vardır. Birincisi, Mustafa Kemal Paşa'ya liderlik yolunu açması; ikincisi de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk cemiyetinin aynen benimsediği Müdafaa-i Hukuk prensiplerini ve teşkilat tüzüğünü hazırlamış olmasıdır.

Erzurum Kongresi sırf Doğu vilayetleri için yapılmış olsa da ulusal kararlar almıştır. Erzurum Kongresinde konulan prensipler bundan sonraki bir sene zarfında bütün memleketi kapsayan savunma ve siyasî kurulma devrinde ve sonra sulh konferansında izlenen davaların bünyesi içinde tam bir uygunluk göstermektedir. Bu suretle Erzurum Kongresi kendisinden sonraki mücadele safhalarının gelişmesinde hiçbir çelişkiye düşmeksizin mütemadi bir tekamülün öncüsü olmuştur.

Fakat bu Kongre bölgesel temsilciler tarafından onaylanmıştı. Bunun için tüm ülke temsilcileri tarafından kabul görmesi için Sivas'ta bir millî Kongre toplama

alışmaları başlamış ve 4 Eylül 1919 da Sivas'ta Sivas Kongresi çalışmalara başlamıştı.

Kongrede:

- 1- Erzurum Kongresinde alınan kararlar aynen kabul edilerek bütün ülke temsilcileri tarafından onaylanmıştı.
- 2- Direniş cemiyetleri birleştirilerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını almış böylece millî birlik sağlanmıştı.
- 3- Manda ve Himaye kesin olarak reddedilmiş, Meclis-i Mebusanın toplanması yönündeki çalışmalar hızlandırılmıştı.
- 4- Yetkileri bütün ülkeyi kapsayan başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı Heyet-i Temsiliye oluşturulmuş, temsil heyeti Ali Fuat Paşa'yı Batı Anadolu Kuvva-yi Milliye Komutanlığına tayin ederek yürütme yetkisini kullanmıştı.

Sivas kongresinde muvaffakiyet büyük ölçüde sağlanmış, Türk millî tarihi bakımından gerçek bir dönüm merhalesi olmuştu. Türk vatanının kurtuluşu, tam istiklâlî, kalkınması ve ilerliliğı istikametinde bu kongre bir temel hizmet olmuştu. Bu temel ve millî iradenin umumi tecellisi bundan sonraki çalışmaların başlangıcı olmuştur.

Böylece Anadolu'da millî direniş başlamış ve ilk başarısını da İstanbul hükümeti ile ilişkilerini keserek göstermişlerdir.

EKLER

ŞARKİ ANADOLU (VİLAYATI)MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ

Şarki Anadolu ittifakı tamı ile 10-23 Temmuz sene 1335 tarihinde Erzurum'da akdolunan ilk kongrenin mukarreratıdır.

“MEVADDI ESASIYE”

1. “Vilayati Şarkıye ve Trabzon vilayeti ve Canik sancağı gayri kabili infikak ve camiai Osmaniye'nin bir rüknü olmak üzere bir külteşkil eder.”:

Trabzon vilayeti ve Canik sancağı ile Vilayati Şarkıye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakir, Mamuratülaziz, Van, Bitlis ve bu meydandaki elviye müstakille hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ayrılmak imkanı tasavvur edilemeyen bir kül olup saadet ve felakette iştiraki tamını kabul ve mukaddereti hakkında aynı maksadı hedef ittihaz ederler. Bu mıntıkada yaşayan bilcümle anasırı İslâmiye yekdiğerine karşı hürmeti müteakabile ve hissi fedakarı ile meşhun ve vaziyeti ırkıye ve içtimaiye ve şeraiti muhitiyelerine riayetkar öz kardeşirler.

2. Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf olarak telakki edeceğimizden müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.”:

Vatanımızda öteden beri birlikte yaşadığımız bilcümle anasırı hırıtiyanenin kavanini Devleti Aliyyei Osmaniye ile müeyyet hukuku müktesebelerine tamamen riayetkarız. Bunların mal, can ve ırzlarının masuniyeti muktaziyatı diniye, ananatı milliye ve esasatı Kanunîyemizden olmağla bu esas kongrenin kanaati umumiyesiyle de tekrar edilmiştir. Ancak Rum ve Ermenilerin bizzat veya bilvasıta hafı ve celi her ne şekil ve surette olursa olsun Hakimiyeti Osmaniye ve Hukuku İslâmiyeyi ve mevcudiyeti milliyemizi muhil bir vaziyet almalarına katiyen müsaade edilmeyecektir. Millet ve vatanımızın zararını müeddi her nevi teşebbüslerine karşı milletimiz bilcümle vesaiti maddiye, maneviyesiyle müdafaa ve mukabelede kendini sahibi hak ve selahiyet telakki eder. Bu bapta düveli İtilâfiyenin herhangi bir suretle vukubulacak teşebbüsatını aynı gayenin husulüne matuf bir sebep telakki eyleyeceğimizden bu takdirde dahi hukuk ve mukaddesatımızı bütün

varlığımızla müdafaada katiyyen tereddüt edilmeyecektir. İcap eden eshap ve tedabiri tedafüye ittihazı zaruri görülmüştür.

3. "Hükümeti Osmaniye'nin tehlikei inhilaline karşı saltanat ve Hilafeti Osmaniye ve İslâmiye'nin bekası esas maksadı teşkil ettiği cihetle vilayati saire ile müttehiden ve temini iştirak mümkün olamadığı takdirde Anadolu-i Şarki Vilayetlerince münferiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir."

Gayei mukaddesenin temini için şarki Anadolu vilayetlerince vilayati saire ile her noktai nazardan iştiraki mesaiyi temin emeli katidir. Ancak hasbelvaz'ıyye bu mesaiye bilfiil iştirake vilayati mezkûrece imkan görölmediği takdirde dahi esas maksat mahfuzdur. Yani bir kül teşkil eden şarki Anadolu vilayetlerince müttefiden gayei mukaddesenin istihsali için teşebbüsata devam edilecektir. Tahtı işgalde bulunup iradelerini istimal ve serbest izhar edemeyen mahallerdeki dindaşlarımızı serdolan şeraiti mücbirenin zevaline kadar mazur göreceğiz.

4. "Hükümeti Osmaniye bir tazyiki düveli karşısında buraları terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu anlaşıldığı takdirde alınacak idari, siyasî, askeri vaziyetlerin tayin ve tesbiti":

Hükümeti Osmaniye bir tazyiki düveli karşısında (Allah göstermesin) vatani umuminin izmihlali tamına bir mukaddeme demek olan buraları terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu takdirde yani şarkî Anadolu vilayetlerinin Hükümeti Osmaniye'ye ve makamı hilafete merbutiyeti muahedat imza edilmek ve düveli İtilâfiyeye muhtıra ve notalar ita olunmak suretiyle veya kanaatbahş olacak vesai saire siyasiye ile terk ve ihmal olunduğu tahakkuk eylediği halde hilafeti mukaddese'ye ve Saltanatı Osmaniye'ye olan merbutiyetimizi muhafaza ve temin etmek ve vatanımızı Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek üzere derhal mıntakası musarrah olan şarki Anadolu'da bir idarei muvakkate teşekkül edecektir. Ve halen mevcut olan teşkilat ve kavanini mevzuai Devleti Aliyyei Osmaniye dairesinde tedviri umura devam edilecektir. Ve bilcümle mülki ve askeri rüesa ve memurini devlet işbu idarei muvakkateye tabi olacaktır. İdarei muvakkate tekmil ecnebi devletlerine işbu vaziyeti cedideyi usulen ve resmen iblağ edecektir. Mevzuu bahis olan idarei muvakkate teşkilatı milliyemizin vücade getirdiği kongrece intihap olunacak heyettir. Tasavvur edilen hal kongrenin münakit bulunmadığı bir zamanda vukua geldiği takdirde "Heyeti Temsiliye" işbu intihap

vazifesini muvakkaten deruhde ederek mavakaadan derhal vilayati haberdar edecek ve hemen kongreyi içtimaa davet eyleyecektir.

5. "Heyeti temsiliye tarafından heyeti merkeziyeler vasitasiyle tebliğat icra edilmedikçe muhaceret memnundur. Heyeti temsiliye muhaceretin vilayati şarkkiye dahilinde olmak üzere tarzı icrasını ve mahalini ihzar ve tesbit edecektir.":

Heyeti temsiliye dūçarı taarruz olması ihtimali olan mahalleri şimdiden nazarı dikkate alacaktır. Ve bu taarruzların mahiyet ve vūs'atini teemmül edecektir. Buna nazaran icap eden ahalinin siyaneti hayatları için mesken, iaşe ve saire noktai nazarlarından mahalli heyeti idarelerin tetkikatına müsteniden bir plan yapacaktır. Bu plan ve bunun sureti icrası mahalli heyeti idarelerince şimdiden malum olacaktır. Zamanı icrası tehlikenin tahakkuku halinde bildirilecektir. Ancak esbabı muhtelifeden dolayı anı mutasavver mahaline vaktü zamaniyle tebliğ edilmediği takdirde mahalli heyeti idareler vak'anın hudusiyle planın tatbiki lüzumuna kanaati tamme hasıl eder ise mes'uliyeti üzerine alarak tatbik etmekle beraber Heyeti temsiliyeyi haberdar eyleyecektir. Mes'ele gayet mühim ve nazik ve her türlü tedabire rağmen şayanı arzu olmayan ahvali perişaniyi mucip olabileceğinden son derece iltizamı dikkat ve ihtiyat olunmalıdır. Ahalinin bulunduğu yerden nakil suretiyle imkanı tahaffuz bulunmadığı takdirde ahaliyi yerinden oynatmamak şayanı tercih olacağından bu takdirde dahi mucibi zarar olmayacak tarzı hareket iltizam ve aynı zamanda gayri muntazam kuvvetlerin mahalli tecavüzüne karşı tedabir ittihaz eylemek sureti kabul edilecektir.

6. "Yedi vilayetin nasıl yekdiğerinden gayri münfek bir kül teşkil ettiğini ve buradaki hukuku İslâmiye istikrar ve şūmulünün hiçbir suretle kabili izale olmadığını efkarı umumiyei cihana karşı izhar ve iblağ etmek":

Kongremizin hitamiyle beraber teşkilatı milliyemizdeki gaye ve kongremizin inkadındaki maksat ve mesleki hareketimize dair kongrece takarrür eden hususat, hulasa milletimizin amal ve mutalebatı vicdaniyesi gayet sarıh ve kati bir beyannâme ile millete ve hükümeti merkeziyeye ve ecnebilere iblağ olunacaktır. Bundan başka maksat ve mesleki teşkilatımızı neşrû tamim ve her tarafça hüsnu tefhim ve telkin hususunda azayı cemiyetten her biri ve bittabi bilcümle heyeti idare ve heyeti temsiliye mükellef ve muvazzaftır. Bu bapta mümkün olan her türlü vesait istimal olunacaktır. Elyevm gazete çıkmakta olan ve gazete çıkarmak vesaiti

mevcut olan veya bu vesaitin imkanı tedariki bulunan bilcümle merakizde ekalli bir gazeteyi o mahalin heyeti idaresi tahtı himayesine alacaktır. Kongrece ittihaz edilmiş ve vicdanı milliye mutabık olan mukarrerat ve esasat aleyhinde kavlen, kalemen, fiilen her hangi bir şahıs veya kuvvet tarafından sui tefsirat ve telkinatta bulunulduğu takdirde harekatı vakıa bütün manasiyle millet ve vatana hıyanet ve cinayet telakki edilecektir.

7. "Teşkilatımızın bu tasavvurâtı sahai imkana çıkarabilecek bir hale ifrağı":

1. — Cemiyetin unvanı

Vatanımızın maruz kaldığı hadisat ve vekayi ile ve tamamen aynı maksatla vicdanı milliden doğmuş cemiyetlerin ittihat ve ittifakiyle hasıl olmuş olan kitlei umumiyeye "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" unvaniyle tevsim kılınmıştır. İşbu millî cemiyet her türlü fırka cereyanlarından aridir.

2. — Maksat

Osmanlı vatanının tamamîyetini ve makamı hilafet ve saltanatın ve istiklâli millinin masuniyetini temin zımnında kuvvayi milliyeyi amel ve iradei milliyeyi hakim kılmaktadır.

3. — Teşkilat

a) Bilümum İslâm vatandaşlar bu cemiyetin azayı tabiyesindendirler.

b) Teşkilat her biri aledderacat yekdiğerine merbut olmak üzere köy ve mahalattan başlayarak nahiye, kaza, liva, vilayet "müstakil liva" taksimatına tabidir. Köy, nahiye, kaza ve mülhak livalarda heyeti idareler ve müstakil livalarla vilayetlerde heyeti merkezîyeler ve kongrece müntehap bir heyeti temsiliye vardır.

1-Köy heyeti idaresi : Köyde ve mahalatta mukim köy ve mahalle halkından müntehap laakal üç azadan tereküp eder. İçlerinden biri reis olur. Vazifesi : Köylüyü ve mahalle halkını tehlikeye karşı muhafaza ve irşad etmek ve mafevk heyetten alacağı talimatı tefhim ve ilân ve ahkamını tatbik ettirmektir. Köy ve mahallenin ve köy ve mahalle halkının ahvalı hakkındaki düşüncelerinden mafevk heyeti haberdar eylemektir.

2-Nahiye heyeti idaresi : Nahiyei teşkil eden köyler heyeti idarelerince müntahap laakal üç azadan tereküp eder. İçlerinden biri bilintihap reis olur. Vazifesi : Bütün köylerdeki cereyanı milliyi tevhid etmek ve tehlike karşısında

anları müheyya bulundurmak ve mafevk heyetten alacağı talimatı tebliğ ve tatbiki ahkamını temin eylemektir.

3-Kaza heyeti idaresi : merkeze merbut mahalle ve köy ve nevahi heyeti idareleri tarafından müntehap laakal beş azadan terakküp eder. İçlerinden biri bilintihap reis olur. Vazifesi : Kaza dahilinde cereyanı milliyi tevhit etmek ve ahaliyi tehlike karşısında müheyya bulundurmak hususunda köy ve nahiye heyeti idarelerinin vazifelerini hüsnü ifa ve her köy ve mahallenin ve kendisine mülhak nevahinin cesametine ve icabatı mevkiyesine göre bekçi teşkilatını takip ve icra ettirmek ve mafevk heyeti idareden ahz ve telakki edeceği talimat dairesinde cemiyetin her türlü amal ve maksadının husulünü temin ve teshil eylemektir. Bu teşkilatı aynen tatbik mümkün olmayan yerlerde mahallenin şerait ve icabatına muvafık bir tarzda icra olunur. Ve en yakın heyeti idareye kesbi irtibat eder.

4-Liva heyeti idaresi : Livaya mülhak kazalar ile merkezi livaya merbut kura ve mahallat ve nevahi heyetleri tarafından müntehap laakal yedi azadan tereküp eder. İçlerinden birisi bilintihap reis olur. Ancak liva merkezlerinde ayrıca kaza teşkilatı yapılmayacak ve vazifesi bu heyet tarafından görülecektir.

Vazifesi : Cemiyetin nizamnâmeye mutabık olarak teşkilatını taazzuv ettirmek ve bilhassa bekçi teşkilatına ehemmiyeti nisbetinde atfı dikkat ettirmek ve liva ve mülhakatı dahilinde her türlü makasıdı siyasiyeden azâde olan makasıdı nezihe ve milliyeye mani olabilecek her türlü teşebbüsâtı derhal akim bırakmak ve bu hususat için lüzum görülecek mukabil vesaite müracaat eylemek ve mafevk heyeti merkeziye ile sıkı bir temas ve irtibatta bulunarak oradan ahzededeği talimat dairesinde hareket eylemektir. Teehhuru cemiyetin makasıdı esasiyesine ve memleket ve milliyetimizin hayat ve menafiine muzır ve tehlikeli olabilecek fevkalade mühim ve müstacel ahvalde liva heyeti idaresi doğrudan doğruya heyeti temsiliyeye müracaat eder ve mensup olduğu vilayet heyeti merkeziyesine de malumat ita eder. Heyeti temsiliye livaya vereceği cevaptan vilayet heyeti merkeziyesini de haberdar eder.

5-Müstakil liva ve vilayet heyeti merkeziyesi : Nevahi, kaza,ve liva heyeti idareleri tarafından müntehap on azadan tereküp eder. İçlerinden biri bilintihap reis olur. Bu heyet aynı zamanda merkez kazasının heyeti idaresi makamına da kaimdir.

Vazifesi : Vilayet dahilinde mevcut bilcümle heyeti idarelerin vezaifi mevdualarını hüsnü ifa eylemelerini temin ve heyeti temsiliye ile icra edeceği muhaberat netayicinden ve oradan alacağı talimat ve malumattan icap edenleri derhal haberdar eder. Teşkilatı milliyeye ait hususâtı bila terahi takip ve netayicinden heyeti temsiliyeye malumat ita eyler. Tehiri cemiyetin makasıdı esasıyesine ve memleket ve milletimizin hayat ve menafiine muzir ve tehlikeli olabilecek fevkalade mühim ve müstacel ahvalde karar ve tedabir ittihaz ve icrasıyle hemen heyeti temsiliyeye malumat ita eder. Vilayet hududu haricinde ve fakat cemiyetin muhiti dahilinde vuku ve hudusuna muttali olabileceği ahval ve hadisâtı fevkaladeden hem mahallini ve hemde heyeti temsiliyeyi derhal haberdar eyler. Ahvali fevkaladede lüzum görülürse fevkalade olarak vilayet kongresini içtimaa davet eder. Heyeti merkeziye kongreye karşı bir senelik muamelat ve hesabatından mesuldür.

6. — Vilayet kongresi

a) Makasıdı milliye etrafında daha am ve şamil bir surette anlaşımak ve tedabiri lazimeyi ittihaz eylemek üzere senede bir defa Mart, Nisan, Mayıs ayları zarfında vilayet merkezlerinde bir kongre aktedilecektir. Vilayet kongresi namiyle tevsim edilecek olan işbu kongre kaza ve liva heyeti idarelerinden müntehap ikişer azanın iştirakiyle inikad eder. Vazifesi ; vilayet dahilinde bir senelik mesaii milliye ve netayicini tetkik ve karara rapt ile umumi kongreye ait raporu ihzar ve cemiyetin vilayetine ait hususi bütçesini tayin ve tesbit eyler. Ve heyeti temsiliyeye ait masarifi ifraz ve irsal eyler.

Umumi kongre

b) Umumi kongre senede bir defa 10 – 23 Temmuz da inikad eyler. Mahalli inikad heyeti temsiliye ile vilayet heyeti merkeziyelerinin bilmuhabere kararlaştıracağı mahaldir. Umumi kongre kaza, liva heyeti idareleriyle müstakil liva ve vilayet heyeti merkeziyelerince müntehap birer azadan teşekkül eder. Millet ve memleketin mukadderatı hakkında her türlü müzakerat icra ve mukarrerat ittihaz eyler. Heyeti temsiliyenin bir senelik icraat ve teşebbüsâtını tetkik ve neticesine göre hüküm ve kararını ita eder. Ve Heyeti Temsiliyeyi ipka veya tecdiden intihap ve Heyeti Temsiliyenin bütçesini tayin ve kabul eder.

Heyeti Temsiliye azaları kongre müzakeratında iradı kelama salahiyettar olup itayı reye mezun değillerdir.

7. —Heyeti Temsiliye

Heyeti Temsiliye, atideki maddei müzeyyelede mezkûr olduğu veçhile kongre tarafından müntehap evsafı lazimeyi haiz asgari dokuz, azami onaltı azadan terekkün eder. İçlerinden biri reis olur. Bir de heyeti tahririyesi vardır. Merkezi, ahval ve hadisata göre en münasip göreceği mahaldir. Şarki Anadolu vilayetlerinde mevcut teşkilatı milliyemizin esbabı beka ve devamını temin ve bu hususta lazım gelen tedabiri ihzar ve bilcümle heyeti müteşekkileyi bir noktada cem ve tevhid ve temsil ederek teşkilatı mezkûre beynindeki ahengi irtibatı tesis ve bu suretle amal ve makasıdı milliyenin sūrat ve suhuleti husulünü temin eder. Heyeti Temsiliye nizamnâmenin mevaddı esasiyesinde musarrah olan maksadı katii millinin bir noktasını bile ihmal etmemek şartıyla vatanın tamamıyet ve milletimizin istiklâlini temin hususunda her türlü tedabire ve mukarreratı siyasiye ve icraiyei ittihaza mezundur. Ancak mukadderatı memleket ve millet hakkında mühim ve esaslı mesailde kati karar ittihazından evvel heyeti merkeziyelerin reyini istihsal eder. Mukadderatı memleket ve milleti katiyyen tayin ve tesbit edecek vaziyetler için dahi son ve kati kararı kongre müzakeresi ile ita edebilir. Ahvali fevkalade zuhurunda Heyeti Temsiliye umumi kongreyi fevkalade olarak içtimaa davet eder. Heyeti Temsiliye umumi kongreye karşı bütün bir senelik muamelat ve hesabatından mesuldür.

Yedinci maddeye zeyildir.

Heyeti Temsiliye azaları berveçhi ati intihap olunur.

Heyeti Temsiliye, Şarki Anadolu vilayat ve elviyei müstekillesinin kongrede hazır bulunan murahhasları telgrafından mensup oldukları vilayet ve elviyei müstekille namına kongre dahilinden veya hariçten ve fakat mensup oldukları mahalli bihakkın temsil edecek zevattan vilayetler namına birer mümessilden teşekkül eder: İşbu mümessiller mensup oldukları vilayet ve müstakil livanın kongrede hazır bulunan murahhasları tarafından nisabın iki misline müsavi irae olunacak namzetler meyanından nisabı kadar kongre heyeti umumiyesince tefrik ve intihap olunur. Ve her vilayet ve müstakil liva namlarına haizi ekseriyet olanlar Heyeti Temsiliye azalığı sıfatını ihraz ederler.

Murahhasları kongreye olan vialyet ve elviye namına Heyeti temsiliye namına intihabı icap eden azalığa veyahut kongrenin münakid olmadığı bir zamanda her hangi bir sebeptendolayı inhilal eden azalıklara intihap olunacak zevat Heyeti Temsiliye ile ait olduğu heyeti merkeziyeler arasında bilmuhabere takarrür ettirilir. Bu takdirde icap eden azayı heyeti merkeziyeler bilistişare namzet olarak nisabın iki mislini bilintihap Heyeti Temsiliyeye bildirir. Ve heyetçe tercih olunan zat mümessil sıfatını ihraz eder.

Heyeti Temsiliye Şarki Anadollunun heyeti umumiyesini temsil eder.

8-Heyeti Temsiliye, Heyeti Merkeziye ve idareler,mesalli mühimmede salahiyettar gördüğü zevatı azasından ad ile istişare edebilir.

9-Heyeti idare ve merkeziyeler bu nizamnâme ile tayin ve tesbit olunan esasat ve salahiyat dairesinde serbesttir.

10-Cemiyetin varidatı istiklâlin kadr ve menzeletini takdir buyuran her ferdin ibraz izhar eyleyeceği muaveneti nakdiyeden ibarettir.

11-İradei milliyeyi hakim kılmaktaki amali cemiyet,ancak millet meclisinin toplanarak hukuku teşriye ve murakabesine tamamen ve emniyet ve serbesti ile bilfiil sahip olmasıyle tahakkuk edeceğinden bu emniyet Millet Meclisinin teyidi üzerine cemiyetin alacağı vaziyeti atıye kongre karariyletaayyün eder.

KONGRE HEYETİ

Cevad Dursunoğlu'nun Millî Mücadelede Erzurum adlı eserinden alınmıştır.

۷ - ...
 ۸ - ...
 ۹ - ...
 ۱۰ - ...
 ۱۱ - ...
 ۱۲ - ...
 ۱۳ - ...
 ۱۴ - ...
 ۱۵ - ...
 ۱۶ - ...
 ۱۷ - ...
 ۱۸ - ...
 ۱۹ - ...
 ۲۰ - ...
 ۲۱ - ...
 ۲۲ - ...
 ۲۳ - ...
 ۲۴ - ...
 ۲۵ - ...
 ۲۶ - ...
 ۲۷ - ...
 ۲۸ - ...
 ۲۹ - ...
 ۳۰ - ...
 ۳۱ - ...
 ۳۲ - ...
 ۳۳ - ...
 ۳۴ - ...
 ۳۵ - ...
 ۳۶ - ...
 ۳۷ - ...
 ۳۸ - ...
 ۳۹ - ...
 ۴۰ - ...
 ۴۱ - ...
 ۴۲ - ...
 ۴۳ - ...
 ۴۴ - ...
 ۴۵ - ...
 ۴۶ - ...
 ۴۷ - ...
 ۴۸ - ...
 ۴۹ - ...
 ۵۰ - ...
 ۵۱ - ...
 ۵۲ - ...
 ۵۳ - ...
 ۵۴ - ...
 ۵۵ - ...
 ۵۶ - ...
 ۵۷ - ...
 ۵۸ - ...
 ۵۹ - ...
 ۶۰ - ...
 ۶۱ - ...
 ۶۲ - ...
 ۶۳ - ...
 ۶۴ - ...
 ۶۵ - ...
 ۶۶ - ...
 ۶۷ - ...
 ۶۸ - ...
 ۶۹ - ...
 ۷۰ - ...
 ۷۱ - ...
 ۷۲ - ...
 ۷۳ - ...
 ۷۴ - ...
 ۷۵ - ...
 ۷۶ - ...
 ۷۷ - ...
 ۷۸ - ...
 ۷۹ - ...
 ۸۰ - ...
 ۸۱ - ...
 ۸۲ - ...
 ۸۳ - ...
 ۸۴ - ...
 ۸۵ - ...
 ۸۶ - ...
 ۸۷ - ...
 ۸۸ - ...
 ۸۹ - ...
 ۹۰ - ...
 ۹۱ - ...
 ۹۲ - ...
 ۹۳ - ...
 ۹۴ - ...
 ۹۵ - ...
 ۹۶ - ...
 ۹۷ - ...
 ۹۸ - ...
 ۹۹ - ...
 ۱۰۰ - ...

A	Klasuri 5
I	1771-1781
F	14.1

UMUMİ KONGRE BEYANNÂMESİDİR

Bütün milletçe malum olan mahalik-i hariciye ve dahiliyenin tevhit etmiş olduğu intibah-ı milliden doğan kongremiz mukarrerat-ı atiyeyi ittihaz etmiştir.

1. Devlet-i Aliye-i Osmaniye ile Düvel-i İtilâfiye arasında münakid mütarekenâmenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel 1334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalan ve her noktası İslâm ekseriyet-i kahiresiyle meskun olan memalik-i Osmaniye aksamı yekdiğerinden ve camia-ı Osmaniye'den gayr-ı kabil-i tecazzi ve ve hiçbir sebeple ıftirak etmez bir küle teşkil eder. Memalik-i mezkûrede yaşayan bilcümle anasır-ı İslâmiye yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakarlık hissiyatiyle meşhun ve hukuku ırkiye ve içtimaiyeleriyle şerait-i muhitiyelerine tamamiyle riayetkar öz kardeşirler.

2. Camia-i Osmaniyenin tamamiyeti ve istiklâl-i millimizin temini ve makam-ı mualla-yı hilafet ve saltanatın masuniyeti için kuvay-ı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak, esası kat'idir.

3. Memalik-i Osmaniyenin herhangi bir cüz'üne karşı vaki olacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız dahilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkil gayerine matuf harekata karşı Aydın, Manisa , Balıkesir cephelerinde mücahedat-ı milliyede olduğu gibi müttehiden müdafaa ve mukavemet esas-ı meşru kabul edilmiştir.

4. Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız bilcümle anasır-ı gayr-ı müslimenin her türlü müsavat-ı hukukiyeleri tamamiyle mahfuz olduğundan, anasır-ı mezkûreye hakimiyet-i siyasiye ve müvazenet-i içtimaiyemizi ihlal edecek imtiyazat itası kabul edilmeyecektir.

5. Hükümet-i Osmaniye bir tazyik-i harici karşısında memleketimizin her hangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu takdirde Makam-ı Hilafet ve Saltanat'la vatan ve milletin masuniyet ve tamamiyetini kafil her türlü tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur.

6. Düvel-i İtilâfiye'ce mütarekenâmenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel sene 334 tarihindeki hududumuz dahilinde kalıp azim ekseriyet-i İslâmiye ile meskûn olan harsi ve meden faikiyeti müslûmanlara ait bulunan vahdet-i mülkiyemizin taksimi nazariyesinden bilkülliyeye feragatle bu topraklar üzerindeki hukuk-ı tarihiye, irkiye, diniye ve coğrafiyemize riayet edilmesine ve buna mugayir teşebbüsâtın iptaline ve bu suretle hak ve adile müstenit bir karar ittihaz olunmasına intizar ederiz.

7. Madde aynen

8. Madde aynen

9. Vatan ve milletimizin maruz olduğu mezalim ve alam ile ve tamamen aynı gaye ve maksatla vicdan-ı milliden doğan vatani ve millî cemiyetlerin ittihadından mutahassıl kitle-i umumiye bu kere "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ünvanıyla tevsim olunmuştur. Bu cemiyet her türlü fırkacılık cereyanlarından ve ihtirasat-ı şahsiyeden külliye müberra ve münezzehtir. Bircümle Müslûman vatandaşlarımız bu cemiyetin azayı tabiyesindendir.

10. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül sene 335 tarihinde Sivas şehrinde in'ikad eden Umumi Kongresi tarafından maksad-ı mukaddesi takip ile teşkilat-ı umumiye için bir "Heyet-i Temsiliye" intihap edilmiş ve köylerden vilayet merkezlerine kadar bircümle teşkilat-ı milliye takviye ve tevhit olunmuştur.

UMUMİ KONGRE HEYETİ

Cumhurbaşkanlığı Arşivi Klasör 5 Dosya 1335/5-1 Fasekül 14

Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Sivas Kongresince Kabul Edilen Prensipleri ve Tüzüğü

Mevaddı Esasiye

1. (Devlet-i Aliye-i Osmaniye ile Düveli İtilâfiye arasında mün'akit mütarekenâmenin imza olduğu 30 Teşrinievvel sene 334 tarihindeki hudut dahilinde kalan ve her noktasında ekseriyeti İslâmlar teşkil eden aksamı memaliki Osmaniye yekdiğerinden ve camiai Osmaniyyeden gayrı kabili tecezzi ve infikak bir küldür.)

Bilcümle anasır İslâmiye yekdiğerine karşı hürmeti müteakabile ve hissi fedakari ile meşhun ve vaziyeti ırkıye ve içtimaiye ve şeraiti muhitiyelerine riayetkar öz kardeşirler.

2. Her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf hareketin reddi hususlarında müttehidin müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.

Vatanımızda ötedenberi birlikte yaşadığımız bilcümle anasırı gayrı Müslimenin hukuku tabiyetlerine tamamen riayetkarız. Bunların mal, can ve ırzlarının masuniyeti mukteziyatı diniye, ananâtı milliye ve esasatı Kanunîyemizden olmakla bu esas kongrenin kanaatı umumiyesiyle de tekrar edilmiştir. Ancak Rum ve Ermenilerin bizzat veya bilvasıta, hafi ve celi, her ne şekil ve surette olursa olsun hakimiyeti Osmaniye ve Hukuku İslâmiye'yi ve mevcudiyeti milliyemizi muhil bir vaziyet almalarına kat'iyen müsaade edilmeyecektir. Millet ve vatanımızın zararını müeddi her nevi teşebbüslerine karşı milletimiz bilcümle vesaiti maddiyeve maneviyesiyle müdafaa ve mukabelede kendini sahibi hak ve selahiyet telakki eder. Bu babda Düveli İtilâfiyenin herhangi bir suretle vuku bulacak teşebbüsatını aynı gayenin husulüne matuf bir sebep telakki eyleyeceğimizden bu takdirde dahi hukuk ve mukaddesatımızı bütün varlığımızla

müdafaada kat'iyen tereddüt edilmeyecektir. İcabeden esbab ve tedabiri tedafüiyye ittihazı zaruri görülmüştür.

3. (Hükümeti Osmaniye'nin tehlikei inhilaline karşı Hilafeti İslâmiye ve Saltanatı Osmaniye'nin bekası esas maksadı teşkil ettiği cihetle müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.)

Gayei mukaddesenin temini için, ancak hasbelvaz'îye, bu mesaimize bilfiil iştirake imkan bulunamayan yani tahtı işgalde bulunup iradelerini istimal ve serbest izhar edemeyen mahallerdeki dindaşlarımızı serdolan şeraiti mücbirenin zevaline kadar mazur göreceğiz.

4. (Hükümeti Osmaniye bir tazyıkı düveli karşısında mülkümüzün herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu anlaşıldığı takdirde alınacak idari, siyasî, askeri vaziyetlerin tayin ve tesbiti)

Hükümeti Osmaniye bir tazyıkı düveli karşısında — Allah göstermesin — vatanı umuminin izmihlali tamına bir mukaddeme demek olan buraları terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu takdirde, yani vatanımızın Hükümeti Osmaniye ve Makamı Hilafete merbutiyeti muahedat imza edilmek, Düveli İtilâfiyece muhtıra ve notalar ita olunmak suretiyle veya kanaatbahş olacak vesaiki sairei siyasiye ile terk ve ihmal olunduğu tahakkuk eylediği halde Hilafeti Mukaddese'ye ve Saltanatı Osmaniye olan merbutiyetimizi muhafaza ve temin etmek ve vatanımızı Rum ve Ermeni ayakları altında çiğnetmemek üzere derhal bir idarei muvakkate teşekkül edecektir. Ve halen mevcut olan teşkilat ve kavanini mevzuai Devleti Aliye Osmaniye dairesinde tedviri umura devam edilecektir. Ve bilcümle mülki ve askeri rüesa ve memurini devlet işbu idarei muvakkataya tabi olacaktır. İdarei muvakkata tekmil ecnebi devletlerine işbu vaziyeti cedideyi usulen ve resmen iblağ edecektir. mevzuubahs olan idarei muvakkata, teşkilatı milliyemizin vücuda getirdiği kongrece intihap olunacak hey'ettir. Tasavvur edilen hal kongrenin mün'akit bulunmadığı bir zamanda vukua geldiği takdirde "Hey'eti Temsiliye" işbu intihap vazifesini muvakkatan deruhde ederek mavakıadan derhal vilayati haberdar edecek ve hemen kongreyi içtimaa davet eyleyecektir.

5. (Hey'eti Temsiliye tarafından hey'eti merkeziyeler vasıtasıyla, tebliğat icra edilmedikçe muhaceret memnundur. Hey'eti Temsiliye muhaceretin tarzı icrasını ve mahallini ihzar ve tesbit edecektir.)

Hey'eti Temsiliye duçarı taarruz olması ihtimali olan mahalleri şimdiden nazarı dikkata alacaktır. Ve bu taarruzların mahiyet ve vüs'atını teemmül edecektir. Buna nazaran icabeden ahalinin siyaneti hayatları için mesken, iâşe ve saire noktai nazarlarından mahalli hey'eti idarelerin tetkikatına müsteniden bir plan yapacaktır. Bu plan ve bunun sureti icrası mahalli hey'eti idarelerince şimdiden malum olacaktır. Zamanı icrası tehlikenin tahakkuku halinde bildirilecektir. Ancak eshabı muhtelifeden dolayı planı mutasavver mahaline vakt ü zamaniyle tebliğ edilmediği takdirde mahalli hey'eti idareler vak'anın hudusiyle planın tatbıkı lüzumuna kanaati tamme hasıl ederse mes'uliyeti üzerine alarak tatbık etmekle beraber Hey'eti Temsiliyeyi haberdar eyleyecektir. Mesele gayet mühim ve nazik ve her türlü tedabire rağmen şayanı arzu olmayan ahvali perişaniyi mucip olabileceğinden son derece iltizamı dikkat ve ihtiyat olunmalıdır. Ahalinin bulunduğu yerden nakli suretiyle imkanı tahaffuz bulunmadığı takdirde ahaliyi yerinden oynatmamak şayanı tercih olacağından bu takdirde dahi mucibi zarar olmayacak tarzı hareket iltizam ve aynı zamanda gayrı muntazam kuvvetlerin mahalli tecavüzüne karşı tedabir ittihaz eylemek sureti kabul edilecektir.

6. (Eczayı memleketimizin nasıl yekdiğerinden gayrı münfek bir kül teşkil ettiğini ve buradaki hukuku İslâmiye isticrar ve şumulünün hiçbir suretle kabili izale olmadığını efkarı umumiyeyi cihana karşı izhar ve iblağ etmek).

Kongremizin hitamiyle beraber teşkilati milliyemizdeki gaye ve kongremizin in'ikadındaki maksad ve mesleki hareketimize dair kongrece takarrur eden hususat, hülâsa milletimizin amal ve metalibatı vicdaniyesi gayet sarîh ve kat'i bir beyannâme ile millete ve hükümeti merkeziyeye ve ecnebilere iblağ olunacaktır. Bundan başka maksad ve mesleki teşkilatımızı neşr ü tamim ve her tarafça hüsnü fehim ve telkin hususunda azayı cemiyetten herbiri, bittabi bilcümle hey'eti idare ve merkeziyeler ve hey'eti Temsiliye mükellef ve muvazzaftır. Bu babta mümkün olan her türlü vesait istimal olunacaktır. Elyevm gazete çıkmakta olan ve gazete çıkarmak vesaiti mevcut olan veya bu vesaitin imkanı tedariki bulunan bilcümle merakizde ekalli bir gazeteyi o mahallin hey'eti idaresi tahtı himayesine alacaktır. Kongrece ittihaz edilen ve vicdanı milliye mutabık olan mukarrerat ve esasat aleyhinde kavlen, kalemen, fiilen herhangi bir şahıs veya kuvvet tarafından sui

tefrisat ve telkinatta bulunulduğu takdirde harekatı vakıa bütün manasiyle millet ve vatana hıyanet ve cinayet telakki edilecektir.

7. Teşkilatımızın bu tasavvuratı sahai imkana çıkarabilecek bir hale ifrağı) :

1- Cemiyetin Unvanı

Vatanımızın maruz kaldığı hadisat ve vekayi ile ve tamamen aynı maksatla vicdanı milliden doğmuş cemiyetlerin ittihat ve ittifakiyle hasıl olmuş olan kitlei umumiye (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) unvanıyla tevsim kılınmıştır. İşbu millî cemiyet her türlü fırka cereyanlarından aridir.

2- Maksad

Osmanlı vatanının tamamiyetini ve makamı muallayı hilafet ve saltanatın ve istiklâli millinin masuniyetini temin zımında kuvvayi milliyeyi amil ve iradei milliyeyi hakim kılmaktır.

3- Teşkilat

a) Bilûmum İslâm vatandaşlar bu cemiyetin azayı tabiyesindendirler.

b) Teşkilat her biri aledderacat yekdiğerine merbut olmak üzere köy ve mahalattan başlayarak nahiye, kaza, liva, vilayet “müstakil liva” taksimatına tabidir. Köy, nahiye, kaza ve mülhak livalarda heyeti idareler ve müstakil livalarla vilayetlerde heyeti merkezîyeler ve kongrece mûntehap bir heyeti temsiliye vardır.

1-Köy heyeti idaresi : Köyde ve mahalatta mukim köy ve mahalle halkından mûntehap laakal üç azadan tereküp eder. İçlerinden biri reis olur. Vazifesi : Köylüyü ve mahalle halkını tehlikeye karşı muhafaza ve irşad etmek ve mafevk heyetten alacağı talimatı tefhim ve ilân ve ahkamını tatbik ettirmektir. Köy ve mahallenin ve köy ve mahalle halkının ahvali hakkındaki düşüncelerinden mafevk heyeti haberdar eylemektir.

2-Nahiye heyeti idaresi : Nahiye teşkil eden köyler heyeti idarelerince mûntahap laakal üç azadan tereküp eder. İçlerinden biri bilintihap reis olur. Vazifesi : Bütün köylerdeki cereyanı milliyi tevhid etmek ve tehlike karşısında anları müheyya bulundurmak ve mafevk heyetten alacağı talimatı tebliğ ve tatbiki ahkamını temin eylemektir.

3-Kaza heyeti idaresi : merkeze merbut mahalle ve köy ve nevahi heyeti idareleri tarafından mûntehap laakal beş azadan terakküp eder. İçlerinden biri bilintihap reis olur. Vazifesi : Kaza dahilinde cereyanı milliyi tevhit etmek ve ahaliyi

tehlike karşısında müheyya bulundurmak hususunda köy ve nahiye heyeti idarelerinin vazifelerini hüsnü ifa ve her köy ve mahallenin ve kendisine mülhak nevahinin cesametine ve icabatı mevkiyesine göre bekçi teşkilatını takip ve icra ettirmek ve mafevk heyeti idareden ahz ve telakki edeceği talimat dairesinde cemiyetin her türlü amal ve maksadının husulünü temin ve teshil eylemektir. Bu teşkilatı aynen tatbik mümkün olmayan yerlerde mahallenin şerait ve icabatına muvafık bir tarzda icra olunur. Ve en yakın heyeti idareye kesbi irtibat eder.

4-Liva heyeti idaresi : Livaya mülhak kazalar ile merkezi livaya merbut kura ve mahallat ve nevahi heyetleri tarafından müntahap laakal yedi azadan terekküp eder. İçlerinden birisi bilintihap reis olur. Ancak liva merkezlerinde ayrıca kaza teşkilatı yapılmayacak ve vazifesi bu heyet tarafından görülecektir.

Vazifesi : Cemiyetin nizamnâmeye mutabık olarak teşkilatını taazzuv ettirmek ve bilhassa bekçi teşkilatına ehemmiyeti nisbetinde atfı dikkat ettirmek ve liva ve mülhakatı dahilinde her türlü makasıdı siyasiyeden azâde olan makasıdı nezihe ve milliyeye mani olabilecek her türlü teşebbüsâtı derhal akim bırakmak ve bu hususat için lüzum görülecek mukabil vesaite müracaat eylemek ve mafevk heyeti merkeziye ile sıkı bir temas ve irtibatta bulunarak oradan ahzededeceği talimat dairesinde hareket eylemektir. Teehhuru cemiyetin makasıdı esasiyesine ve memleket ve milliyetimizin hayat ve menafiine muzır ve tehlikeli olabilecek fevkalade mühim ve müstacel ahvalde liva heyeti idaresi doğrudan doğruya heyeti temsiliyeye müracaat eder ve mensup olduğu vilayet heyeti merkeziyesine de malumat ita eder. Heyeti temsiliye livaya vereceği cevaptan vilayet heyeti merkeziyesini de haberdar eder.

5-Müstakil liva ve vilayet heyeti merkeziyesi : Nevahi, kaza,ve liva heyeti idareleri tarafından müntehap on azadan terekküp eder. İçlerinden biri bilintihap reis olur. Bu heyet aynı zamanda merkez kazasının heyeti idaresi makamına da kaimdir.

Vazifesi : Vilayet dahilinde mevcut bilcümle heyeti idarelerin vezaifi mevdualarını hüsnü ifa eylemelerini temin ve heyeti temsiliye ile icra edeceği muhaberat netayicinden ve oradan alacağı talimat ve malumattan icap edenleri derhal haberdar eder. Teşkilatı milliyeye ait hususatı bila terahi takip ve netayicinden heyeti temsiliyeye malumat ita eyler. Tehiri cemiyetin makasıdı

esasiyesine ve memleket ve milletimizin hayat ve menafiine muzir ve tehlikeli olabilecek fevkalade mühim ve müstacel ahvalde karar ve tedabir ittihaz ve icrasiyle hemen heyeti temsiliyeye malumat ita eder. Vilayet hududu haricinde ve fakat cemiyetin muhiti dahilinde vuku ve hudusuna muttali olabileceği ahval ve hadisatı fevkaladeden hem mahallini ve hemde heyeti temsiliyeyi derhal haberdar eyler. Ahvali fevkaladede lüzum görülürse fevkalade olarak vilayet kongresini içtimaa davet eder. Heyeti merkeziye kongreye karşı bir senelik muamelat ve hesabatından mesuldür.

7. Vilayet kongresi

a) Makasıdı milliye etrafında daha am ve şamil bir surette anlaşmak ve tedabiri lazimeyi ittihaz eylemek üzere senede bir defa Mart, Nisan, Mayıs ayları zarfında vilayet merkezlerinde bir kongre aktedilecektir. Vilayet kongresi namiyle tevsim edilecek olan işbu kongre kaza ve liva heyeti idarelerinden mntehap ikişer azanın iştirakiyle inikad eder. Vazifesi ; vilayet dahilinde bir senelik mesaii milliye ve netayicini tetkik ve karara rapt ile umumi kongreye ait raporu ihzar ve cemiyetin vilayetine ait hususi bütçesini tayin ve tesbit eyler. Ve heyeti temsiliyeye ait masarifi ifraz ve irsal eyler.

Umumi kongre

b) Umumi kongre senede bir defa 10 – 23 Temmuz da inikad eyler. Mahalli inikad heyeti temsiliye ile vilayet heyeti merkeziyelerinin bilmuhabere kararlaştıracağı mahaldir. Umumi kongre kaza, liva heyeti idareleriyle müstakil liva ve vilayet heyeti merkeziyelerince mntehap birer azadan teşekkül eder. Millet ve memleketin mukadderatı hakkında her türlü müzakerat icra ve mukarrerat ittihaz eyler. Heyeti temsiliyenin bir senelik icraat ve teşebbüsatını tetkik ve neticesine göre hüküm ve kararını ita eder. Ve Heyeti Temsiliyeyi ipka veya tecdiden intihap ve Heyeti Temsiliyenin bütçesini tayin ve kabul eder.

Heyeti Temsiliye azaları kongre mzakeratında iradı kelama salahiyettar olup itayı reye mezun değillerdir.

7. Heyeti Temsiliye

Heyeti Temsiliye, atideki maddei mzeyyelede mezkûr olduğu veçhile kongre tarafından mntehap evsafı lazimeyi haiz asgari dokuz, azami onaltı azadan terekküp eder. İçlerinden biri reis olur. Bir de heyeti tahririyesi vardır.

Merkezi, ahval ve hadisata göre en münasip göreceği mahaldir. Şarki Anadolu vilayetlerinde mevcut teşkilatı milliyemizin esbabı beka ve devamını temin ve bu hususta lazım gelen tedabiri ihzar ve bilcümle heyeti müteşekkileyi bir noktada cem ve tevhid ve temsil ederek teşkilatı mezkûre beynindeki ahengi irtibatı tesis ve bu suretle amal ve makasıdı milliyenin sûrat ve suhuleti husulünü temin eder. Heyeti Temsiliye nizamnamenin mevaddı esasîyesinde musarrah olan maksadı katii millinin bir noktasını bile ihmal etmemek şartıyla vatanın tamamiyet ve milletimizin istiklâlini temin hususunda her türlü tedabire ve mukarreratı siyasiye ve icraiyei ittihazı mezundur. Ancak mukadderatı memleket ve millet hakkında mühim ve esaslı mesailde kati karar ittihazından evvel heyeti merkeziyelerin reyini istihsal eder. Mukadderatı memleket ve milleti katiyen tayin ve tesbit edecek vaziyetler için dahi son ve kati kararı kongre müzakeresi ile ita edebilir. Ahvali fevkalade zuhurunda Heyeti Temsiliye umumi kongreyi fevkalade olarak içtimaa davet eder. Heyeti Temsiliye umumi kongreye karşı bütün bir senelik muamelat ve hesabatından mesuldür.

Yedinci maddeye zeyildir.

Heyeti Temsiliye azaları berveçhi ati intihap olunur.

Heyeti Temsiliye, Şarki Anadolu vilayet ve elviyei müstekillesinin kongrede hazır bulunan murahhasları telgrafından mensup oldukları vilayet ve elviyei müstekille namına kongre dahilinden veya hariçten ve fakat mensup oldukları mahalli bihakkın temsil edecek zevattan vilayetler namına birer mümessilden teşekkül eder. İşbu mümessiller mensup oldukları vilayet ve müstakil livanın kongrede hazır bulunan murahhasları tarafından nisabın iki misline müsavi irae olunacak namzetler meyanından nisabı kadar kongre heyeti umumîyesince tefrik ve intihap olunur. Ve her vilayet ve müstakil liva namlarına haizi ekseriyet olanlar Heyeti Temsiliye azalığı sıfatını ihraz ederler.

Murahhasları kongreye olan vilayet ve elviye namına Heyeti temsiliye namına intihabı icap eden azalığa veyahut kongrenin münakid olmadığı bir zamanda her hangi bir sebeptendolayı inhilal eden azalıklara intihap olunacak zevat Heyeti Temsiliye ile ait olduğu heyeti merkeziyeler arasında bilmuhabere takarrür ettirilir. Bu takdirde icap eden azayı heyeti merkeziyeler bilistişare namzet

olarak nisabın iki mislini bilintihap Heyeti Temsiliyeye bildirir. Ve heyetçe tercih olunan zat mümessil sıfatını ihraz eder.

Heyeti Temsiliye Şarki Anadollunun heyeti umumiyesini temsil eder.

12-Heyeti Temsiliye, Heyeti Merkeziye ve idareler,mesalli mühimmede salahiyyettar gördüğü zevatı azasından ad ile istişare edebilir.

13-Heyeti idare ve merkeziyeler bu nizamnâme ile tayin ve tesbit olunan esasat ve salahiyyat dairesinde serbesttir.

14-Cemiyetin varidatı istiklâlin kadr ve menzeletini takdir buyuran her ferdin ibraz izhar eyleyeceğ muaveneti nakdiyeden ibarettir.

15-İradei milliyeyi hakim kılmaktaki amali cemiyet,ancak millet meclisinin toplanarak hukuku teşriye ve murakabesine tamamen ve emniyet ve serbesti ile bilfiil sahip olmasıyle tahakkuk edeceğnden bu emniyet Millet Meclisinin teyidi üzerine cemiyetin alacağı vaziyeti atıye kongre kararıyle taayyün eder.

Mahmut Goloğlu'nun Sivas Kongresi adlı eserinden alınmıştır.

100

[illegible]

ŞİFRE ÇÖZÜMÜ

Amasya'dan

Acele

TRABZON VİLAYETİNE

Posta ve Telgraf genel müdürlüğünden telgrafhanelere müdafaa-i Hukuk-ı Milliye heyetleri tarafından verilecek telgrafların çekilmemesi hakkında emir verildiğini haber aldım. Bu genelge ancak milletin sesini boğmak, vatanın parçalanmasına karşı milletin birleşmesine engel olmak gayesine dayanan canice ve haince girişimlerden başka bir şey değildir. Bu durumu, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri aracılığı ile halk muazzam mitingler yaparak hükümet nezdinde şiddetle protesto etmelidir. Telgraflarla hemen şikayet ederek bu emrin geri alındığına dair cevap alıncaya kadar İstanbul'la resmi haberleşmeleri tamamen kesmek lazımdır. Bu hususta Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti başkanlığına acele bilgi verilerek, Millî girişimlerde bu vatana yardımcı olunması gereğini vatansever yüksek şahsiyetlerinizden önemle ve bir an evvel arz ederim. Zerre kadar vicdanı olan bir telgraf memurunun bunu yapmayacağı aşikardır. Şayet yapmağa teşebbüs eden olursa, bunun Divan-ı Harbe verilmesini bütün Kolordu Kumandanlıklarına emir ve tebliğ ettim. Bu şifrenin varış tarihinin bildirilmesi.

20 Haziran 1335

Üçüncü Ordu Müfettişi

Tuğgeneral

Mustafa Kemal

B.O.A. B.E.O.Siyasi 34-54/343451

بزرگوار و شریف
فرماندهای
فرماندهای
فرماندهای

۱۶ غم خود دور و قریب

محاسب محمد د

مرا فخر مید و در الحاد بنده بدید چندی تو خدایا که منور عقل و یقین دلتوان میریزد بر سرش شکر توان مودر این راه

2. در کتب طهریه منتهی مرآتی بقائه شعله مرده در دل طبعه منع اتمه و در حدیث مجتبه سبب ارفع معلوف
(17) لفظ را بگو. تفسیر یاد روی ایستاده و در چنان اول جمله.

File

الحمد لله الذي جعلنا منكم أمة محمد بن عبد الله صلى الله عليه وآله وسلم

عبد الرحمن بن عبد الله بن محمد بن عبد الله بن عبد الله بن عبد الله بن عبد الله

بالله و بقرآن

ایضاً اردو افقی خطوط

File

SÜRET

Çok aceledir.

BİRİNCİ ORDU MÜFETTİŞLİĞİNE, KARASİ'DE ONYEDİNCİ KOLORDU KUMANDANLIĞINA, BALIKESİR'DE ONDÖRDÜNCÜ KOLORDU KUMANDANLIĞINA

1. Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların çekilmemesi hakkında Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğünden bütün telgraf memurlarına bir emir verildiğini duydum. Milletin sesini boğarak Kanunî haklarını istemekten alıkoymaya ve vatanın yok olmasını hedef alan bu emri hiçbir namuslu telgraf memurunun yerine getireceğini ümit etmem. Fakat böyle bir namussusluğa yeltenecek olanlar olursa, derhal Divan-ı Harblere verilmelerini ve bildirilmelerini emrederim.
2. Yukardaki emrin kolordulara verildi.

20 Haziran 1335

Üçüncü Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

B.O.A. B.E.O. 343451

نمبر دور ۵۵۷
نمبر دور ۵۵۷

نمبر دور	نمبر دور	مجلسین و کلا	نمبر دور
نمبر دور	نمبر دور	مجلسین و کلا	نمبر دور
مجلسین و کلا			
مجلسین و کلا			
مجلسین و کلا			
مجلسین و کلا			

K A R A R I

Üçüncü Ordu Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'nın hakkında yapılan şikayetlerden dolayı hükümetçe dinlenilmesine lüzum görülerek, kendisine İstanbul'a gelmesi Harbiye nezaretinden bildirildiği halde yapılan daveti kabul etmediği ve halkı hükümete karşı kıskırttığı anlaşılmaya üzerine adı geçeninin hemen görevinden alınarak yerine daha önce Bahriye Nazırı olan Hurşit Paşa'nın tayini için gerekli işlemin yapılması Harbiye Nezareti Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınarak hiçbir resmi sıfatı kalmamış olduğundan, bildiri ve emirlerini resmi geçerliliği bulunmadığının icap eden vilayetlere yazılmasına, Dahiliye Nezaretinin görevlendirilmesi kararlaştırıldı.

23 Haziran 1335

Mustafa Sabri

Ahmet İzzet

Ahmet Avni

Şevket Turgut

Mehmet Hamdi

İzzet Ferit

Edhem Vasfi

Meclis-i Vükela Müzakeratına Mahsus Zabıtnâme No:216/317

Tebliğ Olunan Yer : Dahiliye Harbiye

از جمله امور مفتی مصطفی کمال پاشا بنام منطقه مانورچی و اخذه بولنه ایالتی از یوزی بی خاصه ساله و اجیه علیه قریح بولنه کی افعاله و طوبی
 در سعادت جلی انکیزه قوه العاده قوسیر کفنه در طرا طلب و سوی اریک قریحان و اقصی قوسیر و در حق آسیه احوال عاده اولی و در
 ملک سوقه میره بن عادی اولی و جلی الهید و بیاه ایلیسی از یوزی بی ایله احوال الهیبه و توکی حریه مفتی بنج باله مفتی قریحان بیاه و توخی
 و مانور بنج استغفانه در سعادت عوده و توخی و بیلیخ اولی و بیلیخ عاده سوی اریک بیلیخانه و اخذی عدم ایضا اولی قریحان و در ایلم کفنه
 اولی بیلیخ عوده و توخی بولنه اولی استغفانه و بیلیخ و بالذات کفنه و کفنه کفنه قریحان و در ایلم کفنه و در کفنه
 عاده اولی مفتی صغیر الحرافه و طوبی کی اولی و توخی و بیلیخ و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده
 نایب اولی و انکیزه عوده و توخی عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده
 انکیزه و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده
 منایلا ج با قیاسیم ایچو بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده
 مرده و ساعده سینه جناب ناجیه ایلی بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده و بیلیخ عاده

ایچو کمال پاشا

جلیه ناطقه قریحان اولی	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور
جلیه ناطقه و شوه و بیلیخ و بیلیخ بولنه	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور
مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور	مجلس وکلا مانور ایالتی مانور

BAB-I ALİ

MECLİS-İ MAHSUS

214

(TUTANAK)

Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın, memuriyet gölgesi içinde bulunan İslâm halkını diğer unsurlar ve yabancılar aleyhine kışkırtma yolundaki hareketlerinden dolayı İstanbul'a getirilmesinin İngiltere Fevkalade Komiserliği'nce ısrarla istenmesi ve adı geçenin kışkırtmaları neticesi olarak, güvenliğin bozulacağı yerlere asker gönderilmesine zorunluluk hasıl olacağı önemle bildirilmesi üzerine, adı geçene durumun ehemmiyet ve nezaketi Harbiye Nezaretince defalarca telgrafla bildirilip, açıklanmış ve görevinden istifa ile İstanbul'a dönmesi tavsiye olunup tebliğ edilmiş olduğu halde, yapılan tebliğleri dinlemeyerek kışkırtmalara devam etmekte olduğu, hergün mahallelerinden gelmekte olan resmi yazılardan ve bizzat kendi tarafından gelen telgraflardan açıkça anlaşıldığı; halen Ordu Müfettişi sıfatı ile etrafa tehlikeli emirler vermekte olduğu, 5 Temmuz da Samsun'a çıkarılan ve bir işgal mahiyetinde olmadığı yabancı temsilciler tarafından garanti edilen İngiliz askeri birliğine karşı, adeta savunmaya geçilmesi hususunda ast durumundaki Kumandanlara emirler verdiği; bu Mustafa Kemal meselesinin İngiltere Devleti ile mühim anlaşmazlıklar çıkmasına sebebiyet verecek derecede tehlikeli neticelere doğru yol aldığı görülmesinden dolayı, sözü edilen müfettişlikten alınması hakkında, adı geçen nezaret tarafından düzenlenerek bu tutanağa ekli olarak yüce makama takdim edilmiş olan Padişah Buyruğu tasarısının bir an evvel onaya çıkarılması Padişah Hazretlerinin yüce müsaadelerine bağlı bulunduğu yüksek malumları buyurdukta ve her türlü durumda emir ve buyruk efendimizindir.

8 Temmuz 1335

Şeyhü-l-İslâm ve
Sadrazam Vekili
Mustafa Sabri

Meclis-i Vükelaya
Memur a'yandan
Tevfik Paşa
Paris'te görevli

Meclis-i Vükelaya
Memur a'yandan
Ahmed İzzet

Meclis-i Vükela'ya
Memur
İbrahim Haydari
Meclis-i Vükela'ya
Memur a'yandan

Meclis-i Vükelaya
Memur a'yandan
Reşit Akif
Meclis-i Vükelaya
Memur
Abuk Ahmed

Harbiye Nazırı
Ferid Paşa
Bulunmadı
Bahriye Nazırı
Ahmed Avni

Meclis-i Vükelaya
Memur a'yandan
Abdurrahman Şeref

Meclis-i Vükelaya
Memur a'yandan
Ali Rıza

Adliye Nazırı ve
Şura-yı Devlet
Reis Vekili
Vasfi Efendi

Nafia Nazırı ve
Maliye Nazırı
Vekili
Ferid

Ticaret ve Ziraat
Nazırı ve Dahiliye
Nazırı vekili
Edhem Bey
İmza sırasında
Bulunmadı

Bulunmadı
Marif Nazırı
Said Bey
İmza sırasında
bulunmadı

Meclis-i Vükela'ya
Memur
İsmail Hakkı

Evkaf-ı Hümayün
Nazırı
Mehmed Hamdi

Harbiye Müteferrika Dosya No: 68/1

مصدقات بانیه باینکه بعضی تفاوتها صورت

صیغ ناطق باینکه اخبارنا حاصه تفاوتها در نظم و علم جوهری دره شرفی ابدی که در دره
 هسایون حکم ملبانی برده نیز تبلیغ ایدویم ادره واقع اولاً تشابه دلاله هر نفس
 انگیزیم شفعه و جنبه صورتی و کل شکل آفریده تلقی اولیقه معلومه قادر شود
 تضییقانه بلکه در بنا و بعد شفعه و جنبه ملاطفه بلکه دفعه اولاً تشابه از منافع
 است و دینی اضلال و مملکتی عظیم مخاطرات القای اولیقه جنبه شکانه بر مظهر معجزه
 فالماطه بحیثیه تشابه عوالمه نوصیه بر ملاطفه اولیقه اولی تفاوتها در تبلیغ قلمه
 ایدویم بالاخره دفعه اولاً تشابه و ذریه انکسار شفعه و دلاله قادر شود شفعه و جنبه
 مظهر بر جنبه مقدری صورتی و جنبه مظهر اولیقه و شفعه عوالمه نوصیه باری
 نرد و اولیقه بر شفعه نوصیه باری و در دره باینکه مناسب بر وجه تضییقانه نوصیه
 احوال کنش و جنبه شفعه کوم نه از دره عوالمه نوصیه نامل اولیقه نوصیه استو تفاوتها در دره
 مافوقیه صورتی و جنبه تشابه عوالمه نوصیه استو تفاوتها در دره نوصیه در کار اولیقه
 است و جنبه مملکتی نوصیه باری و جنبه بالقیه کنش و جنبه تشابه و دره معلومه نوصیه
 شکل بر مظهر بر جنبه نوصیه بالاخره مافوقیه دلاله و جنبه نوصیه بر مظهر استو
 مظهر فالماطه و ذریه انفاز اراده نوصیه سادعت کنش و جنبه مظهر انعامها
 بر نال انتم
 استو تفاوتها
 کتاب مظهر نوصیه

A.S.1337.10.9

**MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA ÇEKİLEN İKİNCİ TELGRAF
SÜRETİDİR**

Harbiye Nazırı Paşa ile yapılan haberleşmeleri ihtiva eden telgrafları, Padişahın yüksek görüşlerine sunarak, almakla şeref duyduğum yüksek emirleri aşağıda olduğu gibi bildiriyorum.

Orada giriştiğiniz değerli teşebbüsler, her nasılsa İngilizlerce vatan müdafaası şeklinde değil, başka bir şekilde anlaşılmasından dolayı, Hükümet üzerinde şiddetli baskılar yapılmaktadır. Bununla beraber, vatan menfaati düşüncesiyle yaptığımız girişimler, devletin esas menfaatlerini bozacak ve ülkeyi büyük tehlikeler içine atacaktır. Onur kırıcı bir muamele ile karşı karşıya kalmamız için İstanbul'a dönmenizin tavsiye edilmediği evvelki telgraf ile bildirilmiş ise de daha sonra yapılan teşebbüsler üzerine İngilizler, yüksek şahsınıza karşı onur kırıcı hiçbir muamelede bulunmayacaklarına kesin olarak söz verdiklerinden, bugün İstanbul'a dönmeniz için tereddüt edecek bir sebep kalmamıştır. Buraya geldiğinizde, ya diğer münasip bir yere tayininiz, yahut durumun göstereceği şekle göre yine Erzurum'a dönmeniz etraflıca düşünülecektir. Bu telgrafi aldığınızda izinli olarak hemen İstanbul'a dönmeniz beklenmektedir. Hakınızda Padişah Hazretlerinin açıkça belli olan güven ve sevgilerinin derecesini takdir ederek, gerek onun yüksek şahsiyetlerini ve gerek hükümetlerini zor bir duruma düşürmemek, daha sonra hakkınızda arzu edilmeyen bir muameleye başvurmaya mecbur kalmamak için çıkan buyruğa hemen uyacağınıza dair Padişahın itimatları devam etmektedir. Efendim.

8 Temmuz 1335

Saray Katibi

Ali Fuad

۸۱ سورۃ ۷ مصطفیٰ یان باتیاء یحبہ اوبہ یحبہ ویربہ سرودید

یاتا مفرقہ برکونلی شفعہ تفرافس الیٰ برنی مائہ ہاتھ جوابہ منظم

جراتا النانی سرودید

تفصلاً تفرافسہ واصل اولہ حل الیٰ اللہ در جوابہ موقوفاتی تقدیم الیٰ اللہ

بدکا جراتا ویربہ سرودید

نا موریہ علیہ حب الیٰ اللہ خاتم ویربہ اول مقصدہ لہماہ بالانافہ ویربہ موقوفاتی
ارہہ فلیعہ موقوفاتی بارشہ ویربہ موقوفاتی

A.S.1337.10.9

8 Temmuz 1335 te Mustafa Kemal Paşa'ya gece onbuçukta verilen servistir:

Paşa Hazretleri bugünkü şifre telgrafımı aldınız mı? Makine başında cevabınızı bekliyorum.

Cevaben alınan servistir:

Şifre telgraf geldi. Çözölmektedir. Cevab olarak arzımı sunacağım efendim.

Buna cevaben verilen servistir:

Yüksek görevlerinize durumun gereğı olarak son verilmiş olduğundan, hemen gecikmeden İstanbul'a dönmeleri Padişahın kesin buyruğı gereğidir. Efendim.

محمد علی

اداره سب

او همچنین در وقتیکه که در آنجا بود مأموریت تمام ویرانه

۱ سید اداره سب در آنجا بود مأموریت تمام ویرانه

۱ سید اداره سب در آنجا بود مأموریت تمام ویرانه

صدای غم و کینه

جبهه غم

PADİŞAH BUYRUĞU

Mehmed Vahidüddin

Üçüncü Ordu Müfettişı Mustafa Kemal Paşı'nın görevine son verilmiştir.
Bu Padişah buyruğunu yürütmeye Harbiye Nazırı görevlidir.

8 Temmuz 1335

Harbiye Nazırı
Ferid

Sadrazam Vekili
MustafaSabri

Harbiye Müteferrika Dosya No: 68/1

مصطفی کمال یاشاره مود دفعه اوله مائه بارخ الله
تغلقنارک سوریه

مايه هابونه ميايلوکار بائيه ميسی دطيله عینه علی خفته باره
شده ندرک زاده اوش هرینه درک جیه نظارنه وقوعه معوضانه رطه
رملک دتقم معلاي خلافتک معوضه دزفاداراضی عواقب الیه دبوک فارسی
بجمل آلام داوضع مبداء تجمل صفات موقبله عصه انشم بون ایضا انکله ندرک
نفس عاجزانه تجمل الیه ات بولک داک دهان وظیفه دره بری باسمه اولم
امال دتبارعنه ملک انکله درم مائه رطه نورتن رطل اهره نفی ارنه نای
ملکوت ندرک شکل بروضع وفضه اتره قالیبی اراده دفرام بوجور حکمت
سینه لرک ویاخت سلطه هرینه دزفاداراضی عواقب الیه دبوک فارسی
بولرین ندرک مائه مائه رطه نورتن رطل اهره نفی ارنه نای
داخضارک دهاناره توسه دباغضریک بولک دزفاداراضی عواقب الیه
مربط برنغم قلب آمال متفه هرینه درک دزفاداراضی عواقب الیه
اولم جیه خرد مائه مائه رطه نورتن رطل اهره نفی ارنه نای
اوش هرینه نورتن رطل اهره نفی ارنه نای مائه مائه رطه نورتن
دواع صوره عصه دزفاداراضی عواقب الیه دبوک فارسی
جیه لرک جیانه مود نقطه ندرک دزفاداراضی عواقب الیه
قاراضی کال عجزه عصه دزفاداراضی عواقب الیه دبوک فارسی
نقد نه عصه انشم مائه مائه رطه نورتن رطل اهره نفی ارنه نای
بهرین جناب زیاده نیاز ایلم مائه مائه رطه نورتن
اولم جیه خرد مائه مائه رطه نورتن رطل اهره نفی ارنه نای

ساعت کجه
۱۱، ۴۵

A.S.8 Temmuz 1335

MUSTAFA KEMAL PAŞA'DAN SON DEFA OLARAK MAKİNE BAŞINDA ALINAN
TELGRAFIN SURETİDİR

SARAY BAŞKATİPLİĞİ VASİTSİYLE PADİŞAHIN YÜKSEK
MAKAMINA

Şimdiye kadar gerek kutsal zatlarına ve gerekse Harbiye Nezaretine sunduğum arzlarımda, vatan ve millet ile Yüce Hilafet Makamının uğradığı ve halen içinde bulunduğu acı durumlar ve buna karşı duyulan üzüntüleri ve milletin aldığı vaziyeti, bütün safhaları ile gerçek olarak anlattım. Bunu yapmakla, mukaddesatımın aciz nefsimi yüklediği en yüksek ve eb vicdani vazifelerden birini yerine getirmiş oldum.

Naçiz düşünce ve teşebbüslerimin İngilizlerce vatanın müdafaası şeklinde değil de başka bir surette kabul edilmesinden dolayı, Yüce Hükümetlerinin zor durumda ve baskı altında kaldığı irade ve ifade buyuruluyor. Yüce Hükümetlerinin ve saltanat merkezinin zaten ne gibi baskı ve ağır şartlar altında bulunduğu gerek bendenizce ve gerek soylu milletinizce tamamen ve açıkça bilinmekte olduğundan, bu baskının daha ziyade artıp genişlemesine ve bilhassa pek büyük sadakat bağlarıyla bağlı bulunduğum şefkatli kalplerinizin ve düşüncelerinizin hiçbir şekilde zayıflamasına razı olmayacağım. Bundan dolayı, sadece şu anda bulunduğum görevime değil, bütün övünç sebeplerini vatan ve millet ile kutsal makamlarının feyzinden ve kurtuluşundan alan pek çok sevdiğim kutsal askerlik hayatıma da veda etmek suretiyle fedakarlıkta bulunduğumu arz ederim. Yüksek Saltanat ve Hilafet Makamıyla, soylu milletlerinin, hayatımın son noktasına kadar daima koruyucu ve sadık bir ferdi gibi kalacağımı tam bir bağlılıkla arz eder, bu hususta teminat veririm. Askerlik mesleğinden istifa ettiğimi Harbiye Nezaretine bildirdim. Yüce zatlarının sıhhat ve afiyette bulunmasına dua eder ve her türlü afetlerden korunmanızı Cenab-ı Haktan niyaz ettiğimi yüksek bilgilerinize sunarım. Buyruk.

8 Temmuz 1335

Saat 11.45 gece

Kulları

Mustafa Kemal

MECLİS-İ VÜKELA
MÜZAKERATINA MAHSUS ZABITNÂME

Sıra No: 358

K A R A R

Tarih: 29 Temmuz 1335

HARİCİYE, HARBİYE VE DAHİLİYE (NEZARETLERİNE)

Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin hükümetin karar ve emirlerine aykırı hareketlerde bulunarak, kışkırtmalara ısrarla devam etmekte oldukları, imzaları altında yayınladıkları bildiriler ile mahallerinden gelen yazılardan anlaşıldığından, adı geçenlerin derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri hakkında Harbiye Nezareti tarafından mülki memurluklara telgrafla acele bildirilmesi ve Hariciye Nezareti'ne bilgi verilmesi kararlaştırıldı.

Damad Ferid

Mustafa Sabri

Ali Rıza

Adil Said

Abuk Ahmed

Mehmed Hamdi

İzzet

Mustafa

Tevfik

Nazım

Meclis-i Vükela Mazbata Defteri No:216 S.358 s.358

مدارث ضمنی مکتوبی قلمی

نمبر	تاریخ	موضوع	مقام	مدرس
۲۹	۲۰	خارجیہ عربیہ و اخلاقیہ تعلیم	۱۸۶	مقامہ ابتدائے
۲۹	۲۰	عربیہ لٹری	۲۹	۲۹

مطالعہ کلام و روئے بگردن حکوتہ عقائد و تہذیبانہ محافل و حرکات و تحریکاتہ
 دوام و استمرار تہذیب و تمدن و اخلاقیہ آئینہ نشانیہ کھری بیاضہ و اصلاحیہ
 وقوع ہولہ استعارتہ انکسارہ باز موبالہ امانتہ ہمارہ و درستہ ایہ بزرگ
 در سعادت اخلاقیہ کھری عربیہ تعلیمہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ
 تعلیمہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ
 اجمالی اجرائیہ لکھنؤ دارالہ
 دیگر تفصیل
 خارجیہ تعلیمہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ عربیہ
 افغانستان سیرا ایفانہ ہستہ

SADARET-İ UZMA

MEKTUBİ KALEMİ

Kalem numarası 882

HARİCİYE, HARBİYE DAHİLİYE NEZARETLERİ

YÜKSEK MAKAMLARINA

Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin hükümetin karar ve emirlerine aykırı hareketlerde bulunarak, kışkırtmalara ısrarla devam etmekte oldukları, imzaları altında yayınladıkları bildiriler ile mahallerinden gelen yazılardan anlaşıldığından, adı geçenlerin derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri hakkında Harbiye Nezareti tarafından mülki memurluklara telgrafla acele bildirilmesi, diğer nezaretlere ve Hariciye Nezareti'ne de bilgi verilmesi, Bakanlar Kurulunca uygun görülmüş olup, gereğinin acele yerine getirilmesine gayret gösterilmesi.

29 Temmuz 1335

B.O.A. B.E.O. Siyasi 34-60/343763

مجلس شورای اسلامی

تاریخ: ۱۳۴۰
شماره: ۱۱۲

اداره ثبت

محرر: محمد علی

اینجانب در خصوص درخواستی که به استحضار می‌رساند، به شرح ذیل توضیح می‌دهم:

اینجانب در تاریخ ۱۳۴۰/۰۹/۰۹ در مورد ...

مدیریت
اداره ثبت

مدیریت
اداره ثبت

HARBİYE NEZARETİ

Nezaret Şubesi

Kalem-i Mahsus

1130

PADİŞAH BUYRUĞU

Mehmed Vahidüddin

Üçüncü Ordu Müfettişliği görevinden alınıp, askerlikten istifa etmiş bulunan Mustafa Kemal Bey, askerlik mesleğinden çıkarılarak, taşıdığı nişanlar kendisinden alınmış, üstündeki Fahri Yaverlik Rütbesi kaldırılmıştır.

Bu Padişah Buyruğunun yerine getirilmesine Harbiye Nazırı görevlendirilmiştir.

9 Ağustos 1335

Harbiye Nazırı

Nazım

Sadrazam

Damat Ferid

Harbiye Nisbet-i Askeriye Belge 71/1

ملفوظات

نمبر	نوع و صفت	کلاس	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ	تاریخ
۶			۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲

و نیز گفته است: اشترک نامی قبول و عقد زنی عقد و عصبه مقصدی است که اتفاقاً پدر بر ساحت و شایسته
بالجمله عا صراحتاً بر مبنای خاسته مقصدی و حسب و دارا در این مقصود و عصبه عرق و مبنای پدر
در اینجا را در فرادست و بر عصبه و وطنه نمی خرد و استغفار و عذر نامی و مقام سلطنت
و خلافت معصومین است که فی الجمله عا صراحتاً در این مقام فی الجمله است و هر دو لایق
و مدافع و مدافع و عصبه مقصدی است که عا صراحتاً در این مقام و مدافع و مدافع
اساسی قبول است و عا صراحتاً در این مقام و مدافع و مدافع و عا صراحتاً در این مقام
در ساحت و عا صراحتاً در این مقام و عا صراحتاً در این مقام و عا صراحتاً در این مقام
خاسته و عا صراحتاً در این مقام و عا صراحتاً در این مقام و عا صراحتاً در این مقام

ملفوظات

[illegible][illegible]

تعارفنامہ

فرجی	یوم و سی	کلاسی	تاریخی	دولت اسلامیہ حکومت ہندوستان وزارت تعلیم محکمہ تعلیم جدا و استغداد مدرسہ اسلامیہ مدرسہ اسلامیہ مدرسہ اسلامیہ	ابتدائی عمل	تاریخ	ساعت	لکھا
○			اول ساعت — سکرو		سہ ماہی ترمیمی عمل			اول سکرو

[illegible]

ملفوظات امام

[illegible][illegible]

[illegible]

انما سر اسے غفر اللہ عنہ
 ہر ارج مستغفر اللہ منہ رب اللہ اے

مولانا صاحب

انصاف

٤٤٢٩٤

تاریخ	محل	موضوع	ملاحظات
۱۳۹۸/۰۵/۰۱	تهران	مجلس شورای اسلامی	جلسه ۱۲۳

DEVLET-İ OSMANİYE
POSTA VE TELGRAF
VE TELEFON NEZARETİ

Çıkış Yeri: Erzurum

Numarası:12133

Kelimesi:724

Tarihi: 7 Ağustos 1335

Saat: 16

TELGRAF

SADARET YÜKSEK MAKAMINA

DOĞU ANADOLU VİLAYETLERİNİN ERZURUM KONGRESİ

BEYANNÂMESİDİR

Mütareke yapıldıktan sonra gittikçe artan andlaşma dışı harsketler İzmir, Antalya, Adana ve civarı gibi memleketimizin önemli bölgelerinin fiilen işgali, Aydın'da yapılan dayanılmaz Yunan zulmü, ermenilerin Kafkasya dahilinden sınırlarımıza kadar dayanan katliamları ve İslâmı ortadan kaldırmak gayesini hedef tutan istila teşebbüsleri, Karadeniz sahilinde Pontus hayalini gerçekleştirmek gayesiyle hazırlıklar yapılması ve sırf bu maksatla Rusya sahillerinden akın akın göçmen adı altında gelen yabancı Rumların ve bu arada da silâhlı eşkiya çetelerinin toplanıp, getirilmesi gibi olaylar karşısında, kutsal vatanımızın parçalanıp, dağılması tehlikesini gören milletimiz, hiçbir millî iradeye dayanmayan merkezi hükümetimizin bu facialara çare bulamayacağını, buna benzer diğer üzücü olaylardan dolayı kanaat getirmiş olup, birçok tesirlerle belki de daha acı ve hazmedilemeyecek kararları kabul edip, boyun eğemeyeceğinden korkmaktadır. Bundan dolayı, kendini en yakın ve en kanlı tehlikeler karşısında gören Doğu Anadolu Vilayetlerinin mukaddesatlarını bizzat korumak gayesiyle, her tarafta millî vicdandan doğmuş cemiyetlerin de katılmasıyla, son olarak toplanan Erzurum Kongresi 7 Ağustos 1919 tarihinde çalışmalarına son vererek, Allah'ın lütfu ile aşağıdaki kararları almıştır:

1- Trabzon vilayeti ile Canik sancağı ve Doğu Vilayetleri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakir, Ma'mûretülaziz, Elaziz, Van ve Bitlis vilayetleri ile bu saha dahilindeki bağımsız sancaklar hiçbir sebep ve bahane ile birbirlerinden ve

Osmanlı toplumundan ayrılmaz bir bütündür. Tasada ve kıvançta eşit paya sahiptirler. Mukadderatları hakkında da aynı gayeyi hedef tutarlar. Bu bölgede yaşayan bütün İslâm halkı, birbirlerine karşı aynı his ve dürüstlikle dolu olarak, adetlerine ve sosyal hayatlarına bağlı öz kardeşler.

2- Osmanlı vatanının bütünlüğü, millî istiklâlimizin elde edilmesi, Saltanatın ve Halifeliğin korunması için Kuva-yi Milliye'yi güçlendirmek ve millî iradeyi hakim kılmak esastır.

3- Her türlü işgal ve müdahale, Rum ve ermeni devleti kurulması gayesine yönelik bir hareket olarak kabul edileceğinden topyekûn savunmaya geçilmesi ve karşı konulması esası kabul edilmiştir. Siyasi hakimiyeti ve sosyal dengeyi bozacak şekilde azınlıklara yeni birtakım özel haklar verilmesi kabul edilmeyecektir.

4- Merkezi hükûmetin, diğer devletlerin baskısı karşısında buraları terk etmek zorunda kalması ihtimali göz önünde bulundurularak, Hilafet ve Saltanat makamına bağlılığı, millî varlığı ve millî hakları koruyacak tedbir ve kararlar alınmıştır.

5- Vatanımızda ötedenberi birlikte yaşadığımız müslüman olmayan vatandaşların, Osmanlı devleti Kanunlarıyla teminat altına alınmış olan kazanılmış haklarına tam olarak uymaktayız. Mal, can ve ırzlarının korunması, zaten dinimizin, millî geleneklerimizin ve Kanunî esaslarımızın gereği olduğundan, bu esas, Kongremizin genel kanaatiyle bir kere daha sağlamlaştırılmıştır.

6- İtilâf Devletlerince mütarekenin imza olduğu 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız dahilinde kalan ve her bölgede olduğu gibi Doğu Anadolu Vilayetlerinde de ezici çoğunluğunu İslâmların teşkil ettiği kültür ve iktisadi üstünlüğü müslümanlara ait bulunan ve birbirinden ayırlamaz öz kardeş olan din ve soydaşlarımızın yerleşmiş oldukları ülkemizin, paylaşılması görüşünden tamamen vazgeçilerek, varlığımıza, tarihi haklarımıza, keleneklerimize, dinimize riayet edilmesine ve bunlara aykırı teşebbüslerin desteklenmemesine bu suretle tamamiyle hak ve adalete dayalı bir karar çıkarılması beklenir.

7- Milletimiz, insani ve çağdaş gayeleri saygıyla karşılar, teknik ve ekonomik durumumuzu ve ihtiyaçlarımızı takdir eder. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti'nin iç dış bağımsızlığı, vatanımızın bütünlüğü saklı kalmak şartıyla, altıncı maddede

açıklanmış sınırlar içerisinde milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşıistila emeli beslemeyen herhangi bir devletin teknik ve ekonomik yardımını memnuniyetle karşılarız. Bu adil ve insani şartları ihtiva eden bir barışın da acilen kararlaştırılması, insanlığın selameti ve dünyanın huzuru adına, en başta gelen millî emelimizdir.

8- Milletlerin kendi kaderlerini bizzat tayin ettikleri bu tarihi devirde, merkezi hükümetimizin de millî iradeye bağlı olması zorunludur. Çünkü, millî iradeye dayanmayan herhangi bir hükümetin vermiş olduğu kararlara milletçe uyulmadığı gibi, dışardanda geçerli olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar geçmiş olaylarve bunların sonuçları ile anlaşılmıştır. Bunun için, milletin içinde bulunduğu üzüntü ve endişeli halden kurtulmak çarelerine bizzat girişmesine lüzum kalmadan, merkezi hükümetimizin Millî Meclisi hemenvakit kaybetmeden toplaması ve bu suretle milletin ve memleketin kaderi hakkında alacağı bütün kararları, Millî Meclis'in kontrolüne sunmasına zorunludur.

9- Vatanımızın karşı karşıya kaldığı üzücü olaylar ile tamamen aynı maksatla millî vicdandan doğan cemiyetlerin anlaşarak birleşmesinden meydana gelen kitle, bu defa Doğu Anadolu Müdaf'a-i Hukuk Cemiyeti ünvanıyla isimlendirilmiştir. Bu cemiyet her türlü particilik cereyanlarından tamamen uzaktır. Bütün İslâm vatandaşlar cemiyetin tabii üyesidirler.

10-Kongre tarafından bir Heyet-i Temsiliye seçilerek, köylerden itibaren, vilayet merkezine kadar mevcut olan millî teşkilatlar birleştirilmiş ve sağlamlaştırılmıştır.

7 Ağustos 1335 Perşembe

İmza

Kongre Heyeti

Not : Bu telgrafın arkasında Bab-ı Ali tarafından şu kayıt düşülmüştür: "İmzasız bu telgrafa cevap verilmesi gereksiz görüldüğünden, Müsteşar Beyefendiye iadesi"

B.O.A. B.E.O. Siyasi 34-54/2 343693

باری
داره صدارت

مقام وزارت عظمی

شهره قلمی

از مردم قزوین من هفتاد و هشت نفره احوال و وضع عاقلانه تنویر و ماریت و بونظم بول و طبع
ایضا ایتمه اولی منی قلمه اییویم بومنا مستند ده هزار خطه اییویم که ولایات شرقی از مردم قزوین من شرقی
ایالات منی کوه بولمستند ایویم منته قدر اعطایه بولمستند عاقلانه بولمستند قزوین من مصلحتی
بایا و رؤف منی قزوین منته بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
و قزوین منی قزوین منته بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
و بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
قزوین منی قزوین منته بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
مادی اولاده بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
مصلحتی انکشاف و حال حاجت مصلحتی کل بایا و رؤف بولمستند ایتمه بولمستند
هوکس بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
هوکس بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
عنا کور و مکه و بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
ولمستند بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
علیانه از بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
تامن اولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
در تصدیقه اقتراجه ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
مسوولیت محمد و بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
شرایط حاجت ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
شرایط حاجت ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
شرایط حاجت ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند

ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند
ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند ایتمه بولمستند

اصل بولمستند

BAB-I ALİ

DAİRE-I SADARET

Şifre Kalemî

“Harbiye Nezareti Şifresiyle”

SADARET YÜKSEK MAKAMINA

Erzurum Kongresi hakkında son arzlarımızla durumu acizane aydınlatmağa çalıştığımızı ve bununla büyük bir görevi yerine getirmiş olduğumu sanıyorum.

Bu vesile ile de tekrar arz ediyorum ki, Erzurum Kongresini, Doğu Vilayetlerinin halkı toplanmıştır. Bugün, 70 millî üye ile Erzurum’da toplantı halinde bulunan kongre, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in henüz İstanbul’da oldukları sırada ve hatta burada isimleri bile işitilmemiş iken, büyük ve kanlı tehlikelerin meydana geleceğini muhakkak sayan Doğu Vilayetleri halkının karar ve girişimleriyle meydana gelmiştir. Bu toplantıda, siyasî ve şahsî hiçbir tesirin var olmadığı kesinlikle anlaşılmıştır. Uyanışını kesin şekilde felaketten alan, milletin ruhundan kopan bir heyecan ve kuvveti, yabancılar bir iki şahsa bağlamak suretiyle, milletin ruh varlığını inkar yolunu tutmakla, kendi milletlerini aldatarak, bu şekilde menfaatlerini genişletmeye ve elde tutmaya çalışıyorlar. Vatan ve Milletimiz için karşılanması imkansız zararlara sebep olan bu görüş ve telkinin bizzat hükümetimiz tarafından dahi bilinmeyerek kabullendiğini ve ısrarla yabancıların emellerini kolaylaştırdığını görmek, herkesi üzmemekte ve içten yaralamaktadır. Doğu Vilayetlerinde hayat endişesinden doğmuş olan bu millî akımın gelişmesine ve şimdiki duruma Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in zerre kadar etkileri olmadığı ve sonradan Kongreye herkes tarafından hürmet ve saygıyla kabul edilen bu iki mevki sahibi siyasimizin durumu daha ziyade bilmelerinden, bilakis hükümetimizin mevkiini düşünerek, mevcut millî kuvvetleri daha sakin ve merkezane bir şekle sokarak, iyi bir şekilde idare ettikleri açıkça görülmektedir. Bunun üzerine kongrenin genel heyeti ve gerekse Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey hakkında Dahiliye Nezareti’nden vilayetlere yazılan genelgeler millet önünde iyi etkiler yapmıştır. Can ve namus endişesinden doğan millî akım, coşku halinde olup, sükunete kavuşturulması ve fikirlerin yatıştırılması için yegane çarenin hemen ve fiilen millî meclisin toplanmasının sağlanması olduğunun ve ağır davranıldığı takdirde millî olayların kendi kendine bu sonuca varacağını yüksek

görüşlerinize sunmayı vazifemin gereği sayarım. Çünkü, burada görülen ve hissedilen milletvekillerinin kanaat ve onayına dayanmıyacak herhangi bir siyaset ve kararın kabule değer görülmiyeceği ve sürekli olmayacağı, bu büyük tarihi sorumluluğun belirli birkaç zatın hamiyetli omuzlarına yüklenmesinden ziyade, milletin istek ve düşüncelerine dayandırılması merkezindedir. Hatta, eğer şimdiki şartlar içinde millî meclisin İstanbul'da yabancı kuvvtler karşısında toplanmasının mahzurlu görülmesi yüzünden... önemli şartlar şimdiye kadar geciktirilmiş ise, Anadolu'nun Bab-ı Ali'ce uygun görülecek ve Padişah tarafından da emir buyurulacak bir yerinde toplanılması için söz verildiğinin bile söylenmekte olduğunu, sırf vatanperverlik duygum ve bulunduğum görev dolayisiyle arz ediyorum.

16 Ağustos 1335

Üçüncü Ordu Müfettiş Vekili

Kâzım Karabekir

Aslı çözülüşüne uygundur.

Rüştü

B.O.A. B.E.O. Siyasi 34-54 343693

سفر اول به بنیاد
در تاریخ ۱۳۰۲
(تاریخ ۱۳۰۲)

سفر دوم به بنیاد
در تاریخ ۱۳۰۲
سفر سوم به بنیاد
در تاریخ ۱۳۰۲

سفر چهارم به بنیاد
در تاریخ ۱۳۰۲

جایگاه سفرنامه
۸۸

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

ط

باب عالی
دائرة صدارت

صاحب دله لکھنؤ پنجن ار دو قطعات مفتی میرزا مطلق کمال پاشا

امور سپرد قلمی

دفعہ

محکم دلائل سے مزین و متنوع و منفرد موضوعات پر مشتمل مفت آن لائن مکتبہ
اور ذرا عداوت اور قید یہ رختی تالکی موجب الامور و درجہ ابدی ایسے و وطنی کا قلم و ملاحظہ کیجئے بدلا جانہ و مال
ایسے جگہ دار اساتذہ و ہر صنف افراد و تبعہ عیسائیہ و نہ تفسہ لہذا تہا رہ و تباہ و بدست دینی شصہ و دولت
صالحات و اللہ تعالیٰ را زار یہ قید کیسے و بر و طیف و طیف ایسا نہ عبارت لایقہ ایجاب ایسے محدود اہالیہ صورت
انجام تائیم مقصود صادم الامور بنا و جوتہ یکہ و عکیر جمہ اکا کورہ تدایہ و تبتان لازمہ ایسے ایجابی مقدار را زار نہ
قید و استخام اسبابک استحالی محبت و کھوجہ قرار شد یہ و حوبہ و راہیہ لکھنؤ تہا تہا ایسے

صدر اعظم

راہیہ

راما دھلی

خداوند

غایت مستحله

(شماره)

دیار، انچه، از مردم، سوا، طبرستان، دانه، قطوف

۸۶

تلبیس، معمره العزیز، ولائیر، و جایت مقرر

۸۶
۲۰۷

مصطفی ملک مات بیون عیسی اولقه برابر سبب زمانه اوردیده آگاه اولدین ایچره فوط حجت و غیره عیسی
مؤریت جدیده نه اصلاحی اولدی انکته ممل فوطه العاده کلتک طلب و امرایه عزل ایلدی
و ابدلده حیدره باید قری و یاز قری ایدره بوقه و ریخده ایدره میدان اوردی رد الحاقه جمعیته کی
قره کی و ایدره ایلنده الهای اسلامی ناهیه بره قیدیر مقدمه و فقط بوسیله ده استفاده ایلد خلق
خواجه کلمه بقه بریده کور میانه ایست صایر و قانونا تعقیب ایدیه بعضه کلمه ایچره اوتیه بریه
ملک کی تعارفله ده خطای سیاسی اداره آیدری مایلین استا بول عیسی حربه نظایر عائد
بر وظیفه در آلهه دایه نفرتک سزه امر قطعی اینه او دامت معزول اولدین بایک کنسول
هیچ بر معلا رسمیه کریسمک امور حکومت متعینه هیچ بر مطاوبی اسراف اینه مکرر بویکات و انچه
حکومت ایلک نه کی مسئولیتده خبر اولدین تعذیر بوره جفاکده ده بولورم و خیم رفیقده مکرر
اهالی هر عثمانیه ترتیب ایدله بیون وظیفه صالح قونفرانجه مقدمه اتمه دانه قریه حوسله
دیده نه در باید غیر جندک صالح کویله که اینه عقلی بانه ده دسیر دیکری کوسه عاقلانه
و مدیرانه حرکتده اسکا ایتک فرقه مذهب عرفه اعتدالی کونفرانجه هر قدرک جانی مالی عیسی
صیانت ایلک نظر مینده بومملکتی برده که دامت کلیدر لا چه مکرر
ماظ

(بشیرہ)

ایضاً درج ذیل قاضی ضمیمہ

۱۲۴۴ھ
۱۲

میں سے
۱۲۴۴ھ
۱۲

۱۲۴۴ھ

١٠

۱۰۰

3

۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳

[illegible]

ناظرین

10

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
خَاتَمُ النَّظَائِرِ
عَلَى مَجْلَدِهِ
٧٠

۱. ضرورت ولایت
۷۹
بیتعبد
غایب

زبان میں کھوٹے قوتورہ حصہ کی اسرار اور یہ نہ یا لیلہ نیک بوقامت قدر بیدارگی

لا مکرر ہے

20

GRANVILLE
22 BASIN

هـ

ارفرح و لایحه

۷۱

غایت منجلیه

کینه خدای صدارتینا هیدر به یازدینجه و جیده افرودده طومارینجه برده تندی روت اولنه
قونعه عطف کتبات قانونه اسکی حکانه نفایر و منافع عالیه وطنیه بک و فرد لایحه جریه
انقارینه میدانه و برلمانی منعی و مستبدان عقیده قانوناً ایجاب ایضاً معاملات ایضاً ندرت جلدنه
و برتجه نه یا بیدینت ضحاً و عاجل اسقاری و جریه نف و جریه کسندنه قوماندانقونعه تبلیغات لازمه
اجرا ایضاً اوریندنه جریه عکریه اید نموده اتخاذ تدابیر دارم نقیدان اوله زره بوی کتبات و ضره
و سایر حوالت غرضیه وقوعه امکانه بر اقامه اسباب ال بر لکیده استماله صوریه مخصوصه نوبه اوله

دخله ناظمی
علیه

سایه محوری

۷۴ علم

B. O. A. DH. ŞFR. D.101 No: 157

KAYNAKÇA

- ALTAY Fahrettin, (1969), MİLLİ MÜCADELE HATIRALARIM HAYAT MECMUASI
ARIBURNU Kemal, (1951), MİLLİ MÜCADELEDE İSTANBUL MİTINGLERİ, Ankara
ARİF Mehmet, (1969), MİLLİ MÜCADELE HATIRATI ANADOLU İNKILABI, İstanbul
ARMAOĞLU Fahir, (1993), 20.YY.SİYASİ TARİH, C.I 1914-1980, Ankara
ARSAN Nimet, (1964), ATATÜRK'ÜN TAMİM, TELGRAF VE BEYANNAMELERİ, C.IV Ankara
AŞKUN Vehbi Cem, (1945), SİVAS KONGRESİ, Sivas
ATATÜRK Mustafa Kemal, (1950), NUTUK, C.I İstanbul
ATATÜRK Mustafa Kemal, (1959), NUTUK, C.I İstanbul
BANOĞLU Ahmet Niyazi, (1986), "MİLLİ KONGRE VE FAALİYETLERİ" ATATÜRK ARAŞTIRMA
MERKEZİ DERGİSİ, C.III Ankara S.199-209
BAŞAR Zeki, (1979), ERZURUM KONGRESİ ÖNCESİ VE SONRASI İLE, Erzurum
BAYKAL Bekir Sıtkı, (1969), ERZURUM İLE İLGİLİ BELGELER, Ankara
BERKTİN Cezmi Tahir, (1980), ERZURUM'DAN LOZAN'A VE MUSTAFA KEMAL PAŞA, İstanbul
BIYIKOĞLU Tefik, (1959), ATATÜRK ANADOLU'DA (1919-1921), C.I Ankara
CEBESÖY Ali Fuat, (1953), MİLLİ MÜCADELE HATIRALARI, İstanbul
COŞAR Ömer Sami, (1964), MİLLİ MÜCADELE BASINI, İstanbul
ÇUBUKÇU İbrahim Agah, (1988), "İSTİKLAL SAVAŞI VE MİLLİ BİRLİK" BELLETEN SAYI 204,
Ankara S.795-806
DANIŞMENT İsmail Hami, (1947-1961), İZAHLI OSMANLI TARİHİ KRONOLOJİSİ, C.I-IV İstanbul
1947-1961
DURSUNOĞLU Cevat, (1946), MİLLİ MÜCADELEDE ERZURUM, Ankara
EMECEN Feridun M., (1999), "TEVAİF-İ MULKUKTAN OSMANLILASHMAYA" TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ
DERGİSİ, SAYI 58 Ankara S.28-31
GENCER-ÖZEL İhsan-Sabahattin, (1994), TÜRK İNKILAP TARİHİ, İstanbul
GOLOĞLU Mahmut, (1968), ERZURUM KONGRESİ Ankara
GOLOĞLU Mahmut, (1969), SİVAS KONGRESİ Ankara
GÖKBİLGİN M.Tayyib, (1965), MİLLİ MÜCADELE BAŞLARKEN II SİVAS KONGRESİNDEN
BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASINA (4 EYLÜL 1919-23 NİSAN 1920), Ankara
GÖYÜNÇ Nejat, (1981), MİLLİ MÜCADELEDE ANADOLU, İstanbul
GÜMÜŞ Saadettin, (1974), SİVAS KONGRESİ, Sivas
İĞDEMİR Uluğ, (1986), SİVAS KONGRESİ TUTANAKLARI, Ankara
ITZKOWITZ Norman (çev.İsmet Özel), (1997), OSMANLI İMPARATORLUĞU VE İSLAMİ GELENEK
İstanbul
KALKAVANOĞLU İlyas Sami, (1957), MİLLİ MÜCADELE HATIRALARI, İstanbul
KANDEMİR Feridun, (1964), HATIRALARI VE SÖYLEMEDİKLERİ İLE RAUF ORBAY, İstanbul
KANDEMİR Feridun, (1964), MİLLİ MÜCADELE BAŞLANGICINDA MUSTAFA KEMAL,
ARKADAŞLARI VE KARŞISINDAKİLER, İstanbul
KANSU Mazhar Müfit, (1986), ERZURUM'DAN ÖLÜMÜNE KADAR ATATÜRKLE BERABER, Ankara
KARABEKİR Kazım, (1960), İSTİKLAL HARBİMİZ, İstanbul
KARAL Enver Ziya, (1962), OSMANLI TARİHİ, C. VIII Ankara
KIRZIOĞLU Fahrettin, (1993), ERZURUM KONGRESİ, C.II Ankara
KORKUD Refik, (1963), MİLLİ MÜCADELE TAKVİMİ, Ankara
KÖPRÜLÜ Fuad, (1994), OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU, Ankara
MANTRAN Robert, (1995), OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ, C.I İstanbul
MANTRAN Robert, (1995), OSMANLI İMPARATORLUĞU TARİHİ, C.II İstanbul
MİROĞLU İsmet, (1991), DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLAM TARİHİ, C.X İstanbul
NAİR Güney, (1999), SİVAS BASINI, Sivas
OZANKAYA Özer, (1997), CUMHURİYET ÇINARI, Ankara

ÖZALP Kazım, (1971), MİLLİ MÜCADELE, C.I Ankara
ÖZTOPRAK İzzet, (1981), KURTULUŞ SAVAŞINDA TÜRK BASINI, Ankara
PALMER Alan (çev.Belkıs Çorakçı Dışbudak), (1995), OSMANLI İMPARATORLUĞU SON
ÜÇYÜZYIL BİR ÇÖKÜŞÜN YENİ TARİHİ, İstanbul
PEKER Nurettin, (1955), İSTİKLAL SAVAŞI, İstanbul
SELEK Sebahattin, (1963), MİLLİ MÜCADELE C.I ANADOLU İHTİLALİ, İstanbul
ŞAHİN İlhan, (1991), DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLAM TARİHİ, C.X İstanbul
ŞAPOLYO Enver Behnan, (1958), KEMAL ATATÜRK VE MİLLİ MÜCADELE TARİHİ, İstanbul
ŞAPOLYO Enver Behnan, (1967), MUSTAFA KEMAL PAŞA VE MİLLİ MÜCADELENİN İÇ ALEMİ ,
İstanbul
TANSEL Selahaddin, (1991), MONDROS'TAN MUDANYA'YA KADAR, C.I İstanbul
TUNAYA Tarık Zafer, (1984), TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER, C.I İstanbul
UÇAROL Rıfat, (1995), SİYASİ TARİH (1759-1994), İstanbul
UNAT Faik Reşit, (1943), MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA 9.ORDU KITASI MÜFETTİŞİ SIFATI İLE
VERİLEN VAZİFE VE SELAHİYETLERE DAİR BAZI VESİKALAR, Ankara
UNAT Faik Reşit, (1940), "SİVAS KONGRESİNDEN SONRA ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-I
HUKUK CEMİYETİNİN KURULUŞUNA AİT TARİHİ VESİKALAR" TARİH VESİKALARI DERGİSİ C.I
SAYI 2, Ankara
YULARKIRAN Cevdet, (1939), REŞİT PAŞA'NIN HATİRALARI, İstanbul
YÜCEL-SEVİM Yaşar-Ali, (1991), KLASİK DÖNEMİN ÜÇ HÜKÜMDARI (FATİH, YAVUZ, KANUNİ)
Ankara

KULLANILAN TEZLER

ARSLANTÜRK Zeki, (1974), MİLLÎ MÜCADELEDE İSTANBUL BASINI, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYET FAKÜLTESİ MEZUNİYET TEZİ, İstanbul

DERBENTLİ Güler, (1974), ERZURUM KONGRESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ, İstanbul

EKTENEL Nihal, (1972), SİVAS KONGRESİ, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ, İstanbul

TURGUT Rifat, (1974), MİLLÎ MÜCADELE, İstanbul

GÜNTAŞ Semine, (1974), ERZURUM KONGRESİ YAPISI, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ, İstanbul

ARŞİV VESİKALARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

B.E.O SİYASİ KISIM

S. NO	KARTON NO	DOSYA NO	BELGENO
1	34	54	343451
2	34	60	343763
3	34	52/2	343693
4	34	54	343693

DAHİLİYE ŞİFRE KALEMİ

S. NO	DOSYA NO	BELGE NO
1	99	308
2	99	319
3	99	328
4	99	385
5	100	174
6	100	188
7	102	103
8	101	19-36
9	101	47
10	101	60
11	101	19-157

12 Meclis-i Vükela Zabıtnameleri No:216

13 Harbiye-i Müteferrika Dosya No: 68/1 Bab-ı Ali Meclis-i Mahsus 214

14 Meclis-i Vükela Mazbata Defteri No: 216 Sa.358

15 Cumhurbaşkanlığı Arşivi Klasör 5 Dosya 1335/5-1 Fasekül 14

GAZETELER

- 1 İSTİKLAL SAVAŞI GAZETESİ
- 2 VAKİT GAZETESİ
- 3 TARİK GAZETESİ
- 4 PEYAM GAZETESİ
- 5 İRADE-İ MİLLİYE GAZETESİ
- 6 TASVİR-İEFKAR GAZETESİ
- 7 HAYAT MECMUASI (Kongrenin 50. yıl dönemi özel ilavesi) 1969

